

AMISOS

AMISOS

Yıl/Year: 2019 Aralık/December

Cilt/Volume: 4 Sayı/Issue: 7

ISSN: 2587-2222 / e-ISSN: 2587-2230

AMİSOS / AMISOS

ISSN: 2587-2222 / e-ISSN: 2587-2230

Yıl/Year: 2019 ♦ Cilt/Volume: 4 ♦ Sayı/Issue: 7

TARANDIĞI İNDEKSLER

AMİSOS / AMISOS

ISSN: 2587-2222 / e-ISSN: 2587-2230

Yıl/Year: 2019 ♦ Cilt/Volume: 4 ♦ Sayı/Issue: 7

Baseditör / Head-Editor

Doç. Dr. Davut YİĞİTPAŞA

Editörler / Editors

Doç. Dr. Hakan ÖNİZ
Dr. Öğr. Üyesi Akın TEMÜR
Dr. Öğr. Üyesi Fevziye EKER
Dr. Öğr. Üyesi N. Tuba YİĞİTPAŞA

Editör Yardımcısı / Vice Editor

Doç. Dr. Ersel ÇAĞLITÜTÜNCÜGİL

Yabancı Dil Editörleri / Foreign Language Editors

Doç. Dr. Alan Michael GREAVES
Dr. Öğr. Üyesi Eric JEAN

Yazı İşleri /Sekretariat

Nagihan ÇAKIR

Kapak Tasarım / Cover Design

Doç. Dr. Davut YİĞİTPAŞA

Kapak Resmi / Cover Design

Biber-Çavuşoğlu 2009, Resim 1

Aralık / December 2019, Samsun / TURKEY

Dergi Yazışma Adresi / Corresponding Adress

Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü,
Kurupelit Kampüsü, 55139-Samsun/TÜRKİYE
Ondokuz Mayıs University, Faculty of Letters, Department of Archaeology,
Kurupelit Campus 55139-Samsun/TURKEY
Tel: 00 (90) 362 312 19 19 / 4687 **Faks:** 00 (90) 362 457 60 81
E-posta: amisos.dergi@gmail.com

© 2016 Uluslararası Amisos Dergisi. Her Hakkı Saklıdır. Dergide yayımlanan yazıların içeriğinden yazarlar sorumludur.

© 2016 *The Journal Of International Amisos*. All rights reserved The views expressed in the journal are the responsibility of the individual authors

Yavın Kurulu / Editorial Board

Prof. Dr. Sümer ATASOY	(Emekli Öğretim Üyesi, Türkiye)
Prof. Dr. Önder BİLGİ	(Emekli Öğretim Üyesi, Türkiye)
Prof. Dr. Isabella CANEVA	(Retired Lecturer, Italy)
Prof. Dr. Yaşar E. ERSOY	(Emekli Öğretim Üyesi, Türkiye)
Prof. Dr. Halime HÜRYILMAZ	(Hacettepe Üniversitesi, Türkiye)
Prof. Dr. Mehmet KARAOSMANOĞLU	(Atatürk Üniversitesi, Türkiye)
Prof. Dr. Mehmet ÖZSAİT	(Emekli Öğretim Üyesi, Türkiye)
Prof. Dr. Gocha R. TSETSKHLADZE	(Oxford University, England)
Prof. Dr. Remzi YAĞCI	(Dokuz Eylül Üniversitesi, Türkiye)
Doç. Dr. Ersel ÇAĞLITÜTÜNCÜGİL	(Katip Çelebi Üniversitesi, Türkiye)
Doç. Dr. Alan Michael GREAVES	(Liverpool University, England)
Doç. Dr. Hakan ÖNİZ	(Akdeniz Üniversitesi, Türkiye)
Doç. Dr. Davut YİĞİTPAŞA	(Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Türkiye)
Dr. Öğr. Üyesi Akın TEMÜR	(Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Türkiye)
Dr. Öğr. Üyesi Haydar YALÇIN	(Katip Çelebi Üniversitesi, Türkiye)
Dr. Öğr. Üyesi Nadire Tuba YİĞİTPAŞA	(Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Türkiye)

Danışma Kurulu / Advisory Borad

Prof. Dr. Veli BAHSHALİYEV	(Azerbaycan Milli İlimler Akademisi, Nahçıvan)
Prof. Dr. Nevzat ÇEVİK	(Akdeniz Üniversitesi, Türkiye)
Prof. Dr. Adnan DİLER	(Sıtkı Koçman Üniversitesi, Türkiye)
Prof. Dr. Murat DURUKAN	(Mersin Üniversitesi, Türkiye)
Prof. Dr. Deniz Burcu ERCİYAS	(Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Türkiye)
Prof. Dr. Sergey FAZLULLİN	(Moscow State University, Russia)
Prof. Dr. Marcella FRANGİPANE	(Retired Lecturer, Italy)
Prof. Dr. Hamza GÜNDOĞDU	(Emekli Öğretim Üyesi, Türkiye)
Prof. Dr. Bilge HÜRMÜZLÜ KORTHOLT	(Süleyman Demirel Üniversitesi, Türkiye)

Prof. Dr. Stephan KROLL	(Ludwig-Maximilians-Universität München, Germany)
Prof. Dr. Irena LAZAR	(Primorska University, Slovenia)
Prof. Dr. A. Tuba ÖKSE	(Kocaeli Üniversitesi, Türkiye)
Prof. Dr. Mehmet ÖZHANLI	(Süleyman Demirel Üniversitesi, Türkiye)
Prof. Dr. Marina PUTURİDZE	(Tbilisi State University, Georgia)
Prof. Dr. Andrzej PYDYN	(Nicolaus Copernicus University, Poland)
Prof. Dr. Andreas SCHACHNER	(The German Archaeological Institute, Turkey)
Prof. Dr. İbrahim Tunç SİPAHİ	(Ankara Üniversitesi, Türkiye)
Prof. Dr. Blazej STANİSLAWSKI	(Institute of Archaeology and Ethnology Polish Academy of Sciences, Poland)
Prof. Dr. Michele STEFANİLE	(University of Naples l'orientale, Italy)
Prof. Dr. S. Yücel ŞENYURT	(Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Türkiye)
Prof. Dr. Turan TAKAOĞLU	(18 Mart Üniversitesi, Türkiye)
Prof. Dr. Jak YAKAR	(Tel Aviv University, Israel)
Prof. Dr. Ünsal YALÇIN	(Deutsches Bergbau-Museum, Germany)
Prof. Dr. Levent ZOROĞLU	(Batman Üniversitesi, Türkiye)
Doç. Dr. Şengül AYDINGÜN	(Kocaeli Üniversitesi, Türkiye)
Doç. Dr. Abdullah Şevki DUYMAZ	(Süleyman Demirel Üniversitesi, Türkiye)
Doç. Dr. Erkan KONYAR	(İstanbul Üniversitesi, Türkiye)
Doç. Dr. Thomas ZIMMERMANN	(Bilkent Üniversitesi, Türkiye)
Dr. Öğr. Üyesi Hülya BULUT	(Sıtkı Koçman Üniversitesi, Türkiye)
Dr. Öğr. Üyesi Eric JEAN	(Hitit Üniversitesi, Türkiye)
Dr. Öğr. Üyesi Murat KARADEMİR	(Selçuk Üniversitesi, Türkiye)

Amisos Dergisi Aralık ve Haziran olmak üzere yılda iki sayı olarak yayımlanan uluslararası hakemli bir dergidir. Derginin yayın içerik, kapsam ve düzeni ile ilgili kararlar yayın kurulu üyelerinden gelen teklifler doğrultusunda yayın kurulu başkanı tarafından alınır.

Kapsam ve İlkeler

Dergi konu olarak, antropoloji, arkeoloji, arkeometri, epigrafi, filoloji, sanat tarihi, koruma / onarım, mimarlık tarihi, müzecilik gibi sosyal bilimler alanlarındaki ana konular ile bunlarla ilgili, ilişkili veya yardımcı konuları ve bunlarla ilişkili yorum, yaklaşım ve kuramları kapsar. Dergi kapsamına uygun olarak bilimsel yenilik getiren, özgün araştırma ve yorum makaleleri, haberler, kazı raporları ve kitap tanıtımlarını içerir.

Makalelerin dergimizde yayınlanabilmesi için daha önce başka bir yerde yayımlanmamış veya yayımlanmak üzere kabul edilmemiş olması gerekir. Yazarlar dergiye gönderdikleri makalenin özgün olduğunu, başka bir dilde dahi olsa makalenin daha önce yayımlanmadığını ya da yayımlanmak üzere bir başka dergiye gönderilmemiş olduğunu taahhüt etmiş olurlar. Bilimsel bir toplantıda sunulmuş ve yayımlanmamış bildiriler, bu durum belirtilmek şartı ile dergimizde yayımlanmak üzere kabul edilir. Yayımlanmak üzere verilen makale eğer yazarın bir tezinden (lisans, yüksek lisans veya doktora) üretilmişse bunun başlığı veya ilk paragraf cümlelerinden birine konulacak dipnot ile açıklanması gerekmektedir. Yazıların bilimsel sorumluluğu yazarlara aittir. Dergiye yazı gönderen bir yazar makalelerin yayımlanmama hakkının editör, hakem ve bilim kurulu üyelerinde saklı olduğunu ve onlardan gelecek değişiklik, düzeltme ve ilaveleri yapmayı taahhüt etmiş sayılır.

The Journal of Amisos

The Journal of Amisos is a peer-reviewed and refereed international journal published biannually (June - December). Decisions regarding publication, content, scope and formation of the journal are taken by the chairman of the editorial board in line with the proposals from the members of the editorial board.

Scope and Principles

The journal includes main topics in social science such as anthropology, archeology, archaeometry, epigraphy, philology, history of art, conservation/restoration, history of architecture, history of museology and the topics related with social sciences, interpretations, approaches and theories. The journal includes original researches and reviews that bring scientific innovation, articles, news, excavation reports and book reviews in accordance with its scope.

In order for the articles to be published in our magazine, they must not have been published elsewhere or accepted for publication. The authors commit that the article they submit to the journal is unique and has not been published previously or sent to any other journal for publication even if it is on a different language. The articles presented at a scientific meeting but not published are acceptable for publication in our journal with the condition to be specified. If the article for publication is produced from a thesis of the author, it must be specified in the footnote that placed in one of the phrases in the first paragraph. The scientific responsibility of the manuscripts belong to the authors. A writer who submits a paper is considered to be committed that the editor, referee and scientific committee member's right to not publish the articles and to make future amendments, corrections and additions there to.

İÇİNDEKİLER / CONTENTS

MAKALELER / ARTICLES

Burak BALDIRAN

Lykaonia Bölgesi Zeus Sunakları: Beyşehir-Seydişehir İlçeleri Ve Civarı 118-136
The Zeus Altars Of Lykaonia Region's: Beyşehir-Seydişehir Districts And Near Area

Asuman BALDIRAN – Erdener PEHLİVAN

Lykaonia Bölgesi'nden Bir Mezar Steli..... 137-147
A Grave Stel From Lykaonia

Bağış Alper KOVAN

Tacitus Ve Eserleri Üzerine Bir İnceleme..... 148-161
A Review About Tacitus And His Works

İlkay Canan OKKALI

**Osmanlı'da Gündelik Hayatın Değişimini Edebiyat Ve Resim
Üzerinden Okumak..... 162-175**
*Reading The Transformation Of Daily Life In The Ottoman Over
Literature And Painting*

Tamer ÖZLÜ - Cemal KALELİ

Boğazkale (Hattuşa) Şehrinin Yavaş Şehir (Cittaslow) Potansiyeli..... 176-194
The Slow City (Cittaslow) Potential Of Boğazkale (Hattuşa) District

Tamer ÖZLÜ - Cemal KALELİ

Kültürel Miras Turizmi Açısından Bir Değerlendirme: Ani Ören Yeri.....195-218
An Evaluation In Terms Of Cultural Heritage Tourism: Ani Ruins

Dursun SAĞDIŞ

Samsun Bölgesi'nde Kaşka (Gaşka) Hitit Mücadelesi 219-237
Kaşka (Gaşka) And Hittite Struggle Around Samsun Region

Orhan Alper ŞİRİN

**Amisos Nekropolü'nden Geç Roma İmparatorluk Dönemi'ne Ait
Bir Yer Altı Kaya Mezarı Ve Defin Buluntuları 238-278**
*An Underground Rock Tomb And Burial Finds From The Necropolis
Of Amisos To Late Roman Empire Period*

Davut YİĞİTPAŞA - Sibel YILMAZ

Elazığ Müzesi'nde Korunan Urartu Adak Levhaları Ve İşlevleri 279-297
Urartu Adult Sheets And Functions Protected In The Elazığ Museum

CEVİRİ / TRANSLATION

Ahmet AKŞAR

Rhomaika'nın 69. Kitabı Özeti'nin Çevirisi.....298-310
A Translation Of Rhomaika's Epitome Of Book 69

KİTAP TANITIMI / BOOK REVIEW

Musa Uğur ÇELİK

**Ahmet Uhri, Anadolu'da Ölümün Tarihöncesi Bir Geleneğin
Oluşum Süreçleri 311-315**

Dergi Yayın İlkeleri..... 316-321
Publication Instructions

7. SAYI HAKEMLERİ / REVIEWERS OF THE 7TH ISSUE

Prof. Dr. Asuman BALDIRAN	(Selçuk Üniversitesi)
Prof. Dr. Semra DAŞCI	(Ege Üniversitesi)
Prof. Dr. Güngör KARAUĞUZ	(Necmettin Erbakan Üniversitesi)
Prof. Dr. Yücel ŞENYURT	(Hacı Bayram Veli Üniversitesi)
Prof. Dr. Ali YILMAZ	(Uşak Üniversitesi)
Doç. Dr. Atakan AKÇAY	(Hacı Bayram Veli Üniversitesi)
Doç. Dr. Sibel ALMELEK İŞMAN	(Dokuz Eylül Üniversitesi)
Doç. Dr. Serkan DEMİREL	(Karadeniz Teknik Üniversitesi)
Doç. Dr. Osman DOĞANAY	(Aksaray Üniversitesi)
Doç. Dr. Cemile KARADENİZ	(Ordu Üniversitesi)
Doç. Dr. Ali Yalçın TAVUKÇU	(Atatürk Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Ahmet AKŞAR	(Ondokuz Mayıs Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Savaş ALTUN	(Bozok Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Gulan AYZAZ	(Yüzüncü Yıl Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Hacer ÇORUH	(Harran Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Sabahattin ERDOĞAN	(Yüzüncü Yıl Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Asena KIZILARSLANOĞLU	(Kastamonu Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Ertan KÜÇÜKEFE	(Kafkas Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Okay PEKŞEN	(Ondokuz Mayıs Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Eren ŞENOL	(Giresun Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Mustafa TÜRK	(Onyediy Eylül Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Abdullah ÜSTÜN	(Ege Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Ayhan YARDIMCIEL	(Kafkas Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Mücahit YILDIRIM	(Samsun Üniversitesi)
Uzm. Dr. Can AVCI	(İstanbul Üniversitesi)

AMİSOS / AMISOS
MAKALELER / Articles

AMİSOS / AMISOS

Cilt/Volume 4, Sayı/Issue 7 (Aralık/December 2019), ss./pp. 118-136

ISSN: 2587-2222 / e-ISSN: 2587-2230

Özgün Makale / Original Article

Geliş Tarihi/Received: 19. 10. 2019
Kabul Tarihi/Accepted: 30. 10. 2019

LYKAONİA BÖLGESİ ZEUS SUNAKLARI: BEYŞEHİR-SEYDİŞEHİR İLÇELERİ VE CİVARI*

THE ZEUS ALTARS OF LYKAONIA REGION'S: BEYŞEHİR-SEYDİŞEHİR DISTRICTS AND NEAR AREA

Burak BALDIRAN**

Öz

Günümüzde Konya İli sınırlarını kapsayan Lykaonia, İlk çağ kaynaklarından tanınan bir bölgedir ve tarihi İÖ 372-371 yıllarından itibaren bilinmektedir.

Çalışmamızda belirlediğimiz sunaklar, farklı yerleşimlerde açık alanda serbest ya da herhangi bir yapıda ikinci kez devşirme malzeme olarak kullanılmışlardır. Burada ele aldığımız sunaklar, üzerlerinde Zeus büstü ve simgeleri bulunan örneklerdir. Söz konusu betimlemelerin olduğu sunakların tanımlamaları yapılarak kabartmalar ikonografik olarak değerlendirilmiştir.

Değerlendirdiğimiz sunaklar Klasik Dönem sonrasında kullanımlarının yaygınlaştığı bilinen dikdörtgen, taşınabilir eserlerdir. Bu örneklerde gövdenin üst ve alt kısmında hafif dışa taşkın pervazlar görülmektedir. Bunlar üst kısmı düz olanlar ve üst köşelerinde volüt biçiminde çıkıntılı olanlar olmak üzere iki tipte karşımıza çıkmaktadır. Köşelerinde volüt biçiminde çıkıntılı olanlar "horned altar" olarak adlandırılmaktadır.

* Bu çalışma, Burak Baldıran tarafından hazırlanan "Güney Lykaonia Bölgesi Sunakları" başlıklı, Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Arkeoloji ABD, 2019 yılında tamamlanan Yüksek Lisans Tezi'nin bir bölümünden oluşturulmuştur.

** Doktora Öğrencisi, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Arkeoloji ABD, Türkiye.

E-posta: baldiran86@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-6789-8968>

Roma yönetimi, kontrolü altına aldığı bölgelerin halkını Romalılaştırma politikası uygulamış, ancak halkın dini inançlarında köklü bir değişim gerçekleştirememiştir. Bölgede incelediğimiz sunaklardan da anlaşılacağı üzere birçok tanrıya tapınım hala Helen panteonundaki adlarla devam etmektedir. Örneğin Jüpiter olarak adlandırılması gereken tanrının Zeus olarak verilmesi dini inançta Roma etkilerinin çok az olduğunu kanıtlar.

Anahtar Kelimeler: Lykaonia, Sunak, Zeus, Monolitik, Beyşehir-Seydişehir

Abstract

Today, Lycaonia, which covers the borders of Konya province, is a region known for its ancient resources and its history has been known since 372-371 BC.

The altars that we determined in our study were used independently in open areas in different settlements or used as spolia material for the second time in any structure. The altars that we discuss in the study are the examples with the Zeus bust and symbols on them. The reliefs were evaluated iconographically by defining the altars with the aforementioned descriptions.

The altars that we evaluated are rectangular and portable works whose uses became widespread following the Classical Period. In these examples, moldings that are slightly outward-facing are seen at the top and bottom of the body. These appear as two types; the ones whose upper part is flat and the ones having volute-shaped protrusions on the upper corners. Those who have volute-shaped protrusions on their corners are called "horned altar".

The Roman government implemented the Romanization policy on the people of the regions that it controlled, but could not make a fundamental change in the religious beliefs of the people. As it can also be understood from the altars that we examined in the region, worship of many gods still continues with the names in the Helen pantheon. For example, the fact that the god, which should be called Jupiter, is mentioned as Zeus proves that the Roman influence in the religious belief is very limited.

Keywords: Lycaonia, Altar, Zeus, Monolithic, Beyşehir-Seydişehir

Giriş

Günümüzde Konya İli sınırlarında yer alan Lykaonia, ilk çağ kaynaklarından tanınan bölgedir ve tarihi İÖ 372-371 yıllarından itibaren bilinmektedir. Lykaonia Bölgesinin idaresi tarihi dönemlerde değişiklikler gösterdiği için, bölge sınırlarını kesin çizgilerle tanımlamak oldukça zordur. Bu tarihten önce Pisidia ile Isauria arasında paylaşıldığı anlaşılmaktadır. Bölgedeki sınırlamalar bazı antik dönem yazarları tarafından farklı şekillerde yapılmıştır. Bu

yazarlar arasında Xenophon, Strabon ve Plinius'u sayabiliriz. Günümüzde bölge sınırları en geniş konuma göre Beyşehir Gölü'nün doğu kıyısı sınır olmak üzere güneye doğru Beyşehir (Mistheia)'e, oradan Gorgoreme'ye oradan da yine güneydoğuya doğru Suğla Gölü (Troglitis Limne)'nün kuzey kıyısı sınır olmak üzere Sedasa'ya uzanır. Güney sınır zaman zaman Lykaonia şehirleri arasında dahil edilen Isauria'dan başlamak üzere güneydoğuda Dülgerler (Artanada)'e, buradan Göksu Irmağı (Kalykadnos) sınır olmak üzere doğuya doğru gidilerek, buradan Karaman (Laranda)'a bir yay çizilir. Doğu sınırı Karaman (Laranda)'dan başlayarak kuzeye doğru Karaman Karadağ'daki Barata'ya ulaşır. Barata'dan kuzeydoğuya doğru Karapınar Kesmez köyü (Thebase)'nden Gölören (Hyde)'e, oradan kuzeydoğuya doğru Gene köyü (Kanna)'ne, Kanna'dan Tuz Gölü (Tatta Limne)'nün batı kıyısı sınır olmak üzere Perta'ya, oradan da kuzeye doğru Verinopolis'e uzanır. Kuzey sınırı ise, Verinopolis'ten başlamak üzere batıya doğru Yağlıbayat (Savatra) ve oradan Lâdik (Laodikeia-Katakekaumene)'e buradan da güneybatıya doğru Beyşehir (Mistheia)'e ulaşır.

Çalışma konusu olarak belirlenen sunaklar farklı yerleşimlerde açık alanda serbest ya da herhangi bir yapıda ikinci kez kullanılmış durumdadır. Bu eserlerin fotoğrafları çekilmiş, ölçüleri alınmıştır. Çalışmamızda üzerinde Zeus büstü ve simgeleri betimlenen eserlerin tanımlaması yapılmış, kabartmalar ikonografik olarak değerlendirilmiştir.

Klasik Dönem sonrasında kullanımları yaygınlaşan dikdörtgen taşınabilir sunakların basit kübik formları vardır. Bu örneklerde gövdenin üst ve alt kısmında hafif dışa taşkın pervazlar görülmektedir. İki basit formda olan bu sunaklardan ilk gruba girenler üst kısımları düz olanlar, ikincisi ise köşelerinde volüt biçiminde çıkıntıları olanlardır. Bu çıkıntılı olan sunak örnekleri Güney İtalya'da görülebilir.¹ Arkaik Dönemde vazolar üzerinde volütlü çıkıntıları olan sunak örnekleri mevcuttur.² Dikdörtgen sunaklarda gövdenin alt ve üst kısmında hafifçe dışa taşkın olarak yapılmış pervazlar (taç ve kaide profilleri) bulunmaktadır. Küçük boyda ve daha çok iç mekanlarda kullanıldığı düşünülen dikdörtgen formlardaki sunaklar Hellenistik ve Roma Dönemlerinde daha çok tercih edilmişlerdir. Anadolu sunakları üzerine yapılan araştırmalara göre dikdörtgen gövdeli sunakların, silindirik gövdelilere oranla daha az üretildikleri ifade edilmektedir.³ Ancak Lykaonia Bölgesinde bu durum değişmektedir. Bölgede tespiti yapılan sunaklar arasında dikdörtgen gövdeli sunaklar daha fazladır.

1- Bayavşar Kabartmalı Sunak (Resim 1- 7)

Bu sunak, Lykaonia Bölgesi'nin batısında, Beyşehir Gölü'nün (Karallis) doğusunda, bölgenin antik dönemde önemli yerleşimlerinden birisi olan Amblada (Asartepe) ile Mistheia (Beyşehir) arasında yer alan Bayavşar Mahallesinde, Hızır Ali Paşa camisinin bahçesinde korunmaktadır. Çatak yöresinde açılan bir su kanalında bulunduğu yöre halkı tarafından ifade edilmiştir. Sunak sarı renkli yerel kireçtaşından yapılmıştır.⁴

¹ Yavis 1949, 132.

² Yavis 1949, 135-136.

³ Anabolu 1984, Res.1-27; Berges 1986, Abb. 44-146.

⁴ Baldiran – Gider 2014, 21-28, Fig.1- 10; Baldiran 2015, 417-420.

Sarı renkli kireçtaşından yapılmış olan, monolitik, dikdörtgen biçimli olan sunak, dikdörtgen gövdeden oluşmaktadır. Gövdenin üstünde, sunağın dört köşesinde akroterler vardır.⁵ Bu tip sunakların bazı kaynaklarda bomos olarak adlandırıldığını görüyoruz. Coulton, bomos'un genelde sunak anlamına gelmekle birlikte Roma Dönemine ait yazıtlarda bu terimin bazen heykel kaidelerine işaret ettiği, ya da diğer destek biçimlerini de içerdiğini ifade eder. Sonuç olarak da bomos olarak adlandırılan öge normal sunak şeklinde olup, her zaman değilse de birçok durumda sunağın bazı sembolik değerlerini taşır demektir.⁶ Akroterlerin yüzeyine kapalı palmet, akroterlerin arasına ise akanthus yaprağı işlenmiştir. Sunağın üst yüzeyi düz kesilmiş, kenarları yuvarlaklaştırılmış ve ortasına 4 cm çapında dübel yuvası açılmıştır. Sunak gövdesinin her bir cephesinde, yüksek kabartma olarak yapılmış figürler ve simgeler vardır.

Ön Cephe: Ortada, başının etrafında şua tacı bulunan bir büst vardır. Yüz kısmı tahrip olmuştur. Sağ kol dirsekten kıvrılarak sol göğüs üzerine yerleştirilmiştir. Başındaki şua tacının ışınları oldukça uzun işlenmiş olup, taç profiline kadar uzanmaktadır (Resim 1). Uzun saçlıdır ve çenenin aşağıya doğru sarkması, figürün sakallı olduğunu göstermektedir. Büstün yer aldığı cephenin podyum kısmında ise, alçak kabartma olarak işlenmiş labrys vardır (Resim 2).

Şua tacı güneş tanrısı Helios'un atrübütüdür. Yaşamın sembolü olan güneşin tanrısı olarak kabul edilen Helios, her şeyi gören ve duyan bir tanrıdır ve bu özelliğinden dolayı yemin tanrısı olarak da kabul edilmiştir.⁷ Anadolu'nun Hellenleşmesinin ardından Helios farklı adlarla ve farklı yerel tanrılarla özdeşleştirilerek tapınım görmüştür.⁸ Helios kültü özellikle Pamphylia ve Pisidia bölgelerinde yaygındır. Sunağın ön yüzünün altındaki podyumda görülen labrys ise Zeus'un atrübütüdür. Aynı sunak üzerine hem Helios'un, hem de Zeus'un atribütlerinin bir arada işlenmesi, burada Zeus ile Helios kültürlerinin birleştirilmiş olabileceğini düşündürmektedir. Roma Dönemi'nde, özellikle İS 2. yüzyılın sonundan itibaren Mithra ve Baal kültürlerinin etkisi ile Zeus'un göksel ve güneşle ilişkili olan Helios kimliği ortaya çıkmaktadır.⁹ Burada betimlenen tanrının da Anadolu'da özellikle Karia ve Lykia bölgelerinde karşımıza çıkan Zeus Helios¹⁰ ya da Phrygia Bölgesinde yaygın olarak benzer biçimde başının etrafında şua tacı ile betimlenen Sozon veya Hosios Dikaios olabileceğini düşünüyoruz.¹¹

Helios'un bölgede başka tanrı ve tanrıçalarla birleştirilmiş kültürle tapınım gördüğü bilinmektedir. Seydişehir çevresinde yapılan yüzey araştırmasında, Amblada antik kentinin güneydoğu eteklerinde kurulmuş olan Yeniceköy'de bulunan bir kabartmada şua tacıyla Helios betimlenmiş ve bu büstün üst kısmına hilal figürü yerleştirilmiştir. Helios Selene kültü

⁵ Bu tip sunakların orijini, Geç Bronz Çağdan Hellenistik Dönem'e kadar varlığını devam ettiren basit kül, ateş sunaklarının devamı olduğu belirtilerek, "horned altar" olarak kabul edilmektedir. Benzer biçimde akroter ya da volütlerin, lahit ve stellerde de görüldüğü bilinir. Coulton 2005, 132.

⁶ Coulton 2005, 127.

⁷ Jessen 1912, 59 vd.

⁸ Anadolu'da Helios kültü için bkz. Pekman 1964, 67; Frei 1990, 1796 vd.

⁹ Laumonier 1958, 122.

¹⁰ Zeus'un Anadolu'daki farklı tapınımları için bkz. Şahin 2001.

¹¹ MAMA IX, Pl. VII/ c 58; Pl. X/ c 71a, c 71b.

Pisidia Bölgesi'ndeki antik kentlerde bulunan sunaklar ve sikkelerden bilinmektedir.¹² Bu kültürün yayılımı Beyşehir Gölü'nün doğusundaki yerleşime kadar ulaşmış olmalıdır.

Sağ Cephe: Uzun saçlı ve sakallı bir erkek büstü betimlenmiştir. Yüzü tamamen tahrip olmuştur. Figürün üzerinde çift giysi vardır. İç giysinin kıvrımları daha kalın ve kaba işlenmiş iken, daha ince olan dış giysi sol omuz üzerinden verev bir şekilde aşağıya doğru inmektedir. Figürün sağ omzunun arkasındaki boşlukta asa, sol omuzunun arkasındaki boşlukta, dolgun taneleri olan iki buğday başağı seçilmektedir (Resim 3).

Grekler'in baş tanrısı olan Zeus, Anadolu'da da yaygın bir kült olarak dikkati çeker. Zeus genelde gök tanrısı olarak kabul edilir. Bütün bitkiler ve ekinlerin gelişmesi gökyüzü olaylarıyla ve doğrudan yağmurla ilişkilendirilir. Zeus yağmur yağdırıcı bir tanrıdır ve dolayısıyla bereketi de simgelemektedir. Bölgede daha önceki çalışmalarda değinilen yerel Zeus betimlemelerinde Zeus ile birlikte dolgun taneli salkımları olan asma dalları, bazen yıldırım demetine ve Zeus'un asasına eşlik etmekteydi. Zeus'un elinde ya da yanında betimlenen üzüm salkımı ve asma dalları bağcılığın koruyucu tanrısı olarak yorumlanmasına neden olmuştur. Zeus'un arkasındaki boşlukta betimlenen asa ise onun tanrısal gücünü ve işlerini gösteren en belirgin sembollerindendir.¹³ Bu sunakta asanın yanında betimlenen buğday başakları, Zeus'un ekinleri de koruyan bir tanrı olduğu inancımızı desteklemektedir.¹⁴ Benzer şekilde Baris'te bulunan ve İS 3. yy'a tarihlenen bir adak sunağı üzerinde hem üzüm salkımı hem buğday başağı yer almaktadır.¹⁵ Baris sunağında ön yüzdeki kabartma, başı tahrip olmuş, saçları omuzlarına inen bir erkek betimidir ve arşitrav altında iki satırlık yazıt vardır. Bu yazıtta, "Rhodon oğlu Rhodon Zeus'a adadı"¹⁶ ibaresi okunmaktadır. Laodiceia Catacecaumene'de Zeus Bronton, bir sütun üzerindeki yıldırım demeti ile temsil edilmektedir.¹⁷ Bayavşar sunağının sağ yüzünde betimlenen kabartmaların Zeus tapınımı ile bağlantılı olduğu, benzer örneklerle karşılaştırıldığında da anlaşılmaktadır.

Sol Cephe: Omuzlarına kadar inen uzun saçları olan, yüzünün büyük bir bölümü kırık olduğundan tam olarak tanımlanamayan bir büst vardır. Figürün başının arkasında bir hilalin iki boynuzu yükselmektedir (Resim 4-5).

Hilal Ay tanrıçası Selene ile Ay tanrısı Mên'in atrübütüdür. Sunakta betimlenen figürün Mên olduğu düşünülebilir, fakat Mên çoğunlukla bir Phryg başlığı taşımaktadır.¹⁸ Buradaki figürün baş kısmı çok tahrip olduğundan Phryg başlığının varlığı net değildir. Mên kültü Anadolu'da Roma İmparatorluğu Dönemi'nde çok yaygınlaşmıştır.¹⁹ Özellikle Pisidia

¹² Prostanna'da bulunan İS 1. yy sikkelerinde (Karayaka 2007, 143), Andeda'da bulunan sunaklarda (Levick 1970, 79) ve Sagalassos sikkelerinin üzerinde (Aulock 1964, 5195) görülen benzer motifler, Helios'un Selene ile olan ortak kültürünü düşündürmektedir.

¹³ Karayaka 2007, 184.

¹⁴ Voutiras 1997, 311. Anadolu'da, elinde buğday başağı tutan Zeus Bronton betimleri bulunmuştur. Buğday başağının varlığı Zeus'un "çiftçilerin tanrısı" olduğunu göstermektedir. Bkz. Robert 1955, 108, Lev. XLIV.

¹⁵ Isparta Müze'sinde, Env. No: 1.3.94.

¹⁶ Karayaka 2007, 187.

¹⁷ MAMA IX, Pl. VII/ c 56; MAMA I, 5, VI, 2.

¹⁸ Salzman 1980, 261-290, Lev. 99-114; Salzman – Lane 1984, 355-370, Lev. 69-71.

¹⁹ Salzman 1980, 262; Lane 1990, 2161.

Antiocheia'sı bu kültün merkezidir.²⁰ Lykaonia, Lykia ve Kilikia'da bulunan mezar yazıtları, Mên'in bu bölgelerde aynı zamanda "yer altı" tanrısı ve "ölülerin koruyucusu" olduğunu da göstermektedir.²¹ Selene ve Helios özellikle Lykia, Phrygia ve Kilikia bölgelerinde mezarlara yapılacak olan yasa dışı uygulamaları engellemek amacıyla saygı gören tanrı ve tanrıçadır.²² Bu yüzdeki kabartmada Helios büstünün üst kısmına yerleştirilen hilal motifi de büyük olasılıkla Selene'yi sembolize etmektedir. Isauria Bölgesi'nde, Aşağı Akın kale yerleşiminde akropolisin güney yamacındaki kaya mezarının alt tarafındaki yazıtta Tanrıça Selene'nin adının geçmesi²³ de bizim düşüncemizi doğrulamaktadır.

Arka Cephe: Bu cephede, sağda oldukça büyük bir yıldırım demeti, sol tarafa iki yapraklı bir çanaktan çıkan ve her iki yöne devam asma dalları ve dallara asılı dolgun taneli üzüm salkımları vardır. Asma dalları ve yıldırım demeti arasına da çapraz olarak mitolojide Herakles'in en önemli atribütlerinden biri olan gürz yerleştirilmiştir (Resim 6). Dört cephesi de bezemeli olan bir başka sunak Kibyra sunakları arasında görülebilir. Bu sunakta da bir cephe üzerinde oldukça büyük yıldırım demeti, Zeus'u simgelediği için önemlidir.²⁴

Yıldırım demeti figürü, Seydişehir civarındaki yerleşimlerde çok sık karşılaştığımız figürlerdendir.²⁵ Bu figür bazen tek, bazen de büstlerle birlikte işlenmiştir. Aynı şekilde dolgun taneli üzüm salkımları da Zeus ile ilişkilendirdiğimiz sunak, osthokhek gövdeleri ve stellerde sıklıkla kullanılmıştır. Bu tipteki kabartmalar yine Fasıllar'da,²⁶ Burdur sunağı üzerinde, Bostandere kabartmasında karşımıza çıkar. Zeus büstü ve onun atribütlerinin yanında betimlenen üzüm salkımları yukarıda da belirttiğimiz gibi bu bölgede Zeus'un üzümlerin ve bağcılığın koruyucu tanrısı olduğuna da işaret ediyor olmalıdır. Bu sunakta ayrıca bu simgelerin yanı sıra Herakles'in atribütü olarak bildiğimiz gürzün yer alması mutlaka bölgede tapınılan bir yerel Zeus'un olduğunun kanıtıdır. Çünkü; Zeus'un simgesi olan yıldırım demeti ve Herakles'in simgesi gürzün kullanıldığı bir kabartma Kızılcaköy'de de yüzey araştırmaları sırasında görülmüştür.²⁷

Sunağın üst yüzeyi, yuvarlak formlu işlenmiş ve üst kısmı düz kesilmiştir. Bu düz yüzeyli zeminin ortasında 4 cm çapında dübel yuvası vardır. Bu izler sunağın üst kısmında ilave bir bölüm için düz bir zemin oluşturulduğuna işaret etmektedir (Resim7). Sunakların üst kısmında bulunan bu ilave bölümlerin sunu amaçlı yapıldığı bilinmektedir.²⁸ Bu tür sunaklar, kişilerin bizzat kendileri için ya da ailelerinin selameti için yaptırılarak, tanrılara adanmıştır. Bayavşar sunağı, bölgenin yerel tanrılarını memnun etmek için yapılmış bir adak sunağıdır.

²⁰ Strabon, Mên kültürünün en önemli merkezlerinden biri olan Antiocheia'da iki ayrı Mên tapınağının varlığından söz etmektedir (Strabon XII, 557). Burada yapılan çalışmalarda Mên Askaenos tapınağının kalıntıları bulunmuştur. Bkz. Karayaka 2007, 44, dn. 455.

²¹ Salzmänn – Lane 1984, 361, 364; Lane 1990, 2165.

²² Alkan – Kurt 2017, 17.

²³ Alkan – Kurt 2017, 15.

²⁴ Tarkan 2011, Kat. No. 16, Lev. X, 1-4.

²⁵ Seydişehir, Yenice Çiftlik'teki bir bahçe duvarına yerleştirilen bir blok üzerinde yıldırım demeti vardır (Baldiran 2008, 41, Fig. 15). Kızılcaköy'de bulunan Herakles büstünün sol omzunun gerisinde ise kanatlı yıldırım demeti yer almaktadır (Baldiran 2008, 43, Fig. 27); Baldiran 2016, Levha IV/23.

²⁶ Baldiran et. all 2010, 247, Fig. 16.

²⁷ Baldiran 2008, 42, Fig. 26.

²⁸ Coulton 2005, 127-128.

Bayavşar sunağı, daha önceki araştırmalarda ayrıntılı olarak değinilen farklı kültleri bir arada bulundurduğu için oldukça önemli bir örnektir. Sunak üzerinde betimlenen labrys, asa, gürz, buğday başağı, yıldırım demeti ve şua tacı gibi simgeler Grek mitolojisinden de bildiğimiz bazı tanrıların simgeleridir. Lykaonia Bölgesi'nde Grek tanrılarına çoğu zaman yerel özellikler de ilave edilerek tapınılmıştır. Bölgede yerel özellikler taşıyan birçok tanrı, yazıtlarda da yerel sıfatlar eklenerek belirtilmiştir. Lykaonia Bölgesi'nin farklı yerleşim alanlarında ele geçen yazıtlarda, özellikle Zeus, farklı sıfatları ile dikkat çeken bir tanrıdır. Zeus; Kuzey Lykaonia'daki Perta'da bulunan bir yazıtta Zeus Akoueos;²⁹ Zıvarık'da bulunan bir yazıtta Zeus Anaalpones;³⁰ Palaia Isaura ile Ikonion arasında yer alan Tahtalı'da bulunan bir yazıtta Zeus Astlenos;³¹ Isauria'da Oduncu Kalesi'nde bulunan bir yazıtta Zeus Bediotes;³² Laodikeia'da bulunan bir yazıtta Zeus Phatnios;³³ Akören'de bulunan bir yazıtta Zeus Zemroutenos;³⁴ Akçaşar'da³⁵ ve Sarayönü'nde³⁶ bulunan bir yazıtta Zeus Sozon ve Sızma'da bulunan bir yazıtta ise Zeus Megistos³⁷ olarak geçmektedir.

Ne yazık ki sunak üzerinde herhangi bir yazıt olmaması buradaki tanrıları kesin olarak kimliklendirmemizi zorlaştırırsa da yukarıda ayrıntılı olarak değindiğimiz nedenlerle sunağın üzerinde betimlenen tanrının yerel bir Zeus olduğunu ve sunağın bu yerel tanrı Zeus'a ithaf edildiğini düşünüyoruz.

2- Başgöze Kabartmalı Sunak (Resim 8- 10)

Beyşehir ilçesi, Doğanhisar Mahallesi'ne bağlı Başgöze'de, H. Şahinci'nin evinin duvarında köşe taşı olarak kullanılmıştır. Yerel kireçtaşı malzeme ile yapılmıştır. Bugün sunağın sadece ön cephesi tamamen açıktır ve görülebilmekte (Resim 8), sol yan cephesi ise kısmen görülebilmektedir. Diğer iki cephe duvar örgüsü içinde kaldığından görülememektedir (Resim 9). Görülebilen cephelerdeki figürler oldukça aşınmıştır. Ön cephede betimlenen erkek büstünün yüzünün fizyonomik özellikleri aşınmadan dolayı seçilememektedir. Burada betimlenen erkek sol omuzunu örten, kalın bir himation giymiştir ve omuzun gerisinde, yukarıya doğru uzanan bir asa betimlenmiştir (Resim 10). Benzer örnekler Lykaonia Bölgesinde farklı yerleşimlerde de karşımıza çıkmaktadır. Örneğin Fasıllar'da, nekropol alanında anıt olarak nitelendirilen bir kaya ostoteği üzerindeki Zeus kabartması da benzer biçimde omuzunun gerisinde asa ile birlikte işlenmiştir.³⁸ Büstün sağ omuzu gerisinde ise yıldırım demeti kabartması vardır. Bayavşar sunağında da ifade ettiğimiz gibi benzer örnekler bölgenin diğer yerleşimlerinde de oldukça yaygındır. Yıldırım demeti bazen tek başına³⁹

²⁹ Mitchell 1993, 23.

³⁰ Şahin 2001, 18.

³¹ Keil – Knoll 1935, no. 282.

³² Bean – Mitford 1970, 141-142.

³³ Robert 1955, 109. Bir yöneticinin “Yemliğin ve Ahırın Zeus Phatnios'una” adadığı sunakta, tanrı giysili bir büst şeklinde ve sol tarafında bir başak demeti ve üzüm salkımı ile gösterilmiştir.

³⁴ Schwabl 1972, 313, 42.

³⁵ Şahin 2001, 177.

³⁶ Şahin 2001, 177.

³⁷ Şahin 2001, 100.

³⁸ Baldiran 2008, 36, fig. 13.

³⁹ Seydişehir Yenice Çiftlik'teki bir bahçe duvarına yerleştirilen bir blok üzerinde yıldırım demeti vardır (Baldiran 2008, 41, Fig. 15). Kızılcaköy'de bulunan Herakles büstünün sol omuzunun gerisinde ise kanatlı yıldırım demeti yer almaktadır (Baldiran 2008, 43, Fig. 27); Baldiran et. al 2010, 247, Fig. 16.

bazen de buradaki sunak üzerinde gördüğümüz gibi figürlerin yanında betimlenmiştir. Hall, büstün sağ omuzu gerisindeki bu yıldırım demetini üzüm salkımı olarak yorumlamıştır.⁴⁰ Yan cephede betimlenmiş olan figür ise binaya daha sonraki yıllarda eklenen merdiven nedeniyle büyük oranda kapandığı için görülememektedir. Hall, bu cephedeki büstün sol elinde thrysos ya da asa taşıyan bir kadın büstü olduğunu ifade eder.⁴¹ Biz bu büstün bugün sadece baş yuvarlağını görebiliyoruz. Hall bu cephenin fotoğrafını vermediği için sadece tanımlamasını kullanabiliyor ve yorum yapamıyoruz.

Sonuç olarak buradaki sunakta betimlenen büst ve yanlarındaki simgeleri birlikte değerlendirdiğimizde bu sunağın da bölgenin yerel özellikler taşıyan tanrısı Zeus'a adandığını söyleyebiliriz.

3- Tol Kabartmalı Sunak (Resim 11)

Seydişehir, Tol mahallesinde, Ahmet Candan'ın evinin duvarında temel seviyesinde yapı elemanı olarak kullanılmış bir sunak parçasıdır. Kireçtaşı malzemeden yapılmıştır. Ön cephede sol tarafta bir erkek büst betimi vardır. Büstün sol tarafında kalın bir asma dalına asılı olarak işlenmiş dolgun taneleri olan üzüm salkımı görülmektedir. Taç kısmı profili ve kaide profili kısmen bellidir. Durugönül'e göre üzüm salkımı refah ve bolluğun sembolü olarak anlaşılmalıdır.⁴² Üzüm salkımı steller üzerinde de sık işlenen konular arasındadır. Bolluk ve bereketin simgesi olan üzüm salkımı betiminin steller üzerinde yaygın olması bölgede yaşayan insanların bağcılıkla uğraştığını göstermesinin yanı sıra Dionysos kültürüyle de ilişkili olduğunu düşündürmektedir. Mezar ikonografisinde, ölü ziyafeti sahnelerinde masanın üzerinde duran ya da ölen kişinin yakınlarının elinde tuttuğu üzüm salkımı ölen kişinin refah ve rahatlık temennisi için olmalıdır. Kısaca ölen kişi için yapılan bir sunudur. Bu anlamının dışında üzüm salkımı Grek pantheonunun baş tanrısı Zeus'un da simgelerinden biridir. Lykaonia Bölgesinde üzüm salkımlarının, ostotek, lahit, mezar stelleri ve sunaklar üzerindeki betimi, çoğunlukla bu motifin yanında Zeus büstlerinin de yer alması tanrının bolluk ve bereketle olan ilişkisini göstermektedir. Beyşehir ilçesi yakınlarındaki Fasıllar'da bir kaya ostoteği üzerindeki Zeus büstünün yanındaki kabartmada asma dalları ve üzüm salkımlarının işlenmesi Lykaonia Bölgesinde bu tanrının üzümlerin ve bağcılığın koruyucu tanrısı olduğuna işaret eder.⁴³ Zeus'un bu bağlamda Lydia Bölgesinde de bağcılığın koruyucu tanrısı olarak tapınım gördüğü bilinir.⁴⁴ Ayrıca Burdur Müzesinde korunan bir sunak üzerinde Zeus, bukranium ve üzüm salkımı ile birlikte betimlenmiştir. Bu sunak üzerindeki yazıtta Zeus Poteis rahibinin adı geçmektedir.⁴⁵ Yine bölgede Şarören'de bir sunakta podyum üzerinde Zeus büstü sakallı ve dalgalı saçlı, sol omuzu gerisinde buğday başağı ve sol elinde üzüm salkımı tutar pozda betimlenmiştir.⁴⁶

⁴⁰ Hall 1968, 66, Pl. III/c.

⁴¹ Hall 1968, 66.

⁴² Durugönül 2004, 131.

⁴³ Baldran 2012, 79-80.

⁴⁴ Malay 1994, 49-51, no.62-65, fig.26-30.

⁴⁵ Ramsay 1895, 337, no.178.

⁴⁶ MAMA I, 4-5, Fig. a, no.7.

4- Yenice Kabartmalı Sunak (Resim 12- 17)

Seydişehir ilçesi, Yenice mahallesinde dörtgen formlu figürlü bir sunaktır. Bir evin alt katındaki ahırın girişine yerleştirilmiş, devşirme yapı elemanı olarak kullanılmıştır (Resim 12). Ön cephede bir erkek büstü işlenmiştir. Erkek büstünün omuzlarına kadar inen, uzun saçları vardır. Üzerinde sağ omuzunu açıkta bırakan himation giyimlidir. Himation sol omuzdan aşağıya doğru kıvrımlı bir şekilde inmektedir. Himationun kenarı zigzag süslemelidir. Boynun altında ‘v’ yakalı ince bir giysi verilmeye çalışılmıştır. Ancak bu giysinin sadece yaka kısmı belirgindir, sağ omuz ve göğüs çıplaktır. Sağ omuzun gerisinde ucunda iki çanak yaprak ve bu yaprakların üstünde üç tomurcuk betimlenen burgulu bir asa yükselir (Resim 13-14). Sol omuzun gerisinde ise çapraz olarak yerleştirilmiş yıldırım demeti kabartması yer alır. Bu sunakta ön cephede görülen simgeler büstün Zeus olarak yorumlanması sonucunu ortaya koyar. Benzer tipte Zeus kabartmaları bölgede oldukça fazladır. Zaman zaman yıldırım demeti, bazen de üzüm salkımı ile betimlenen Zeus bölgede oldukça sevilen ve bir takım yerel özelliklerle tapınım gören bir tanrıdır. Zıvarık'ta caminin önünde duran bir sunak üzerinde,⁴⁷ Kadınhanı ilçesindeki bir başka sunakta⁴⁸ üzüm salkımı ile, Şarören'de⁴⁹ Helios ve buğday başağı ile betimlenen tanrı Zeus'dur. Sunağın taç kısmı köşelerinde akroterler işlenmiştir. Sunak giriş kapısının sağ tarafına yerleştirildiği ve sol cephenin ortasında bir kalas çakılı olduğu için sunağın sol cephesindeki figürün yüz hatları seçilememektedir (Resim 15). Bu cephede görebildiğimiz figürler şu şekilde sıralanabilir: Sunağın taç kısmında, akroterler arasındaki bölümde uçları yukarı bakan bir hilal motifi ve bu hilal motifinin içindeki boşluğa rozet motifi yerleştirilmiştir (Resim 16). Alt kısımdaki bezeme alanında da ön yüzdeki gibi bir büst görülmektedir. Başında şua tacı bulunan büstün yüz kısmını, kapı kasasını sabitlemek için kullanılan ahşap kalas kapatmıştır. Boynunun altında, ‘v’ yakalı bir himation giyimli olduğu görülmektedir. Yakadaki ‘v’ şeklindeki kıvrımlar üç katlıdır. En alttaki v kumaş katı göğüsler arasına kadar uzanır. Sunağın kaide kısmının ortasına dikdörtgen formlu, tabula ansata gibi bir bölüm işlenmiştir, ancak burada herhangi bir motif ya da yazıt bulunmamaktadır (Resim 17).

Şua tacı güneş tanrısı Helios'un simgesidir. Yaşamın sembolü olan güneşin tanrısı olarak kabul edilen Helios, her şeyi gören ve duyan bir tanrıdır ve bu özelliğinden dolayı yemin tanrısı olarak da kabul edilmiştir.⁵⁰ Anadolu'nun Hellenleşmesinin ardından Helios farklı adlarla ve farklı yerel tanrılarla özdeşleştirilerek tapınım görmüştür.⁵¹ Helios kültü özellikle Pamphyliya ve Pisidia bölgelerinde yaygındır. Aynı sunak üzerine hem Helios'un hem de Zeus'un bir arada işlenmesi, burada Zeus ile Helios kültürlerinin birleştirilmiş olabileceğini düşündürmektedir. Zira; Roma Dönemi'nde, özellikle İS 2. yüzyılın sonundan itibaren Mithra ve Baal kültürlerinin etkisi ile Zeus'un göksel ve güneşle ilişkili olan Helios kimliği ortaya çıkmaktadır.⁵² Burada betimlenen tanrının da Anadolu'da özellikle Karia ve

⁴⁷ MAMA I, 3, no:4.

⁴⁸ MAMA I, 5, no:7.

⁴⁹ MAMA I, 4, no:5a.

⁵⁰ Jessen 1912, 59 vd.

⁵¹ Anadolu'da Helios kültü için bkz. Pekman 1964, 67; Frei 1990, 1796 vd.

⁵² Laumonier 1958, 122.

Lykia bölgelerinde karşımıza çıkan Zeus Helios,⁵³ ya da Phrygia Bölgesinde yaygın olarak benzer biçimde başının etrafında şua tacı ile betimlenen Sozon veya Hosios Dikaios olabileceğini düşünüyoruz.⁵⁴

Helios Selene kültü Pisidia Bölgesi'ndeki antik kentlerde bulunan sunaklar ve sikkelerden bilinmektedir.⁵⁵ Bu kültürün yayılımı Beyşehir Gölü'nün doğusundaki yerleşimlere kadar ulaşmış olmalıdır. Sunağın diğer iki cephesi duvar içinde kaldığından bu cepheler hakkında bir şey söylememiz olanaksızdır.

5- Bostandere Kabartmalı Sunak (Resim 18- 20)

Seydişehir İlçesi, Bostandere Mahallesinde 25 kapı numaralı evin duvarına yerleştirilmiş olan, kireçtaşından yapılmış bir sunağın ön cephesidir (Resim 18). Üst kısmı, taç bölümü kırık bu sunakta bir erkek büstü betimlenmiştir. Uzun, gür saçlı, yüzü tahrip olmuş erkek büstü, sol omuzunu örterek sol koltuk altına uzanan himation giymiştir. Sağ omuz ve göğüs çıplaktır. Sağ omuzunun gerisinde burgulu, uç kısmı yapraklı ve yaprakların arasına tomurcuk yerleştirilmiş asası bulunmaktadır (Resim 19). Sağ omuzunun gerisinde ise oldukça iri taneli üzüm salkımı işlenmiştir (Resim 20). Kaidede merkezden sağ ve sola yönelen iki buğday başağı görülmektedir. İki buğday başağının arasına, orta kısma ise dört yapraklı rozet yerleştirilmiştir.

Burada betimlenen erkek büstü diğer örneklerimizden de anlaşılacağı üzere Zeus olmalıdır. Bölgede diğer yerleşimlerde de karşılaştığımız gibi Zeus burada da asa, üzüm salkımı ve buğday başağı ile birlikte betimlenmiştir. Zeus'un arkasındaki boşlukta betimlenen asa onun tanrısal gücünü ve işlerini gösteren en belirgin sembollerindendir.⁵⁶ Bu sunakta asa yanı sıra betimlenen buğday başakları Zeus'un ekinleri de koruyan bir tanrı olduğu inancımızı desteklemektedir.⁵⁷ Benzer şekilde Baris'te bulunan ve İS 3. yy'a tarihlenen bir adak sunağı üzerinde hem üzüm salkımı hem buğday başağı yer almaktadır.⁵⁸ Bayavşar altarnının sağ yüzünde betimlenen kabartmaların da benzer biçimde Zeus tapınımı ile bağlantılı olduğunu belirtmiştik.

Değerlendirme

Roma yönetiminin emperyalist tutumu ve kontrolü altına aldığı bölgelerin halkını Romalılaştırma politikasına karşın dini inançlarda köklü bir değişim gerçekleştirememişlerdir. Roma panteonunda farklı isimlerle tapınılan Olympos tanrılarının Roma Dönemi'nde gerek Yunanistan gerekse Anadolu'da Helen panteonundaki adları ile tapınımlarının devam ettiği

⁵³ Zeus'un Anadolu'daki farklı tapınımları için bkz. Şahin 2001.

⁵⁴ MAMA IX, Pl. VII/ c 58; Pl. X/ c 71a, c 71b.

⁵⁵ Prostanna'da bulunan MS 1. yy sikkelerinde (Karayaka 2007, 143), Andeda'da bulunan sunaklarda (Levick 1970, 79) ve Sagalassos sikkelerinin üzerinde (Aulock 1964, 5195) görülen benzer motifler, Helios' un Selene ile olan ortak kültürünü düşündürmektedir.

⁵⁶ Karayaka 2007, 184.

⁵⁷ Voutiras 1997, 311. Anadolu'da, elinde buğday başağı tutan Zeus Bronton betimleri bulunmuştur. Buğday başağının varlığı Zeus'un "çiftçilerin tanrısı" olduğunu göstermektedir. Bkz. Robert 1955, 108, Lev. XLIV.

⁵⁸ Bkz. dipnot 15 ve 16.

anlaşılmaktadır. Roma Dönemi'nde bazı yazıtlarda tanrının adının Jüpiter yerine Zeus olarak verilmesi de dini inançta Roma etkilerinin çok az olduğunun kanıtı olarak öne sürülebilir.

KAYNAKÇA

Kaynakça ve Dipnotlarda “Archaeologischer Anzeiger 1997” de verilen kısaltmalar kullanılmıştır.

Alkan, M.-Kurt, M. 2017, *Aşağı Akın Isauria Bölgesi'nde Bir Kale Yerleşimi*, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul.

Anadolu, M.U. 1984, “Batı Anadolu’da Bulunan Hellenistik Çağ ve Roma İmparatorluk Çağı Girland (Askı)’li Sunakları”, *E.Ü. Fen-Edebiyat, Arkeoloji ve Sanat Tarihi Dergisi III.*, İzmir, 1-17.

Aulock, H.Von. 1976, “Münzen und Staedte Lykaoniens mittulungen des deutschen archaeologischen”, *Instituts: Istanbuler Abteilung, Beiheft 16*, Tübingen.

Baldıran, A.-Söğüt, B. 2002 “Lykaonia Bölgesinde Kybele Kültü: Beyşehir – Seydişehir İlçeleri”, *Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 14, Konya, 45-70.

Baldıran, A. 2005, “Taşkent – Avşar Ostotekleri” *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt 22, Sayı 2, Ankara, 67-86.

Baldıran, A. 2008, “A Study About Cults of Lykaonia Region”, *Anodos 6-7. 2006 – 2007-Trnava*, 35-45.

Baldıran, A. 2009, “Beyşehir ve Civarı Heykeltraşlık Eserleri”, *Çizgi Kitabevi*, Konya.

Baldıran, A. 2010, “Taşkent – Seydişehir 2009 Yılı Yüzey Araştırması”, *AST 28/1*, Ankara, 221- 230.

Baldıran, A. 2012, “Yeni Araştırmalar Işığında Lykaonia Bölgesi Kültleri” *Stratonikeia'dan Lagina'ya Ahmet Adil Tirpan Armağanı*, 73-88, İstanbul.

Baldıran, A. – Gider, Z. 2011, “A rectangular votive altar from Lykaonia region”, *Anodos 11/2011*, Trnava, 21-28.

Baldıran, A.-Karauğuz, G.-Söğüt, B. 2010, “Centre Unissant les Cultes Hittites et Romains: Fasıllar”, *Trade and Production Through the Ages International Symposium 2008*, Konya, 219-256.

Baldıran, A. 2015, “The Cult of Zeus in Lykaonia”, *Soma 2011*, Catania, 417-420.

Baldıran, A. 2016, “Amblada Antik Kenti ve Civar Köylerdeki Hellenistik – Roma Dönemi Arkeolojik Materyaller”, Amblada'nın (Yenice Köy) Deşifresi, *Amblada Katalog Çalışması*, Konya, 104-149.

- Bean, G.E.–Mitford, T.B. 1970, *Journeys Rough Cilicia 1964-1968*, DenkschrWien, 102; Ergaenzungsbande zu den TAM 3 Vienna.
- Berges, D. 1986, *Hellenistische Rundaltare Kleinasiens*, Freiburg.
- Coulton, J.J. 2005, “Pedestals as ‘altars’ in Roman Asia Minor”, *Anat St.* 55: 127-157.
- Durugönül, S. 2004, “Grab mit Maenlischer Reliefdarstellung aus dem Raughen Kilikia”, *GEPHYRA 1*, 127-133.
- Frei, P. 1990, “The Götterkulte Lykiens in der Kaiserzeit”, *ANRW II*, 18,3., Berlin, 1730-1864.
- Hall, A.S. 1968, “Notes and Inscriptions from Eastern Psidia”, *AnatSt.* 18, Ankara, 57-92.
- Jessen, K. 1912, “Helios”, *RE VIII.1*.53-93.
- Karayaka, N. 2007, *Hellenistik ve Roma Döneminde Pisidia Tanrıları*, İzmir.
- Keil, J.- Knoll, F. 1935, *Denkmaler Aus Lykaonien Pamphylien und Isaurien*, 1. *Epigraphische und archaeologische Denkmaler*. Wien.
- Lane, E.A. 1990, “Men: Neglected Cult of Roman Asiae Minor”, *ANRW I*, 18.3, Berlin, 2161-2174.
- Laumonier, A. 1958, *Les Cultes Indigenes an Caria*, *Bibliothèque des Ecoles Francaises d’Athenes*, et Rome, Paris.
- Levick, B. 1970, “Andeda”, *RE Suppl XXII*, 75-85.
- Malay, H. 1994, “The Greek and Latin Inscriptions in Manisa Museum”, *ETAM 19*, Wien, 49-51.
- MAMA I *Monumenta Asiae Minoris Antiqua*, Vol.I ed. W.M. Calder, M.A, L.L.D.1928, Manchester.
- MAMA VII *Monuments from Eastern Phrygia*, ed. Calder, W.M., 1956, Manchester.
- MAMA IX *Monuments from Aezanitis*, (Ed. Levick,B. – Mitchell.S.) 1988, Gloucester.
- Mitchell, S. 1993, *Anatolia: Land, Men and Gods in Asia Minor*, Oxford.
- Pekman, A. 1964, *Pamphylia Tanrıları*, Yayınlanmamış Doçentlik Tezi.
- Ramsay, W. M. 1995, *Cities and Bishoprics of Phrygia*, Oxford.
- Robert, L. 1955, *Hellenica X: Recueil d’epigraphie, de numismatique et antiquites grecques*. Paris.
- Salzmann, D. 1980, “Neue Denkmaler des Mondgottes Men”, *Istmitt 30*: 261-290.

Salzmann, D. – Lane, E.N. 1984, “Nachlese Lum Mondgott Men”, *Istmitt* 34, 355-370.

Schwabl, H. 1978, “Zeus” *RE Supp*, XV, 994-1481.

Strabon, *Antik Anadolu Coğrafyası, (Geographika XII, XIII, XIV)*. (Çev. A. Pekman). Arkeoloji ve Sanat Yayınları, 1993, İstanbul.

Şahin, N. 2001, *Zeus’un Anadolu Kültleri*, İstanbul.

Tarkan, D. 2011, *Kibyra Kabartmalı Sunakları*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Akdeniz Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

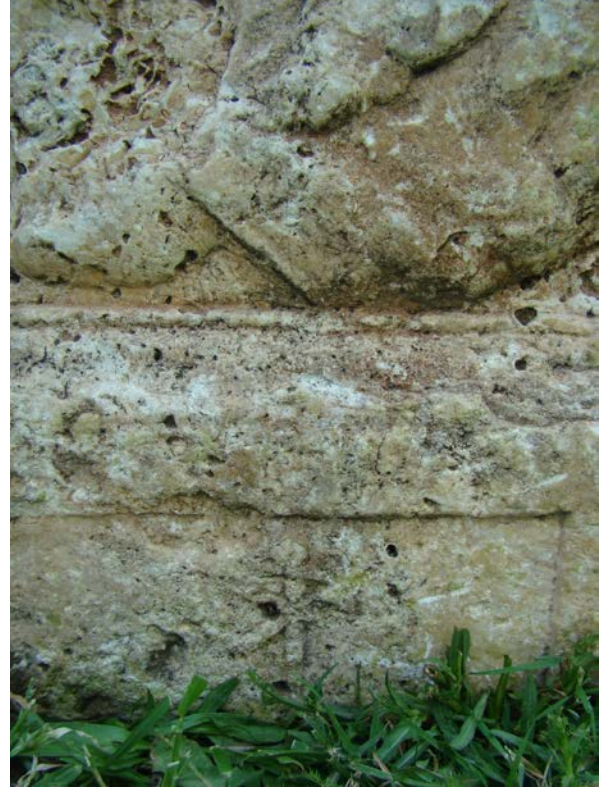
Voutiras, E. 1997, “Zeus”, *LIMC VIII-1*, 310-374.

Yavis, C.G. 1949, *Greek Altars: Origins and Tipology*, Saint Louis.

RESİMLER

Resim 1

Resim 2

Resim 3

Resim 4

Resim 5

Resim 6

Resim 7

Resim 8

Resim 9

Resim 10

Resim 11

Resim 12

Resim 13

Resim 14

Resim 15

Resim 16

Resim 17

Resim 18

Resim 19

Resim 20

AMİSOS / AMISOS

Cilt/Volume 4, Sayı/Issue 7 (Aralık/December 2019), ss./pp. 137-147

ISSN: 2587-2222 / e-ISSN: 2587-2230

Özgün Makale / Original Article

Geliş Tarihi/Received: 06. 12. 2019

Kabul Tarihi/Accepted: 26. 12. 2019

LYKAONİA BÖLGESİ'NDEN BİR MEZAR STELİ

A GRAVE STEL FROM LYKAONIA

Asuman BALDIRAN – Erdener PEHLİVAN*

Öz

Çalışmanın konusu, 2018 yılında Konya ve çevresinde gerçekleştirilen yüzey araştırmaları sırasında Selçuk Üniversitesi Kampüs alanında tespit edilen mezar stelidir. Söz konusu stel, Geç Antoninler- Erken Severuslar Dönemi'ne aittir. Eserin üzerinde bulunan figüratif ve bitkisel özellikteki tüm bezeme unsurları (ranke bezemeleri, palmet biçimli akroterler, ion kymation'u, çiçek rozetleri, Korinth sütun başlıkları) ayrıntılı ele alınarak tarihllemeye çalışılmıştır. Ayrıca eserin benzerlik gösterdiği diğer antik bölgelerdeki eserler de incelenecektir. Bu inceleme, Lykaonia Bölgesi'nin özellikle Phrygia Bölgesi ve diğer bölgelerle olan kültürel ve sanatsal ilişkilerini ortaya koymayı amaçlamaktadır. Son olarak, söz konusu eser barındırdığı Lykaonia Bölgesi stil özellikleri ile de bölge arkeolojisi açısından büyük önem taşımaktadır.

Anahtar Kelimeler: Lykaonia, Ölü Gömme, Stel, Antoninler, Severuslar

* Prof. Dr., Selçuk Üniversitesi, Alaeddin Keykubat Kampüsü, Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, Türkiye.

E-posta: abaldiran@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6799-9395>

Arş. Gör. Dr., Cumhuriyet Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, Türkiye.

E-posta: erdener_pehlivan@hotmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0327-7980>

Abstract

The topic of this study is a grave stel found in the yard of Konya Technical University, Technical Sciences Vocational Higher School during the surface exploration at Konya and surroundings in 2018. This grave stel belongs to Late Antonins – Early Severuses Period. All ornament elements which are figurative and botanical (ranke adornments, palmet shaped acroteriums, ion cymatium, flower badges, Corinth column headers) were tried to be dated comprehensively. Besides other artifacts which have similarities in other ancient regions will be examined. This examination aims to shed light on cultural and artistic relationships between Lykaonia region and other regions, especially Phrygia. Lastly, this artifact has great importance over the archeology of the region with its style features of Lykaonia region.

Keywords: Lykaonia, Inhumation, Grave Stel, Antonine, Severan

Giriş

Çalışmaya konu olan stel, 2005 yılından itibaren Lykaonia Bölgesi'nde yürütülen yüzey araştırmalarında tespit edilmiş çok sayıda arkeolojik materyal arasından seçilmiştir. Tekil örnek olması sebebiyle önem arz eden bu eseri, üzerindeki bezemeler, figüratif öğeler ve kompozisyon öğeleri bağlamında inceleyerek literatüre kazandırmak amaçlanmaktadır.

Eserin tespit edildiği bölge olan Lykaonia Bölgesi ile ilgili bilgiler sınırlıdır. Kesin sınırlarını belirlemek zor olsa da antik yazarların aktarımıyla bölgenin antik sınırları çizilmeye çalışılmaktadır. Klasik coğrafya açısından bölge ile ilgili en erken yazılı bilgiler, MÖ 4. yüzyılda Büyük İskender'in doğu seferini anlatan Ksenophon'un Anabasis adlı eserinde yer almaktadır. Ksenophon, Iconium'u Phrygia Bölgesi'nin doğu sınırında bir kent olarak aktarmaktadır.¹ Lykaonia Bölgesinin doğu sınırının ise Niğde civarındaki Dana'ya (Kilisehisar) kadar uzandığını belirtmektedir.² Strabon ise, bölgenin sınırlarını doğrudan çizmek yerine komşu olduğu bölgeleri saymayı tercih etmiştir.³ Bir diğer antik yazar olan Plinius (Yaşlı) ise, Lykaonia'dan söz ederken Iconium'u Ksenophon'un aksine Lykaonia bölgesinin içerisinde göstermektedir.⁴ MS 3. yüzyıla kadar Lykaonia'nın eyalet olarak varlığını sürdürdüğü anlaşılmaktadır.⁵

Tanım

Bölgede 2018 yılında Kültür ve Turizm Bakanlığı ile Selçuk Üniversitesi adına Prof. Dr. Asuman BALDIRAN tarafından yürütülen yüzey araştırmaları esnasında, Selçuk Üniversitesi Alaaddin Keykubat Kampüs alanında ve çevresinde de çalışmalar

¹ Ksenophon 1. 11. 19.

² Bu bilgidен hareketle Iconium'un Phrygia ile Lykaonia arasında zaman zaman teritoryal olarak sınır değiştirdiği kabul edilebilir.

³ Strabon, Lykaonia'nın batısında Phrygia, doğusunda Kappadokia, kuzeyinde Galatia, güneyinde ise Toros Dağları'nın yer aldığını belirtmektedir. Bkz. Strabon XII. 11. 10.

⁴ Plinius, 5. 23.

⁵ Özlü 1994, 2.

gerçekleştirilmiştir. Gerçekleştirilen bu çalışmalarda Konya Teknik Üniversitesi Teknik Bilimler Meslek Yüksek Okulu'nun önünde çalışma konusu olan stel saptanmıştır.⁶

Stel, yerel kireçtaşı malzemeden yapılmıştır. Eser, 105 cm yüksekliğinde, 26 cm derinliğinde ve 74 cm genişliğindedir. Stelin üst kısmı üçgen bir alınlıkla sınırlandırılmış olup, üçgen alınlığın ortasında 18 cm çapında bir adet kalkan betimlemesi bulunmaktadır (Figür 1-3). Üçgen alınlığın sima bölümlerinin iç yüzeylerinde geisopodes mevcuttur (Figür 2). Sima bölümünün dış kısımlarında kıvrık dal (ranke) motifi kullanıldığı görülmektedir. Simanın her iki yanında bulunan ranke motiflerinin dış taraflarında ise palmetlerle oluşturulmuş köşe akroterleri bulunmaktadır. Üçgen alınlığın geison bölümünün alt kısmında da geisopodes sırası yer alır. Geisopodes sırasının altında yatay bir silme adeta figürlü ve dikdörtgen formda oluşturulmuş, bezeme alanını sınırlar niteliktedir (Figür 5). Eser form ve bezeme olarak Konya Arkeoloji Müzesinde bulunan 1708 envanter numaralı stel ile bir takım benzerlikler göstermektedir.⁷ (Bu benzerlikler, alınlık ortasında bulunan kalkan betimlemesi, plasterlerle sınırlandırılmış ve üst kısımda ion kymationu ile ayrılan ayakta duran iki figürle oluşturulmuş ana kompozisyon alanıdır).

Alınlık kısmının altında iki yanda yüzeyleri işlenmemiş plasterler ile sınırlandırılmış bezeme alanı görülmektedir (Figür 4). Plasterlerin üst kısımlarında Korinth sütun başlıkları bulunurken sütun başlıklarının arasında kalan alanda üstte yumurta dizisi ile oluşturulmuş bir ion kymationu ve kymation'un altında ise üç adet çiçek rozeti bulunmaktadır. Plasterlerin arasında sol tarafta bir erkek figürü hemen sağında ise bir kadın figürü görülmektedir. Kadın figürünün sağında alt kısımda bir başka figür daha bulunmakla birlikte stelin bu kısmı çimento ile oluşturulmuş bir zemine oturtulduğundan tanımlanamamaktadır (Figür 5-6).⁸ Üçgen alınlıkla bezeme alanı arasında yer alan profiller yan yüzlerde de devam etmektedir. Ancak bu alan dışında kalan bölümler, ince yonu olacak şekilde işlenerek bezemesiz bırakılmıştır (Figür 7). Stelin genelinde tahribat olduğu görülmektedir (Çizim 1). Stelde bulunan figür ve bezemelerin kabartma yüksekliği çok fazla değildir.

Tarhlendirme

Alınlık kısmında yer alan bezeme elemanları tekil olarak değerlendirilecek olursak; alınlığın tam ortasında yer alan kalkan bezemesinin Psidia Bölgesi etkili olarak Lykaonia Bölgesi'nde de görüldüğünü söylemek olasıdır.⁹ Kalkan motifi bölge heykeltıraşlık eserlerinin çoğunda ya mezar stellerinin alınlık kısımlarının içerisinde, ya ostoteklerin dar yüzlerinde ya da nekropol öğesi olmayan diğer bloklar üzerinde de görülebilmektedir.¹⁰ Bu durum olasılıkla bölge halkının savaşçı yapısı ile ilişkili olmalıdır.¹¹ Kalkan motifine ikonografik olarak bakıldığında savaşçı ve kahraman mezarlarında özellikle seçildiği ve kullanıldığı görülmektedir.¹² Ayrıca Anadolu'nun birçok bölgesinde de kalkan bezemesi barındıran nekropol öğeleri ile karşılaşılmaktadır.¹³

⁶ Teknik Bilimler MYO. Çalışmalar esnasında Selçuk Üniversitesi'ne bağlı bir MYO iken 2018 yılı içerisinde kurulan Konya Teknik Üniversitesi'ne bağlanmıştır.

⁷ Mclean 2002, 51 - Cat. 146, Fig.159.

⁸ Bölgede bulunan bu tür steller incelendiğinde sağ alt kısımda yer alan figürün bir çocuk figürü olabileceği düşünülmektedir. Ancak bu kısım kırık olduğundan, bu bilginin kesin olduğu söylenemez.

⁹ Pehlivan 2018, 60-61.

¹⁰ Baldiran 2006, Fig: 1-2; Baldiran 2006, Fig: 4-5; Baldiran 2016, Fig: 44, 84.

¹¹ Laborde 1838, 78; Kortanoğlu 2007, 418.

¹² Fıratlı 1965, 304.

¹³ Koch 2001, 225; Koçyiğit 2014, 6; Horsley 2007, 146-147, Köse 2005, 49; Mitchell vd. 1995, 500; Mitchel 1997, 53; Özseit vd. 1998, 125; Hümmüzlü 2007, 8.

Kalkan betimlemelerinin stilistik gelişimine bakılacak olursa bölge genelinde MS 140 yılına kadar arkasında kılıç bulunan kalkan betimlemeleri mevcutken, MS 140 yılından itibaren kalkan kabartmalarının kılıcsız olarak yapıldığı görülmektedir.¹⁴ Nekropol öğelerinde görülen kalkan betimlemeleri eserin sahibi hakkında ikonografik anlamlar içermektedir. Ayrıca Anadolu'nun birçok bölgesinde kalkan betimlemeli nekropol malzemelerine rastlanmaktadır.¹⁵

Stelde, sima bölümünün dış kısımlarında bulunan ranke bezemesine stil özellikleri yönüyle bakıldığında dalların incelmış yapısı dikkat çekmektedir. Ayrıca ilk kıvrımın dış kısmında yer alan tomurcuk motifi burada görülmemekle birlikte bezeme üç kıvrık daldan oluşmaktadır. Bu bilgiler ışığında bezeme MS 180 sonrası bir tarihi işaret ederken MS 190'dan itibaren stilize bir hal alan kıvrık dal formuna dönüşmemiş olması bezemeyi MS 180-190 yılları arasında bir tarihe yerleştirmeye olanak sağlamaktadır.¹⁶ Ayrıca, ranke bezemesi form olarak Burdur-Yeşilova ilçesi – Akça köyü'nde bulunmuş bir adak stelindeki ranke bezemesi ile benzerlik göstermektedir.¹⁷

Ranke bezemelerinin dış taraflarında görülen palmet biçimli köşe aktoterlerinin genel tasarım şeması incelendiğinde MS 160 yılından MS 3. yüzyıla kadar görülen palmet biçimli akroterler arasında olduğu görülmektedir.¹⁸ Bu şemada, palmedin alt kıvrımları kalın bir forma sahiptir. Erken örnekleri incelendiğinde alt yaprakların daha narin bir yapıda olduğu görülmektedir. Ayrıca üst/iç yaprakların dışa doğru kavis oluşturması da MS 160 sonrası bezeme özelliği olarak karşımıza çıkmaktadır.¹⁹

Üçgen alınlık bölümü düz profilli yatay bir silme ile bezeme alanından ayrılmaktadır. İon kymationunun stil gelişimine bakıldığında yumurta dizilerini çevreleyen çanakların aşırı açılmamış yapısı yumurtaların üstlerinin düz şekilde betimlenmesi ve okların düz bir profil şeklinde inerek kanatların az bir çıkıntıya sahip olması gibi özellikler sebebiyle MS 160 – 190 yılları arasında bir döneme tarihlendirilmesi mümkün görünmektedir.²⁰

İon kymation'unun altında yer alan çiçek rozetlerindeki yaprakların birbirinden ayrılmış yapısı ele alındığında tarihlemeyi Antoninler Dönemi'nin geç safhalarına doğru hatta Erken Severuslar Dönemi'nin başlarına doğru yaklaştırmaktadır.²¹

İon kymationu ve çiçek rozetlerinin dış sınırını oluşturan plasterlerin korinth düzeninde oluşturulmuş başlıkları incelendiğinde akanthusların orta damarlarının belirgin işlendiği görülmektedir. Yaprak dilimlerinin birbirlerine bağlanır yapıda betimlenmesi ile kapalı ve belirgin boşluklar oluşmuştur. Bu özellikler ışığında akanthus yaprakları ile

¹⁴ Lochman 2003, 225; Pehlivan 2018, 61.

¹⁵ Koch 2001, 225; Koçyiğit 2014, 6; Horsley 2007, 146-147; Köse 2005, 49; Mitchell vd. 1995, 500; Mitchel 1997, 53; Özsait vd. 1998, 125; Hürmüzlü 2007, 8.

¹⁶ Lochman 2003, 79.

¹⁷ Söz konusu eser, North Carolina Art Museum'da sergilenmektedir. Lochman 2003, 260 – Abb. 29, II-92.

¹⁸ Lochman 2003, 79.

¹⁹ Lochman 2003, 79.

²⁰ Kaplan 2013, 156.

²¹ Ayrıca rozetler, Konya Arkeoloji Müzesi'ndeki bir Ostotek ve bir lahit üzerinde bulunan rozetlerle de benzer özellikler göstermektedir. Bkz. Mclean 2002, 182-186. Mclean tarafından Ostotek için Roma İmp. Dönemi, Lahit için ise MS 400'den önce olduğu ifade edilmektedir. Bkz. Kaplan 2013, 170-171.

bezenmiş korinth başlığının MS 2. yüzyılın sonralarına tarihlenmesi mümkündür.²² Yerel kireç taşı malzemenin kolay bozulan yapısından ötürü yaprak dişleri belirgin değildir.

Stelin bezeme unsurları ele alındıktan sonra asıl bezeme alanına baktığımızda, bu alanda ayakta duran iki figür görülmektedir. Stelin bize göre solunda Palliatus tipinde betimlenmiş bir erkek figürü görülmektedir.²³ Hemen bu figürün bize göre sağında başı kapalı şekilde betimlenmiş Büyük Herculanum tipinde bir kadın figürü yer almaktadır. Büyük Herculanum tipinde kadın figürü MS 2. yüzyılın başlarından itibaren kullanılan bir tip olarak karşımıza çıkmaktadır.²⁴ Palliatus tipinde betimlenmiş erkek figürleri, Roma Dönemi mezar stellerinde sıklıkla kullanılan figürlerdir.²⁵ Stelimizdeki toga giyimli bu erkek figürü, tipik bir biçimde Romalıyı işaret etmektedir. Toganın üst kısmının işlenişi de MS 3. yüzyıl öncesi bir tarihe işaret etmektedir.²⁶ Eser, Pfuhl-Möbius'ta da 575- 580 – 581 - 593 no'lu eserlerle benzer özellikler göstermektedir.²⁷ Pfuhl-Möbius, katalog numaraları verilen eserler için MS 2. yüzyıl tarihini vermektedir.²⁸

Değerlendirme ve Sonuç

Konya ili Selçuklu ilçesi sınırları içerisinde bulunmuş olan çalışma konusunu oluşturan stelin bölgede bulunan eserler arasında istisnai bir yeri olduğunu söylemek mümkündür. Doğrudan Iconium kökenli olduğu iddia edilemese de Iconium'un yakın çevresinde bulunan kırsal yerleşimlerden birine ait olduğunu söylemek olasılık dahilinde değerlendirilebilir.²⁹ Eser ikonografik açıdan incelendiğinde ana sahnede bir aile betimlemesi görülmektedir. Eserin üzerinde görülen kalkan betimlemesi gibi öğeler göz önünde bulundurulduğunda stelin mesleği askerlik olan bir bireyle ilişkili olduğu söylenebilir. Ayrıca bireyin ailesi ile betimlenmiş olması Roma vatandaşı olmadığını, eyaletlerde Romalı olmayan askerleri de bünyesinde barındıran Cohors'lardan birine mensup olduğunu düşündürmektedir.³⁰

Kronolojik veri sunan tüm detayları değerlendirdiğimizde stelin, Geç Antoninler-Erken Severuslar Dönemi'ne ait olduğunu söylemek mümkündür. Ayrıca bahsedilen

²² Korint sütun başlığının benzerleri için Kaya 2016, 151'deki esere bakılabilir. Kaya, Kaplan 2013, Kat No: 144'teki eseri referans olarak vermiştir; ancak iki eser birbirine benzememektedir. Bu sebeple Kaya'nın vermiş olduğu Geç Severuslar Dönemi tarihlemesi makale kapsamında doğru kabul edilmemiştir. Kaplan 2013, Levha 13'te verilen eser, incelenen stele, stil özellikleri açısından daha yakındır. Söz konusu eser Diokaisareia Tiyatrosu'na ait olup diğer bezeme unsurlarıyla da kronolojik olarak örtüşmektedir. Diokaisareia tiyatrosunun net bilinen tarihi sayesinde kronoloji ile ilgili veriler kesinleşmektedir. Bkz. Kaplan 2013, 187, 251, Kat. No: 52, Lev. 13a.

²³ Erkek Figürü Morey'in "Type 1" deki erkek tipine benzer formdadır. Bkz. Morey 1924, 65.

²⁴ Bieber 1977, 154. Kadın figürü için bkz. Morey 1924, 65 – Type 4.

²⁵ Şahin 1994, 70; Şahin 2000, 71.

²⁶ Dinç 2015, 83.

²⁷ Söz konusu eserlerden 575, 580 ve 581 no'lu olanlar figürlerin duruşları, birbirine olan yakınlıkları ve plasterler ile sınırlandırılmış olmaları ile çalışmaya konu olan stel ile benzerlik göstermektedir. 593 no'lu olan eser ise alınlık kısmının altında yer alan geisopodes ve onun altında yer alan iki yandaki sınırlandırıcı biçimde yerleştirilmiş korinth başlıklı plasterler yönüyle benzer özellikler taşımaktadır. Ayrıca bölgesel benzerlik taşımaları noktasında ise 575 no'lu eser, Afyonkarahisar Merkez ilçeye bağlı Sülün Beldesi'nde bulunmuştur. 580 no'lu eser, Kütahya ilinin Çavdarhisar ilçesinde yer alan Aizanoi Antik kentinde bulunmuştur. 581 no'lu eser, Bursa ilinin Mudanya ilçesine bağlı Altıntaş Mahallesinde bulunmuştur. 593 no'lu eser ise Bithynium-Claudiopolis yerleşiminde bulunmuştur.

²⁸ Pfuhl vd. 1977, 173-174 - Tafel 91-92.

²⁹ Eserin bir inşaat hafriyatı sırasında bulunmuş olduğu bilgisi bu fikri desteklemektedir.

³⁰ Eserin bezeme unsurlarının verdiği tarihin, MS 212 yılında Caracalla tarafından çıkarılan Constitutio Antoniniana'dan önce olması bu fikri desteklemektedir. Bkz. Maxfield 1981, 227.

tarihleme kriterleri incelenirken merkez sanatının uzağında bir taşra işçiliği sergilendiği de görülmektedir.

KAYNAKÇA

- Baldıran, A. 2006, “The Arms and Armours on the Relief From the Region of Lykaonia”, *ANADOS Studies of The Ancient World 4-5/2004-2005*, Trnava: Trnava University Press, 9-16.
- Baldıran, A. 2016, “Amblada Antik Kenti ve Civar Köylerdeki Helenistik Roma Dönemi Arkeolojik Materyaller”, *Amblada'nın (Yeniceköy) Deşifresi*, Ed: Sedat Şimşek, Konya: Selçuk Üniversitesi Matbaası, 104-149.
- Bieber, M. 1977, *Ancient Copies: Contributions to the History of Greek and Roman Art*, New York: New York University Press.
- Dinç, M. 2015, “Manisa Müzesi'ndeki Hellenistik - Roma Dönemi Heykelleri”, *Manisa Müzesi Heykeltıraşlık Eserleri*, Ed: Serra Durugönül, İstanbul: Ege Yayınları, 27-99.
- Fıratlı, N. 1965, “İstanbul'un Yunan ve Roma Mezar Stelleri”, *Bellekten XXIX*, 263-328.
- Horsley, G.H.R. 2007, *The Greek and Latin Inscriptions in the Burdur Archaeological Museum*, London: BAR Publishing.
- Hürmüzlü, B. 2007, “Psidia'da “ Gömü Geleneklerinin” Işığında Kültürler Arası İlişkiler”, *SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, S.15, 1-22.
- Kaplan, D. 2013a, *Kilikia Bölgesi Roma İmparatorluk Dönemi Mimari Süslemeleri*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Mersin Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Arkeoloji ABD.
- Kaplan, D. 2013b, Arkaik-Roma Dönemi Mimari Elemanlarının/Süslemelerinin Kataloğu ve Değerlendirmesi, *Silifke Müzesi Taş Eserler Kataloğu: Heykeltıraşlık ve Mimari Plastik Eserler*, Ed: Serra Durugönül, Mersin: Kilikia Arkeolojisini Araştırma Merkezi Yayınları, 155-182.
- Kaya, F. H. 2016, *Soli/Pompeiopolis Korinth Başlıkları*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Arkeoloji ABD.
- Koch, G. 2001, *Roma İmparatorluk Donemi Lahitleri*, İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları.
- Koçyiğit, O. 2014, “Beyşehir Gölü Kıyılarında Tespit Edilen Roma Dönemi Mezar Stelleri”, *Arkeoloji ve Sanat Dergisi*, S. 147, 79-92.
- Kortanoğlu, E. 2007, “Dağlık Phrygia'da Aslan Kabartmalı Roma İmparatorluk Dönemi Kaya Mezarları”, *Belkıs Dinçol ve Ali Dinçol'a Armağan*, Ed: Metin Alpaslan vd., İstanbul: Ege Yayınları, 417-432.
- Köse, V. 2005, *Nekropolen und Grabdenkmäler von Sagalassos in Pisidien in hellenistischer und römischer Zeit, SEMA VII*, Turnhout: Brepols Publisher.

- Ksenophon, 1998, *Anabasis (On binlerin Dönüşü)*, Çev. Turhan Gökçöl, İstanbul: Sosyal Yayınları.
- Laborde, L. 1838, *Voyage de L'Asie Mineure*, Paris.
- Lochman, T. 2003, *Grab und Votivreliefs aus Phrygien*, Basel: Art Print.
- Maxfield, V.A 1981, *The Military Decoration of the Roman Army*, Los Angeles: University of California Press.
- McLean, B.H. 2002, *Greek and Latin Inscriptions In The Konya Archaeological Museum*, Ankara: BAR Publishing.
- Mitchell, S. 1997, “1995 Yılı Pisidia Araştırması”, 14. *Araştırma Sonuçları Toplantısı 1*, Ankara: Kültür Bakanlığı Milli Kütüphane Basımevi, 47-62.
- Mitchell, S. ve Güceren, İ. 1995, “1993 Yılı Pisidia Yüzey Araştırmaları”, 12. *Araştırma Sonuçları Toplantısı 2*, Ankara: Kültür Bakanlığı Milli Kütüphane Basımevi, 497-512.
- Morey, C. R. 1924, “*The Sarcophagus of Claudia Antonia Sabina*”, *SARDIS*, Vol. 5, Princeton: Princeton University Press.
- Özlu, İ. 1994, *Lykaonia Bölgesi Tarihi Coğrafyası*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Arkeoloji ABD.
- Özsait, M.-Şahin, H. 1998, “1996 Yılı Isparta ve Çevresi Yüzey Araştırmaları”, 15. *Araştırma Sonuçları Toplantısı 2*, Ankara: Kültür Bakanlığı Milli Kütüphane Basımevi, 121-142.
- Pehlivan, E. 2018, *Lykaonia ve İsaoria Bölgelerinde Bulunan Girlandlı Ostotekler*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Arkeoloji ABD.
- Pfuhl, E.-Möbius, H. 1977, *Die Ostgriechischen Grabrelief: Textband I*, Mainz: Verlag Phillip von Zabern.
- Pfuhl, E.-Möbius, H. 1977, *Die Ostgriechischen Grabrelief: Textband II*, Mainz: Verlag Phillip von Zabern.
- Plinius, G. 1938-1971, *Naturalis Historiae*, çev. H. R. Rackham W.H.S. Jones, D.E. Eichholz, Pliny Natural History, with an English Translation, (The Loeb Classical Library), Mass.- London.
- Strabon, 1987, *Geographika*, (*Antik Anadolu Coğrafyası, Kitap XII, XIII, XIV*), Çev. Adnan Pekman, İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları.
- Şahin, M. 1994, *Miletupolis Kökenli Figürlü Mezar Stelleri ve Adak Levhaları*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Arkeoloji ve Sanat Tarihi ABD.
- Şahin, M. 2000, *Miletupolis Kökenli Figürlü Mezar Stelleri ve Adak Levhaları*, Ankara: TTK Basımevi.

RESİMLER

Figür 1: Stel (Genel Görünüm)

Figür 2: Stel Alınlık Kısmı (Detay)

Figür 3: Stelin Alınlık Kısımındaki Kalkan Kabartması (Detay)

Figür 4: Figüratif Bezeme Alanını Sınırlandıran Plasterlere Ait Başlıklar (Detay)

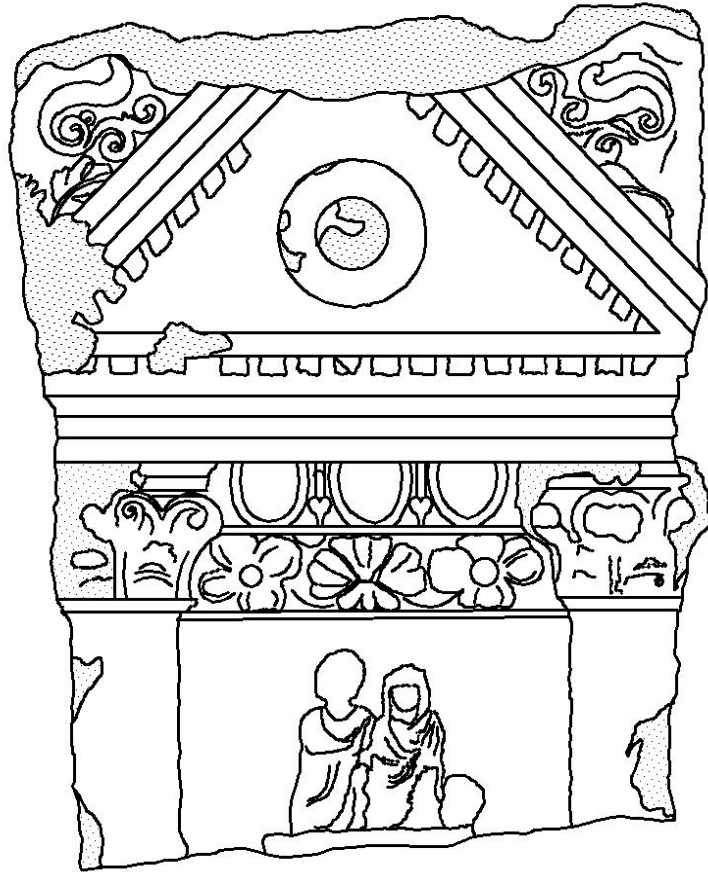
Figür 5: Figüratif Bezeme Alanı

Figür 6: Erkek ve Kadın Figürleri (Detay)

Figür 7: Stelin Sağ Kısa, Arka ve Sol Kısa Yüzleri

Çizim 1: Stelin Çizimi

AMİSOS / AMISOS

Cilt/Volume 4, Sayı/Issue 7 (Aralık/December 2019), ss./pp. 148-161

ISSN: 2587-2222 / e-ISSN: 2587-2230

Özgün Makale / Original Article

Geliş Tarihi/Received: 19. 02. 2018
Kabul Tarihi/Accepted: 26. 12. 2019

TACİTUS VE ESERLERİ ÜZERİNE BİR İNCELEME

A REVIEW ABOUT TACITUS AND HIS WORKS

Bağış Alper KOVAN*

Öz

En önemli gümüş çağ tarih yazarlarından biri olan Tacitus'un hayatı, eserleri, siyasi görüşleri ve tarih boyunca eserlerine olan bakış açılarını göreceğiz. Ayrıca bu yazıda, Roma İmparatorluk döneminin ilk yüzyılında gelişen olayları sıkı bir cumhuriyet taraftarı olan Tacitus'un kendi görüşleriyle yazdığı *Annales* ve *Historiae* eserlerinin yanı sıra, Germen kavimlerinin kökenini anlattığı *De Origine et Situ Germanorum*, Britannia valiliği de yapmış Tacitus'un kayınpederi Romalı komutan Gnaeus Iulius Agricola'nın hayatını anlatan biyografi niteliğindeki *De vita et moribus Iulii Agricolae* ve hitabet sanatıyla ilgili *Dialogus de Oratoribus* eserleri üzerine yapılmış incelemeleri, eserlerin neden yazıldığını, edebi dilini ve yazarın kendi görüşlerini incelemeye çalışacağız.

Anahtar Kelimeler: Tacitus, Erken Roma İmparatorluk Dönemi, Germania, Dört İmparator Yılı, Agricola

Abstract

In this essay we will examine the views of Tacitus, one of the most important silver age historians, on his life, works, political views and thoughts about him

* Yüksek Lisans Öğrencisi, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskiçağ Tarihi Bölümü, Türkiye.

E-posta: bagis.kovan@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-9462-1822>

throughout the history, in the first century of the Roman Empire, fanatical republican Tacitus wrote *Annales* and *Historiae* as his own views, besides them, we will try view to his work about the origins of Germanic tribes *De Origine et Situ Germanorum*, his biographical work *De vita et moribus Iulii Agricolae* which is about his father in law, Roman commander; Gnaeus Iulius Agricola's life, his work about the art of rhetoric *Dialogus de Oratoribus*. And we will also try examine the studies and reviews on his works, why these works are written, his literary language and his own opinions.

Keywords: Tacitus, Early years in Roman Empire, Germania, Year of the Four Emperors, Agricola

Giriş

Roma tarihinin en başarılı tarih yazarlarından biri olarak bilinen Tacitus, soylu bir ailenin çocuğu olarak MS 56-57'de Gallia Narbonensis'de doğmuştur. Eserlerinde kendi zamanı hakkında pek çok bilgi verse de kendi hayatı hakkında pek az şey paylaşır. İyi bir retorik eğitimi aldığını bildiğimiz Tacitus, siyasi yaşamına *Historiae* adlı eserinin başında bahsettiği gibi imparator Vespasianus'un desteğiyle başladığını, Titus döneminde geliştiğini ve Domitianus döneminde de daha ileriye taşındığını belirtir.¹ Kendi yaşamı hakkında bildiğimiz bir diğer önemli olay da ünlü Romalı komutan Agricola'nın kızı Iulia ile MS 77'de evlenmesidir.² Titus zamanında 81 ya da 82 yılında *quaestor*, daha sonra da 88 yılında *praetor* olur.³ 89'dan, kayınpederi Iulius Agricola'nın öldüğü 93 yılına kadar Hispiania Citerior, Britannia, Cappadocia gibi yerlerde lejyon komutanlığı yapmıştır.⁴ 97'de de *consul suffectus*⁵ olur. Ailesinde Roma senatosuna giren ilk kişidir. Plinius'un da mektuplarında yaptığı konuşmalarla ünlendiğine değindiği⁶ Tacitus'un edebi kariyeri, 98 yılında *De vita et moribus Iulii Agricolae* ve *De Origine et Situ Germanorum*'u yazarak başlamıştır. *Agricola*'da kayınpederi Romalı komutan Iulius Agricola'nın, zorbalığıyla bilinen Domitianus karşısında aldığı doğru kararlardan övgüyle bahseder. Ayrıca Britannia'nın coğrafi ve etnografik özelliklerine de değinir. *Germania*'da ise Germania'nın coğrafi sınırlarından söz edip bu bölgede yaşayan halkların neden saf bir ırk olarak kaldıklarını açıklar ve kanunlarından, geleneklerinden de bahseder. Tacitus bu eserde anlattığı yerleri görmemiştir, bu yüzden eserdeki bilgiler ikincil kaynaklara dayanmaktadır. Daha sonra ise büyük eserleri olan; 4 imparator yılını anlatıp Flavius hanedanlığının başa geçmesiyle biten *Historiae*'ı 105'de, *Historiae*'ın başında bahsettiği "Tanrısal Nerva'nın hükümdarlığı ile daha verimli ve daha cüretkâr konuların olduğu Traianus dönemini, hissetmek istediğini ve hissettiklerini söylemenin mümkün olduğu yaşlılık döneminin nadir huzurlu zamanlarına sakladım."⁷ dediği *Annales*'i 117'de yazmıştır. Tacitus'un Hadrianus'un imparatorluğuna dek yaşadığı belirtilse de ölüm tarihi tam olarak bilinmemekle beraber 120-125 arasında hayatını kaybettiği sanılmaktadır.

¹ Tac. *Hist.*, 1.1.

² Tac. *Agr.*, 9.

³ Syme, *Tacitus: vol. 1*, 1995, s. 65.

⁴ Syme 1995, 67-68.

⁵ Latince "vekil konsül"

⁶ Plin. Ep. 2.1

⁷ Tac. *Hist.* 1.1

Yazarın Metodu

Bir tarih yazarı olarak Tacitus, geçmişin kendisinin ve okuyucusunun öğrenebileceği anlaşılır bir model oluşturabileceğine inandı.⁸ Tacitus için tarih daima şimdiki zaman olmuştur; geçmiş zamanın şimdiki zamanı şekillendirdiğini düşünür. Tarih eserlerinde olayları tarih sırasına yıllık düzeni içinde anlatan Tacitus, bununla birlikte *excursus* yani konu dışı sözler, karakter betimlemeleri, söylevler kullanarak anlatımını zenginleştirmiştir. Tacitus, yazım dilinde kısa ama anlam yüklü, yoğun ifadeler kullanmıştır. Bu yüzden eserlerinin başka dillere çevrilmesi zor olabilir. Özellikle kısa ifadeler kullanması, “sessiz” anlamına gelen adı ile müsemma bir karakter olduğunu gösterir. Cumhuriyetçi kimliğini de eserlerine yansıtmıştır. Tacitus’un imparatorluğun karakteri ve politikasına dair güçlü görüşleri vardı, ama gerçekleri uydurduğu ya da örtbas ettiğine dair elimizde hiçbir kanıt yoktur. O açıkça okuduğu ve duyduğu şeyleri analiz etmeye çalışıyordu ve hatta eleştirel olmayan düşüncelere karşı uyarıyordu.⁹

Eserlerinde ahlâkçılık ve gerçekçilik birbiriyle çelişmez: suçların aktarılması ve damgalanması gerektiğini düşünür. Kötülüğü keskin bir şekilde kınaması ile kendi cazibesine çekme kabiliyeti arasındaki iç çatışmayı, sabit fikirlerle değil, hür irade ve açık sözlülüğü savunmak, Tacitus’un eserlerindeki özelliklerini ortaya koymaktadır. Özellikle hür irade konusunda Persius, Lucanus ve Iuvenalis de bu duruma birer örnek olarak Tacitus’la benzerlik göstermektedir. Edward Gibbon, Tacitus’u “tarihçilerin içinde en felsefi olanı diye nitelendirir.¹⁰ Tacitus’un araştırmaları kendi çağdaşlarıyla sınırlı değildi, Senato yasalarının tarihinin yanı sıra, Tacitus’un, kendisinden önce yazılar tarih eserlerini, hatıraları, biyografileri, otobiyografileri, mektupları, konuşmaları ve hatta ünlü yazarların ölüm döşeğinde yazdıklarını bile okuduğu ifade edilir. Bu arşiv araştırması özellikle *Annales*’ın ilk kitaplarında açıkça görülmektedir ve zamanın tarih yazımında önemli bir yenilik olmuş olabilir.¹¹ Ayrıca *Agricola* ve *Germania* eserlerinde Caesar’ın *Commentari: De Bello Gallico* eserinin etkisi de görülür. *Historiae* ve *Annales*’i karşılaştırdığımızda ise; *Annales*, *Historiae*’a göre daha az belâgatli ve akıcıyken, daha çok yoğun, sade ve esrarengizdir.¹² Ayrıca *Historiae* ile karşılaştırıldığına Tacitus’un *Annales*’de daha çok kaynak bildiriminde bulunduğu gözlemlenir. Bunun böyle olması da doğaldır, çünkü Tacitus *Annales*’de kendisinin tanık olmadığı bir zaman dilimini anlatmaktadır. Bu yüzden kullandığı kaynak sayısı, tanık olduğu bir dönemi anlattığı *Historiae* için kullandığı kaynaklardan daha çok olmak zorundadır.¹³

Tacitus’un yapısal özelliği başlangıcından olgunluk dönemine kadar açıkça izlenebilir. *Dialogus*’da kişisel görüş ve tercihlerinin sonucu olarak Cicero etkisi görürüz.¹⁴ Bir tarihçi olarak Tacitus’un eserlerinin dilinde Vergilius etkisinin hissedildiğine dair ifadeler de vardır. Vergilius vari kelimeleri ve ifadeleri, sıklıkla Tacitus’un klasik destan metnini ne kadar iyi bildiğini gösteriyor. Bu noktada Vergilius’un Tacitus için özel bir değeri vardır.¹⁵ Bu nedenle Tacitus’un eserlerinin hem Cicero hümanizmini hem de Vergilius’un destanındaki epik etkisini yansıttığı görülür.¹⁶ Ayrıca Tacitus, yaptığı her eserin başında, geleneksel Roma

⁸ Mellor 1999, 88.

⁹ Mellor 1995, 40

¹⁰ Gibbon 1776, 295.

¹¹ Mellor 1999, 89.

¹² Syme 1995, 340.

¹³ Duff 1960, 466.

¹⁴ Syme 1995, 340.

¹⁵ Syme 1995, 357.

¹⁶ Abbot 1997, 165.

erdemlerinin tehlikeli hâle geldiğini belirtmiştir. İmparatorlar, eski moda erdem örnekleri ile tehdit altında hissettiklerini ve despotların çağlara göre sahip oldukları canavar yaratıkların kendi etraflarını çevrelediğini belirtti. Sadece erdemli insanlara güvenmeyen imparatorlar değildi; ordu, mafyalar ve hatta birçok senatör, bozulmaz bir imparatorun görevinden korkuyordu. Galba'nın dürüstlüğü ve sadeliği, ordunun kendi ikramiyesini talep ettiği sırada çabucak çökmesine neden oldu. Tacitus, eski erdem çok övülmesine karşın, çok azının dönüşünü görmek için istekli olduğunu belirtmiştir. Bununla birlikte Tacitus, erdemliliğin, güç yoğunlaşmasıyla bozulabileceğini tam olarak anlamıştır; çünkü o, güç arzusunun evrensel bir tahrik olduğuna inanmaktadır.¹⁷

Tacitus'un Eserleri

Historiae:

İki ana eserinden ilki olan *Historiae*'da Tacitus, aynı zamanda kendi zamanı olan 4 imparator yılını ve Flavius hanedanını ele aldı. Bu eserini 109 yılında tamamlamıştı. Eserinin tamamının on dört kitaptan oluştuğu düşünülse de sadece dört kitap ve beşinci kitabın bir kısmı günümüze kalabilmiştir. Ama yine de Yunan ve Roma tarih yazımının tamamında sahip olduğumuz en ayrıntılı anlatıyı oluşturur. Günümüze ulaşan bölümlerinde Galba, Otho ve Vitellius arasındaki çekişmeleri ve bu iç karışıklık sonucunda yönetimi ele geçiren Vespasianus'un imparatorluğunun ilk zamanlarını anlatmıştır.¹⁸ Tacitus, bu eserin ön sözünde neden Flaviusların tarihini yazmanın hem makul hem de ilgi çekici olduğunu açıkça aktarır:

Eserimin başlangıcında ikinci kez Servius Galba ile Titus Vinius konsüllerdi. Zira Roma halkının icraatları eşsiz zarafeti ve özgürlüğüyle bilinirken, daha önceki dönemlerin birçok yazarı, şehrin kuruluşundan 820 yıl sonrasını işlediler: Actium yakınlarında savaşıldıktan ve bütün yetki bir adamda toplandıktan sonra araya "barış" dönemi girdi. Ama o büyük yeteneği olan adamlar yitip gitti, ilk olarak devlet adamlarının tıpkı yabancı devletlerdeki gibi cehaletinden ötürü, sonra da dalkavukluk arzusundan ya da tekrardan hükmedenlere karşı nefretlerinden ötürü hakikat pek çok yolla bozuldu. Böylece düşmanlar ve itaatkarlar arasında gelecek kuşaklar hiçe sayıldı. Ama yazarların hırsına kolaylıkla sırt dönersen, iftira ve kin güdenlere kulak verilir; bittabi dalkavukluğun aşağılık kölelik suçu ve kin, özgürlüğün yanlış görünmesine sebep oluyor. Bana göre Galba, Otho ve Vitellius ne iyiliği ne de adaletsizliği ile bilinir. Görevimizin Vespasianus tarafından başlatıldığını, Titus tarafından geliştirildiğini, Domitianus tarafından da daha ileriye taşındığını inkâr edemem. Ama sadakatin bozulmadığını inkâr edenlere ne sevgi ne de nefret olmaksızın bahsedilmelidir. Çünkü eğer ömrüm yeterse, Tanrısal Nerva'nın hükümdarlığı ile daha verimli ve daha cüretkâr konuların olduğu Traianus dönemini, hissetmek istediğini ve hissettiklerini söylemenin mümkün olduğu yaşlılık döneminin nadir huzurlu zamanlarına sakladım.¹⁹

Birinci kitapta; yaşlı imparator Galba, Piso'yu evlat edinir, lakin ikisi de çok geçmeden öldürülür. Roma'daki *praetor*lar, onu Nero'nun hükümdarlığında hayatta kalan Otho ile değiştirirler. Diğer taraftan German lejyonları ise kendi komutanı olan Vitellius'u

¹⁷ Mellor 1999, 97.

¹⁸ Demiriş 2006, 75.

¹⁹ Tac. *Hist.* 1.1.

imparator ilan etmiştir. İkinci kitapta; doğuda Vespasianus, Yahudi isyanını bastırmaya devam ediyor. Vitellius'un lejyonları, Otho'nun ordusuyla karşılaşacakları İtalya'ya doğru ilerler, Otho'yu yenilmesi ve ölümünden sonra Vitellius Roma'yı ele geçirir, Doğu lejyonları ise Vespasianus'u imparator ilan etmiş ve Tuna lejyonları ona katılmıştır. Üçüncü kitapta; Flavius ordusu, Kuzey İtalya'dan Roma'ya tüm İtalya'yı istila eder. Kitap Vitellius'un korkakça ölümüyle biter. Dördüncü kitapta Flavius egemenliği başlar. Vespasianus ve oğlu Titus Iudaea'da kalırken, Civilis liderliğindeki kuzey German kabilelerinin isyanında Galyalılara destek çağrısında bulunur. Kitap Yahudileri, tarihlerini ve geleneklerini düşmanca ve çok doğru olmayan bir tanımla açıyor ve isyancı Civilis'in yenilgisiyle bitiyor. *Historiae*'in ilk kitaplarının hızı olağanüstüdür. Akıcı stil, hikâyenin hızla ilerlemesine katkıda bulunuyor ve dramatik vinyetler, karakter eskizleri ve edebi metinler orduların yürüyüşünü canlandırıyor. İç Savaş, kahramanlık eylemi veya beklenmedik bir erdem örneği ile zaman zaman hafifletilen kasvetli bir ton oluşturuyor. Sonuç olarak *Historiae*, olgun bir tarihçinin başyapıtıdır. Konuşmaların ve tartışmaların geleneksel yapısı içerisinde Tacitus, bireysel bir tarzın yanı sıra hızlı ve güçlü bir anlatım da hazırlamıştı. Ancak katkısı, stil ve yapısının ötesine geçiyor. Burada Tacitus, Roma devletinin siyasal kurumlarını analiz eder ve kendi imparatorluk ideolojisini sunar.²⁰ Eseri için Tacitus'a malzeme sağlayan kaynaklar öncelikle kendi araştırma, gözlem ve soruşturmaları, *acta diurna* ve Senato tutanakları olmuştur.²¹

Annales

Historiae eserinin ilk bölümünde ömrü yeterse Tanrısal Nerva'nın ve Traianus'un dönemlerini de yazacağını, bu işi yaşlılık yıllarına bıraktığını söyleyen Tacitus'un, *Historiae*'yi bitirdikten sonra geriye dönüş yaparak İ.S. 14-68 yıllarını anlatan *Annales*'ini yazdığını görmekteyiz. Tacitus, bu eserde Iulius-Claudius soyundan gelen imparatorların zamanını anlatmaktadır. Tacitus'un *Annales*'i ne zaman yazmaya başladığı ne zaman tamamladığı ve eserin ne zaman basıldığı konusu oldukça tartışılmıştır. Bir tarih belirlemesi yapılmaya çalışılmışsa da kesin bir tarihler belirlemek mümkün olmamıştır. Hieronymus'tan öğrendiğimize göre *Historiae* ve *Annales*, birlikte otuz kitaptan oluşmaktadır. Bu otuz kitabın kaçının *Historiae*, kaçının *Annales*'e ilişkin olduğu konusunda da uzmanlar ikiye ayrılmıştır. Bazı kaynaklara göre *Annales* on altı, *Historiae* on dört kitaptan oluşmaktadır, bazı kaynaklara göre ise, *Annales* on sekiz, *Historiae* on iki kitaptan oluşmaktadır²². Bu eserin ilk altı kitabının Tiberius'a, ikinci altılık bölümün de Caligula ve Claudius'a ayrıldığını göz önünde bulundurursak ve ardından Nero için ayrılan bölümün de altı kitaptan oluştuğu kabul edilirse, *Annales*'in on sekiz kitaptan oluştuğu düşüncesi daha doğru görünür.²³

Elyazmalarıyla günümüze dek ulaştığı kadarıyla *Annales*'in ilk dört kitabı eksiksiz olarak elimizde bulunmaktadır. Birinci ve ikinci kitaplar; Augustus'un ölümünün ardından Tiberius'un tahta çıkmasıyla başlar. Tuna ve Ren kıyısındaki lejyonlar isyan hâlinindedir. Lakin imparatorun evlatlığı Germanicus barışı sağlar. Ayrıca Tacitus, Germanialı önder Arminius ile Romalıların savaşından ve Germanialıların iç çekişmelerinden de bahseder. Germanicus doğuda hastalanır ve ölür. Piso'nun kendisini zehirlediği ileri sürülür. Tacitus, bu bölümde ayrıca Mısır'ın eski tarihinden ve tarihi yerlerinden de söz etmektedir. Üçüncü ve dördüncü kitaplar Germanicus'un cenazesi ile başlar, Germanicus'u zehirleyen Piso yargılanır. Seianus'un yükselişini, ve Drusus'un ölümünü aktarır. Tacitus bu bölümde Tiberius'un senatonun eski gücünü bir nebze de olsa geri kazandırmaya çalıştığından söz eder. Ayrıca

²⁰ Mellor 1999, 80-83.

²¹ Demiriş 2006, 75.

²² Yardley 2008, ii-xxvii.

²³ Demiriş 2002, 52-53.

Tacitus, bir tarihçinin ilk görevinin ne olduğu konusunda kendi görüşlerini aktarır. Beşinci kitaptan sadece kısa bir fragman kalmıştır. Seianus'un çöküşü kayıp sayfalarda gerçekleşir. Tiberius'un otoriter baskısı daha da artar, çeşitli kişilere suçlamalarda bulunur. Altıncı kitapta vatan hainliği ile ilgili iddialar artar. Buğday fiyatlarındaki artış nedeniyle birtakım ayaklanmalar gerçekleştiği aktarılır. Tiberius'un ölümüyle biter. Yedi ila onuncu kitaplar kayıptır; Caligula'nın kısa dönemini ve Claudius'un ilk yıllarını içerir. On bir ve on ikinci kitaplar; Claudius hükümdarlığını, imparatoriçe Messalina'ya kurulan komplo ve ölümünü, Nero'nun annesi olan Agrippina'nın yeni imparatoriçe olarak seçilmesini, Britannia'daki ayaklanmayı, Germania'daki bazı isyan girişimlerinin engellendiğini ve Claudius'un ölümünü içerir. On üç ve on dördüncü kitaplar; Nero'nun tahta çıkmasını, Partlarla olan savaşı, Nero'nun annesi Agrippina'nın öldürülüşünü, Octavia'nın sürgününü, Nero ve Poppaea'nın evliliğini, Asia eyaleti kentlerinden Laodicea ad Lycum'da (bugün Denizli yakınlarında Eski Hisar) meydana gelen depremle oluşan zararları Roma'dan hiçbir yardım almadan, kendi imkânlarıyla düzelttiklerini aktarır. On beş ve on altıncı kitaplarda; doğudaki savaştan, Roma'daki büyük yangından, Hıristiyanlara yapılan zulümlerden, Piso'ya karşı kurulan komplodan, Seneca'nın intiharından ve Thræsea ile Petronius'un ölümünden bahseder. On yedi ve on sekizinci kitaplar kayıptır; Nero rejiminin çöküşünü içerir.²⁴

Tacitus'un *Annales*'i yazarken hangi kaynakları nasıl kullandığı konusunda kesin bilgiler vermek çoğu zaman mümkün değildir. Bunun nedeni Tacitus'un kullandığı kaynaklardan yeterince söz etmemesi ve başvurduğu tarihçilerin eserlerinden çoğunun günümüze dek ulaşmamış olmasıdır.²⁵ Tacitus'un anlatımı yalnızca birtakım olayların tarih sırasına göre anlatılmasından ibaret değildir. Konu dışı sözlerle (*excursus*), karakter tasvirleriyle, söylevlerle anlatımını zenginleştirmiştir. Usher'e göre, Tacitus'u bu eserinde konu dışı sözlere yer vermeye iten şey özgürlük düşüncesi, özellikle de söz söyleme özgürlüğü düşüncesi olmuştur.²⁶ Tacitus eserinde karakter tasvirlerine de yer verir. Ünlü yurttaşlar, hatipler, komutanlar, ya da saray çevresinden soylu kişiler öldüklerinde, bu kişilerin ölüm haberlerini bildirirken karakterlerinden, elde ettikleri başarılarından ve soylarından söz eder. Tacitus'un anlatımını çeşitlilik katan bir diğer öge ise söylevlerdir. Tacitus'un *Annales*'inde verdiği konuşmalar; doğrudan konuşmalar ya da bir kişinin söylediklerinin aktarılması biçiminde dolaylı konuşmalar hâlinde, karışık olarak bulunmaktadır.²⁷ Bu eserde Tacitus'un tarafsızlığı da tartışmaya açık bir konudur, zira Tacitus'un Tiberius'a olan nefreti, eserde oldukça anlaşılır seviyededir. Bu durum onun eserini tarafsız bir gözle yazmasını engellemiş olabilir. Sonuç olarak Tacitus'un *Annales*'de doruk noktasına ulaştırdığı üslubu Gümüş Çağı edebiyatının izlerini taşımakla birlikte, onun kendi damgasını taşıyan nitelikleriyle özgürlük kazanmıştır. Eserindeki kısa ama güçlü ve yoğun anlam yüklü cümleler, onun üslubunu özgünleştirir niteliktedir.²⁸

Agricola

Tacitus'un kayınpederi olan Iulius Agricola'nın Britannia'daki üstün başarıları, savaş sahneleri ile taçlandırarak bu eserin genel konusunu oluşturuyordu. Bu eser Agricola'nın gençliğinden son yıllarına kadar yaptıklarını anlatır. Agricola'nın ilk yılları ile ana bölüm arasında Britannia'nın doğası ve tarihi üzerine bir *excursus* eklenmiştir. Eser, önsöz ile başlayıp, Agricola'nın ölümüyle biter.²⁹ Tacitus, Agricola'nın sadakatini ve dürüstlüğünü,

²⁴ Mellor 1999, 83-84.

²⁵ Demiriş 2002, 55.

²⁶ Usher 1997, 206.

²⁷ Usher 1997, 215.

²⁸ Demiriş 2002, 66.

²⁹ von Albrecht 1997, 1101-1102.

zorbalığıyla ünlenen imparator Domitianus karşısında aldığı doğru kararları övgü dolu bir dille gözler önüne serer ve bu eserini ancak Domitianus'un İ.S 96 yılında suikaste kurban gitmesinin ardından gelen rejim değişikliğinden sonra yayımlatabilir.

Domitianus döneminde sadık bir imparatorluk komutanı olan Iulius Agricola, Britannia'nın büyük kısmının fethi konusunda çok önemli bir komutan olmuştur. Britannia'daki görevinden önce Agricola'nın kariyerinin kısa bir öz geçmişi, adanın fethi ile ilgili bir anlatımla izlenir. Agricola'nın sadece not ve hatıralarından değil aynı zamanda Iulius Caesar'ın *Commentarii: De Bello Gallico*'sundan alınan coğrafi ve etnolojik bilgiler de vardır. İçerik, basit bir biyografinin sınırlarının ötesine geçecek kadar çeşitlidir, ancak anlatım biçimi ne olursa olsun biyografi türüyle özdeşleştirilir. Tacitus, nefret edilen İmparator Domitianus hükümünde bile olsa, Britannia'da Roma valisi ve ordunun komutanı olarak devlet meselelerine sadakat, dürüstlük ve yetki ile hareket ettiğini göstererek kayınpederinin karakterini yüceltir. Domitianus'un baskı altındaki rejiminin eleştirileri, işin sonucunda ortaya çıkıyor. Şehit unvanı almaksızın ölen Agricola'yı göstererek Tacitus, Domitianus döneminin rezaletini göstermeye çalıştı. Ayrıca Tacitus, Stoacı'ların intihar düşüncesinin devlete fayda sağlamayacağını ifade ederek kınadı. Tacitus, Agricola'nın ölümünün doğal nedenlerden mi yoksa Domitianus tarafından mı düzenlendiğine dair kesin bir açıklama yapmıyor, ancak Roma'da Agricola'nın İmparator'un emirleri üzerine zehirlendiğine dair söylentilerin dile getirildiğini söylüyordu.

Agricola, Tacitus için, despotizm altında bile, hizmetin ve doğru bir şekilde nasıl davranılabileceğinin bir örneğidir. Eserde yoğun bir despotizm karşıtlığı görülür. Tacitus, Domitianus'un despotizmine, dürüst bir subay, yüce bir komutan ve *mos maiorum*³⁰ geleneğine uygun olan Agricola'nın erdemleriyle karşı koyar. *Agricola* eseri çeşitli edebi türleri karıştırıyor. Bu, bir *laudatio funebris*³¹ ile birleştirilmiş ve tarihsel ve etnografik materyalleri olan bir biyografidir. Bu nedenle, kitapta farklı stillerde yazılan bölümler bulunmaktadır. Muhtemelen Tacitus'un retorik eğitiminden türetilen *exordium*,³² konuşmalar ve final bölümünde bariz Cicero etkisi görülmektedir. Anlatım ve etnografik bölümlerde ise iki tarihçinin modelini rol model olarak alır; Sallustius'un aykırılığını, artık kullanılmayan deyimlerini ve ağır başlılığını, Livius'un ise hitabet stilini, kapsamlılığını, akıcılığını ve dramatikliğini örnek almıştır.

Germania

Tacitus, Eskiçağda hayatta kalan tek saf etnografik monografi olan German kavimlerinin kökeni ve toprakları üzerine *Germania* eserini yazdı. Yüzyıllar boyunca tarihçiler, Germania bölgesinin coğrafyası, yerel gelenekleri, politik organizasyonlar ve çeşitli halkların dini inançları hakkında kitaplarında bu malzemeden yararlanmışlardır.³³

Bu eserin ilk bölümü Germania'nın coğrafyasını ve Germanların diğer ırklarla karıştırılmayan "saf bir ırk" olmasından bahseder. Ayrıca Germanların ulusal şarkılarını, "Ulysses" adındaki efsanesini, fiziksel görünüşlerini ve yetiştirdikleri ürünlerden, German yaşam tarzlarından, geleneklerinden savaş anlayışlarından, kullandıkları silahlardan, korkaklık ve yiğitlik anlayışlarından bahseder. Ayrıca Germanların yaşadıkları yerleri, evlilik kurumunu, yeme-içme kültürünü, içkiye ve kumara olan düşkünlüklerini aktarır. Kitabın ikinci bölümünde ise Suevi, Batavi, Semnones, Chatti, Gotones, Suiones, Aestii, Peucini ve

³⁰ Latince "ataların geleneği"

³¹ Latince "cenaze konuşmaları"

³² Latince "başlangıç"

³³ Mellor 1999, 79.

daha çok German kavimleri hakkında bilgiler vererek bu kavimleri teker teker birbirinden ayıran özelliklerini ele alır. Örneğin Chatti kavmini savaşa düşkün bir kavim olarak anlatırken, Aestii kavminin kehribar yetiştirmede ünlü olduklarından ve Semnones kavminin en eski ve en şanlı Germania kavmi olduğundan bahseder. Elimizde Tacitus'un Germania bölgesinde bulunduğu dair herhangi bir kanıt yoktur. Kitabındaki materyaller Caesar ve Yaşlı Plinius'un eserlerinin yanı sıra, askerlerden ve tüccarlardan edindiği bilgilere dayanıyordu. Tıpkı diğer eskiçağ yazarları gibi Tacitus da barbarlar hakkında genelleme yapmıştır. Germania eseri, Romalıları Germania coğrafyası ve halkları hakkında bilgilendirmek için yazılmış bir monografidir. Eski etnografyanın önemli bir işlevi, kendi toplumuyla bir kontrast sağlamak ve yazarın kendi devletini ve geleneklerini inceleyebileceği başka bir bakış açısı kazandırmaktı. Tacitus, Romalıları, gelecekte Germanların getireceği imparatorluğa yönelik tehdidi konusunda kesinlikle uyararak, asıl amacı, Germania'yı, karşılaştırma yoluyla Roma ahlâkını ve siyasi yaşamı eleştirmek için övmek değildi. Çağdaş Roma'nın ahlâksızlığına Tacitus'un öfke duyması, onu sonraki yapıtı *Historiae*'de Germanların yaşam biçimi daha methedici tanımlamalarla idealleştirmesine yol açtı, lakin bu idealleştirmenin yanı sıra, Germanların sarhoşluğunu, zulmünü ve tembelliklerini de anlatmayı ihmal etmemiştir. Bu eser ayrıca Germanların, Romalıların aksine önemli kararları toplu olarak karar veren siyasi özgürlüğünü vurguluyordu. Krallarının gücü ne mutlak ne de keyfiydi. Tacitus ayrıca geleceğe karşı ciddi bir uyarı da sunuyor: eğer Germanlar birleşecek olsaydı, Roma onlara karşı koyamayabilir diyor. Bu kadercilik değil, kuzey sınırında kampanya yürütmekte olan yeni imparator Traianus için bir meydan okumaydı. Tacitus, Traianus'u Iulius Caesar'ın agresif yayılmacı dış politikasına geri dönmeye çağırıyordu.

On beşinci yüzyılda tekrar keşfedilmesinin ardından, bazı Almanlar bu monografiyi soylu geçmiş ve ulusal bağımsızlıklarının bir doğrulaması olarak gördüler. Reformasyon sırasında, saf Almanlarla yozlaşmış Romalılar arasındaki kontrast, Alman reformcuların "Roma" yolsuzluğunun Hıristiyan Kilisesi'nden temizlemeye çalıştığı dini alana devredildi. Nazi döneminin propagandacıları, Germanları kadim ve say soy olarak gören Tacitus'un bu eserini, tıpkı Richard Wagner'ın "Siegfried" eseri gibi, Almanların "üstün ırk" anlayışı için kahramanca birer prototipi olarak gördüler.³⁴ Enea Silvio Piccolomini'nin ifadesiyle; "Cornelius Tacitus tarafından verilen Almanya'nın tanıtımı, diğer eskiçağ yazarlarından daha vahşiydi."³⁵ İkinci Dünya Savaşı'na baktığımızda, büyük İtalyan Yahudi tarihçisi Arnaldo Momigliano, *Germania*'nın şimdiye kadar yazılmış en tehlikeli kitaplar arasında olduğuna karar verdi. Bu durum modern zamanda'da Christopher Krebs'in *Germania* eseri hakkında yazdığı *A Most Dangerous Book: Tacitus' Germania from the Roman Empire to the Third Reich* kitabının da isim kaynağı olmuştur.

Dialogus de Oratoribus

Tacitus'un bu eseri, imparatorluk dönemi hitabet sanatının tasviri niteliğindedir, ama cumhuriyet dönemi hitabetiyle karşılaştırarak bunu yapar.³⁶ Diyalog, bir tür olarak Cicerocu geleneğin devamı niteliğindedir. Tacitus'da Cicero'nun diyalog eserlerinden esinlenerek bu eserini yazdığı barizdir. Bu eser, tarz olarak Tacitus'un diğer eserlerinden farklı bir yerdedir; kronolojik değil, edebi bir eser niteliğindedir. Tacitus'un bir hatipten tarihçiye dönüşmesi yapısal bir süreçti. Örneğin *Agricola* eserine hem kronolojik hem de edebi bir tür olarak

³⁴ Mellor 1999, 79-80.

³⁵ Krebs 2011, part 3, 66-67.

³⁶ Rosillo-Lopez 2017, 231.

bakılabilirirdi.³⁷ Ne zaman yazıldığı kesin olmamakla birlikte Tacitus'un bu eseri *Agricola* ve *Germania*'dan sonra kaleme aldığı tahmin edilmektedir.³⁸ Pek çok yönden diğer eserlerden farklı olduğu için özgünlüğü tartışmalıdır. Bu farklılığın nedeni belki de hitabet sanatıyla ilgili olmasındandır. Yazar öncelikle temasını belirler; hitabet sanatının gerilemesinin nedenlerinden bahseder, ardından diyalogunda bulunan kişileri ve onlara hakemlik yapacak Iulius Secundus'u tanıtır. Sonra diyalog başlar: Her şeyden önce iki karşıt konuşma vardır; coşkulu bir hatip olan M. Aper mesleğini savunur, düşünceli bir şair olan Curiatius Maternus ise derin düşüncelerle dolu yaşam biçimini destekler. Sonra da Vipstanus Messalla, tartışmaya eski ve yeni hatiplik arasındaki zıtlığa çevirir. Aper hitabetti yeniliği savunduktan sonra, Maternus, Messalla'yı geleneksel hitabeti savunmak için değil, hitabet sanatının gerilemesini açıklamak için çağırıyor. Aper'e karşı kısa bir açıklama yaptıktan sonra, Messalla tekrar konuya dönmek ister. Modern eğitime eleştiri getirir ve Cicerocu hitabet geleneğini överek çok yönlü eğitim idealini över. Maternus tarafından bu konuşmanın tamamlanması istendiğinde, forumdaki konuşmacının geleneksel pratik eğitimini, modern retorik öğretmenleri tarafından geliştirilen gerçekçi olmayan okul egzersizleriyle karşılaştırır. Sonuç olarak, ev sahipliği yapan Maternus, cumhuriyet kurumlarının siyasi ve adli konuşmalarının geliştirilmesine verdiği önemi ortaya koyuyor. Lakin 'ideal' siyasi koşulların sözlü olarak ortadan kaldırdığı görülüyor. Diyalog türü kaderine boyun eğmiş bir şekilde solup gidiyordu. Diyalogun yapısı oldukça zengin; gerçek bir konuşmada olduğu gibi kademeli değişimler vardır. Bu konuda sınırlı perspektifi giderek büyüyen *Historiae* eserinin ilk üç kitabı ile karşılaştırılabilir. Ustaca yorumu, ironik olarak yorumlansa bile oldukça üstündür. Diyalogun yapısı için Cicero'nun açıklığından çok uzakta olduğunu da gösterir.³⁹

Eserleri Hakkındaki Tartışmalar

Erken İmparatorluk Dönemi'nin en önemli tarihçilerinden olan Tacitus, aynı zamanda en tartışmalı tarih yazarları arasında da yer alır. Bir tarih yazarına yöneltilen en birincil eleştiri; ele aldığı tarihi olayları tarafsız bir gözle mi yazdığı, yoksa ön yargılarının etkisinde kalıp yanlış mı aktardığı konusundadır. Bu durum Tacitus için de geçerlidir. Bir tarih yazarı olarak Tacitus'a yöneltilen eleştirilerin başında onun, her ne kadar kendisi kızmadan ve taraf tutmadan yazacağını söylemişse de bunu gerçekleştiremediği yönünde eleştiriler vardır.⁴⁰ Bilimsellik açısından Tacitus, Livius ile Polybios arasında yer almaktadır. Livius kadar dikkatsiz olmadığı, ama Polybios'un ılımlı tarafsızlığına da ulaşamadığı, ayrıca imparatorluğa karşı olumsuz tutumu ve üslubunun dramatik özelliği nedeniyle Polybios'tan daha az güvenilir olduğu söylenir.⁴¹ Tacitus'a tarafsız olmadığı konusunda yöneltilen eleştiriler⁴² onun imparatorları, özellikle de Tiberius'u ele alış tarzından kaynaklanır. Tiberius'un Tacitus tarafından çizilen portresi; iki yüzlü, kurnaz, adaletsiz, acımasız bir tiran portresidir. Hatta Tacitus ona karşı olarak Germanicus'a genç, erdemli ve yanlış olmayan bir tasvir çizer. Bu yüzden Reid gibi, Laistner gibi pek çok uzman, Tacitus'un *principatus* karşı ön yargılı olmasından dolayı dikkatle okunması gerektiğini söyler.⁴³

Tacitus'a yönlendirilen eleştirilerin bir diğeri, konu olarak dar bir çerçevede kalmış olduğu yönündedir. İmparatorlar, saray ve entrikaları, yönetici sınıf ve soylular onun başlıca ilgi alanı olmuştur. Mali ve genel yönetim ile ilgili konular, zamanın sorun ve

³⁷ von Albrecht 1997, 1105.

³⁸ von Albrecht 1997, 1102.

³⁹ von Albrecht 1997, 1102-1103.

⁴⁰ Demiriş 2002, 84.

⁴¹ Demiriş 2002, 82-83.

⁴² Demiriş 2002, 84.

⁴³ Demiriş 2002, 84.

koşulları üzerinde pek durmadığı söylenir. Bir diğer eleştirildiği konu ise eserlerinde hukuk, siyaset ve savaş gibi konularda teknik terimlerin yetersiz oluşudur. Theodor Mommsen, onun için “Tacitus askeri bir çağda tarihçilerin en askeri olmayanıdır.” demiştir.⁴⁴ Tacitus’a yönlendirilen en olumlu eleştirilerden biri, karakterleri en ince ayrıntısına kadar çizmede rakipsiz olduğu yönündedir. Karakterleri tasvir etmede olağanüstü bir yeteneğe sahiptir.⁴⁵ Hıristiyanlar’a ve Yahudiler’e karşı takındığı tutum nedeniyle *Annales*’ine yaklaşık on dört yüzyıl hemen hemen hiç değer verilmeyen Tacitus, Rönesans’a kadar Livius’tan daha az ilgi görmüştür. Daha sonraları ise Rönesans’tan Amerikan ve Fransız Devrimlerine kadar Avrupalı ve Amerikalı düşünürler, batılı entelektüel geleneği şekillendirmede Tacitus’un merkezi bir rolü olduğu görüşünü savunmuştur. Onaltıncı yüzyıl İtalya’sında Tacitus’un eserleri, tiranların yönetimi altındaki mahkemelerde nasıl başarılı olabileceğini öğrenmek için okundu ve sözleri saray mensupları için el kitaplarında toplandı. Siyasal düzeyde Tacitus, zorbaların düşmanı olarak görüldü; İngiltere kralı I. James ve İspanya kralı II. Phillip’de memnuniyetsizlik yarattığı kadar, Montaigne, John Milton, John Adams ve Thomas Jefferson gibi isimlerin bir hayli ilgisini çekmişti. Fakat onun görüşleri daha karmaşıktı. Roma İmparatorluğu’nun en büyük çağındaki bu insanın siyasi ve ahlâki kaderinin acı ve ironik değerlendirmesi, kendisini insan doğasının karanlık tarafında bir tarihçi olarak damgaladı. İnsan acısının kaçınılmaz olduğunu ve erdemın hâkim olamayacağını anladı. Belki de bu yüzden Gibbon onu “Tarihçilerin en felsefi olanı” olarak adlandırmıştı.⁴⁶

On sekizinci yüzyılda, *Annales* eserinin güvenilirliği hakkında yazılmış en az beş deneme olduğu bilinir; bunların ilki Voltaire’e aittir.⁴⁷ Voltaire, Tacitus’u genel olarak eleştirerek, Tacitus’un medeniyet tarihine bir arka plan sağlamak için standartlara uymadığını söylemişti.⁴⁸ 1878 yılında ise John Wilson Ross, *Annales*’ın tamamının İtalyan alim Poggio Bracciolini tarafından yanlış kopyalanmış olduğunu ileri sürdü.⁴⁹ Ancak Bracciolini, 1425’te Almanya’da Hersfeld Abbey’de üç küçük eser keşfederken, Zanobi da Strada (1361’de öldü), muhtemelen daha önce bir süre için yaşadığı Monte Cassino’da *Annales*’in 11-16. kitaplarını keşfetmişti.⁵⁰ Daha sonra *Annales*’in 1-6. Kitapları, 1508 yılında Almanya’daki Corvey Abbey’de keşfedildi ve ilk kez 1515’te Roma’da yayımlandı.⁵¹ *Germania* eseri ise, günümüzde de birçok yazar tarafından çeşitli spekülasyonlarla incelenmiştir. Stanford Üniversitesi’nin Klasik Filoloji bölümünden bir akademisyen olan Christopher B. Krebs, Tacitus’un *Germania* eseri hakkında yazdığı *A Most Dangerous Book: Tacitus’ Germania from the Roman Empire to the Third Reich* adlı esrarengiz kitabında bu eserin tarihte Alman milliyetçiliğinin doğuşunda ve tarihsel gelişiminde önemli bir payı olduğu düşünür. Örnek verecek olursak Reform hareketlerinde Luther ve takipçileri Roma kilisesinin yetkilerini Tacitus’un bu eserini kaynak olarak göstererek eski German kavimlerinin kahramanlıkları, özgürlükleri ve ahlâkına dayanarak reddettiğini belirtir. Krebs, yine Tacitus’un özellikle Nazi Almanyası ideolojisini de etkilediğinden bahseder; Nazilerin Almanları “übermensch”; yani “üstün ırk” olarak görmeleri konusunun bu eserden kaynaklanabileceği üzerinde durur. Eserinde Heinrich Himmler’in *Germania* eserine özel bir ilgisi olduğunu belirtmiştir, bulduğu eski el yazmalarından Germanların kökenlerini araştırmıştır. 1924’te genç Heinrich Himmler, tren gezisi sırasında *Germania*’yı okumuştur. Günlüğüne bu eser hakkında "atalarımızın yüceliğini, saflığı ve asaletin görkemli imajını" uyandırdığını yazmıştı. O, "işte böyle yeniden

⁴⁴ Demiriş 2002, 89.

⁴⁵ Demiriş 2002, 84-90.

⁴⁶ Mellor 1999, 108-109., Gibbon, 1776, cilt I, 295.

⁴⁷ Mendell 1957, 219.

⁴⁸ Momigliano; Di Donanto 1992, 127.

⁴⁹ Ross 2004, 21-37.

⁵⁰ Conte 1999, 543.

⁵¹ Conte 1999, 543.

başlayacağız" sözleriyle "en azından aramızdan bazıları" sözlerini ekledi. Hatta Nazi Partisi 1936'da Nuremberg'de Tacitus alıntlarıyla "Germen Odası" adıyla bir kongre bile düzenlemişti. Hatta girişinde Führer'e atfedilen bir ilke okunmuştur: "Alman gençliği bilecek ki; erkekçe sadakat eski Germanların bir erdemiydi ve yeni devlet bu erdem üzerine kurulmuştur."⁵² Lakin parşömenlerden eski "Almanya"nın anlaşılabilirliğini sembolize ettiği görülmüştür. Çünkü Tacitus, hiçbir zaman Ren nehrinin ötesinde bulunmamıştır. Bu yüzden *Germania*'da anlattıkları daha çok duydukları ya da okuduklarından kaynaklıdır. Lakin buna rağmen Tacitus'un *Germania* eseri neredeyse Nasyonal Sosyalistlerin İncili niteliğini almıştır. Hatta bu kitaptan, antropolojik bilgiler elde edilmeye çalışılmıştır. Buradan Krebs'in kitabın isminin neden "A Most Dangerous Book" olduğunu da anlayabiliriz. Ama Krebs, kendi ifadesiyle şunu da ekliyor; "Tacitus en tehlikeli kitabı yazmadı, okuyucuları öyle yaptı."⁵³ Buna benzer bir görüşü de öncesinde A. J. Woodman'ın *Tacitus Reviewed* eserinde görürüz; Woodman, kitabında Alan Bullock'un yazdığı Hitler biyografisi olan *Hitler: A Study in Tyranny* eserinde, özellikle Joseph Goebbels'in Alman ırkının üstün olduğunu kanıtlamak için antik kaynakları propaganda aracı olarak kullandığından bahseder ve kaynakların en önemlisinin de Tacitus'un *Germania*'sı olduğunu belirtir.⁵⁴

Ronald Mellor'un ifadesine göre de Tacitus'un yazılarında, bildirilen olgular ile okuyucunun anlatımdan aldığı izlenim arasında ara sıra çelişkiler vardır. Yazar, her ne kadar cumhuriyetçi bir kimliğe sahip olsa da imparatorluk döneminin, cumhuriyet dönemindeki zorba yöneticiler ve vergi tahsildarlarına göre daha iyi durumda olduğunu belirtebilir, lakin bu imparatorluk dönemi zorbalığının ve zulmünün egemen baskısı altında örtülü bir demektir.⁵⁵ Keza Roma, edebiyatı ve tarih yazımını tarih boyunca siyasi bir araç olarak kullanmıştır. Tacitus da cumhuriyete sempati duymakla birlikte, genel ahlâkın bozulmasının ve Roma egemenliğinin ezici bir şekilde genişlemesinin sonucunda cumhuriyetin bir daha kurulamayacak biçimde yıkıldığını ve bu durumda imparatorluğun zorunlu bir yönetim biçimi olduğunu içtenlikle kabul ediyordu.⁵⁶ Belki de bu cumhuriyetçi görüşlerini eserlerinde oldukça sıkı bir şekilde savunmanın sansür ve diğer pek çok cezayı kendisine getireceği görüşündeydi. Kendisi hakkında bir diğer ilginç bilgi ise "Annales"ın 15. kitabının 44. bölümünde Hz. İsa'nın imparator Tiberius döneminde İudea valisi Pontius Pilatus'un emriyle infaz edilisinden kısaca bahsetmesidir. Bu, Hıristiyanlık tarihçileri tarafından İncil dışındaki bir metinde Hz İsa'ya yapılmış ilk ve en önemli atıf olarak görülmektedir.

Tacitus'un eserlerinde amacının en olduğuna gelirse, bir tarih yazarı olarak genel anlamda amacının ahlâk dersi vermek olduğunun söyleyebiliriz. Ona göre tarihin amacı genel ahlâkın iyileştirilmesine yardımcı olmaktır. Bir tarih yazarı olarak kendisine pek çok eleştiriler yöneltilen Tacitus, üstün Latincesiyle çizdiği unutulmaz portreler nedeniyle bir sanatçı olarak ölümsüzleşmiştir. Ona ayrıca, bütün karamsarlığına rağmen, en kötü durumlarda bile cesaretini ve dürüstlüğüne yitirmeyen insanın değerine ve erdemine olan inancından dolayı da büyük değer verilir. Bu yüzden Tacitus'u hümanist bir yazar olarak değerlendirebiliriz.⁵⁷

⁵² Krebs 2011 part 8, 189-190.

⁵³ Krebs 2011 part 8, 205-206.

⁵⁴ Bullock 1964, 1964.

⁵⁵ Mellor 1999, 93.

⁵⁶ Demiriş 2002, 72.

⁵⁷ Demiriş 2002, 89-90

Sonuç

İmparatorluk dönemi Roma'sının en önemli tarih yazarlarından olan Tacitus, her ne kadar imparatorluk baskısı hissetmesine rağmen, cumhuriyetçi yanını eserlerinde her zaman okuyucusuna hissettirmiştir. Madame de Stael'in ifadesiyle Tacitus, "ruhunda cumhuriyetçi duygulardan doğan bir nefretten muzdarip" bir adamdır. Açıkça şunu söylemek gerekir ki; bir cumhuriyetçi olmak için yanlış bir zamanda doğmuştur. Tacitus, tarih eserlerinde kullandığı kaynaklardan yeterince söz etmemekle birlikte, kaynak bildiriminin *Annales* eserinde *Historiae*'a oranla daha fazla olduğunu görmekteyiz. Tacitus, *Annales* eseri için kaynak olarak Yaşlı Plinius'un *Bellum Germanicum*'unu, Nero'nun annesi Agripina'nın anılarını, *Acta Diurna*'yı, Tiberius'un senatoya yazdığı mektupları ve söylevlerini, tarih yazarı olarak da Velleius Paterculus, Servilius Nonianus, Aufidius Bassus, Cluvius Rufus ve Fabius Rusticus'un eserlerini kullanmıştır. Kaynaklar bakımından kuşkuya düştüğü konularda kesin ifadeler kullanmaktan kaçınmıştır. Bir tarih yazarı olarak tarafsız olma konusunda çok çaba harcamakla birlikte, kendi yaşadıkları sebebiyle duygularının etkisi altında kalarak imparatorluğun oldukça karamsar bir tablosunu çizmiştir. Doğaldır ki bu durum, gerçekleri farklı bir şekilde göstermesine sebep olmuş olabilir. Özellikle daha önce de bahsettiğimiz gibi *Annales*'te Tiberius'u ele alışı nedeniyle, bir tarihçide bulunması gereken temel özelliklerden tarafsızlığın Tacitus'ta bulunmadığı konusunda oldukça tartışılmıştır. İdari ve mali konular üstünde pek durmayan Tacitus'u daha çok, olayların ve davranışların arkasında saklı insan ruhunun kötü yönlerini ortaya çıkarmak ilgilendirmiştir.⁵⁸ Şüphesiz ki Tacitus, her şeye rağmen en açık sözlü tarih yazarı olarak Roma literatüründe yerini almıştır. Bir eskiçağ tarih yazarı olarak dairesel tarih kuramını benimsemiştir. Onun için önemli olan, içinde yaşadığı zaman dilimiydi. Yaratıcı bir tarih görüşü yanlısı olan Tacitus, gelecek kuşaklara erdemli olmak açısından örnek oluşturacak davranışların kendi zamanında da var olabileceğini düşünüyordu. Tarihin amacının yetişen kuşaklara erdemli ve kötü davranış örnekleri sunarak bunlar arasındaki ayrımı ortaya koymak yoluyla genel ahlâkın gelişmesine yardım etmek, kısacası ahlâk dersi vermek olduğu görüşündeydi. Sonuç olarak Tacitus, ahlâki bir amaç güttüğü tarih yazımında insanı ve üstün değerlerini ön planda tutarak edebi bir dille eserler vermiş hümanist bir eskiçağ tarihçisidir.⁵⁹

KAYNAKÇA

Antik Kaynaklar:

Tac. *Hist.*: Cornelius Tacitus, "Historiae", Charles Dennis Fisher, Ed., Clarendon Press. Oxford. 1911.

Tac. *Ann.*: Cornelius Tacitus, "Annales ab Excessu Divi Augusti", Charles Dennis Fisher, Ed., Clarendon Press. Oxford. 1911.

Tac. *Ger.*: Cornelius Tacitus, "De Originine et Situ Germanorum: Germania", (Lat. çev: Mine Hatapkapulu), Kabalcı Yayınevi, İstanbul, 2006.

⁵⁸ Demiriş 2006, 76.

⁵⁹ Demiriş 2002, 93-95.

Tac. *Agr.*: Cornelius Tacitus, “De Vita Iulii Agricolae”, Henry Furneaux, Ed., Clarendon Press. Oxford. 1900.

Tac. *Dial.*: Cornelius Tacitus, “Dialogus de Oratoribus”, Henry Furneaux, Ed., Clarendon Press. Oxford. 1900.

Plin. *Ep.*: Plinius, “Epistulae”, trans. by J.B. Firth, 1900.

Modern Literatür:

Abbot, J. 1997, “Roman Deceit: Dolus in Latin Literature and Roman Society -- Chapter Five: The Suspicious Society of Tacitus’ *Historiae* and *Annales*”, Emory University, Atlanta.

Ash, Rhiannon (Edited), 2012, *Oxford Readings in Classical Studies: Tacitus*, Oxford University Press, Oxford.

Bullock, A. 1964, *Hitler: A Study in Tyranny*, Harper & Row.

Conte, G.B. 1999, *Latin Literature: A History*, (trans by Joseph B. Solobow), revised by Don P. Fowler, Glen W. Most, Johns Hopkins University Press.

Demiriş, B. 2006, *Roma Yazınında Tarih Yazıcılığı*, Ege Yayınları, İstanbul.

Demiriş, B. 2002, *Tacitus / Annales'te Beliren Tarihçiliği ve Hümanizmi*, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul.

Duff, J.W. 1960, *A Literary History of Rome in the Silver Age: From Tiberius to Hadrian*, Ernest Benn Limited, London.

Gibbon, E. 1993, *The Decline and Fall of The Roman Empire*, Penguin Classics, London.

Krebs, C.B. 2011, *A Most Dangerous Book: Tacitus’ Germania from the Roman Empire to the Third Reich*, W. W. Norton & Company, New York-London.

Mellor, R. 1994, *Tacitus*, Routledge, London.

Mellor, R. 1999, *The Roman Historians*, Routledge, London-New York.

Mendell, C.W. 1957, *Tacitus: The Man And His Work*, Yale University Press/Oxford University Press.

Momigliano, A.-Di Donanto, R. 1992, *The Classical Foundations of Modern Historiography*, University of California Press.

Rosillo-Lopez, C. 2017, *Political Communication in the Roman World*, Brill, Boston.

Ross, J.W. 2004, *Tacitus and Bracciolini: The Annals Forged In The XVth Century*, Kessinger Publishing.

Syme, R. 1958, *Tacitus vol. 1*, Oxford, Oxford University Press.

Syme, R. 1958, *Tacitus vol. 2*, Oxford, Oxford University Press.

Syme, R. 1970, *Ten Studies in Tacitus*, Clarendon Press, Oxford.

Strunk, T.E. 2016, *History after Liberty: Tacitus on Tyrants, Sycophants and Republicans*, University of Michigan Press and Arbor.

Usher, S. 1997, *The Historians of Greece and Rome*, Bristol Classical Press, London.

von Albrecht, M. 1997, *A History of Roman Literature: from Livius Andronicus to Boethius*, E.J. Brill, New York.

Woodman, A.J. 1998, *Tacitus Reviewed*, Oxford University Press, Oxford.

Yardley, J. 2008, *The Annals: The Reign of Tiberius, Claudius and Nero*, Oxford University Press, Oxford.

AMİSOS / AMISOS

Cilt/Volume 4, Sayı/Issue 7 (Aralık/December 2019), ss./pp. 162-175

ISSN: 2587-2222 / e-ISSN: 2587-2230

Özgün Makale / Original Article

Geliş Tarihi/Received: 08. 11. 2019
Kabul Tarihi/Accepted: 15. 11. 2019

OSMANLI'DA GÜNDELİK HAYATIN DEĞİŞİMİNİ EDEBİYAT VE RESİM ÜZERİNDEN OKUMAK

READING THE TRANSFORMATION OF DAILY LIFE IN THE OTTOMAN OVER LITERATURE AND PAINTING

İlkay Canan OKKALI*

Öz

Osmanlı Devleti'nin son dönem resmî politikası olan Batılılaşma-modernleşme olgusu, Tanzimat ve Meşrutiyet resmi ve edebiyatında sıklıkla kullanılır. Tanzimat ve II. Meşrutiyet Dönemini de içine alan Osmanlı modernleşmesi Osmanlı Devleti'nin siyasi ve kültürel hayatına etki ederken aynı zamanda gündelik hayatın değişimini de tetiklemiştir. Söz konusu değişim en çok edebiyat ve resim sanatında belgelenir olmuştur. Modernleşmeyle değişen ve dönüşen kurumlar, insanların psikolojik durumları, değişen gündelik hayat, evlilikler ve bu evliliklerin hikâyeleri, evlilik içerisinde çiftlerin duygusal durumları gibi gündelik hayata farklı açılardan yaklaşım söz konusudur. Romanlarda psikolojik durumların analizini yapabilmek daha kolayken resimlerde bu aktarımı yakalamak daha zordur. Resimlerde daha çok değişen yaşantının giyim-kuşam, eşya ve mekân üzerinden okunabilmesi söz konusudur. "Osmanlı'da Gündelik Hayatın Değişimini Edebiyat ve Resim Üzerinden Okumak" başlığını taşıyan bu çalışmada seçilen resim ve roman örneklerinde gündelik yaşam sahneleri ve bireylerin değişimi, Batılılaşmaya yaklaşımları ve gelenekle-modernlik kavramlarına

* Dr. Öğr. Üyesi, Trabzon Üniversitesi, Güzel Sanatlar Fakültesi, Resim Bölümü, Trabzon, Türkiye.
E-posta: icanikli@gmail.com
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-1817-4060>

bakışları üzerinden verilmiştir. Dönemi anlatan romanlardan alıntılar yapılarak sanatçılar arasındaki ilişkilerin vurgulandığı çalışmada, resmin ve edebiyatın konuya yaklaşımı karşılaştırılmıştır. Çalışma gündelik hayattaki değişimin edebiyat ve resim diliyle dışavurumundaki farklılıklar ve benzerlikleri okuma denemesidir.

Anahtar Kelimeler: Gündelik Hayat, Sosyo-Kültürel Değişim, Ahmet Hamdi Tanpınar, Halil Paşa, Hoca Ali Rıza.

Abstract

The Westernization-modernization phenomenon, which is the last official policy of the Ottoman Empire, is frequently used in the painting and literature of Reforms and Constitutional periods. Ottoman modernization, which included the Reforms and 2nd Constitutional Period, influenced the political and cultural life of the Ottoman Empire and also triggered the transformation of daily life. This change has been mostly documented in literature and painting. There are different approaches to daily life such as institutions that change and transform with modernization, psychological states of people, changing daily life, marriages and stories of these marriages, and emotional states of couples in marriage. While it is easier to analyze psychological situations in novels, it is more difficult to capture this transference in pictures. In the paintings, it is possible to read the changing life through clothing, furniture and space. In this study, titled “*Reading the Transformation of Daily Life in The Ottoman over Literature and Painting*”, the transformation of daily life scenes and individuals were given over the approaches to Westernization and outlook on the concepts of tradition-modernity in the examples of selected paintings and novels. The study emphasizes the relations between the artists by making quotes from the novels describing the period and comparing the approach of painting and literature to the subject. The study is an attempt to read the differences and similarities in the expression of transformation in daily life with the literature and painting language.

Keywords: Daily Life, Socio-cultural transformation, Ahmet Hamdi Tanpınar, Halil Paşa, Hoca Ali Rıza.

Giriş

Gündelik yaşamı ele alan çalışmalar çok yönlüdür; gündelik yaşam bireysel bağlamda ele alınıp doğum, eğitim, ölüm, evlilik gibi kavramların değişimi üzerinden de vurgulanabileceği gibi çalışmamızda olduğu gibi toplumsal olarak ele alınıp ev ve aile yaşamı, kamusal alan, kültürel alanların değişimi üzerinden de incelenebilir. Aile ve ev kavramı özellikle Batılılaşmayı konu alan romanlarda bir kültür ögesi ve mirası olarak yer alır. Toplumsal bağlamda gündelik hayat ise aslında gündelik yaşamın içerisinde çok algılanamayan, basit değişiklikler gibi gözükken, yaşanan olaylar sonucunda ortaya çıkan değişiklikler, yenilikler veya dönüşümlerdir. Tüm bunlar politik olaylar, savaşlar, modernleşmeyle birlikte değişen kamusal alanlar ve onların kişiler üzerinde oluşturduğu değişikliklerden meydana gelir. Bireylerin yaşam alanlarının, yaşam kültürlerinin, eğlence ve

müzik anlayışlarının değişimi, kamusal alanın kadınlara açılması gibi birçok olgu da Batılılaşmanın getirdiği toplumsal değişimlerin bir sonucudur. Araştırmanın amacı, Batılılaşmanın etkisiyle gündelik yaşamın değişimine Hoca Ali Rıza, Halil Paşa, Şehzade Abdülmecid gibi dönemin ressamı ve dönemi anlatan *Araba Sevdası*, *Kiralık Konak*, *Mahur Beste*, *Sinekli Bakkal* gibi romanlar üzerinden ışık tutmaktır.

Yöntem olarak araştırmada nitel araştırma yöntemlerinden doküman incelemesi yöntemi kullanılmıştır. Araştırma için konuyla ilgili kaynaklara ve verilere ulaşılarak alan yazın taraması yapılmıştır. Elde edilen veriler sistematik bir biçimde bütünleştirilmeye çalışılmıştır.

Osmanlı'da Batılılaşma Dönemi Gündelik Yaşamın Değişimi

Gündelik yaşam, kendiliğinden gelişen veya oluşan düşünce ve davranış biçimidir; yaşamı bilinçsizlik içine, değişmeyen, tekdüze kalıba sokan bir kurgudur. Bireyin yaşamında büyük bir alana sahiptir. Henri Lefebvre, gündelik yaşamın tekrarlardan oluştuğunu, bu tekrarların iş ve iş-dışı davranışlarda, mekanik hareketlerde yansıdığını vurgulayarak, saatlerin, günlerin haftaların, ayların, yılların, çizgisel ve döngüsel tekrarların doğal zamanın ve akılcı zamanın gündelik yaşam için oynadığı rollere işaret eder. “Gündelik hayat sadece bir kavram olmakla kalmaz, bu kavram “toplum”u anlamak için bir ipucu olarak da alınabilir”.¹ Bu bağlamda bakıldığında Osmanlı toplumunu algılayabilmek de içinde bulunduğu zamanın gündelik yaşamını şekillendiren olay ve olgular bütünü kavramakla mümkündür. Osmanlı'nın modern dönem öncesi gündelik hayatı geleneksel yaşantısının devamıdır. 18. yüzyıla kadar bozulmadan gelen bu gelenek 18. yüzyılda Sultan III. Ahmed (1718-1730) döneminde Fransa'ya, 1721'de ilk Osmanlı elçisinin, Yirmisekiz Çelebi Mehmed Efendi'nin, gönderilmesi ile değişmeye başlar. Yeni olgular siyasi yapı kadar gündelik hayatta da değişimin başlangıcı olur.² Çelebi Mehmed'in Fransa'da olduğu yıllar 15. Louis dönemidir ve üslup olarak Rokoko üslubu hâkimdir. Tül görünümü veren freskolar, hafiflik, floral motiflerin yaygın kullanımı hem iç mekânlarda hem de dönemin tuval resimlerinde yer alır.³ Çelebi Mehmed Efendi'nin gördükleri, gelirken yanında getirdiği kitaplar ve mimari çizimler kentsel görünümü değiştirmeye başlar.⁴ Önce yeni mimari ve yeni yaşam alanları ortaya çıkar. Topkapı Sarayı'nın yanında Kağıthane bölgesinin önem kazanması ve ardından Batı'daki Rokoko üslubun yaşantısına denk Lale Devri'nin başlaması birbirini takip eden olgular içerisinde yer alır. Mustafa Cezar, Batı etkisinin ilk olarak sanatta görüldüğünün altını çizer.⁵

İlk olarak değişimin görsel ürünleri minyatürlerde ve İstanbul'a gelen Batılı ressamın tuvallerinde belirir. Daha çok mimaride görülmeye başlayan değişim 18. yüzyılın sonlarından itibaren kullanım eşyalarını da etkilemeye başlar. Asıl değişim ve dönüşümlerin başladığı 19. yüzyılda ise hiç kuşkusuz dönemin en önemli değişimi tuval resmin ortaya çıkışı ve aynı zamanda günlük kullanım eşyası olarak mobilyanın kullanımıyla olur. Mobilya gündelik kullanım eşyası olmanın yanı sıra kültür tarihi içerisinde önemli bir yere sahiptir. Osmanlı Devleti'nde Batı kaynaklı resmin ve mobilyanın ortaya çıkışı ve gelişimi de aynı yıllara 19. yüzyıla tarihlenir. Her ne kadar ilk resim çalışmaları 18. yüzyılda askeri okullarla başlamış olsa da gelişimi ve kabul görmüşlüğü Batılılaşmanın meşrulaşmasıyla gerçekleşir.⁶

¹ Lefebvre 1996, 25, 40.

² Lewis 1984, 46.

³ Germaner 1996, 28.

⁴ Rado (Haz.), 2018.

⁵ Cezar 1995, 18.

⁶ Gören 2012, 15-39.

Erken dönem örneklerinde belirli kalıplar içerisinde kalan ve belirli konuların işlendiği resimler zamanla sadece bir dekorasyon objesi olmanın ötesine geçerek toplumsal değişimi içeren önemli bir belgeye dönüşürler.

19. yüzyıl Osmanlı Devleti için oldukça karmaşık olay ve olguları kapsayan uzun bir dönemi ifade eder. 18. yüzyılda ilk belirtileri görülmeye başlayan değişimler 1839'da ilan edilen Tanzimat Fermanı ile yalnızca siyasal değil, toplumsal anlamda da değişim ve dönüşümleri başlattığı kabul edilir. Sultan II. Mahmud'un ölümünden sonra yerine geçen oğlu Sultan Abdülmecid (1839-1861) dönemi Osmanlı tarihinde Tanzimat Dönemi olarak adlandırılır. 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren değişim, devlet kademelerinden halka doğru ilerleyen bir yapı içerisinde gerçekleşir. Tanzimat Fermanı da bu değişimin resmî söylemi haline gelir.⁷ Tanzimat dönemiyle birlikte mahrem/namahrem, (evin) içerisi/dışarısı arasındaki sınırlar ve düzenlemelerle, özellikle kadınların yaşamı değişmeye başlar. Bu dönemden itibaren kadınlar kamusal alanda az da olsa görünür hale gelir.⁸ Nitekim siyasi yapının üst kademe başlattığı yeni düzen, toplum yapısına da etki ederek yaşanan mekânlardan kullanım eşyalarına kadar devam edecek olan yeni bir yapılanmayı başlatır.

Osmanlı'da Gündelik Hayatın Değişimini Roman ve Resimde Yakalamak

Mekânsal olarak bakıldığında değişimin ilk olarak görüldüğü yer Dolmabahçe Sarayı olur. Yeni saray biçimsel ve işlevsel değişimi ile yeni dekorasyon anlayışını ve gündelik eşyayı zorunlu kılar. Bu anlamda mobilya kullanımı ve duvarların tuval resimler ile doldurulması büyük bir ivme kazanır. Mobilya kullanımı kısa zamanda yayılır ancak, eski ile yeni kullanım eşyaları bir aradadır. Resim sanatı ise büyük bir ivme ile gelişimini bir yandan sürdürür. Devlet desteği ile sanatçılar eğitim için Fransa'ya gönderilir, resim sanatı saray ve dönemin sultanları tarafından desteklenir; ancak betimler henüz iç mekânı ve mahrem yaşantısını vermekten çok uzaktır. Daha çok manzara resminin hâkimiyetinde olan Türk resim sanatında iç mekân tasvirlerinin görülmesi için bir süre daha beklemek gerekecektir.

Hem mekânsal değişim hem de kullanım eşyalarındaki değişim için başlangıç yeri saray olur. Kullanım eşyalarının Avrupalılaşmasında, tıpkı mimarîde olduğu gibi, her yeniliğin öncüsü olan sarayın etkisi büyüktür. Kendisi de bir ressam olan Halife Abdülmecid'e ait olan ve henüz Şehzadelik döneminde yapmış olduğu *Harem'de Goethe* adlı eseri sarayın gündelik yaşamındaki değişimi vermesi açısından önemlidir (Resim 1). Eser, geleneksel mekâna uygulanan Avrupaî tarzda bir dekorasyon anlayışını gösterir.⁹ Resmin geneline zengin döşenmiş bir oda ve Batılı kıyafetler içerisindeki saraylı bir hanım olan Şehsuvar Kadınefendi'nin betimi hâkimdir.¹⁰ Geleneksel sedfli sehpa üzerinde mektuplar ve çeşm-i bülbül ile yanında yer alan 19. yüzyılın Batılı mobilyası, Josephine koltuk dikkat çeker. Yerdeki post, duvarda yarısı gözükken hat levha, göbekli bir Türk halısı ve hemen yanında fotoğrafa benzer bir portre mekânın dekorasyonunu tamamlar. Kompozisyon eski ve yeni dekorasyon ayrıntıları ile dönemin eklektik ruhunu yansıtır.

⁷ Deringil 2014, 22.

⁸ Göle 2011, 56, 92.

⁹ Yağbasan 2004, 87.

¹⁰ Yaman 2006, 41.

Resim 1: Şehzade Abdülmecid, *Harem'de Goethe*, 1917, Tuval üzerine yağlıboya, 133 x 174 cm, Ankara Devlet Resim Heykel Müzesi koleksiyonu, (Yaman 2012, 131).

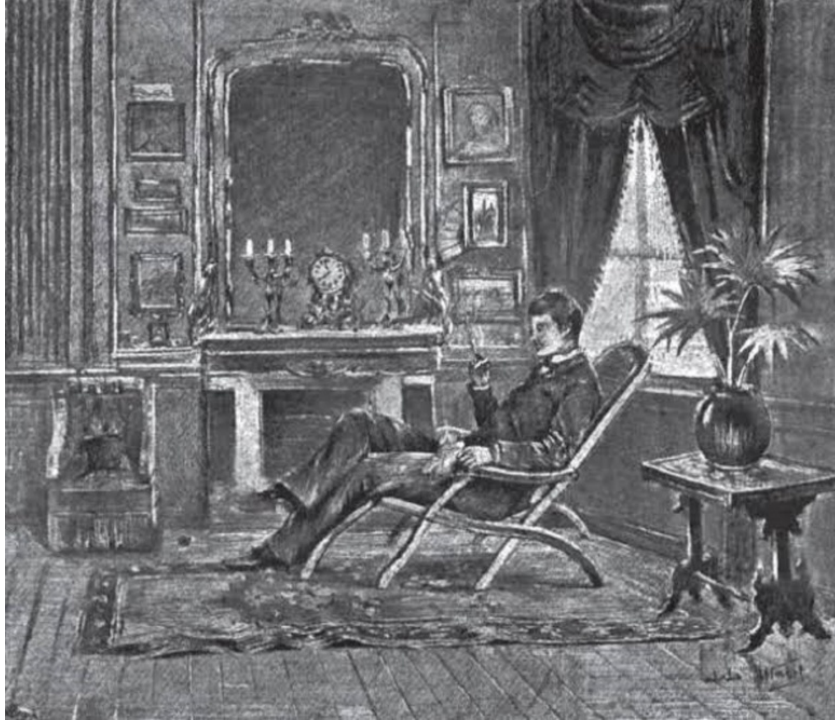
19. yüzyılın ikinci yarısına gelindiğinde yeni kullanım eşyaları artık toplumsal hayatın içerisine yerleşmiştir; ancak eski ve yeninin birlikteliği hâlâ devam eder. Eklektik bir yorumla dekore edilen evler ne tam Batılı'dır ne de tam olarak Doğu'lu. Doğu ve Batı arasındaki ikilik Osmanlı halkının zevkine işaret eden birer gösterge haline gelir. Servet-i Fünûn romanlarında Batı kaynaklı eşya evin her yerine yayılır. Söz konusu romanların yazarları da benzer bir çevre içindedirler ve konu olarak aldıkları kişilerin bu dünyanın içinden ya da heveslenen kişiler olması, romanların mekânını ve eşyanın niteliğini belirler.

Batılılaşma yönündeki değişimler edebiyat alanında da Tanzimat'tan sonra başlar, özellikle roman ve hikâye türü böylece Türk edebiyatına kazandırılır. Ahmet Mithat Efendi, Şemsettin Sami, Namık Kemal gibi isimlerin yanı sıra Recaizade Mahmut Ekrem de bu dönem edebiyatına önemli eserler kazandırır. Roman, Osmanlı kültürüne 19. yüzyılın son otuz yılında girer.¹¹ Türk romancılığının önemli eserlerinden biri olan *Araba Sevdası*'nda alafrangalık sevdasına kapılmış bir mirasyedi anlatılır. Hem dergideki tefrika hem de kitap Halil Paşa tarafından resmedilir.¹² Eserde, Bihruz Bey'in köşkünün tasviri az yapılmış olmasına rağmen, köşkün Batılı bir düzene sahip olduğu devamlı surette hissettirilir. Resimlerden üçüncüsü konak içini göstermektedir. Şömine üzerinde büyük aynası, saati, duvarlarda asılı resimleriyle Batı mobilyalarıyla döşenmiş salonda Bihruz, elinde sigarasıyla betimlenmiştir (Resim 2). Bu bağlamda, romanın başkahramanının Batılı bir görünüm ve yaşam biçimini bilgisizce yaşamaya çalışması giyiminden, bastonuna, özenle seçip aldığı arabasından ev içi yaşantısına kadar resimlerle de vurgulanır.¹³ Batı tarzı mobilyalar, duvarlara asılmış resimler ve kütüphane Bihruz Bey'in evindeki Batılı dekora hizmet eder.

¹¹ Parla 2010, 10.

¹² *Araba Sevdası*'nı Recaizade Mahmut Ekrem 1889'da kaleme almış, 1896'da *Servet-i Fünun* dergisinde tefrika ettirmiş, daha sonra da kitap halinde yayınlamıştır. Çağın ve Gökçek 2007, 7.

¹³ Tekinalp 2011, 195.

Resim 2: Bihruz Bey çalışma odasında (Tekinalp 2011, 200)

Edebiyatın yazın dünyasına döktüğü bu değişim, Türk ressamlarının tuvallerinde somut örneklerini verir. Hoca Ali Rıza'nın *Ev İçi* eseri dönemin değişimini gösteren örneklerden birisidir (Resim 3). Resim ahşap tavanlı panjurlu pencereleri ile 19. yüzyılın mimarisinden izler taşır. Sanatçı eserinde betimlediği oturma grubu, uzun kadife perdeler ve duvarda dekorasyon olarak kullanılan tuval resimler ile Osmanlı'daki değişimin izlerini verir. Resimdeki kavukluk bir dekorasyon nesnesine dönüşmüştür. Sedir ise uzun zaman önce yerini koltuğa bırakmıştır. Hoca Ali Rıza'nın daha çok eş, dost ve akrabalarının evlerini betimlediği düşünüldüğünde geleneksel yaşamın hâkim olduğu konaklarda bile yeni kullanım eşyalarının benimsenmiş olduğu gözlenir.¹⁴

¹⁴ Baytar 2017, 296.

Resim 3: Hoca Ali Rıza, *Ev İçi*, 1917, Kâğıt üzerine yağlıboya, 29x21 cm, Sabancı Müzesi, (Şerifoğlu (Ed-Haz.) 2018, 259)

Günlüklerinde, makale ve denemelerinde Türk toplumunun sosyal, siyasal, ekonomik birçok meseleleri üzerinde fikir belirten bir düşünür olarak Ahmet Hamdi Tanpınar *19. Asır Türk Edebiyatı Tarihi*'nde devletin Batı'ya kendisini açmasıyla İstanbul'daki değişen hayatın hızına değinir.

“Beyoğlu'nda umuma açılmış Avrupakârî müesseseler, terziler, manifatura tüccarları, tuvalet eşyası ve mobilya satan dükkânlar, bilhassa Kırım Harbi'nden sonra Müslüman halkın daha sık uğradığı yerler olur. Devrin gazetelerinde görülen ilânlar her gün Avrupa'dan yeni bir modanın girdiğini gösterir. Bugün Büyükdere'de kotra yarışı yapılıyor, ertesi günü İngiliz usulü mobilya satılıyor, daha bir başka seferinde, ecnebi bir kadının ‘Piyano denen ve bizim kanuna benzeyen bir çalgıyı’ istenirse ‘haremlerde’ öğreteceği ilân ediliyordu. Türk ricâlinin de bulunduğu sefaret balolarının, suvarelerin havadisleri ağızdan ağıza naklediliyordu.”¹⁵

Tanpınar'ın Sultan II. Abdülhamid dönemini konu olarak aldığı *Mahur Beste*'de¹⁶ konağın çöküşünde Batılılaşmanın etkisinden ve Batılı eşya ile yaşam tarzının geleneksel konaklara nasıl sızdığından bahseder.¹⁷ “...İşte medeniyet dediğin bu konağa benzer. Evvelâ o sandığın mucizesi vardı. Yani rahmetli büyükannenin hoşuna gidecek şeyleri sen farkına varmadan hazırlayan sevgisi. Bu, o medeniyetin yaratıcı tarafıdır ve hakikaten bir mucizeye benzerdi. Her şey âdeta hazır gibi aranmadan bulunur. Her tesadüf, her adım bir mevsim gibi yüklü ve zengindi. Hiçbir arıza bu cömert feyzi tüketmez. Bağdat bitince Kurtuba başlar. O bitince Bursa, İstanbul doğar. En büyük sanat adamından en basit işçisine kadar her kafa, her kol sonuna kadar velüttür. Sonra günün birinde bu, yaratıcı taraf ölür. Büyükanne artık yoktur. Konsol,

¹⁵ Tanpınar 2006, 128

¹⁶ *Mahur Beste*, 1944 yılında Ülkü mecmuasında tefrika edilmiş; yıllar sonra (1975 yılında) Yol Yayınları tarafından kitap olarak da yayımlanmıştır.

¹⁷ Elçi 2003, 125.

sandık hepsi mucizesini keser. Fakat ev sağlamdır; hayat eskisi gibi devam eder. Sen o hâtıralar için yaşarsın. Mucizenin kendisi değilse bile, ondan her yana sinen sır vardır, emniyet vardır. Aradığını bulmasan bile aramanın zevkini duyarsın. Sonra bir an gelir, konağın kendisi yanar. Şimdi enkaz arasında gördüğümüz insanlara benziyoruz. Bir yığın kül, kararmış direk, paslı demir, yer yer tüten duman, is ve çamur içinde işte bulduğumuz şey... Şimdi sen istediğin kadar bu artıklarla yeni bir şey yapmaya çalış; istediğin kadar şarkı, eski dünyamızı sev, ona bağlı yaşa; sihirli nefes ortadan kaybolduktan sonra elindeki çer çöp yığımindan ne çıkar? Hattâ hâtıranda kalan şey bile bir işe yaramaz.”¹⁸

Halide Edib Adivar ise *Sinekli Bakkal*¹⁹ romanında II. Abdülhamid dönemini ele alarak eserin bütününde Doğu ile Batının çatışmasını, Doğu ile Batılı değerlerin bir arada yaşandığı Selim Paşa konağı üzerinden verir. Özellikle Selim Paşa'nın oğlu Hilmi alafranga kişiliğiyle yanlış Batılılaşma algısının kişileşmiş bir simgesidir. Yazar, Sinekli Bakkal Sokağı'nı, öznel anlamda İstanbul, genel anlamda ise Osmanlı İmparatorluğu ile özdeşleştirir. Romanın kahramanlarından Tefvik bir devlet adamının yaşadığı evin Batılı eşyalarla doldurulmasını şu sözlerle eleştirir: “*Her yer sarı yıldızlı endam aynaları, konsollar ve masalarla dolu. Döşemeler münasebetli, münasebetsiz birbirinin tepesine çıkar gibi tıklım tıklım doldurulmuş.*”²⁰ Tefvik, güç ve kudretin mekânı olarak gördüğü Zati Bey'in evinin alafranga döşenmesini de şu sözlerle yargılar. “*...Herif adeta Beyoğlu'nun dükkânlarını evine nakletmiş. Hele duvarda üniformalı, üniformasız, boyalı boyasız bir Zati Bey serisi. O zamanın alafrangalığa özenen yeni zengin evi...*”²¹

Batılı anlayış ve geleneksel odanın birlikte betimlenmiş olduğu diğer bir çalışma yine Hoca Ali Rıza'da görülür. *Kendi Evinden Bir Köşe* olarak isimlendirilen çalışmada (Resim 4) 19. yüzyılın henüz değişimin kendisini yavaş yavaş hissettirdiği dönemlere atıfta bulunur. Sanatçı burada bir kapı aralığından bakışla başka bir odayı betimler. Dönemin toplumsal yapısı gibi hem Şarklı hem de Batılı nesnelere bir aradadır.²² Hoca Ali Rıza bu evde yaşayan insanlara dair pek çok şey söyleyen bir gözleme izin verir.

Milli Edebiyat dönemi romanlarında gündelik yaşamın değişen yönünde müzik ve müzik aletleri vurgulanır. Özellikle piyano her romanda yer alır. Piyanodaki ses düzeni ile geleneksel yapıdan gelen müzik anlayışı birbiriyle çelişir. Bu çelişki müzikte alaturka-alafranga çatışmasına neden olur. Resimlerde de piyano modernleşmenin en büyük temsilidir. Hoca Ali Rıza'nın, *Çamlıca Kız Lisesi (Enteriyör)* çalışmasında merdivenin altında yer alan piyano ile mekân dinamizm kazanır (Resim 5). Piyano roman ve resimde modernliğin simgesi olarak yer alırken geleneksele atıf yapan enstrümanlar da romanlar da yer alır. Örneğin; Tanpınar'ın *Mahur Beste*'sinde dine, hidayete, Allah'a giden yol musikiden geçmektedir, bunun yanında bir de Allah'ı zikrettiren enstrümanlar vardır. Örneğin: ney, tambur, keman gibi. Modernle geleneksel eşyanın bir arada yer aldığı göstergelerinden biridir.

“...Fakat o Nuri Bey için bunu da lüzumlu görmüyordu ona göre keman Allah'a giden yolların en kısasıydı. Her türlü kutsiliğin, ermişliğin bir tek kapısı vardı: bu ta yedi yaşından beri delicesine sevdiği Bach idi. Evet Nuri Bey'in içinde uyanan mistik kıvılcımı genişletmek, parlatmak hakiki bir ocak haline getirmek için keman öğrenmesi yeterdi. Bunu kendisi, Soloski üzerine alıyordu. Zaten Onun yolu üzerine çıkması tanışmaları da bunu gösteriyordu. Onu kemana başlatmasının heyecanı içinde, süpürgeciler kâhyasının müstakbel damadını elinde dokunur dokunmaz ilahi nağmelerin kendiliğinden fişkıracığı kemana başında bütün bir kutsillik halesi,

¹⁸ Tanpınar 2005, 89-91.

¹⁹ Halide Edip Adivar'ın Sinekli Bakkal romanı, 1935 yılında İngilizce olarak The Clown and His Daughter (Soytarı ve Kızı) adıyla Londra'da Allen and Unwin Yayınevi tarafından yayınlanır. Eser, aynı yıl Türkçe Haber gazetesinde tefrika edilerek 1936 yılında Ahmet Halit Kitabevi tarafından basılır. Adivar, romanda 1885 ile 1909 yılları arasında geçen olayları aktarmıştır.

²⁰ Adivar 2000, 175aktaran Elçi 2003, 127.

²¹ Adivar 2000, 175

²² Baytar 2017, 297.

omuz başlarında henüz filizlenmiş iki küçük kanatla ermişlik yolunun konaklarını bir rüzgâr hızıyla aşar görüyordu.”²³

Sinekli Bakkal romanında Adıvar, Peregrini’yi Batı’nın müziğini Rabia’ya öğretmesi için görevlendirir. Rabia Mevlit ve ilahî okumalarında ney, kanun, def, vb. Türk müzik aletlerini Peregrini’den öğrendiği Batı müziği ile harmanlayarak gündelik yaşama aktarır. Dolayısıyla müzik gündelik yaşamın dönüşümünde hem resimlerde hem de romanlarda simgesel bir rol oynar.

Resim 4: Hoca Ali Rıza, *Kendi Evinden Bir Köşe*, 24x16 cm, Kağıt üzerine suluboya, Ankara Milli Kütüphane, (Şerifoğlu (Ed-Haz.) 2018, 169)

Resim 5: Hoca Ali Rıza, *Çamlıca Kız Lisesi (Enteriyör)*, Karton üzerine yağlıboya, 27x16 cm, Ankara Milli Kütüphane, (Şerifoğlu (Ed-Haz.) 2018, 262)

Her ne kadar döneme eklektik yaşam hâkim ise de geleneksel yaşantının hâkim olduğu mekânların varlığı da devam eder. Ocak, yüklük, niş ve sedirler temel mobilya grubunu oluştururlar. Merkezde hâkim olan nesne ocaktır. Yanında ise nişler bulunur. Ocak Türk evi için bir kullanım eşyası olmanın ötesinde aynı zamanda hayatı simgeler. Çoğunlukla tuğladan yapılan ve üzerinde yaşmağı bulunan ocaklar merkeze göre konumlanır, geleneksel evlerde odanın düzenine göre şekillenir. Yüklükler ise odanın ve hatta evin tüm düzenini koruyan merkezdir ve genelde köşede yer alırlar. Geleneksel eve hâkim olan oda ise mekân olarak oda hem oturlan hem yemek yenilen hem ibadet edilen hem de uyunulan yerdir.²⁴ Halil Paşa’nın *Enteriyör* resminde geleneksel Türk evinin tipik bir yansıması göze çarpar (Resim 6). Türk evini ve mobilyalarını gösteren eserde sedir ve yüklük yerini almıştır. Yerdeki halı üzerinde kahve öğütücüsü, bakır leğeni ya da yanındaki mangalın kapağı, sedirin yanındaki küçük sehpa mumluk ve gaz lambası ile geleneksel Türk mutfağının eşyaları aktarılmıştır.²⁵ Osmanlı evi gündelik yaşama eklenen batılı eşya ile gündün güne değişir. Gündelik hayattaki

²³ Tanpınar 2005, 143.

²⁴ Baytar 2017, 295.

²⁵ Gören 2007, 86.

değişimle birlikte farklı işlevler için kullanılan tek oda kavramı farklı odalara yerini bırakır. Eşyalarda bu değişime ayak uydurur. Yüklük yerine dolap, sedir yerine koltuk, niş yerine aynalı konsol, ocak yerine soba ve kalorifer kullanılmaya başlanır. Böylece geleneksel eşyalar geçmişe ait simgeler olarak hafızalarda yerini alır.

Resim 6: Halil Paşa, *Enteriyör*, 1899, Tuval üzerine yağlıboya, 70x90 cm, Emir Batuş Koleksiyonu, (Gören 2007, 86)

John Urry, *Mekânları Tüketmek* adlı kitabında, insanın yaşadığı şehrin, ona ait anıların ve geçmişin ambarı olduğunu ve ayrıca bu mekânların kültürel simgeler deposu olarak da işlev gördüğünü belirtir.²⁶ Mekân bir medeniyet taşıyıcısıdır; Osmanlı'nın önemli mekânlarından olan konakların modernlikle birlikte apartmanlarla yer değiştirmesi de buna örnektir. Modernliği konu alan romanlarda da görülen toplumsal değişmelerle birlikte, evlerin çehresi de değişir. Geleneksel Osmanlı evi olan konakların yanında, köşkler ve yalılar da görülür. *Mahur Beste*'de Fatih'teki konaklarında gelinini devrin hiçbir modasından mahrum bırakmayan İsmail Molla, Boğaziçi'nin moda olmasıyla burada bir yalı alır, daha sonra Boğaz havasının gelini Atiye'ye iyi gelmeyeceğini anlayınca, yazları oturmak için Erenköy'de onun istediği gibi küçük bir köşk alır.²⁷ Dönemin resimlerinde de kadın genellikle tek başına, düşünceye dalmış biçimde ve 'dış mekân' olarak da genellikle bahçe ya da balkonda betimlenir.²⁸ Halil Paşa'nın *İstanbul Üçlemesi* adlı resminin ilkinde bir kadın deniz kenarında kitap okurken, ikincisinde bir kadın evinin bahçesinde kız çocuğunun gül toplamasını seyredirken betimlenmiştir. Üçüncü resimde ise yalının balkonundaki ve bahçesindeki kadınlar sohbet ederken, merdivende bir erkek çocuğu ayakta kadınlara bakarken gösterilmiştir (Resim 7). Yalının bir parçası gibi gözükten koru da zarif bir dekor içindedir. Bu resim Türk resminin üçüncü kuşak sanatçılardan olan Halil Paşa'nın (1852-1939) kadın figürünü çocuklarla birlikte gösteren açık hava resimlerinden biridir.

²⁶ Urry 1999, 41.

²⁷ Tanpınar 2005, 61.

²⁸ Dastarlı 2019, 72.

Resim 7: Halil Paşa (1852-1939) *İstanbul Üçlemesi*, 1915, Tuval üzerine yağlıboya, 120x100 cm, Provenance: Eski Birkökler Vakfı Koleksiyonu, (URL 1 <https://www.artamonline.com/298-muzayede-degerli-tablolar-ve-antikalar/18151-halil-pasa-1852-1939-istanbul-uclemesi>) (Erişim Tarihi 10.07.2019)

Millî edebiyat devrinin önde gelen isimlerinden Yakup Kadri Karaosmanoğlu'nun, *Kiralık Konak*²⁹ eserinde Sultan II. Abdülhamid Devri'nin önde gelen isimlerinden Naim Efendi'nin Cihangir'deki konağı anlatılır. Bu konak, çökmekte olan Osmanlı İmparatorluğu'nu sembolize etmesiyle neredeyse romanın en önemli karakteridir.³⁰ Yakup Kadri Karaosmanoğlu *Kiralık Konak*'ta Naim Efendi'nin zamanın getirdiği değişime ayak uyduramamasını geçmişe bağlı kalmasına bağlar. Romanda Naim Efendi'nin karısı Nefise Hanım'ın ölümünden sonra idare kızına geçer. Evde ilk iş eski eşyalar tavan arasına kaldırılır, odalar Avrupa'dan gelmiş mobilya kataloglarına göre ayrı ayrı üsluplarda ve renklerde döşenir, eski emektarlar atılır yerlerine Beyoğlu'ndan gelen beyaz önlüklü hizmetçiler alınır.³¹ Yakup Kadri, Naim Efendi'nin karşısına damadı Duyûn-ı Umumiye müfettişi olan Servet Bey'i koyar. Servet Bey'in Batıya olan hayranlığı o derece ileridir ki Meşrutiyet ilan edildiğinde evde Türkçe konuşulmasını yasaklar. Yazarın konak üzerinden evin içindeki değişim ile bireyde görülen değişimi gösteren ve bir dönemin kapanmasını anlattığı bu roman, Türkçenin yasaklanması gibi önemli bir olayı Batılılaşma hayranlığıyla köklerinden uzaklaşma örneği olarak vurgular. Başkalaşan bir insanın eviyle beraber dilinin de değişmeye başlamasının olumsuz bir örneğini temsil eder.³²

²⁹ *Kiralık Konak*'ın ilk baskısı, 1922 yılında Dergâh Mecmuası Külliyyatı tarafından yapılmıştır.

³⁰ Elçi 2003, 145.

³¹ Elçi 2003, 147.

³² İnam 1999, 74.

Sonuç

Son dönem Osmanlı tarihinde Batılılaşma ve Modernleşme olgusu ile başlayan değişimler, siyasi ve kültürel hayatı bir bütün olarak birbirini etkileyerek devam eder. Özellikle gündelik yaşama sirayeti ile hem dışarı-sokaktaki, hem de içeri-evdeki hayatta değişimler başlar. Yaşam alanları değişir, yeme alışkanlıkları, kıyafetler ve kullanılan mobilyalar. Ne yaşam alanları aynıdır ne de kullanım eşyaları. Konaklar ve müstakil evler yerlerini apartman katlarına bırakmaya başlarken, geleneksel oturma düzenleri de değişir yer sofrasının yerini masa, sedirin yerini ise koltuk ve sandalyeler almaya başlar.

Gelenekle modernlik arasındaki ilişki dönemin siyasi yapısı gereği her zaman olduğu gibi önce sarayda başlar. Her ne kadar değişimlerin Sultan Abdülmecid dönemi ile birlikte Tanzimat ile başladığı kabul edilse de 20. yüzyıl başlarına gelindiğinde artık değişim kaçınılmazdır. Dönemin edebiyatında, resim sanatında artık konu olarak değişimler işlenmeye başlar. Özellikle dönemin romanlarında sıklıkla işlenen gündelik hayattan kesitler, roman karakterlerinin dejenerasyonu ve eskiye değer vermemeleri olumsuz bir yargıyla aktarılır. Romanlarda en çok karşılaşılan karakterlerden biri, Batılı olanı üstün tutan, Osmanlı ve Doğu'ya ait olan her şeyi olumsuzlayan karakterdir. Batılılaşmayı davranış kalıplarının dönüşümüne indirgeyen bu karakterler üretici değil tüketicidir. Recaizade Mahmud Ekrem'in *Araba Sevdası*'ndaki Bihruz Bey ve *Kiralık Konak*'taki Servet Bey örneğinde olduğu gibi. Kimlik karmaşası yaşayan bu karakterlerin olumsuzlukları bazen eşyalar, bazen de yaşadıkları konak üzerinden vurgulanır. *Kiralık Konak* (1922), *Mahur Beste* (1944), *Araba Sevdası* (1889), *Sinekli Bakkal* (1936) romanları genellikle Batılılaşmanın günlük yaşayıştaki özentiye konu alan ve değişimleri eleştiren romanlardır. Bununla birlikte Batı ile Doğu'yu kişiliğinde olumlu harmanlayan karakteri Halide Edip Adıvar'ın *Sinekli Bakkal*'ında yakalarız. Bu açıdan Sinekli Bakkal'ın salt eleştirel bir çalışma olduğu söylenemez. Romanın başkarakterleri Rabia'nın kendi benliğini kurmaya çalışırken Vehbi Dede'den tasavvufu ve Batı temsilcisi Peregrini'den yeni bir yaşamı, yeni bir musiki anlayışını öğrenerek Doğu ile Batı'yı kişiliğinde sentezlemesi olumlu değişime bir örnektir.

Edebiyatta ayrıntılı olarak işlenen gündelik yaşam öyküsü resimlerde daha çok biçimsel olarak aktarılsa da izleyicinin bakış açısı ve hayal gücüyle tamamlanır. Osmanlı toplumsal değişimi üst tabakada başlar ve aşağı doğru devam eder. Nitekim Şehzade Abdülmecid'in *Harem'de Goethe* adlı eseri, yaşantının ve kullanım eşyalarının saray nezdindeki değişimini göstermesi açısından dikkate değerdir (Resim 1). Sarayın dışındaki hayatın; konak, köşk ve yalıların kalabalık aile düzenini yansıtan en iyi betimler Hoca Ali Rıza'nın ve Halil Paşa'nın resimlerinde karşımıza çıkar. Hoca Ali Rıza'nın *Kendi Evinden Bir Köşe* (Resim 4), *Çamlıca Kız Lisesi (Enteriyör)* (Resim 5) betimleri iç mekân değişimini verirken, Halil Paşa'nın *İstanbul Üçlemesi* (Resim 7) ve *Enteriyör* çalışması (Resim 6) da eski evlerin yalın ve işlevsel mekânlarına verilecek en güzel örnekler arasında yer alır.

Kısacası Tanzimat'tan Meşrutiyet'e kültürel dönüşüm meselesi, toplumun ve yaşam modellerinin Batıya göre yeniden düzenlenme çabası 19. yüzyılın ilk yarısından itibaren Osmanlı toplumunun önemli bir meselesi olarak algılanmıştır. Dönemin edebiyatında çok yönlü ele alınan resim sanatında ise somut görselleri ile betimlenen gündelik hayatın öyküsü hem yaşayan insanların hayatlarından kesitler vermesi hem de dönemlerine dair ayrıntılı fikirler vermesi açısından dikkate değerdir. İnsanın yaşadığı dünyayı anlaması ve kendisini o dünya içinde konumlandırabilmesinin anahtar kavramları zaman ve mekândır. Mekândaki her değişim ve dönüşüm zamandaki bir değişim ve dönüşümün yansımasıdır. Resimler ve romanlar bir yönüyle çağı yansıtırken diğer yönüyle kurgusaldır ve sanatçının da çağını algılayışına dair bir fikir verir.

KAYNAKÇA

- Adıvar, H.E. 2000, *Sinekli Bakkal*, Özgür Yay, İstanbul.
- Baytar, İ. 2017, “Bir Temsile Dönüşen Hane Ve Hoca Ali Rıza'nın Resimleri”, *Art-Sanat*, 8, 291-306.
- Cezar, M. 1995, *Sanatta Batı'ya Açılış ve Osman Hamdi*, Cilt: I, 2. bs., Erol Kerim Aksoy Kültür Eğitim Spor ve Sağlık Vakfı Yayını, İstanbul.
- Çağın, S.& Gökçek F. 2007, “Araba Sevdasına Dair”, *Araba Sevdası Recaizade Mahmut Ekrem*, (Sabahattin Çağın, Yay. Haz), 2. bs., Özgür Yayınları, İstanbul.
- Dastarlı, E. 2019, “Resim Çerçevesinden Dışarıya Doğru Bir Adım: 20. Yüzyılda Kamusal Alanın Oluşumunda Kadın İmgesi”, *Yedi Dergisi*, Sayı: 22, 69-80.
- Deringil, S. 2014, *İktidarın Sembolleri ve İdeoloji: II. Abdülhamid Dönemi (1876-1909)*, (Gül Çağalı Güven, Çev.), Doğan Kitap, İstanbul.
- Elçi, H. İ. 2003, *Roman ve Mekân Türk Romanında Ev*, Arma Yayınları, İstanbul.
- Germaner, S. 1996, *18. Yüzyıl Avrupa Resmi Anlatımı Biçimlendiren Etmenler*, Kabalcı Yayınevi, İstanbul.
- Göle, N. 2011, *Modern Mahrem: Medeniyet ve Örtünme*, 11. bs., Metis Yayınları, İstanbul.
- Gören, A. K. 2007, “Türk Resminde İç mekân-Mahrem'e Doğru”, *P Dünya Sanatı Dergisi Ev ve Sanat*, Raffi Portakal Antikacılık Müzayede Organizasyonu ve Danışmanlık A.Ş., Sayı: 46, İstanbul, 80-95.
- Gören, A. K. 2012, “Türk Resminin Önemli Bir Odağı: Saray Koleksiyonu”. *İhtişam ve Tevazu Padişahın Ressam Kulları*, TBMM Milli Saraylar Daire Başkanlığı, İstanbul, 15-39.
- İnam, A. 1999, “Kaygı Gülü Açarken”, *Doğu Batı*, Sayı: 6, Y. 2, Şubat-Nisan, 73-91.
- Karaosmanoğlu, Y. K. 2006, *Kiralık Konak*, 37. bs., İletişim Yayınları, İstanbul.
- Lefebvre, H. 1996, *Modern Dünyada Gündelik Hayat*, (Işın Gürbüz, Çev), Metis Yayınları, İstanbul.
- Lewis, B. 1984, *Modern Türkiye'nin Doğuşu*, (Metin Kıratlı, Çev.) 2. bs., Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara.
- Parla, J. 2010, *Babalar ve Oğullar*, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Rado, Ş. (Haz.). 2018, *Paris'te Bir Osmanlı Sefiri: Yirmisekiz Mehmet Çelebi'nin Fransa Seyahatnamesi*, İş Bankası Yayınları, İstanbul.
- Şerifoğlu, Ö. F. (Ed-Haz). 2018, *İstanbul'un Ressamı Hoca Ali Rıza Ev ve Şehir*, 2 Cilt, TOKİ Kültür Yayınları, İstanbul.

- Tanpınar, A. H. 2005, *Mahur Beste*, 7 bs., Dergâh Yayınları, İstanbul.
- Tanpınar, A. H. 2006, *XIX. Asır Türk Edebiyatı Tarihi*, (Abdullah Uçman, Yay.Haz.), 1. bs., Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
- Tekinalp, P. Ş. 2011, “Araba Sevdası: Rezaizade Mahmut Ekrem ve Halil Paşa Buluşması”, *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 15, 185-204, Erişim adresi: <http://www.turkiyat.hacettepe.edu.tr/dergi/15sayi.pdf>, (Erişim Tarihi: Ocak 2019)
- Urry, J. 1999, *Mekânları Tüketmek*, (R. G. Ögdül, Çev.), Ayrıntı Yay, İstanbul.
- Yağbasan, E. 2004, “Abdülmeçid Efendi'nin Resimlerinde Konular ve Üslup”, *Hanedandan Bir Ressam Abdülmeçid Efendi*, (Ömer Faruk Şerifoğlu, Ed.), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 65-112.
- Yaman, Z. Y. 2006, *Kadınlar, Resimler, Öyküler Modernleşme Sürecindeki Türk Resminde “Kadın” İmgesinin Dönüşümü*, Pera Müzesi Yayınları, İstanbul.

AMİSOS / AMISOS

Cilt/Volume 4, Sayı/Issue 7 (Aralık/December 2019), ss./pp. 176-194

ISSN: 2587-2222 / e-ISSN: 2587-2230

Özgün Makale / Original Article

Geliş Tarihi/Received: 26. 07. 2019
Kabul Tarihi/Accepted: 12. 12. 2019

BOĞAZKALE (HATTUŞA) ŞEHRİNİN YAVAŞ ŞEHİR (CITTASLOW) POTANSİYELİ

THE SLOW CITY (CITTASLOW) POTENTIAL OF BOĞAZKALE (HATTUŞA) DISTRICT

Tamer ÖZLÜ- Cemal KALELİ*

Öz

Bu makalede, Boğazkale (Çorum) şehri için sürdürülebilir yerel kalkınma stratejisi olarak yavaş şehir potansiyeli araştırılmıştır. Uluslararası Yavaş Şehirler Birliği'nin öngördüğü kriterler kapsamında Türkiye'nin Dünya Miras Alanları içerisinde yer alan ve Dünyanın ilk başkentlerinden birisi olan Boğazkale (Hattuşa) şehrinin yavaş şehir potansiyelini belirlemek üzere nitel bir araştırma yapılmıştır. Bu çalışmada amaçlı örneklem yöntemine uygun olarak bölgedeki paydaşlar (yerel yöneticiler ve uzmanlar) belirlenmiş ve bu yetkililer ile yavaş şehir kriterlerine uygun olarak yapılandırılmış görüşme formu aracılığı ile görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Bu görüşmelerin sonucunda Boğazkale ilçesinin yavaş şehir potansiyeline ilişkin literatürle ilişkilendirilebilecek değerlendirmelerde bulunulmuştur.

* Dr. Öğretim Üyesi, Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Coğrafya Bölümü, Türkiye.

E-posta: tamero@omu.edu.tr

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8847-7967>

Doktora Öğrencisi, Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Coğrafya Anabilim Dalı, Türkiye.

E-posta: cemallkaleliiii@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8267-2641>

Yavaş şehir hareketinin, Türkiye'nin Dünya Miras Alanları içerisinde yer alan ancak turizmden yeterince faydalanamayan ilçenin, turizminin gelişmesinde önemi olacaktır. Kentin ekonomisine önemli katkılar sağlayabilecektir. Yerel kültürün devamlılığı ve bölgede yer alan yaklaşık dört bin yıllık dokunun korunması açısından farkındalık oluşturacağı sonuçlarına ulaşılmıştır. Ayrıca şehrin doğal ve tarihi turizm potansiyelinin geliştirilmesine yönelik olarak altyapının nasıl iyileştirilmesi gerektiği üzerinde durulmuştur. Sahanın değerlendirilmesi açısından, yerel idarelerle birlikte ilgili kamu birimlerinin koordineli bir şekilde çalışmasının önemi vurgulanarak, yöre halkının da yavaş şehirle alakalı olarak bilinçlenmesi için tanıtım kampanyalarının planlanması öngörülmüştür. Ayrıca bu çalışmada Türkiye'de yer alan diğer yavaş şehirlerin gelişim süreçlerine ve Boğazkale (Hattuşa) ile benzeşen yönlerine de değinilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Boğazkale, Turizm, Yavaş Şehir, Sürdürülebilirlik, Yerel Kalkınma

Abstract

Boğazkale (Hattuşa) district (Çorum) the potential for sustainable local development has been explored as slow city potential. Within the framework of the criteria of the International Union of Slow Cities, Turkey's World Heritage Areas, a qualitative research was conducted in order to determine the slow city potential of Boğazkale (Hattuşa), one of the first capitals of the world, within the scope of the Hittite Culture and Tourism Development Zone in 2023 Tourism Strategies. In this research, stakeholders in the region (local administrators and experts) were identified in accordance with the purposeful sampling method and questionnaires were conducted by these authorities through the semi-structured interview form in accordance with the slow city criteria. As a result of these interviews, evaluations which can be related to the literature on the slow city potential of Boğazkale city were made.

Slow city movement, of Turkey's World Heritage site located within the city but which cannot benefit enough from tourism, can provide a significant contribution to the development of tourism and economy of the city, In the same time, it was concluded that it will create awareness in the continuity of local culture and preservation of approximately four thousand years old tissue in the region. In addition, it was emphasized how the infrastructure should be developed in order to develop the natural and historical tourism potential of the city. Emphasizing the importance of working in coordination with the local administrations and the relevant public units in terms of the evaluation of the site, it is foreseen that advertising campaigns has been planned in order to raise awareness of the local people. Also in this study, development process of other slow cities located in Turkey and its Boğazkale (Hattuşa) with similar aspects are also mentioned.

Keywords: Boğazkale, Tourism, Slow City, Sustainability, Local Development

Giriş

Şehirler organizmaya benzerler, zamanla gelişirler ve en büyük sınırlarına ulaştıktan sonra ticaret hayatının çökmesiyle beraber küçülürler bazen de şehirlerde yerleşme faaliyeti salgın hastalıklar yoluyla, savaşlarla, göçlerle vb. sebepler sonucunda tamamen durur ve şehirler zamanla harabeye dönerler.¹ Şehirler tarih boyunca farklı kültürlerin kaynaştıkları, organize edilmiş toplumsal yaşamın sanat, ticaret ve sanayi merkezleri gibi odak noktaları olmak gibi özellikleri de taşımışlardır.² Aynı zamanda şehirleri içinde buldukları uygarlığın simgelerini de barındırırlar ve o uygarlıkla özdeşleşirler. Bu simgeler bazen şehrin kendisi olduğu gibi bazen de şehrin bünyesinde barındırdığı anıtlar, o uygarlığın simgesi olma özelliğini taşırlar. Geçmişte Anadolu'nun önemli şehirlerinden biri olan Boğazkale (Hattuşaş) günümüzde ise Anadolu'nun nüfus veren ve giderek küçülen şehirlerinden birisi durumuna gelmiştir. Sosyo-ekonomik rekabette diğer büyük şehirlerle baş edememesi sonucunda Boğazkale Şehri'nin her geçen gün nüfusu azalmaktadır. Bu durumu engellemek ve sosyo-ekonomik gelişim sağlamak için, yerel potansiyelleri harekete geçirecek ve gelir ile refah düzeylerini arttıracak etkinlik, örgütlenme ve stratejilere ihtiyaç vardır. Türkiye'de ki doğal ve kültürel değerlere sahip birçok şehir yerelde sürdürülebilir kalkınmayı sağlamak için yavaş şehir ağına dahil olmaya çalışmaktadır.³

Boğazkale yaklaşık dört bin yıllık tarihi ile birçok medeniyete ev sahipliği yapmış olması, burada kurulan medeniyetlerin eserlerinin birçoğunun günümüze ulaşmış olması ve halen kazı çalışmalarının devam etmesi bağlamında önemli bir bölgedir. Sadece bu yöreye has, yıllardır korunmuş kültürel değerleri de barındırması dikkate değer başka bir noktadır.

Boğazkale'nin kalkınması için uğraş veren yerel yöneticiler için yavaş şehir hareketi, yerelde sürdürülebilir kalkınma için diğer yavaş şehir hareketinde yer alan şehirlere bakıldığı zaman önemli bir kalkınma hamlesi olarak görülmektedir.

Bu çalışmada, Çorum iline bağlı Boğazkale ilçesinin doğal, tarihi ve kültürel özelliklerinin Cittaslow kriterlerine uygunluğu araştırılmıştır. Yavaş şehir hareketi ile yörenin yerelde sürdürülebilir kalkınmasına bağlı olarak potansiyeli değerlendirilmiştir. Cittaslow kavramının ana hatları ile değerlendirilmesi ve Boğazkale İlçesi'nin doğal, kültürel ve tarihi yapısının kısaca incelenmesi amaçlanmıştır. Araştırmanın en önemli amaçlarından birisi ülkemizden bir şehrin daha bu ağa dahil olmasının ilk temellerini atmaktır. Bu çalışma ile Cittaslow ağına dahil olmayan fakat UNESCO üyesi bir şehir Cittaslow kriterleri çerçevesinde incelenerek değerlendirilmiştir.

Araştırma kapsamında aşağıdaki sorulara cevaplar aranmıştır;

- Cittaslow Nedir?
- Cittaslow kriterleri nelerdir?
- Türkiye'deki Cittaslow ünvanını almış ilçeler hangileridir?
- Boğazkale Şehrinin Cittaslow Ağına katılabilmesi için neler yapılmalıdır ve şehir ağa dahil olduğunda ne gibi avantajlar sağlayacaktır?

1. Yerel kalkınma stratejisi olarak Cittaslow hareketi

Cittaslow, Slow Food (YavaşYemek) felsefesini küçük kentlerin tasarım ve planlamasında kullanmayı amaçlayan uluslararası bir ağıdır.⁴ Slow Food Hareketi, bir İtalyan

¹ Göney 2017, 149.

² Çetintaş 2014, 165.

³ Yılmaz vd. 2016, 2.

⁴ Miele 2008, 136.

gastronom olan Carlo Petrini tarafından, 1986 yılında İtalya'nın Langhe Bölgesi'ndeki Cuneo Kenti'nde başlatılmıştır. Hareketin nedeni, Roma Piazzadi Spagna'da Mcdonald's açılmasına gösterilen bir tepkidir.⁵ Bu harekette amaç yerel lezzetlerin korunması, gelecek nesillere aktarılması ve gelen misafirlere tattırılmasıdır. Günümüzde takriben 130 ülkede 1500 civarında sofraya meclisleri (convivium) bulunduran ve 100 binin üzerinde üyesi bulunan bir harekettir. Bu hareketle yerel lezzetler en azından küçük şehirlerde, kasabalarda korunmaktadır. Geçmişten gelen birikimler gelecek nesillere aktarılmaktadır ve yemek meclisleri sayesinde bu lezzetler patent almaktadır.⁶

Şekil 1. SlowFood Logosu (slowfood.com)

Şekil 2. Cittaslow Logosu
(Cittaslow, Türkiye)

Felsefesi Slow Food hareketine indirgenen yavaş şehir hareketi ise 1999 yılında Greve in Chianti'nin eski belediye başkanı Paolu Saturnini'nin vizyonu doğrultusunda ortaya çıkmıştır. Bu hareket kısa sürede İtalya'da birçok şehre sıçramıştır ve çok sayıda destekçi bulmuşlardır. Slow Food başkanı Carlo Petrini'de en büyük destekçilerinden birisi olmuştur.⁷ 2009 yılında İzmir'e bağlı Seferihisar İlçesi bu harekete üye olmuştur ve ülkemiz de bu ağa böylelikle katılmıştır (Şekil 2). Yavaş şehir hareketinin koyduğu kriterler sayesinde üye ve üye olmak isteyen kentlere sürdürülebilir çevre ve kalkınma anlayışına sahip, yaşam kalitesini yükselten bir kente ulaşmayı hedeflemek için sorumluluklar yüklemektedir.⁸ Yavaş yemek hareketinin şehirlerdeki yaşam şekli olarak da nitelendirebileceğimiz yavaş şehir ile birlikte bu ikisine yavaş hareketi denilmektedir.⁹

Yavaş şehir hareketi, özgün ve ayırt edici yerel kimliklerini kaybetmeden, kentlerdeki değişim ivmesinin yavaşlatılması ve yerel karakteristiklerin yaşatılması isteğinden doğmuştur.¹⁰ Kentlerin geleneksel ve tarihsel yapılarından gelen çevresel ve sürdürülebilir özelliklerin korunması ve yaşatılması esasına dayanmaktadır.¹¹

Yavaş şehir hareketi ile hedeflenen şey, niceliksel değil niteliksel değerlere önem veren bir yerel kalkınmanın yanında çevresel kaynakların korunduğu bir şehircilik modelinin uygulanmasıdır.¹² Kapitalist üretim ilişkileri çerçevesinde şekillenen sermaye odaklı bir

⁵ Yurtseven 2007, 3.

⁶ Cittaslow 2019; Slowfood 2019; Yavuzçehre-Donat 2017, 301.

⁷ Cittaslow 2019.

⁸ Yavuzçehre-Donat 2017, 300.

⁹ Mayer-Knox 2006, 325.

¹⁰ Ak 2017, 885.

¹¹ Uslu 2009, 53.

¹² Ak 2017, 886.

yapıyı değil, yaşanılan mekânı ve o mekânın yerel özelliklerini ön plana çıkaran uzun vadeli bir yaklaşımı içermektedir.¹³

Yavaş şehir, yaşam kalitesinin iyileştirilmesi yoluyla farklı bir yerel kalkınma tarzını teşvik etmeyi amaçlayan bir hareket olarak karşılık bulmaktadır.¹⁴

Ülkemizde 2009 yılında Seferihisar ile üye olunan bu harekete on yıl içinde 2019 yılına kadar geçen sürede Akyaka, Eğirdir, Gökçeada, Gerze, Göynük, Halfeti, Mudurnu, Perşembe, Şavşat, Taraklı, Uzundere, Vize, Yalvaç, Yenipazar, Ahlat ve Köyceğiz gerekli kriterleri sağlayarak üye olmuştur ve toplam üye sayısı 17 olmuştur. Dünyada ise 2019 yılı itibarı ile 30 ülkeden 230 üzerinde üye şehir bulunmaktadır. İtalya, Almanya ve Polonya'dan sonra en çok üye bulduran ülke Türkiye'dir.¹⁵

Felsefesini yavaş yaşam, yavaş yemek, sürdürülebilir kalkınma ve kent ruhu üzerinde toplayan yavaş şehirlerin kriterleri incelendiği zamanda sürdürülebilir kalkınma içinde elverişli olduğu görülmektedir. (1) çevre, (2) altyapı, (3) kentsel yaşam kalitesi, (4) tarımsal-turistik-esnaf ve sanatkârlara dair politikalar, (5) misafirperverlik-farkındalık ve eğitim için planlar, (6) sosyal uyum ve (7) ortaklıklar olmak üzere yedi ana başlık altında toplam 72 kriterden oluşmaktadır. Ayrıca üyelik için başvuran yerlerin nüfuslarının 50 binin altında olması şartı yer almaktadır. Üye olan şehirlerin kriterler için yaptığı çalışmalar ve devam eden projeler, sürekli olarak denetimlerin olması da sürdürülebilirlik için önemlidir.¹⁶

2. Araştırmanın Yöntemi

Araştırma, nitel bir alan araştırması olup, yöntem olarak yarı yapılandırılmış görüşme tekniği kullanılmıştır. Bu kapsamda veri toplama tekniği olarak birincil kaynaklardan yarı yapılandırılmış soru formu üzerinden görüşler alınmıştır. Görüşme formu yaklaşımı, araştırmacı veya görüşmeciye zaman esnekliği sağlayan aynı zamanda farklı bireylerden daha sistematik ve karşılaştırılabilir bilgi elde etmeyi sağlayan bir yaklaşımdır.¹⁷

Hazırlanan formlar Cittaslow Türkiye'nin belirlediği kriterlere uygun olarak hazırlanmıştır. Çorum İli Kültür Turizm Müdürlüğünden gerekli izinler alınarak ve müdürlüğün yönlendirdiği yetkili kişilerle görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Görüşme uygulamaları 15.02.2019-25.02.2019 tarihleri arasında Boğazkale İlçesi'nde gerçekleştirilmiştir. Öncelikle Cittaslow ile ilgili olarak 10 katılımcıya tanıtım semineri verilmiştir. Bu durum nitel araştırmalarda geçerliliği ve güvenilirliğine katkı sağlamaktadır.¹⁸ Katılımcılardan elde edilen nitel veriler çalışmanın amacına uygun olarak içerik ve betimsel analizlere tabi tutulmuştur. Betimsel analiz ise çeşitli veri toplama teknikleri ile elde edilmiş olan verilerin daha önceden belirlenmiş temalara göre özetlenmesi ve yorumlanmasını içeren bir nitel veri - analiz çeşididir.¹⁹

3. Boğazkale Şehrinin Coğrafi Özellikleri

Çorum ili sınırları içerisinde yer alan Boğazkale (Hattuşa) ilçe merkezi Çorum ve Yozgat yol ayrımında bulunmaktadır (Şekil 3). Yaklaşık olarak 1000 metre rakıma sahip olan Boğazkale, Çorum merkeze 80 dakika ve Yozgat merkeze 40 dakika uzaklıktadır. Oluşumunda tektonik olaylar ile akarsu aşındırmasının ve biriktirmesinin etkisi görülen Boğazkale Anadolu platosunun kuzeyinde, dağlarla çevrili geniş bir düzlüğün güneyinde, iki

¹³ Karakurt-Tosun 2013, 231.

¹⁴ Ekinci 2014, 180.

¹⁵ Cittaslow Türkiye, 2019.

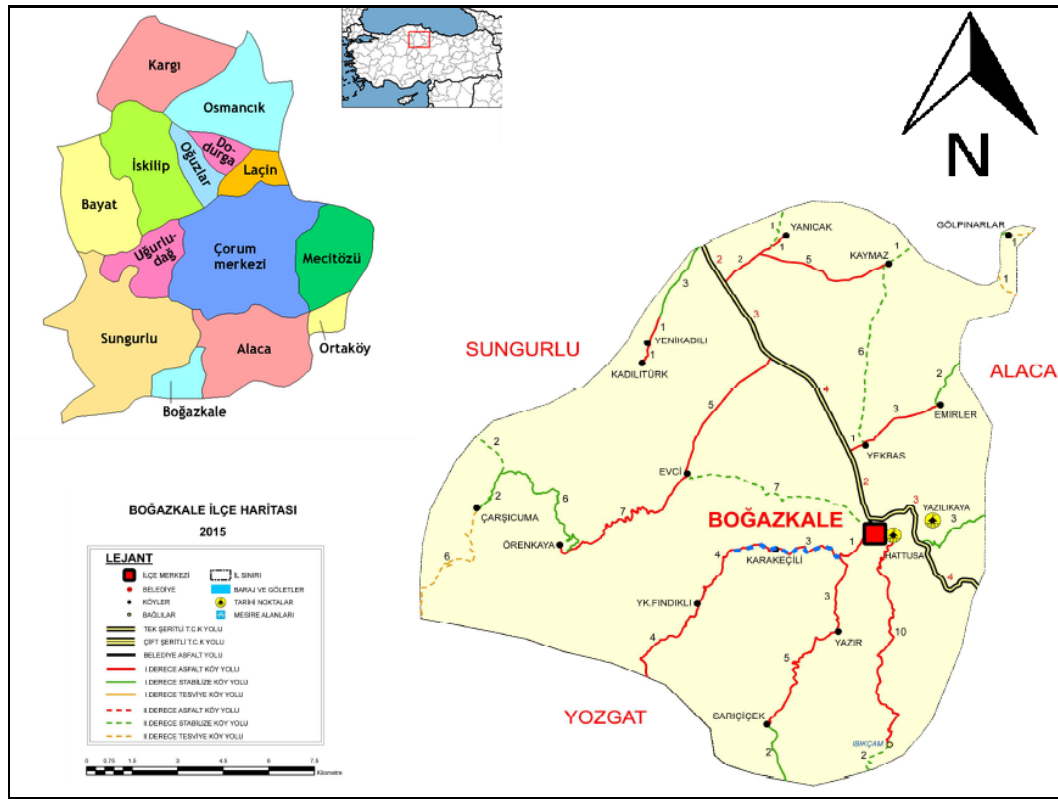
¹⁶ Cittaslow Türkiye, 2019.

¹⁷ Yıldırım-Şimşek 2008, 79.

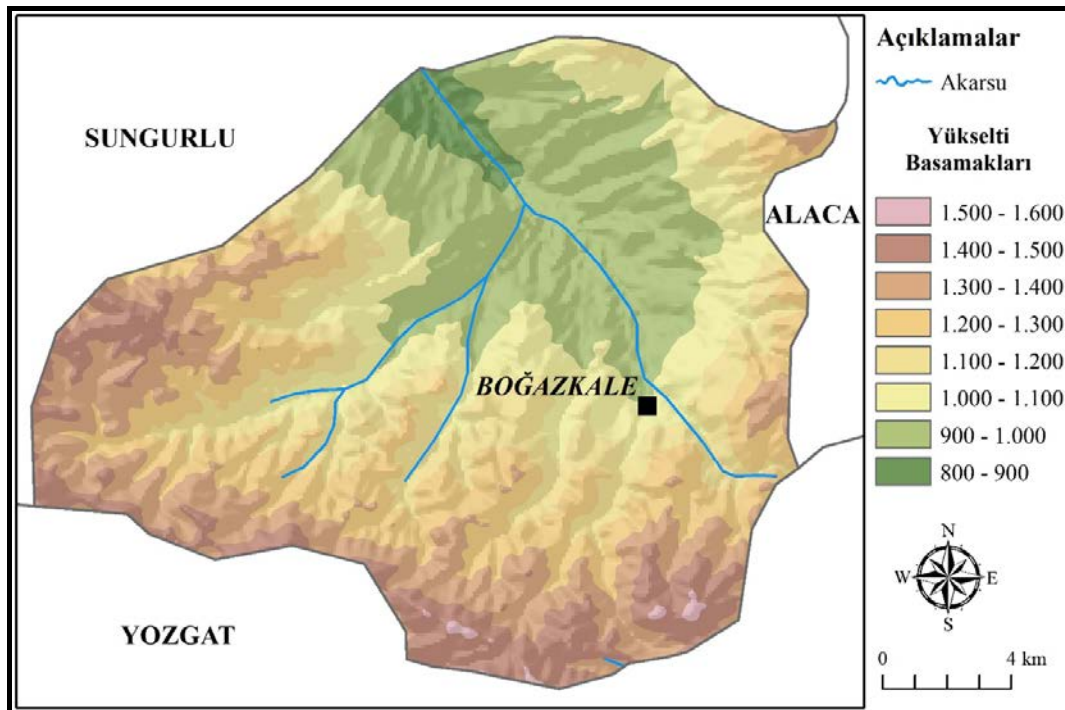
¹⁸ Yıldırım-Şimşek 2008, 79.

¹⁹ Özdemir 2010, 336.

vadi arasında yer almaktadır.²⁰ (Şekil 4). Boğazkale, ilçe merkezi Hattuşaş, Hisar ve Çarşı mahalleleri; Çarşıcuma, Emirler, Evcı, Gölpınarlar, Kadılıtürk, Karakeçili, Kaymaz, Örenkaya, Sarıçiçek, Yanıcağ, Yazır, Yekbas, Yenikadılı, Yukarıfındıklı köylerinden oluşmaktadır.

Şekil 3: Çalışma alanının lokasyon haritası

Şekil 4: Çalışma alanının yükselti basamakları haritası

²⁰ Çoban 2013, 151.

Yörenin iklim şartları, planeter ve coğrafi faktörlerin karşılıklı etkileşiminin eseridir. Yaz ve kış mevsimlerinde bölgeyi etkileyen genel atmosfer dolaşımı, yöredeki toporafik yapı tarafından yatay ve dikey yönde farklılaştırılmaktadır. Bu durum iklim elemanlarında değişmelere yol açmaktadır. Thorntwaite indisine göre, Boğazkale iklimi yarı nemli, orta derecede sıcak (mezotermal), su fazlası kış mevsiminde ve orta derecede olan deniz tesirine yakın bir iklim tipine sahiptir ve Erinç formülüne göre de yörenin iklimi yarı nemli özelliğe sahiptir. Bu formüle göre aralık ve mart ayları nemli dönemleri oluşturur.²¹ Bitki örtüsü ise genelde bölgede görülen bozkır diye adlandırılan yazın kuruyan otlardır. Dere ve akarsu kenarlarında ise söğüt, ığde ve ak kavak ağaçları görülmektedir.

Boğazkale (Hattuş) de ilk yerleşime dair izler M.Ö. 6. binde Kalkolitik Çağ'a kadar gitmektedir. İlk Tunç Çağı'nda da yerleşimin olduğu Hattuş, Anadolu'nun M.Ö. 2. binyılın başlarından sonra tarihsel dönemlere girilmesiyle beraber yazılı belgelerde de geçmeye başlar. Hattilerin kurduğu bu şehir Asur ticaret kolonilerinin kaynaklarında Hattuşa olarak geçmektedir. M.Ö. 18. yüzyılda Hititler tarafından Hattiler yıkılmıştır ve şehre egemen olan Hititler M.Ö. 12. yüzyılda denizden kavimlerin saldırısı sonucunda son bulmuştur ve kazılar sonucunda anlaşılmaktadır ki Boğazkale (Hattuş) M.Ö. 8. yüzyıla kadar yerleşme olmamıştır. Bu dönemde Friglerin elinde olan şehir M.Ö. 6. yy'da Medlerin eline geçmiştir. Medlerin eline geçen şehir daha sonra Perslerin, Galatların hakimiyetine geçmiştir. M.Ö. 25 yılında ise şehre Romalılar, Romalılarından sonra ise Bizanslılar hakim olmuştur. Hititler dönemine ait olan Yazılıkaya, Büyük Kale, Büyük Tapınak (Şekil 6 a,b) gibi Orta Bizans dönemine aitte eserler bulunmaktadır (Şekil 7 a).²²

Osmanlı döneminde ise 16. yy'da Dulkadiroğulları'nın Maraş civarındaki etkilerini kırmak amacıyla belli bir grubu Boğazkale'ye sürgün olarak gönderilir. Bu dönemlerde şehre ve civarına yerleşen Dulkadiroğulları kendi isimleri ile anılan konaklar yapmışlardır (Şekil 7 b). Yakın zamanda Çorum'un Sungurlu ilçesine bağlı bir kasaba olan Boğazkale 1987 yılında ilçe haline getirilmiştir (Şekil 5).²³

Şekil 5: Boğazkale ilçesinin meydanından bir görünüm

²¹ Çoban 2013, 155-156.

²² UNESCO 2009, 45-46; Dündar 2009, 7-8.

²³ UNESCO 2009, 45-46.

Şekil 6: Hititler dönemine ait Aslanlı yol (A) ve Yazılıkaya (B)

Şekil 7: Bizans dönemine ait bir taş (A) ve Dulkadiroğulları dönemi konaklarını yansıtan bir yapı (B)

Bölgenin en önemli gelirini tarım oluşturmaktadır. Boğazkale'de kırsal karakter ve kır ekonomisi hakimdir. Kurak yerlerde buğday ekimi yaygınken, sulak alanlarda sebze üretimi ön plandadır. Yörede eskiden beri var olan üzüm bağları da dikkat çekmektedir. Bunların yanında bölgede yetişen ve on dilim olarak bilinen kavunda yetiştirilmektedir. Hayvancılıkta önemli bir gelir kaynağıdır. Hayvancılık faaliyetleri genel olarak mera hayvancılığı şeklindedir. Sulak yerlerde büyükbaş hayvancılık olsa da genelde kurak yerlerde küçükbaş hayvancılık görülmektedir.

Turizmde Boğazkale'de önemli bir gelir kaynağıdır. Bir yılda yaklaşık 20.000 ile 50.000 civarında turist ziyaret etmektedir. Gelen turistlerin önemli bir bölümünü yabancı turistler oluşturmaktadır. Geleneksel hale gelen ve son yıllarda il için önemli olan Hitit Festivali'nin belli bir kısmı Boğazkale'de yapılmaktadır.

TÜİK verilerine göre, Boğazkale'nin 2007 yılındaki toplam nüfusu 5.696 iken yıllar içerisinde bu oranda azalmalar olmuştur. ADNKS göre 4.175 kişi Boğazkale'de ikamet etmektedir.

4. Araştırmanın Bulguları

Nitel bir araştırma yöntemi olan betimsel analizde görüşülen ya da gözlemlenen bireylerin görüşlerini çarpıcı bir biçimde yansıtmak için birebir alıntılara sıkça başvurulur.²⁴ Bu bağlamda Cittaslow hareketinin yeni ana başlığı ve bunların alt başlıklarına ilişkin sorular sorulmuştur ve bu çalışmada da görüşme yapılan kişilerin sözlerinden alıntılar yapılmıştır.

4.1. Çevre politikaları

Çevre Politikaları alt başlığında Cittaslow birliğinin şart koştuğu çeşitli parametreleri Boğazkale özelinde değerlendirildiğinde şu bulgular elde edilmiştir.

“İlçe nüfusunun az olması sebebiyle hava kalitesi belirtilen standartların üzerindedir”

K9.

“İlçemizde içme ve kullanma sularının devletin belirlediği parametrelere uygundur”

K10.

“Halkın içme suyu tüketiminin ulusal ortalamayla karşılaştırılması konusunda, su kaynakları kent merkezi ve birçok köye ulaşırken zaman zaman sıkıntılar ortaya çıkmaktadır”

K2.

“Şehirde katı atık tesisinin bulunmamaktadır ancak atıklar Çorum'da AB projesi ile gerçekleştirilen katı atık tesisine ulaştırılmaktadır” **K9.**

“Endüstriyel ve evsel kompostlamanın desteklenmesi konusunda sıfır atık projesi ile ilçedeki paydaşların çalışmaları mevcuttur” **K3.**

“Boğazkale merkezinde doğal arıtma tesisi mevcuttur” **K5.**

“Kentte Kendin Üret Kendin Sat sloganı ile 998 kwh güneş enerjisi santrali yapılmıştır ve bu santrali büyütmeye planlarımız mevcuttur. Kullanımda elde edilen fazla enerjide Yeşilirmak Elektrik Perakende Satış Anonim Şirketine satılmaktadır” **K10.**

“Binalarda enerji tasarrufu olmadığı buna karşın sokaklarda ufoled aydınlatma sistemleri bulunmaktadır” **K2.**

“2018 yılı içinde İlçe meclis kararıyla tüm evlerin aynı renkte olması kararı alındı. Üç etaplı bir proje kapsamında alınan kararlar ilk belirlenen yer olan Çarşı mahallesinde uygulanmıştır ve diğer iki yerde de uygulanması planlanmaktadır” **K9.**

“Şehrin nüfusunun fazla olmaması nedeniyle ışık kirliliği konusunda bir sorun olmadığı için böyle bir projemiz bulunmamaktadır ve sokaktaki yanan ışıklar dahi tek tip-turuncu olarak belirlenmiştir” **K10.**

“Kent biyoçeşitliliği Boğazkale-Alacahöyük Milli Parkı dahilinde koruma altındadır ve endemik bitkiler mevcuttur. Mevcut olan bu endemik bitkiler de koruma altındadır” **K1.**

“Hane başı yaklaşık olarak 250 kwh elektrik enerji tüketimi mevcuttur” **K3.**

Boğazkale'nin çevre politikaları başlığı altında birçok maddeyi sağladığı ancak 4 maddeyi sağlamadığı görülmektedir (Tablo 1). Bunlar; Kentsel katı atıkların toplanarak ayrıştırılması, kamunun yenilebilir enerji kaynaklarından enerji üretimi, görsel kirliliğin ve trafik gürültüsünün azaltılması ve hane başına düşen elektrik enerjisi tüketimi gibi maddelerdir.

²⁴ Özdemir 2010, 336.

Tablo 1. Çevre politikalarının değerlendirilmesi

Çevre politikaları	
• Hava temizliğinin yasa tarafından belirtilen parametrelerde olduğunun belgelenmesi	✓
• Su temizliğinin yasa tarafından belirtilen parametrelerde olduğunun belgelenmesi	✓
• Halkın içme suyu tüketiminin ulusal ortalamayla karşılaştırılması	✓
• Kentsel katı atıkların ayrıştırılarak toplanması	x
• Endüstriyel ve evsel uyumun desteklenmesi	✓
• Kentsel ya da toplu kanalizasyon için atık su arıtma tesisinin bulunması	✓
• Binalarda ve kamu kullanım alanlarında enerji tasarrufu	✓
• Kamunun yenilebilir enerji kaynaklarından enerji üretimi	x
• Görsel kirliliğin ve trafik gürültüsünün azaltılması	x
• Kamusal ışık kirliliğinin azaltılması	✓
• Hane başına düşen elektrik enerjisi tüketimi	x
• Biyo çeşitliliğin korunması	✓

4.2. Altyapı Politikaları

Altyapı Politikaları alt başlığında Cittaslow birliğinin şart koştuğu çeşitli parametreleri Boğazkale özelinde değerlendirildiğinde şu bulgular elde edilmiştir.

“Kamu binalarına bağlı verimli bisiklet yolları bulunmamaktadır ancak böyle bir proje üzerinde çalışılıyor”K1.

“Metro ve otobüs durakları gibi aktarma merkezlerinde bisiklet park yerleri ve özel taşıt kullanımına alternatif olarak eko ulaşım planlama gibi projelerimiz bulunmamaktadır”K4.

“Engellilere yönelik mimari engellerin kaldırılması konusunda devlet dairelerinde yer yer çalışmalar bulunmaktadır. Buna ek olarak engellileri topluma kazandırmak için gerekli çalışmalar yapılmaktadır”K8.

“Aile hayatı ve hamile kadınlar için girişimler konusunda bize talepte bulunduğu takdirde çeşitli girişimlerde bulunmaktayız”K10.

“Kış mevsiminde ise bazı şehir sakinlerinin çevredeki yakın şehirlerde çalışmaya gitmektedirler”K2.

Boğazkale'nin altyapı politikaları başlığı altında birçok maddeyi sağlayamadığı, sadece 3 maddeyi sağladığı görülmektedir (Tablo 2). Bunlar; Engellilere yönelik mimari engellerin kaldırılması, aile hayatı ve hamile kadınlar için girişimler ve sağlık hizmetlerine onaylanmış ulaşılabilirlik gibi maddelerdir.

Tablo 2. Altyapı politikalarının değerlendirilmesi

Altyapı politikaları	
• Kamu binalarına bağlı verimli bisiklet yolları	x
• Mevcut bisiklet yollarının araç yollarıyla kilometre üzerinden karşılaştırılması	x
• Metro ve otobüs durakları gibi aktarma merkezlerinde bisiklet park yerleri	x
• Özel taşıt kullanımına alternatif olarak eko ulaşım planlanması	x
• Engellilere yönelik mimari engellerin kaldırılması	✓
• Aile hayatı ve hamile kadınlar için girişimler	✓
• Sağlık hizmetlerine onaylanmış ulaşılabilirlik	✓
• Kent merkezlerinde ürünlerin sürdürülebilir dağıtımı	x

• Şehir dışında çalışan şehir sakinlerinin oranı	x
--	---

4.3. Kentsel Yaşam Kalitesi Politikaları

Kentsel Yaşam Kalitesi Politikaları alt başlığında Cittaslow birliğinin şart koştuğu çeşitli parametreleri Boğazkale özelinde değerlendirildiğinde şu bulgular elde edilmiştir.

“Kentin direnci için planlama konusunda, ören yerinin de merkezi kısmından geçen Budaközü vadisini harekete geçirip doğa turizmini canlandıracak proje çalışmaları devam etmektedir. Bu bağlamda Boğazkale Belediyesi, Çorum İl Özel İdare, Orta Karadeniz Kalkınma Ajansı ile birlikte yaklaşık 12 milyon lira maliyetinde Budaközü vadisinin turizme kazandırılması amaçlanmaktadır. Bu sayede yürüyüş yolu, yaşam alanları ve mesire yerleri olan antik yerlerle uyumlu sürdürülebilir bir kalkınmayı amaç edinmektedir” K9.

“Yaşam Ormanları projemiz vardır ve bu yaşam ormanları sayesinde yeşil alanlarımızın sayısı daha da artacaktır. Yaşam ormanlarına dikilen ağaçlar daha çok gelir getirici ağaçlardır ve meyve türü de bulunmaktadır” K10.

“Şehirde doğa turizmini canlandırmak için Hitit Yolu Projesi yer almaktadır ve bu proje ile birlikte tarihi ören yerlerine gelen turist sayısında da artış olacaktır” K5.

“Kente ait değerlerin iyileştirilmesi konusunda, kent merkezinin ve kamu binalarının değerlerinin artırılması için programlar, dış cephe giydirme ve binaları sağlamlaştırma gibi çalışmalar mevcuttur” K4.

“Verimli bitkiler ve meyve ağaçları kullanılarak sosyal yeşil alanların iyileştirilmesi ve/veya oluşturulması konusunda, fizibilite ve ar-ge çalışmalarının devam etmektedir” K7.

“Hitit, Bizans ve Osmanlı dönemini de içine zengin bir kültüre ve geçmişe sahip olan şehrimizde daha önce de bahsettiğimiz binaların dış cephelerini giydirme projemiz Osmanlı Devleti'nin başkentliğini yapmış zengin bir Osmanlı mimarisine sahip olan Bursa Büyükşehir Belediyesi'nin katkısı ile devam etmektedir. Buradaki amaç Safranbolu gibi, Beypazarı gibi yöreye ait olan evleri ve mimari dokuyu ön plana çıkarmaktır. Bunun dışında halen devam eden Hitit Köyü Projesiyle birlikte de Boğazkale (Hattuşa) şehrinde kurulan ve bu şehri yıkılana kadar merkezi yapan, tarihte ilk yazılı antlaşmayı imzalamış -Kadeş Barış Antlaşması- Anadolu'nun ilk medeniyetlerinden olan Hitit uygarlığının tanıtılması amaçlanmaktadır” K10.

“Marjinal alanların tekrar değerlendirilip kullanılması konusunda belediye olarak bu işle çok yakından ilgileniyoruz bu bağlamda bizim istediğimiz bu alanların komple ormanlık alan olmalarıdır ve belediye olarak kadastro müdürlüğü ve orman müdürlüğü ile dağlık alanlarda meşe ormanları yetiştirmek gibi ortak projelerimiz mevcuttur” K10.

“Marjinal alanlarımızdan bir tanesini temiz ve yenilenebilir kaynağı olan güneş enerjisi için ayırdık. Şu an on beş dönüm araziden 998 kw, 1040 kwp gücünde mevsimin kış olmasına rağmen, 910-940 kw arası üretimi mevcuttur. On beş dönüm olan bu alan projenin tamamlanmasıyla birlikte beş yüz dönümlük bir alan olacaktır” K9.

“Gökyokuş sulama göletinin bulunduğu alanda meyve bahçeleri kurma, işleme ve halkın yerel pazarlarda bu ürünleri satması ile kendi kendine yetmesi için projelerimiz var ve bunlar ar-ge aşamasındadır” K8.

“Hitit tabletlerindeki bilgilere uygun olarak, geleneksel Hitit ekmeği ürettik ve bunun için bir tane fırın kurduk. Önemli toplantı, fuar, tanıtım gibi organizasyonlarda bu ekmeği çıkartmaktayız” **K4.**

“Kentsel yaşanılabilirliğin artırılması konusunda, herhangi özel bir projemiz bulunmamaktadır” **K2.**

“Kent internet ağının yaygınlaştığını ancak hala çok geniş kitlelerce kullanılmadığı açıktır” **K3.**

“Kirleticilerin izlenmesi ve azaltılmasıyla ilgili bir çalışma bulunmamaktadır çünkü şehirde çok fazla kirleticisi mevcut değildir” **K1.**

“Kişisel sürdürülebilir kentsel planlanmanın teşviki konusunda, Dulkadiroğulları konağı restore edilerek şehir hayatına kazandırılmıştır” **K7.**

“Sosyal altyapıyı desteklemek, mahalle kültürünün yaşatılması için çeşitli çalışmalar gerçekleştirilmektedir, paydaşların yararlanabileceği sosyal alanlar oluşturmak bunun örneklerinden birisidir” **K8.**

“Önceki yıllarda Hitit yemekleri ve yöreye ait diğer yemeklerin tanıtıldığı gastronomi festivali yapıldı” **K7.**

Boğazkale'nin kentsel yaşam kalitesi politikaları başlığı altında birçok maddeyi sağlayamadığı anlaşılmaktadır. Bu bağlamda altı maddeyi ise sağladığı söylenilebilir (Tablo 3).

Tablo 3. Kentsel yaşam kalitesi politikalarının değerlendirilmesi

Kentsel Yaşam Kalitesi Politikaları	
• Kentin direnci için planlama	✓
• Kente ait değerlerin iyileştirilmesi, kent merkezlerinin ve kamu binalarının değerlerinin artırılması için programlar	✓
• Verimli bitkiler ve meyve ağaçları kullanılarak sosyal yeşil alanların iyileştirilmesi veya oluşturulması	✓
• Kentsel yaşanılabilirliğin artırılması	X
• Marjinal alanların tekrar değerlendirilip kullanımının yaratılması	X
• Yeşil alanlarda kullanılan beton miktarı	X
• Vatandaşlara ve turistlere yönelik interaktif hizmetlerin geliştirilmesinde bilgi ve iletişim teknolojilerinden faydalanılması	✓
• Sürdürülebilir mimari için hizmet masası oluşturulması	X
• Kentin internet ağına sahip olması	✓
• Kirleticilerin izlenmesi ve azaltılması	X
• Tele çalışmanın geliştirilmesi	X
• Kişisel sürdürülebilir kentsel planlanmanın teşviki	X
• Sosyal altyapıyı desteklemek	✓
• Kamusal sürdürülebilir kentsel planlanmanın teşviki	X
• Kent içindeki kullanışlı yeşil alanların verimli bitkiler ile değerlendirilmesi	X
• Yerel ürünlerin ticarileşmesi için alanların yaratılması	X
• Atölyelerin korunması ve değerlerinin artırılması, doğal-yerel alışveriş merkezlerinin açılması	X

4.4. Tarım, Turizm, Esnaf ve Sanatkarlara Dair Politikalar

Tarım, Turizm, Esnaf ve Sanatkarlara dair politikalar alt başlığında Cittaslow birliğinin şart koştuğu çeşitli parametreler, Boğazkale özelinde değerlendirildiğinde şu bulgular elde edilmiştir.

“Sulak alanlarda agroekolojinin geliştirilmesi konusunda çalışmalar mevcuttur ancak kurak alanlarda bu durum pek mümkün olmamaktadır. Büyük tarlalarda gübre kullanılmaktadır ancak; bostan ismini verdiğimiz küçük bahçelerde yörede ünlü olan on dilim kavun, mısır, fasulye gibi ürünler yetiştirilirken, geleneksel yöntemler kullanılmaktadır ve GDO bulunmamaktadır” K5.

“Halk Eğitim kursları ile geleneksel el sanatlarına desteklerimiz var ancak ürünlerin patentini almak ve geleneksel el sanatlarını yapan ustaları yaşatmak gibi çalışmalarımız bulunmamaktadır ve etiketli ürünlerimiz yoktur” K1.

“Hititlere ait tanrı heykelleri, Hititler için önemli olan objelerin aynısını yapan heykeltıraşlarımız var ancak bunları şu anda destekleyici bir projemiz bulunmamaktadır” K7.

“Yerel ve geleneksel kültürel etkinliklerin korunması ve değerlerinin artırılması, bununla alakalı olarak Çorum Valiliği, Çorum İl Kültür Turizm Müdürlüğü, Boğazkale Kaymakamlığının ve belediyenin çalışmalarının olduğu fakat bu çalışmaların yeterli düzeyde olmadığı kanaatindeyim” K4.

“Otel kapasitelerin artırılması konusunda, genel olarak orta gelir ve alt gelir grubuna ait kişiler için uygun bütçeli oteller, kampingler bulunmaktadır fakat büyük çapta gelecek olan turist kabileleri ve ekonomik durumu üst düzey olan kişiler için yeterli düzeyde konaklama altyapısı bulunmamaktadır” K5.

“Tarımda GDO kullanımının yasaklanması konusunda, böyle bir çalışma yoktur ve kurak arazilerde gübre kullanımı oldukça yaygındır” K6.

“Tat eğitimi verilmesi gibi şu an için bir çalışmamız bulunmamaktadır” K5.

“Her yıl turizm haftası içerisinde beş gün süren etkinliklerimiz vardır. Bunun dışında geleneksel hale getirilen gözlemenin bizim yöremizdeki ismi olan bükmeden esinlenerek başlattığımız ve bu yıl beşincisi düzenlenecek bükme şenlikleri yapılmaktadır” K10.

“Genelde orta gelirli vatandaşlarımız için uygun olabilecek şekilde otellere, motellere, kampinglere sahibiz” K9.

“Önceden tarım için ayrılmış alanların kullanımı hakkında imar planları için yeni fikirlerin varlığı, misafir evi, taziye yeri gibi çalışmalar yapılmaktadır” K4.

Kentin tarım, turizm, esnaf ve sanatkarlara dair politikalar başlığı altında birçok maddeyi sağlayamadığı. Sadece iki maddeyi sağladığı görülmektedir (Tablo 4).

Tablo 4. Tarım, turizm, esnaf ve sanatkarlara dair politikaların değerlendirilmesi

Tarım, Turizm, Esnaf ve Sanatkarlara Dair Politikalar	
• Agroekolojinin geliştirilmesi	X
• El yapımı ve etiketli veya markalı esnaf ürünlerinin korunması	X
• Geleneksel iş tekniklerinin ve zanaatların değerinin artırılması	X
• Kırsal bölgede yaşayanların hizmetlere erişimini artırarak kırsal bölgelerin değerini arttırmak	X
• Kamuya ait restoranlarda (okul kantinleri, aşevleri vb.) yerel, mümkünse organik ürünlerin kullanılması	X

• Kişisel kullanımda ve yemek sektöründe tat eğitimlerinin verilmesi ve mümkünse organik yerel ürünlerin kullanılmasının teşvik edilmesi	X
• Yerel ve geleneksel kültürel etkinliklerin korunması ve değerlerinin artırılması	✓
• Otel kapasitelerin artırılması	X
• Tarımda GDO kullanımının yasaklanması	X
• Önceden tarım için kullanılmış alanların kullanımı hakkındaki imar planları için yeni fikirlerin varlığı	✓

4.5. Misafirperverlik, Farkındalık ve Eğitim için Planlar

Misafirperverlik, Farkındalık ve Eğitim için Planlar alt başlığında Cittaslow birliğinin şart koştuğu çeşitli parametreler, Boğazkale özelinde değerlendirildiğinde şu bulgular elde edilmiştir.

“İyi karşılama konusuna çalışmalar mevcut olmasına rağmen, henüz yeterli boyutta değildir” K2.

“Ören yerine girişte biletlerin satıldığı, toplantı merkezleri bulunan, görsel olarak Hitit uygarlığı ile ilgili bilgi veren karşılama merkezi yaptık, gelen turistleri karşılamak için geleneksel kıyafetler giyen personellerin çalışmasını planlamaktayız. Halk eğitim merkezi ve kız meslek lisesinde geleneksel Hitit kıyafetleri dikilmektedir” K7.

“Yavaş güzergahlar konusunda herhangi bir çalışmamız bulunmamaktadır” K4.

“Önemli yönetsel kararlara tabandan tavana katılım sürecini sağlayacak aktif tekniklerin benimsenmesi konusunda, ilçemiz küçük bir yer olduğu için alınan kararlarda tüm paydaşlarla beraber halkla da bir bütünlük içindedir” K6.

“Sağlık eğitimleri konusunda, ilçedeki sağlık kurumlarının zaman zaman bazı çalışmaları mevcuttur” K5.

“Yöre halkına Cittaslow’un anlamı hakkında sistematik ve kalıcı eğitim vermek, Cittaslow üzerine yerel yönetim ile çalışan derneklerin aktif varlığı, Cittaslow kampanyalarının desteklenmesi, Cittaslow logosunun internet sayfasında ve antetli kağıt üzerinde kullanımları ile ilgili olarak çalışmaların olmadığı söylenmiştir” .

“Tarihi kentler birliğine ve Unesco dünya kültür mirasına üyeyiz ve bu üyeliklerin yanında Cittaslow ağına katılmamızın nedenlerinden birisidir” K10.

Kentin misafirperverlik, farkındalık ve eğitim için planların değerlendirilmesi başlığı altında birçok maddeyi sağlayamadığı. Sadece 2 maddeyi sağladığı görülmektedir (Tablo 5).

Tablo 5. Misafirperverlik, farkındalık ve eğitim için planların değerlendirilmesi

Misafirperverlik, Farkındalık ve Eğitim için Planlar	
• İyi karşılama	X
• Esnafın ve operatörlerin farkındalıklarını arttırmak	X
• Yavaş güzergahların mevcut olması	X
• Önemli yönetsel kararlara tabandan tavana katılım sürecini sağlayacak aktif tekniklerin benimsenmesi	✓
• Eğitimciler, yöneticiler ve çalışanların Cittaslow temaları hakkında sürekli eğitim görmesi	X
• Sağlık eğitimleri	✓
• Yöre halkına Cittaslow’un anlamı hakkında sistematik ve kalıcı eğitim vermek	X
• Cittaslow üzerine yerel yönetim ile çalışan derneklerin aktif varlığı	X

• Cittaslow kampanyalarının desteklenmesi	X
• Cittaslow logosunun internet sayfasında ve antetli kağıt üzerinde kullanımı	X

4.6. Sosyal Uyum

Sosyal Uyum alt başlığında Cittaslow birliğinin şart koştuğu çeşitli parametreleri Boğazkale özelinde değerlendirildiğinde şu bulgular elde edilmiştir.

“Farklı etnik kökene sahip insanların aynı mahallede yaşamaları, bütün halkın kaynaşmış bir şekilde yaşadığı göstermektedir”K1.

“Engelli kişilerin entegrasyonu konusunda, gerekli çalışmalar mevcuttur ve bu kişiler desteklenmektedir” K4.

“Genç neslin istihdam durumu konusunda, Boğazkale kenti göç veren bir yer olduğu için, genç nüfus oranı da bu yüzden düşüktür ve işsizlik önemli sorunlardan birisidir. Buna karşın mevsimlik olarak çalışan işçiler bulunmaktadır”K7.

“Boğazkale ilçe merkezinde genelde orta gelirli ve alt gelirli aileler yaşamakta ve bazı köyler ekonomik olarak yoksullukla boğuşmaktadır”K4.

İlçe sosyal uyum başlığı altında beş maddeyi sağlarken, diğer beş maddeyi sağlayamamaktadır (Tablo 6).

Tablo 6. Sosyal uyumun değerlendirilmesi

Sosyal Uyum	
• Azınlıklara yönelik ayrımcılığa karşı çalışmalar	✓
• Farklı etnik kökene sahip insanların aynı mahallede yaşamaları	✓
• Engelli kişilerin entegrasyonu	✓
• Çocuk bakımının desteklenmesi	X
• Genç neslin istihdam durumu	X
• Yoksulluk	X
• Toplumsal ortaklıklar ve sivil toplum kuruluşlarının mevcudiyeti	X
• Farklı kültürlerin entegrasyonu	✓
• Politikaya katılım	✓
• Belediyenin kamu konut yatırımı	X

4.7. Ortaklıklar

Ortaklıklar alt başlığında Cittaslow birliğinin şart koştuğu çeşitli parametreler Boğazkale özelinde değerlendirildiğinde şu bulgular elde edilmiştir. Şehir ortaklıklar konusunda üç maddeyi de sağlamamaktadır (Tablo 7). Bu durum böyle bir projenin henüz hayata geçirilmemiş olmasıdır.

Tablo 7. Ortaklıkların değerlendirilmesi

Ortaklıklar	
• Slowfood aktiviteleri ve kampanyaları için destek	X
• Doğal ve geleneksel yiyecekleri Slowfood veya diğer kurumlar ile desteklemek	X
• Eşleştirme projelerini desteklemek ve geliştirmekte olan ülkelerin Cittaslow ve Slowfood felsefeleri	X

Sonuç ve Öneriler

UNESCO Kültür Mirası içerisinde yer alan ve Hitit Kültür ve Turizm Gelişim Bölgesi kapsamında olan Boğazkale kenti yavaş şehir olmak için, doğal ve kültürel potansiyele sahiptir. Ancak yavaş şehir olabilmek için çeşitli politikalar ve bu politikaların uygulanması gerekmektedir. Bunların neler olduğu ise yapılan incelemeler ve mülakatlar sonucunda belirlenmiştir ve bununla ilgili birde yol haritası belirlenmiştir.

İl ve ilçe düzeyinde etkin katılım sağlayacak paydaşlar; Boğazkale Belediyesi, Boğazkale Kaymakamlığı, Çorum İl Kültür Turizm Müdürlüğü, Hitit Üniversitesi, Orta Karadeniz Kalkınma Ajansı (OKA), Sivil Toplum Kuruluşları, Boğazkale halkı olarak belirlenmiştir.

Çevre politikaları bakımından nüfusun fazla olmamasından dolayı birçok şartı hali hazırda yerine getirmektedir. Buna karşın Katı atıkların ayrıştırılması, binalarda ve kamu alanlarında enerji tasarrufu yapılması ve yenilenebilir enerji kaynaklarının üretimi ile ilgili bir çalışma bulunmamaktadır. Aynı şekilde sorun teşkil etmediği için görsel kirliliğin azaltılmasıyla ilgili de bir karar bulunmamaktadır. Çevre politikalarına bakıldığı zaman Boğazkale kentinin kolaylıkla bu istenen maddeleri yerine getirebilme potansiyeli vardır. Bunu yaparken sürdürülebilir olması ve yerel halkla beraber yapılması daha anlamlı olacaktır.

Altyapı politikalarına bakıldığı zaman, Boğazkale'deki karar verici kurumların düzenleme ve geliştirme yapmaları gerekmektedir. Kamu binalarına bağlı verimli bisiklet yolları yapılmalıdır. Bisiklet kullanımına teşvik için belediye ve kaymakamlık kanalıyla yerel halkıda içine alacak şekilde etkinlikler yapılabilir. Yerel halkı bisiklet kullanmaya teşvik etmek için bisiklet dağıtılabilir. Mevcut yollara ek bisiklet yolları yapılmalıdır. Bunun yanı sıra Boğazkale'ye ulaşan yollarında yenilenmesi gerekmektedir. Özel taşıt kullanımına alternatif olarak eko ulaşım planlanması yapılabilir.

Kent merkezine yöresel ürünlerinin tanıtıldığı ve satıldığı yerler yapılabilir. Buralar yapılırken yerel mimariden esinlenilmesi daha akılcı olacaktır. Böylece hem dikkat çekici olur hem de yöreye özgü değerler yaşatılabilir. Yine yöresel ürünlerin tanıtımı yapılmalıdır ve bu ürünlerin satılması için internet üzerinden sanal bir market kurulması yararlı olacaktır. Böylece yerel halk gelir elde edecektir. Ayrıca mevsimlik ya da daimi olarak gerçekleşen göçleri de önlemek içinde faydalı olabilir.

Engellilere yönelik mimari engellerin kaldırılması, aile hayatı ve hamile kadınlar için girişimler yönünde daha ciddi çalışmalar olmalıdır.

Kentsel yaşam politikası açısından bakıldığında ise üzerinde çalışılması gereken önemli maddeler içermektedir. Kentin direnci için planlama bağlamında katılımcılar, Budaközü Vadisi'ni harekete geçirip, doğa turizmini canlandıracak projeler olduğuna değinmişlerdir ve Bereket ormanlarının varlığından bahsedilmiştir. Bereket ormanlarındaki ağaç sayısı ve türleri arttırılabilir. İlçe Milli Eğitim, Halk Eğitim, Diyanet işleri vb. kurumlarla birlikte ve halkın katılımıyla daha çok yeşil alan için çalışmalar yapılmalıdır. Kente ait değerlerin iyileştirilmesi, kent merkezlerinin ve kamu binalarının değerlerinin arttırılması için Boğazkale oldukça şanslıdır. Dört bin yıllık bir geçmişe ve birçok ulusa ev sahipliği yapmıştır. Bu sayede bunları kullanarak özgün değerlerini ortaya çıkarabilir. Kentsel yaşanabilirliğin arttırılması için Boğazkale'yi diğer şehirlerden farklı kılan ve çekiciliğini arttıran projeler yapılabilir. Marjinal alanların tekrar değerlendirilmesiyle ilgili halka seminerler düzenlenebilir. Sürdürülebilir mimari için dört bin yıldır var olan kerpiç evler yapılabilir. Kentin internet ağı yeniden revize edilebilir ve oluşturulan yeşil alanlarda halka ücretsiz internet olanağı sağlanabilir.

Tarım, turizm, esnaf ve sanatlara yönelik olarak şunlar yapılabilir; kendi yöresine ait daha farklı ürünleri ön plana çıkararak çalışmalar yapılabilir. Atölyelerin korunması ve değerlerinin artırılması için köklü bir geçmişe sahip olan ilçenin geçmişteki el sanatları yeniden yaşatılabilir. El yapımı, etiketli veya markalı esnaf /sanatkâr ürünleri korunmalı, Halk Eğitim kursları ile desteklemeler sağlanmalı ve ürünlerin patenti alınmalıdır ve bu işi yapan ustalar ve yapacak çıraklar için belediye destek olmalıdır. Bu bağlamda Boğazkale oldukça şanslıdır çünkü tarihi verilere bakıldığında birçok iş kolu burada var olmuştur ve bunları yeniden yaşatmak, gelecek nesillere aktarmak ve bunları paylaşarak kalıcı kılmak Cittaslow ruhuna da uyacaktır. Uygulama bahçeleri oluşturularak, kamu restoranlarında ve okul gibi yerlerde organik yiyecekler sunulmalıdır. Kişisel kullanımda ve yemek sektöründe tat eğitimlerinin verilmesiyle mümkünse organik yerel ürünlerin kullanılmasının teşvik edilmesi önemli olacaktır. Böylece küreselleşen ve tekdüze olan yemek kültürüne karşı yerel tatlar koruma altına alınacaktır. Yerel ve geleneksel kültürel etkinliklerin korunması ve değerlerinin artırılması için halka eğitim verilmelidir. Yerel halkı içine alan kültürel aktiviteler düzenlenmelidir. Otel kapasitelerin artırılması ve çeşitliliğin sağlanması önemlidir. Tarımda GDO kullanımına ilişkin önemli çalışmalar olmalıdır ve çiftçilere bu konuyla ilgili seminerler verilmelidir.

Misafirperverlik, farkındalık ve eğitim için ise şunlar yapılabilir; iyi karşılama için turistik yerlerden örnekler alınarak, özgün çalışmalar yapılabilir. Yavaş güzergahların oluşturulması önemli olacaktır. Eğitimciler, yöneticiler ve çalışanların Cittaslow temaları hakkında sürekli eğitim görmesi Cittaslow süreci için önem arz edecektir. Sağlık eğitimlerinin verilmesi için belediye ve kaymakamlık ortak çalışma yürütebilir. Yöre halkına Cittaslow'un anlamı hakkında sistematik ve kalıcı eğitim verilmesi, Cittaslow üzerine yerel yönetim ile çalışan derneklerin aktif varlığı, Cittaslow kampanyalarının desteklenmesi, Cittaslow logosunun internet sayfasında ve antetli kağıt üzerinde kullanımları yaygınlaşmalıdır. Bu durum benimseme ve alışmayı kolaylaştırır.

Sosyal umum için ise şunlar yapılabilir; engelli kişilerin entegrasyonu, çocuk bakımının desteklenmesi, Genç neslin istihdam durumu, yoksulluk ile ilgili gerekli çalışmalar yapılmalıdır. Toplumsal ortaklıklar/sivil toplum kuruluşları kurulmalı ve bunlar bu iş için çalışmalıdır. Gençlik faaliyetlerinin yürütüldüğü alanlar ve bir gençlik merkezi oluşturulmalı ve alternatifler geliştirilmelidir.

Ortaklar açısından bakıldığı zaman ise; Slowfood aktiviteleri ve kampanyaları için destek, doğal ve geleneksel yiyecekleri Slowfood veya diğer kurumlar ile desteklemek, eşleştirme projelerini desteklemek ve geliştirmekte olan ülkelerin Cittaslow ve Slowfood felsefelerinin yayılmasını da sağlayacak şekilde gelişmeleri için işbirliği yapmak ve onlarla beraber hareket etmek önemli olacaktır. Bu bağlamda yapılan gastronomi festivalini Slowfood'a uygun olarak düzenlemek daha yararlı olacaktır.

Boğazkale Şehrinin Cittaslow yol haritası için öneriler;

- Yavaş şehir (cittaslow) ağına katılmak için organizasyon ekibinin kurulması
- Paydaşlarla görüşülmesi ve organizasyon ekibiyle uyum içinde olunması
- İlçe sakinlerine sakin şehir ve sürdürülebilirlikle ilgili yetkin kişiler tarafından farkındalık eğitimlerinin verilmesi
- Doğal ve kültürel değerleri tanıttacak ve farkındalığını arttıracak çalışmaların yapılması
- Başvuru kriterinde yer alan şartların benimsenerek yerine getirilmesi ve sürdürülebilirliği

- Seferihisar ve yakın çevrede yer alan Perşembe, Gerze gibi yavaş şehirlerle (cittaslow) iletişime geçilmesi ve bu şehirlerin incelenmesi, bu incelenme sonucunda Boğazkale İlçesi'nin farklı ve çekici yönlerinin ortaya konulması
- Cittaslow ilgili çalıştayların düzenlenmesi, halkın katılımını sağlayacak programların yapılması ve yakın çevreye tanıtıcı fuarların yapılması
- Cittaslow faaliyetleri için özellikle Seferihisar'dan yetkililerin davet edilmesi
- Kriterlere uygun ve Boğazkale'yi farklı kılan yönleri ön plana çıkaran başvuru mektubunun gönderilmesi
- Yavaş şehir uyum sürecine geçilmesi
- Kriterlerde eksik görülen yerlerle alakalı iyileştirme (düzeltme) çalışmalarının yapılması
- Üyelik sürecinin kabul edildikten sonra, kriterlere uygun olarak sürdürülebilir kalkınmanın devam etmesi
- Yöreye özgü yemeklerin yer aldığı lokantaların açılması
- Boğazkale halkının ürettiği organik ürünlerin satılacağı bir organik pazarın kurulması ve internet ağının sağlanması ve sürdürülebilirliği
- Uluslararası büyük organizasyonların düzenlenmesi
- Türkiye dışında yer alan yavaş şehirlerin yöneticileri ile irtibata geçilmesi ve onları davet edilmesi
- Yavaş şehir hareketinin varsa olumsuz yönlerini belirlenmesi, geliştirilmesi için yeni yollar izlenmesi ve yeni fikirler üretilmesi.

KAYNAKÇA

- Ak, D. 2017, "Yavaş Kent (Cittaslow) Hareketi ve Türkiye Örnekleri Üzerine Bir Değerlendirme", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Cilt: 10, Sayı: 52
- Çetintaş, V. 2014, *Kentleşmenin Simgeleri Anıtlar. Uluslararası Cumhuriyet'ten Günümüze Şehir ve Şehircilik Sempozyumu Bildiriler Kitabı*, Selmat Matbaa, Ankara.
- Çoban, A. 2013, "Sungurlu-Boğazkale Yöresinin İklim Tipleri ve Bazı Öneriler", *The Journal of Academic Social Science Studies*, 6 (3), 149-158.
- Dündar, P. 2009, *Morphological analyses in Hattusha (Boğazkale-Turkey)*, The Graduate School of Natural and Applied Sciences of Middle East Technical University Master Thesis. Ankara.
- Ekinci, M.B. 2014, "The Cittaslow philosophy in the context of sustainable tourism development; the case of Turkey", *Tourism Management*, Vol 41, 178-189
- Göney, S. 2017, *Şehir Coğrafyası*, Beta Yayın, Ankara.
- Karakurt Tosun, E. 2013, "Yaşam Kalitesi Ekseninde Şekillenen Alternatif Bir Kentsel Yaşam Modeli: Yavaş Kentleşme Hareketi". *Uludağ Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Cilt. 32, Sayı: 1, 215- 237.
- Mayer, H.-Knox, P. L. 2006, "Slow Cities: Sustainable Places in a Fast World", *Journal of Urban Affairs*, 28(4), 321-334.
- Miele, M. 2008, "Cittaslow: Producing Slowness Against The Fast Life", *Space and Polity*, V. 12, N. 1, p. 135-156.

- Özdemir, M. 2010, “Nitel Veri Analizi: Sosyal Bilimlerde Yöntembilim Sorunsalı Üzerine Bir Çalışma”, *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 11(1).
- Savaş-Yavuzçehre, P., Donat O. 2017, “Türkiye’de Sakin Kent (Cittaslow) Üyeliğinin Kamusal Mekânlara Etkisine Yönelik Bir İnceleme”, *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitü Dergisi*, 27, 299-320.
- Unesco, Türkiye’nin Dünyan Miras Alanları 2009, Koruma ve Yönetimde Güncel Durum http://www.unesco.org.tr/Content_Files/Content/Yayinlar/dma.pdf Erişim tarihi:10/03/2019
- Uslu, A. 2009, “Sürdürülebilir Yeşil Kent Fikirleri, Örnekleri ve Türkiye İçin Dersler”, XXI. *Uluslararası Yapı ve Yaşam Kongresi Bildiriler Kitabı*, TMMOB Mimarlar Odası Yayını, s. 49-58.
- Yıldırım, A.-Şimşek, H. 2008, *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri (6. Baskı)*, Seçkin Yayıncılık. Ankara.
- Yılmaz, A.-Tuncer, M.-Zorlu, K. 2016, “Yavaş Şehir (Sürdürülebilir Yerel Kalkınma) Potansiyelinin Belirlenmesine Yönelik Bir Araştırma: Güzelyurt, Aksaray”, *Studies of the Ottoman Domain*, 6 (10), 1-19.
- Yurtseven, H. R. 2007, *Slow Food ve Gökçeada: Yönetimsel Bir Yaklaşım*, Detay Yayıncılık. Ankara.

İnternet kaynakları

- Cittaslow, <https://cittaslowturkiye.org/#cittaslow> Erişim tarihi:10/03/2019
- Cittaslow Türkiye, <https://cittaslowturkiye.org/#cittaslow> Erişim tarihi:10/03/2019
- Slowfood (2019). Retrieved from: <https://www.slowfood.com/> Erişim tarihi:10/03/2019
- TÜİK (2019). Merkezi Dağıtım Sistemi. Erişim tarihi:10/03/2019
- Retrieved from: <https://biruni.tuik.gov.tr/medas/?kn=95&locale> Erişim tarihi:10/03/2019

AMİSOS / AMISOS

Cilt/Volume 4, Sayı/Issue 7 (Aralık/December 2019), ss./pp. 195-218

ISSN: 2587-2222 / e-ISSN: 2587-2230

Özgün Makale / Original Article

Geliş Tarihi/Received: 26. 07. 2019
Kabul Tarihi/Accepted: 17. 10. 2019

KÜLTÜREL MİRAS TURİZMİ AÇISINDAN BİR DEĞERLENDİRME: ANİ ÖREN YERİ

AN EVALUATION IN TERMS OF CULTURAL HERITAGE TOURISM: ANİ RUINS

Tamer ÖZLÜ - Cemal KALELİ*

Öz

Ani ören yeri Türkiye'nin kuzeydoğusunda Kars ili içerisinde yer almaktadır. Şehir merkezine 42 km uzaklıkta, Türkiye-Ermenistan sınırını oluşturan Arpaçay Nehri'nin batı yakasında Ocaklı köyü sınırları içerisinde etrafı akarsularca derince yarılmış plato ve volkanik tüf tabakası üzerinde kurulmuş bir orta çağ şehrinin kalıntısıdır.

Sert karasal iklimin egemen olduğu Ani ören yeri, geçmişten günümüze kadar tarihi ipek yolunun Kafkasya'dan Anadolu'ya giriş kapısında yer alması ile ticaret için önemli bir konumda olmasını sağlamıştır. Hem kuşaklar tarafından oluşturulmuş olan evrensel değerlere sahip eserleri hem de birçok medeniyetin kültürel izlerini bırakmasını sağlamış kültürel miras turizmi için önemli bir cazibe unsuru oluşturmuştur.

İklimin elverişsiz olması bir olumsuzluk olsa da Arpaçay nehrinin batı yakasında yer alması ve sahanın akarsular tarafından derince yarılmış olması doğal korunaklı bir alanı oluşturmuştur. Bu bağlamda birçok medeniyete ev sahipliği yapmıştır. Böylelikle tarihte Ani ören yeri egemen olan devletlerin beraberinde getirdiği

* Dr. Öğretim Üyesi, Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Coğrafya Bölümü, Türkiye.

E-posta: tamero@omu.edu.tr

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8847-7967>

Doktora Öğrencisi, Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Coğrafya Anabilim Dalı, Türkiye.

E-posta: cemallkaleliiii@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8267-2641>

kültürü tüm misafirperverliği ile kucaklamıştır. Bugün ise tarihe tanıklık eden değerleri bütün sorumluluğu ile korumuş miras olarak geçmişten geleceğe bir köprü misali aktarmaya devam etmektedir.

Tarihte meydana gelen olaylar ve çok kültürlülük hem dini mimari hem de sivil mimariye yansımıştır. İnsanlığın ortak mirası sayılan bu eserler meydana getirdiği mekânsal farklılık nedeniyle kültürel miras turizmi açısından önemli bir potansiyel oluşturmaktadır. Bölgesel kalkınmaya da katkıda bulunmaktadır. Gelecek nesillere bu mirası aktarırken alanın taşıma kapasitesi göz önünde bulundurulmalıdır. Sürdürülebilir olması da sağlanmalıdır.

Anahtar Kelimeler: Ani ören yeri, Kültürel Miras Turizmi, Sürdürülebilirlik, Bölgesel Kalkınma

Abstract

Ani ruins in Kars province is located in northeastern Turkey. 42 km from the city center, the Turkey-Armenia border forming Arpaçay on the river's western bank Ocaklı village within the boundaries around by streams founded on deeply split plateau and volcanic tuff layer is the remains of a medieval city.

The harsh terrestrial climate is dominated by the Ani ruins, which have made the historical silk road at the entrance gate from the Caucasus to Anatolia an important position for trade. It has created an important attraction for the cultural heritage tourism, which has enabled the creation of generations by generations and the cultural traces of many civilizations.

Although the climate is unfavorable, the fact that it is located on the western side of the Arpaçay River and that the area is deeply cleaved by rivers has created a naturally protected area. In this context, it has hosted many civilizations. Thus, Ani historical site has embraced the culture brought by the sovereign states with all their hospitality. Today, the values that bear witness to history continue to be transferred as a bridge from the past to the future as a heritage that has been preserved with all its responsibilities.

Historical events and multiculturalism are reflected in both religious and civil architecture. These works, which are considered as common heritage of humanity, constitute an important potential for cultural heritage tourism due to the spatial differences it creates. It also contributes to regional development. When transferring this heritage to future generations, the carrying capacity of the area should be considered. Sustainability should also be ensured.

Keywords: Ani Ruins, Cultural Heritage Tourism, Sustainability, Regional Development

1. Giriş

Kültürel miras; miras sadece tarihsel kaynakları değil aynı zamanda doğal değerleri manzaraları, sanatı, kültürü de içine alan bütündür. Turizm ise bu doğan bütünlükten yararlanmaktadır. Miras genelde doğal ve kültürel olmak üzere ayrılmaktadır.¹

¹ Emekli 2012.

Bu bağlamda kültürel miras turizmi ise; turistlerin yaşadıkları yerlerden farklı kültürler hakkında bilgi edinmek, kültürel ihtiyaçlarını karşılamak güdüsüyle bilgi ve görgüsünü arttırmak amacıyla başka yerlere yapmış oldukları seyahatlerdir. Bu anlamda Ani geçmişte yaşanan olayları çok kültürlülüğü ile birlikte mimariye yansıtmış bir açık hava müzesi konumundadır. Taşın farklı kültürlerle sanata dönüştüğü bir yerdir. Dünya kültürel miras özelliği kazanmasında ise tarihsel süreçler içinde ayrı bir yeri vardır. Kültürü kuşaktan kuşağa aktardığı maddi ve manevi birtakım özelliklerinden dolayı diğer alanlardan farklıdır. Bunların yanı sıra aynı zamanda bir nesilden diğerine geçen kültürel kaynaklara da ev sahipliği yapmaktadır. Bu bağlamda harabeye dönmüş bu eski ortaçağ şehrine Persler, Karsak'lılar, Kamsarakanlar, Bizanslılar, Emevi ve Abbasiler, Bağratlılar, Selçuklular, Şeddatlılar, Gürcüler, Celayirliler, Moğollar, Timurlular, Karakoyunlular, Akkoyunlular, Osmanlılar sahip olmuştur. Şehir Ermenilerin elinden 1064 yılında Türklerin hakimiyetine geçmiştir. 93 Harbi olarak da bilinen 1877-78 yılları arasındaki savaş sonucunda şehir Ruslara bırakılmış sonrasında tekrar Türklerin eline geçmiştir.²

Ani bu farklılıkları göstermesi nedeniyle 2012 yılında UNESCO tarafından başvuru sonucunda geçici listeye eklenmiştir. UNESCO'nun Dünya kültürel miras ölçütlerinden 7 tanesinden en az 1 tanesini karşılaması ile 2016 yılında daimi listeye eklenerek koruma altına alınmıştır. Ateş (2018)'in aktardığı bilgiye göre de; "11 Temmuz 2016 tarihinde İstanbul Kongre Merkezinde başlamış ve yapılan değerlendirmeler sonucunda 2008'den beri Dünya Anıtlar Fonu ve Kültür Bakanlığı'nın işbirliğiyle sistemli kazı ve restorasyon çalışmaları yapılan, 1001 Kilise Şehri veya 40 Kapılı Şehir olarak da anılan Ani Arkeolojik Alanı Dünya Miras Listesi'ne kaydedilmiştir"³. Böylelikle Ani'nin dünyaya tanıtımı sağlanmış ve uluslararası turizm faaliyetleri bakımından önemli bir konuma taşınmıştır.⁴

Dünya kültürel mirası olan Ani ören yeri var olan kültürel miras turizm potansiyelini ne kadarını kullanabilmektedir? sorusuyla yola çıkılmıştır. Böylelikle araştırmanın amacı; Ani ören yerinin kültürel miras kaynaklarını araştırmak, turizm potansiyelinin kullanma durumunu değerlendirmek, kaynaklarını etkileyen doğal coğrafi özellikleri ile birlikte incelemek, sürdürülebilir olması için sorunlarını dile getirmek ve coğrafi bakış açısıyla çözüm önerileri öne sürmektir.

Araştırma sahası geniş bir saha olduğu için, analitik düşünme merkezli tümevarım yöntemi ve gezi gözlem yöntemi kullanılmıştır. Araştırma literatür taraması ve arazi çalışmaları şeklinde yapılmıştır. Arazi çalışmaları yapılarak kültürel miras turizm kaynakları yerinde incelenmiş ve bu sayede gözlem yapılmıştır. Coğrafi bilgi sistemleri (CBS) kullanılarak haritalar yapılmıştır ve çekilen ve alınan görselleri ile CBS haritaları gösterilmiştir.

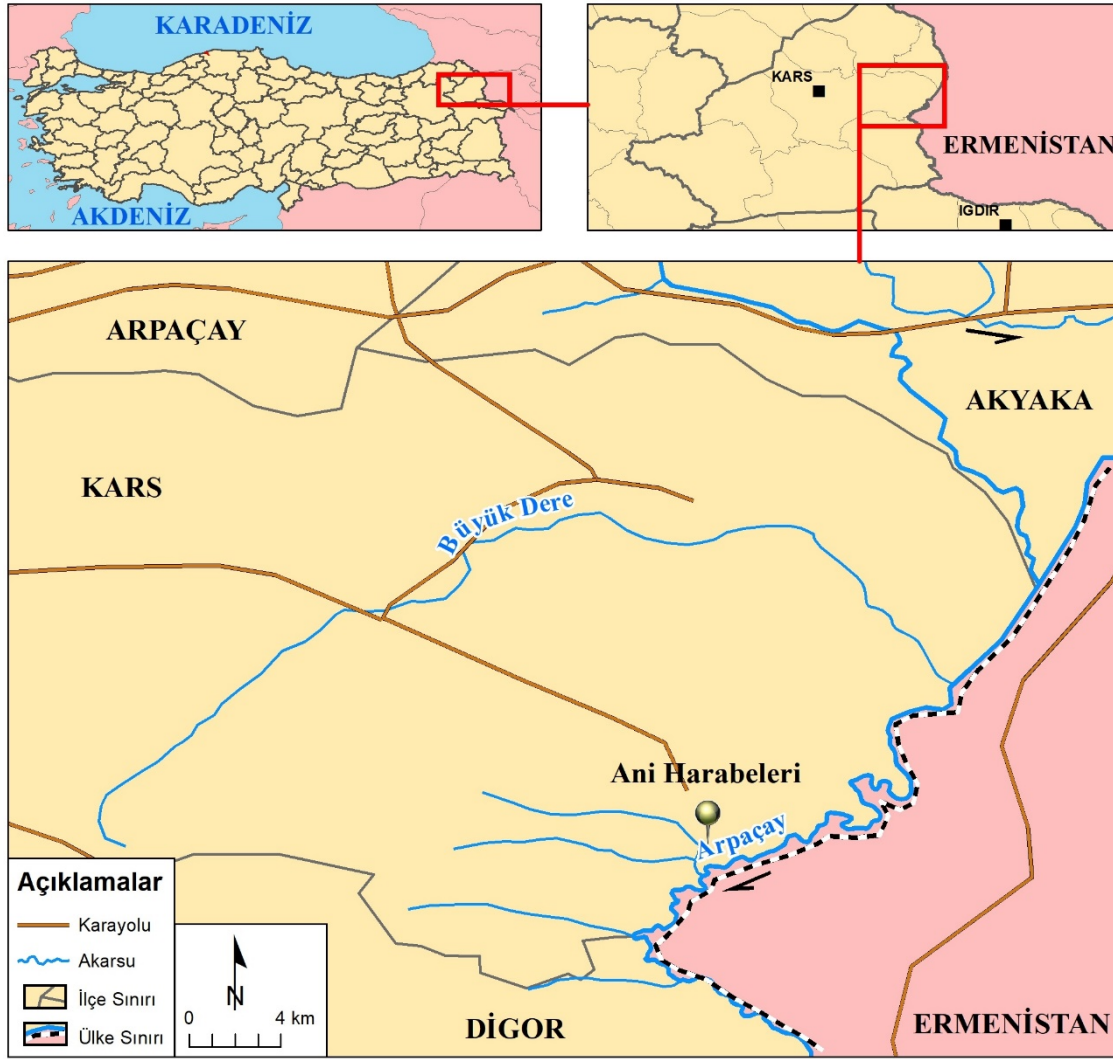
2. Coğrafi sınırlar

Kars ili Doğu Anadolu Bölgesi'nde Erzurum-Kars Bölümü'nde 42°10' ve 44°49' doğu boylamları ile 39°22' ve 41°37' kuzey enlemleri arasında yer almaktadır. Ani ise Kars şehir merkezinin 42 km doğusunda, Akyaka ilçesinin güneyinde, Digor ilçesinin kuzeyinde, Türkiye-Ermenistan sınırını ayıran Arpaçay nehrinin batı yakasında Ocaklı köyü sınırlarında 4000 m² alan üzerinde kurulmuş bir orta çağ şehridir (Şekil 1).

² Emekli 2012; Kayserili 2016; Eşitti 2017.

³ Ateş 2018.

⁴ Eşitti 2017.

Şekil 1: Ani Ören yeri lokasyon haritası

3. Bulgular

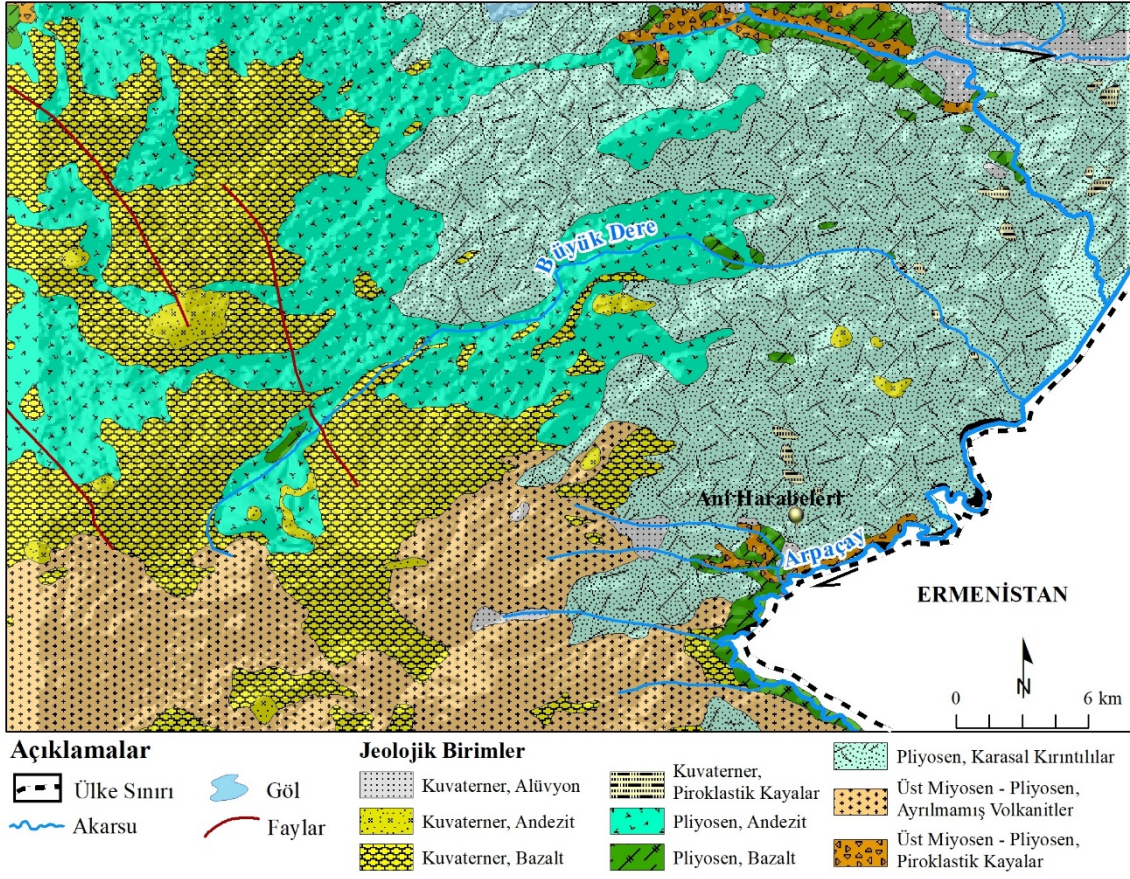
3.1. Kültürel miras turizmini etkileyen fiziki coğrafya özellikler

Aküzüm Formasyonu üzerinde yer alan Ani antik şehri, kahve-kızıl-siyah renk tonlarında izlenen, nispeten kalın tabakalı, eklem sistemi gelişmiş, yarı olgun ignimbritlerden müteşekkildir.⁵

Sevindi (2015)'in aktardığı bilgilere göre; çalışma alanının da dahil olduğu Erzurum-Kars yöresi Eosen'de Kalkandelen volkanizmasıyla başlar⁶. Pliyo Kuvaterner'de alkali volkanizmaya dönüşmüştür. Yörede volkanik faaliyetler Pliyosen-Kuvaterner arasında en şiddetli sahfasına ulaşmıştır. Bu dönemde çatlaklar boyunca yüzeylenen bazaltlar 2000 m. yükseliği aşan platoları meydana getirmişlerdir. 3000 m. yükseliği aşan volkanik dağlar oluşmuştur. Karasal yüzeylerde bazalt, olivin, andezit, piroksen andezit ve bunların tüfleri yerleşmiştir (Şekil 2).

⁵ Aktimur 1991; Sevindi 2015.

⁶ Sevindi 2015.

Şekil 2: Ani Ören yeri ve çevresinin jeoloji haritası

Araştırma alanı ve dahil olduğu yörede aglomera, tüf, andezitik akıntılardan ibaret olan yaşlı araziler Üst Miyosen-Alt Pliyosen’de meydana gelmişlerdir. Formasyonu eğilimli yamaçlar boyunca Kura Volkanitleri oluşturur.⁷

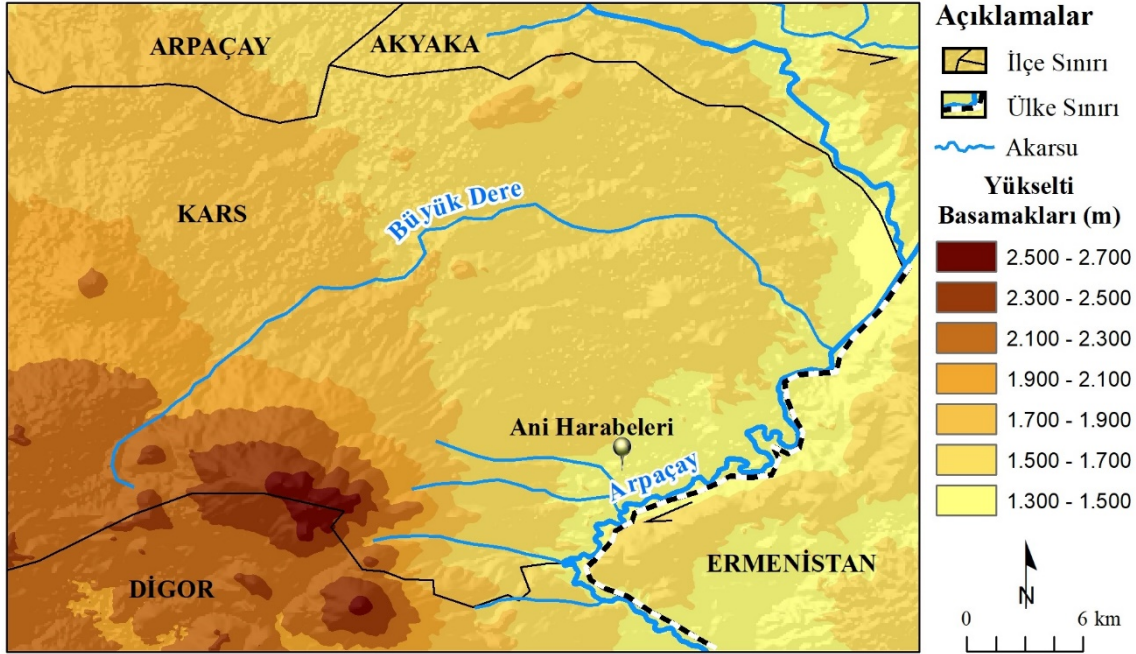
Alanın jeolojik özellikleri inşaat için doğal yapı malzemesi oluşturmuştur. Kültürel miras varlıkları bölgenin volkanik ve tüflü jeolojik yapısıyla uyumlu olarak inşa edilmiştir. Siyah-kahverengi andezit tüf kesme taşlar, Kadetral (Fethiye Cami) ve Tigran Honent (Resimli) Kilisesi’nde kullanılan mimari yapı taşlarına örnek verilebilir. Aynı zamanda dış püskürük kayaç grubunda yer alan bazalt ve tüfün zamanla aşınmasıyla oluşan şekiller de Ani ören yerinin gizemli havasına ilginç bir görünüm katmaktadır.⁸

Morfolojik olarak plato görünümünde olan Ani’nin etrafı akarsularca derince yarılmış hafif dalgalı düzlük olan bir plato üzerinde yer almaktadır. Kars ilinin %51’i platolarla kaplıdır. Antik Ani şehrinin yer aldığı yerde Arpaçay nehrinin oluşturmuş olduğu kanyon vadi önemli jeomorfolojik birimlerden bir tanesidir. Ocaklı köyünün tarım arazilerinin bulunduğu alanlar ve Ören yerinin büyük bir bölümü az eğimli iken, Arpaçay ve Bostanlar deresinin derine aşındırması sonucu oluşan bu kısımda yer yer yüksek eğimli araziler de sahada yer almaktadır. Önemli yükseltilere rastlanmayan araştırma sahasının deniz seviyesinden yüksekliği ise 1350-1506 metreler arasındadır. Tarihi Ani şehrinin her taraftan düz olması ve Arpaçay nehrinin yanında olması sonucunda şehir birçok kez işgale uğramıştır. Bu bağlamda Ani erken dönemde de yerleşmelere sahne olmuştur. İşgal ve egemenlik mücadeleleri şehirde birçok kültürün doğmasına zemin hazırlamıştır. Bu sayede Ani zengin bir kültürel miras alanı haline gelmiştir. Bu durumun doğal sonucu olarak Ani ören yerinde kültürel miras turizmine

⁷ Sevindi 2015.

⁸ Ani Kültürel Peyzajı Yönetim Planı –AKPYP 2015.

zemin hazırlayan kültür varlıklarını zenginleştirmiştir. Ayrıca Ani şehrinin bulunduğu yer II. dereceden deprem alanıdır. M.Ö. 550-M.S. 1900 yılları arasında 47 kez deprem olduğu tespit edilmiştir. 1605'te 5.6 büyüklüğünde ve 20 km derinlikte VIII şiddetinde olan deprem sonucunda şehir tamamen terk edilmiştir. Yakın zamanda meydana gelen 1926 (5.7) Kars, 1936 (6.2) Kötek, 1975 (5.1) Susuz, 1983 (6.8) Erzurum-Kars, 1988 (6.9) Akyaka depremleri de Tarihi Ani Şehrini etkilemiştir.⁹ (Şekil 3).

Şekil 3: Ani Ören yeri ve çevresinin yükselti basamakları haritası

Ani Ören yerinin su kaynaklarını, güneyinde kaynağını Çıldır gölünden alan ve Türkiye-Ermenistan sınırını oluşturan Arpaçay nehri, batısında Bostanlar deresi ve kuzeydoğusunda Tatarcık deresi oluşturur. 1350 metre rakımı olan Arpaçay nehri (Şekil 4) bu kısımda yaklaşık olarak 180-200 metre genişliğe ve 90-140 metre arası derinliğe sahiptir. Arpaçay'ın yanı sıra Bostanlar deresi ve Tatarcık deresi kollarını alarak 40 km sonra Aras nehri ile birleşerek, Aras nehrinin kolunu oluşturur ve Hazar gölüne dökülür. Hidrojeomorfolojik oluşumlu iki şelale de yöreye ayrı bir doğal güzellik katmaktadır. Sahanın akarsularca zengin olması su ihtiyacının kolaylıkla karşılanmasını sağlamıştır. Savunma açısından da doğal korunaklı bir alan olan Arpaçay büyük bir olasılıkla şehir seçiminde etkili olmuştur. Ani ören yerinin birçok medeniyetin kurulması ve gelişmesinde İpek yolunun üstünde yer almış olması kadar sahip olduğu hidrografik, jeomorfolojik ve jeolojik özelliklerin sunmuş olduğu avantajlarının da büyük rolü olmuştur.¹⁰

⁹ Gündoğdu 2006, Sevindi 2015, AKPYP 2015.

¹⁰ Sevindi 2015.

Şekil 4: Arpaçay Nehrinden bir görünüm (Foto: A. Avcioğullarından).

Sibiryaya yüksek basınç merkezinin etkisi altında olan Kars ili karasal bir iklime sahiptir. Doğu Anadolu'nun en soğuk sahasıdır. Kışları yaklaşık olarak yedi ay sürmektedir. Yılın yaklaşık elli günü kar yağışlı geçer ve toprak yaklaşık yüz gün boyunca karlarla örtülüdür. Yazları ise ılık ve serin geçer. Baharlar ise oldukça kısa sürmektedir. Toplam ortalama yağış miktarı 252-500mm arasındadır. Çayır ve meraların toplam arazinin %70'ini oluşturduğu Kars ilinin %20'si ekili alanlardan, %5'i ise tarıma elverişsiz alanlardan oluşur ve orman varlığı pek yoktur.¹¹

Kars yöresinde yer alan Ani'de bu iklim koşullardan etkilenmektedir. Kestane rengi topraklar geniş yayılım gösterir. Kireç bakımından zengin volkanik materyaller üzerinde oluşan bu toprakta organik madde içeriği orta seviyelerdedir. Mineral maddeler ise iyi karışmıştır. Kestane rengi topraklar verimli olmalarına karşın tarımda en önemli unsur yağıştır. Ani'nin kurulduğu alan ayrıca II. sınıf tarım arazisidir. Yer seçiminde dikkat edilen bir başka hususunda bu olduğu düşünülebilir.¹²

Ani ören yeri için iklim şartları, fiziki coğrafya özellikleri içerisinde olumsuz bir etkiye sahiptir. Özellikle günlük ve yıllık sıcaklık farklanmalarının fazla olması kayaçlar üzerinde fiziksel parçalanmalara neden olarak kültürel miras kaynaklarına zarar vermektedir. Yapılan arkeolojik kazıları ve restorasyon çalışmalarını da büyük oranda kısıtlamaktadır. Fakat iklim Ani'nin birçok medeniyete ev sahipliği yapmasını engellememiştir. Aksine burada yaşayan insanlar iklimin olumsuz etkilerini bertaraf etmek için kültür miras varlıklarını alanın iklim özelliklerine göre inşa etmişlerdir. Özellikle pencerelerin küçük yapılması buna güzel bir örnek oluşturmaktadır.

3.2. Ani ören yerinde tarihi ve arkeolojik kazılar

Cemal Süreya'nın "beyaz uykusuz uzakta" diye tanımladığı Kars, uzakta olsa da geçmişten günümüze çeşitli kültürlerle ev sahipliği yapmıştır. Ani ören yeri ise Kars tarihi için önemli bir yere sahiptir. Konumu ve sunmuş olduğu çeşitli özelliklerden dolayı birçok devleti kendine çekmeyi başarmıştır. Taşın çok kültürlülüğünün etkisiyle sanata dönüştüğü nadir alanlardan bir tanesidir.

¹¹ AKPYP 2015.

¹² Sevindi 2015.

Yapılan kazılar sonucunda İç Kale’de bulunan seramik parçalarının bulunmasıyla Ani’nin tarihinin Erken Demir Çağ’ı ile başladığı tahmin edilmektedir. Urartular’ın (M.Ö. 9. yüzyıl) hakimiyet sahası içinde yer alan şehir yerleşmesinde o dönemde de surların olması Ani’nin o devirde de cazibe merkezi olduğuna kanıttır. Eski çağlarda Urartular’dan sonra şehir Kimmer, İskit, Med, Pers, Hellen, Artaksiyas, Part, Sasani, Bağratlı, Bizans, Selçuklu, Gürcü ve Osmanlı hakimiyetlerine geçmiştir. Tarihi Ani Şehri 961-1045 yılları arasında Ermeni Bagrationu Prensiği’ne başkentlik yapmıştır. 992 yılında ise Ermeni Katolikosluk Merkezi Ani’ye taşınmış, bu olay sonucunda şehir dini açıdan da önem kazanmıştır. Aynı zamanda Ortaçağda farklı inanç ve kültürlerin bir arada yaşadığı bir kent olmayı başarmıştır. Şehirde Müslüman, Hıristiyan ve Pagan dini yapıları bir arada izlenebilmektedir. Ortaçağın şehircilik, mimarlık ve sanat açısından bir arada gelişiminin sergilendiği bir şehir olan Ani bu özellikleri ile Dünya mimarlık tarihi açısından da Ortaçağı özetleyen kentlerden birisi olma özelliğindedir. Tarih boyunca çeşitli devletlerin ve milletlerin hâkimiyeti altında yer alan şehir Eski Çağ’dan Orta Çağ’a kadar ticaret ve askeri bir şehir olmuştur. Ermenilerin tanrıça kenti, Selçukluların ise 1064 yılında Sultan Alparslan’ın Ani’yi feth etmesiyle göz bebeği haline gelmiştir. Ermeni, Gürcü hâkimiyetinde dinin ve kültürün etkisiyle kiliselerle, Selçuklu döneminde camiler, kervansaray, hamam ve saray ile şekillenmiştir.¹³

Aslında tarihte meydana gelen olaylar ve çok kültürlülük hem dini mimariye hem de sivil mimariye yansımıştır. İnsanlığın ortak mirası sayılan bu eserler meydana getirdikleri mekânsal farklılık nedeniyle kültürel miras turizmi açısından önemli bir potansiyelin oluşmasına zemin hazırlamıştır (Tablo 1).

Arkeolojik çalışmaların bu konuda önemi çok büyüktür. Bu çalışmalar Ani’nin gizemli yanını ortaya çıkaran, tarihi hakkında bilgi edinmemizi ve onun dilinden konuşmamızı sağlayan önemli bir etkidir.

Sahada ilk arkeolojik kazılar 1892 yılında Gürcü asıllı Rus arkeolog Nikola Marr tarafından başlatılmış, 1917 yılına kadar İ.A. Orbeli ve D.A. Kipşidze ile birlikte devam ettirilmiştir. Prof. Dr. Kılıç Kökten, Prof. Dr. Kemal Balkan, Prof. Dr. Beylan Karamağaralı, Prof. Dr. Yaşar Çoruhlu tarafından yürütülen kazılarla da günümüze kadar getirilmiştir. Günümüzde ise Prof. Dr. Fahriye Bayram tarafından kazılar devam etmektedir. Arkeolojik çalışmalar sonucunda bulunan bulgular Kars Arkeoloji müzesinin de sergilenmektedir.¹⁴

Tablo 1: Ani Ören yerindeki kültürel miras kaynakları

Kültürel Miras Kaynakları	
Surlar	Ateşgede Tapınakları
Aziz Prkitch (Keçeli-Halaskar) kilisesi	Küçük ve Büyük Hamam
Tigran Honenst (Resimli) Kilisesi	Ebul Muammeran Camii
Katedral (Fethiye Camii)	Selçuklu Kervan Sarayı
Genç Kızlar Kilisesi	Abughamrent (Poladoğlu) Kilisesi
İpek Yolu Köprüsü	Gagik Kilisesi
Ebul Manuçehr (Ulu Camii)	Selçuklu Sarayı
Kız Kalesi ve Rahibeler Manastırı	Mağaralar
İç Kale	Güvercinlikler

Şehir surları: Yapı malzemesi olarak yöreye özgü olan; magmatik- dış püskürük tüf türü kullanılmıştır. Bu tüf türleri devetüyü, sarı, siyah ve gri renklindedir. İnce taneli ve

¹³ Belli 2007; AKPYP 2015.

¹⁴ Gündoğdu 2006.

gözenekli bir yapıdadır. Ani Ören yeri tarihi İpek yolunun Anadolu'ya girişte ilk konaklama merkezi olmasından dolayı ticaret için de önemli bir konumda yer almıştır. Ticaret merkezi olan Tarihi Ani Şehri bulunduğu alanı korumak zorunda kalmıştır. Etrafının akarsularca derince yarılmış olması doğal korunaklı bir alan oluşturmuştur. Fakat kuzey tarafı kara ile bağlantılı olması sebebiyle kentin en savunmasız kısmını oluşturmaktaydı. Bu bölüm daha korunaklı bir alan oluşması için 4,5 km uzunluğunda surlar ve burçlarla desteklenmiştir. Surların yüksekliği 7-8 metre civarındadır. Sur ve burç duvarlarının yapımında kesme taş kullanılmıştır. Bu da işçilikte taşın ekonomik olarak kullanıldığını göstermektedir. Surlar çevresel, iklimsel etkilere ve beşeri müdahalelere rağmen günümüze kadar ulaşmayı başarmıştır. Şehrin toplam 7 kapısı bulunur. Bu kapılar Arslanlı Kapı (Ortakapı), Kars (Satraçlı-Hıdırellez) Kapısı, Eğribucak Kapısı, Acem Ağalı Kapısı, Mıgımgı Kapısı, Bey Sekisi Kapısı ve Divin Kapısıdır. Şehir surlarını dayanıklı hale getirmek için yapılan, geçmişte erzak ve tahıl deposu olarak kullanılan burçlar ve kapılar üzerinde motifler, çeşitli hayvan kabartma rölyefleri ve Sultan Alparslan'ın şehri 1064 yılında feth etmesini belgeleyen dört satırlık İslami Kufi yazısı mevcuttur ve Arslanlı Kapıya da arslan kabartması yapılmıştır. Surlar kurulduğu araziye uyum sağlamak için üçgenimsi şekilde, yapı malzemesi olarak tuf kullanılarak inşa edilmiştir. Surların mimari yapısı kısmen korunmuş olsa da konumundan dolayı doğu, batı ve güney bölümündeki surlar sel suları ve kar sularının etkisiyle büyük oranda tahrip olmuştur.¹⁵

Aziz Prkitch (Keçeli-Halaskar) Kilisesi: Aziz Prkitch (Keçeli) Kilisesi 1035 yılları civarında III. Sembat tarafından yaptırılmıştır. Kesme tuf taşından zemini daire planlı iki kubbeden oluşacak şekilde inşa edilen kilise en tipik Ermeni kiliselerindedir. Dış cephesinde haç motifleri yer almaktadır. Kilise yıldırım düşmesi sonucunda yarısı yıkıldığı için halk arasında keçeli kilise olarak bilinmektedir. 1173 yılında onarılan kiliseye, 1291 yılında çan kulesi eklenmiştir.¹⁶

Tigran Honenst (Resimli) Kilisesi: Tigran Honenst Kilisesi Ani ören yerinin güney doğusundaki Mıgımgı deresinin Arpaçay Nehrine karıştığı arazi üzerine kurulmuştur. Tigran Honenst adında bir tüccar tarafından 1215 yılında inşa ettirilmiştir. Dikdörtgen planlı inşa edilen kilisenin iç cephe duvarları Hz. İsa'nın doğumundan ölümüne kadar geçen olayları sembolize eden fresklerle kaplıdır (Şekil 5). Bundan dolayı halk arasında resimli kilise olarak adlandırılmaktadır. Hz. İsa ile birlikte Aziz Krikor'un hayatı da fresklere işlenmiştir. Bu fresklerden dolayı Resimli Kilise de denmektedir. Dış cephesinde ise çeşitli rölyef hayvan figürleri yer almaktadır (Şekil 6). Narteks üzerine işlenen bu şekillerin çoğu yakın zamanda tahrip edilmiştir. En büyük tahrip ise kapama maksadıyla yapılan badana ile olmuştur. Kilisenin birçok kısmı ise yıkılmıştır.¹⁷

¹⁵ Gürdal 2001, Kılıçbey 2012, Şener 2014.

¹⁶ Kılıçbey 2012.

¹⁷ Kılıçbey 2012.

Şekil 5: Tigran Honenst Kilisesi ve planı (Foto: A. Avcıoğullarından).

Şekil 6: Tigran Honenst Kilisesi süslemeleri (Foto: A. Avcıoğullarından).

Katedral (Fethiye) Camii: Katedral (Fethiye Camii) Ani Ören Yeri'nin güneyinde yer almaktadır. İnşası Kral Gagik'in eşi Katramide tarafından 1001 yılında tamamlanan bu eser, zamanın tanınmış mimarlarından aynı zamanda İstanbul'daki Ayasofya'sının da onarımını yapan Trdat tarafından yapılmıştır. Kırmızı tüf taşından bazilika planlı olarak inşa edilen yapıda; yöreye özgü yoğunluğu az volkanik kayalar ve farklı renklerdeki taşlar temeli oluşturmuştur. Zemini sağlam bir kaya üzerine oturtulmuştur. Batıda halk kapısı, kuzeyde patrik kapısı ve güneyde kral kapısı şeklinde üç giriş kapısı vardır. Dar pencerelerle süslenmiştir.¹⁸ (Şekil 7).

1064 yılında Büyük Selçuklu Sultanı Alp Arslan, Ani 'yi fethettiğinde ilk Cuma namazını burada kıldığı için yapının adı "Fethiye Camii" olarak değiştirilmiştir.¹⁹ 1124

¹⁸ Gündoğdu 2006.

¹⁹ Gündoğdu 2006.

yılında şehri ele geçiren Gürcüler bu yapıyı tekrar kiliseye çevirmişlerdir. Kilisenin apsis bölümünde iç mekandaki fresklerin 13. yüzyılda yapıldığı tahmin edilmektedir. Günümüzde kubbe kısmı çöken eser, Ani Ören Yeri'nde günümüze kadar sağlam kalabilen önemli bir yapıdır.²⁰ (Şekil 8).

Şekil 7: Katedral'in planı ve dışından görünüm (Foto: A.Avcioğullarından).

Şekil 8: Katedral'in iç mekânından görünüm (Foto: A.Avcioğullarından).

Genç Kızlar Kilisesi: Genç kızlar Kilisesi Türkiye-Ermenistan sınırını ayıran Arpa çay nehrinin batı yanında Ören yerinin en uç noktasında yer almaktadır. Etrafı sur duvarları ile çevrili kilise silindirik planda kervan yolunun başlangıç noktasında inşa edilmiştir. Kervan yoluna bağlantısı bir galeri ile sağlanmıştır. Günümüzde galerinin önemli bir kısmı yıkılmıştır. Kubbesi çadır şeklindedir. Yapı malzemesi tüftür. 13.yüzyılın karakteristik özelliğini taşımaktadır (Türkiye Turizm Portalı) (Şekil 9).

²⁰ AKPYD 2015.

Şekil 9: Genç Kızlar Kilisesi dış ve iç mekânından görünüm (Foto: A.Avcıoğullarından).

İpek Yolu Köprüsü: İpek yolu köprüsü Ören yerinin güneyinde ve Arpaçay nehrinin üzerindedir 10.yüzyılda yapıldığı tahmin edilmektedir. Divin Kapısı önünden iki yakayı birleştirmektedir. Kesme taş ile yapılan köprü iki katlı olarak inşa edilmiştir. İpek yolunun Kafkaslar üzerinden Anadolu'ya giriş noktasında inşa edilen köprünün ilk katı kervanların geçişi için kullanılmışken, ikinci katı askerlerin ve yayaların geçişi için kullanılmıştır. Günümüze kadar ise sadece köprünün ayakları ulaşabilmiştir ve kemeri tamamen yıkılmıştır.²¹

Ebul Manuçehr (Ulu Camii): Ebul Manuçehr (Ulu Camii) Arpaçay'a bakan doğu yöndedir. Kral Aşot II. zamanında (961-977) sur duvarlarının ana giriş kapısının üzerine yaptırılmıştır. Önünden geçilerek İç Kale'ye ulaşılmaktadır (Gündoğdu, 2006).

Ani'yi Sultan Alparslan feth ettikten sonra yönetimini Emir Manuçehr'e bırakmıştır. 1071- 1072 yılları arasında Ebul Manuçehr yapıyı camiye çevirmiştir ve daha sonradan Cami dikdörtgen planlı kesme tuf taşından iki katlı olarak inşa edilmiştir (Şekil 10). Cami'nin önünde, sütunlara oturan revaklı bir son cemaat yeri bulunmaktadır.²²

Minaresi camiye bitişik üst kısmı Orta Asya çadırlarını anımsatan özelliği ile 99 basamaklı olarak inşa edilmiştir. Minarenin üzerinde Arapça kufi yazılarla "Bismillah" yazısı ve lale deseni bulunmaktadır (Şekil 11). Cami oldukça önemi bir yerde inşa edilmiştir. Arpaçay nehrine bakan pencereleri bir yandan kervan yolunu kontrol ederken, minaresiyle de ören yerinin geri kalan kısmını gözetleyecek şekilde planlanmıştır.²³

²¹ AKPYP 2015.

²² Gündoğdu 2006.

²³ Gündoğdu 2006.

Şekil 10: Ebul Manuçeher camii planı, restorasyon öncesi ve sonrası görünüşleri (Foto: A.Avcıoğullarından).

Şekil 11: Ebul Manuçeher camii minaresinde yer alan kufi yazı ve iç mekan görünüşleri (Foto: A.Avcıoğullarından).

Kız Kalesi ve Rahibeler Manastırı: Kız kalesi ve Rahibeler manastırı, Ören yerinin güneyinin en uç noktasında Arpaçay nehrinin gömük menderes oluşturarak aktığı vadi üzerinde ulaşılması çok zor bir konumda bazilikal planlı olarak inşa edilmiş çok özel bir yapıdır (Şekil 12). Surlardan buraya ulaşmak yaklaşık bir saattir. Bu yüzden meşakkatli bir yolu vardır. Kim tarafından ve ne zaman yapıldığı bilinmemektedir. İyi korunmuş bir yapıdır ve muhtemelen de en son terk edilen yerlerdendir. Bunun sebebi ise ev temelleri en son terk edilen yer olduğunu göstermektedir. 13. yüzyıla ait bir kilise bulunmaktadır.²⁴

²⁴ Gündoğdu 2006; Kılıçbey 2012.

Şekil 12: Kız Kalesi ve Rahibeler Manastırından görünüm (Foto: A.Avcıoğullarından).

İç Kale : İç Kale Ören yerinin güneybatısında masa görümlü bir saha üzerinde yer almaktadır. Günümüzde üzerinde çeşitli yapı kalıntıları bulunan İç Kale, Karsaklar tarafından yapılmıştır. İç Kale savunmaya uygun bir arazi üzerinde kurulduğundan Ani antik kentine göre ulaşılması çok zor bir konumdadır. Kırzioğlu'nun şehrin ilk yerleşim çekirdeği olarak tanıttığı Kamsarakan Kalesi'ne ait harçsız taşlardan inşa edilmiş hisarlara ait temeller, 1904 yılında yapılan kazılarda ortaya çıkarılmıştır. Topografik yapısı ve etrafını çevreleyen surlarının şehre kattığı peyzaj değerinin yanı sıra İç Kale'nin içinde barındırdığı yapılarda önemlidir. Kaleden günümüze dış cephe surlarının bir bölümü, kale burcu, iki tapınak kalıntısı ve bir saray kalıntısı ulaşabilmiştir. Saray kompleksi, az sayıda günümüze ulaşabilen saray yapılarının nasıl programlandığının, hangi yapılardan oluştuğunun anlaşılması bakımından önemlidir. Ayrıca ilk Hıristiyan yapısı da Saray Kilisesi'dir. İç Kale'deki surlar ile sur içerisindeki yapı kalıntıları mimari açıdan antik kentteki mevcut yapıların öncüsüdür. Surların bir kısmı Kamsaragan Dönemine aittir. Geçmiş dönemlerde surların yapılması şehrin o zamanlardaki önemine de başka bir örnektir. İç Kale'ye Ebu'l Manuçehr Camisinin önünden geçen yolun güney batıya uzanan tarafında patika bir yol ile bu yapıya ulaşılmaktadır.²⁵ (Şekil 13).

²⁵ Solmaz 2000; AKPYP 2015.

Şekil 13:Gün batımında İç Kale'den bir görünüm
(Foto: A.Avcıoğullarından).

Ateşgede Tapınağı: Yapım tarihi tam olarak bilinmemektedir. I.- IV. yüzyıllar arasında yapıldığı tahmin edilen tapınağın yapılan ilk hali Zerdüşť dinine uygun olarak yapıldığını düşündürmektedir. Bu olasılık doğru ise Ani'deki ilk yapı bir Zerdüşť tapınağıdır. Yeniden doğuşu sembolize eden Ateşgede tapınağı genellikle dört destekli dairevi planlı bir mekân içerisinde inşa edilmiştir. Yapılan kazılarda duvar parçaları bulunmuştur. Bu duvar parçaları ile Zerdüşť tapınağının şapele dönüştürüldüğü görülmektedir.²⁶ (Şekil 14).

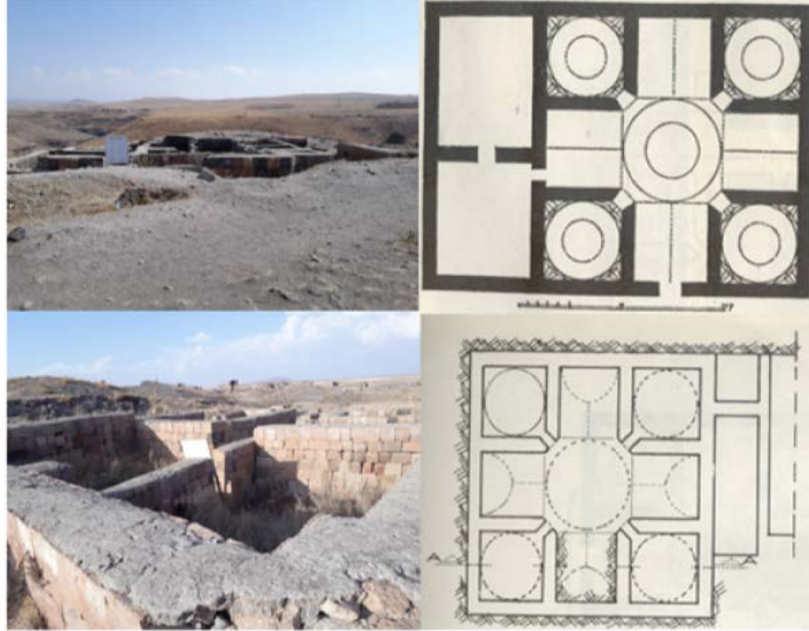
Şekil 14: Ateşgede Tapınağından bir görünüm (Foto: A. Avcıoğullarından).

Küçük ve Büyük Hamam: Hamamlar Selçukluların Ani'ye hâkim olmasıyla 12.yüzyılda inşa edilmiş önemli iki mimari yapıdır. Küçük Hamam, Tigran Honents Kilisesine yakın Arpaçay nehri ile Tatarcık deresinin birleştiğı alanda inşa edilmişken, Büyük Hamam Katedral (Fethiye Camii)'nin yaklaşık olarak 30 metre batısında inşa edilmiştir (Şekil

²⁶ AKPYP 2015.

15). 1965-1966 yıllarında yapılan kazılarda ortaya çıkarılan ve 12. yüzyıl eseri olan hamam kalıntılarının önemli bir kısmı ise halen toprak altındadır.²⁷

Küçük Hamam ise Arpaçay'ın kuzeybatısındadır ve Bey Sekisi Kapısı'nın yüz metre güneyinde yer almaktadır. Selçuklu mimari tarzında yapılan hamamın süslemeleri de dikkat çekmektedir. Yapılan arkeolojik araştırmalar sonucu yıkanma yerleri, halvet odaları, eyvanlar ortaya çıkarılmıştır.²⁸

Şekil 15: Küçük Hamam ve Büyük Hamam'ın planları ve genel görünümü (Foto: A.Avcıoğullarından).

Ebul Muammeran Camii: Ebul Muammeran Cami ören yerinde antik yol üzerinde yer almaktadır. Ebul Manuçehr camininin bir benzeri olan cami, 1072 yılında Şeddadoğullarından Ebu-Süca tarafından yaptırılmıştır. Üç nefli olup, tavanlarındaki mozaik görünümlü taşları ve zengin görünümlü motifli geometrik süslemeleriyle, Anadolu Selçuklu eserlerinin en güzel örneklerinden biridir. Ayrıca Selçukluların Anadolu'da inşa ettikleri ilk cami olarak dikkati çekmektedir.²⁹ (Şekil 16).

²⁷ Turizm Bakanlığı Tanıtım Genel Müdürlüğü 2003.

²⁸ Kars Rehberi 2007.

²⁹ Turizm Bakanlığı Tanıtım Genel Müdürlüğü 2003.

Şekil 16: Ebul Muammeran Cami'nin yıkık minaresi, tabelası ve gravürü (Texier, 1842)'den görünüm.

Selçuklu Kervansarayı: Kervansaraylar genelde develerin gidebileceği mesafe dikkate alınarak inşa edilen Selçuklu dönemine ait ticari yapılardır. Ani Ören Yeri'nin merkezinde yer alan kervansaray ise Selçuklu mimarisini yansıtan özellikleri ve 10.yüzyılda inşa edilen Arekletos Kilisesi ile birleştirilerek inşa edilmiş dokusuyla önemli bir kültürel mirastır. Özellikle giriş kapısında yer alan süslemeler oldukça dikkat çekmektedir (Şekil 17). Kervansarayların özellikleri dikkate alındığında büyük bir olasılıkla Ören Yeri'nin 30-40 km kadar doğusunda ve batısında da kervansaraylar inşa edilmiş olabilir. Çünkü bu mesafe günlük bir devenin yürüyebileceği mesafeye denk gelmektedir.³⁰

Şekil 17: Kervansaray'ın planı, iç ve dış mekân görünümüleri (Foto: A.Avcıoğullarından).

Abughamrents (Poladoğlu) Kilisesi: Abughamrents (Poladoğlu) Kilisesi Ören yeri'nin kuzeybatısında Bostanlar deresinin yanındaki plato üzerinde yer almaktadır. 980

³⁰ Gündoğdu 2006.

yılında Prens Pahlavuni tarafından anıt mezar olarak inşa ettirilmiştir. Sekizgen kubbeli yapının bir tane kapısı mevcuttur. Kubbenin her köşesi süslenmiştir.³¹ (Şekil 18).

Dıştan düzgün olmayan on iki kenarlı bir plana sahip olan yapı, içten de bir orta alanın çevresinde her biri yuvarlak, altı apsis nişi ile biçimlendirilmiştir. Güneybatı cephe ortasındaki girişin üzerinde yuvarlak kemerli bir alınlık vardır. Alınlığın üzerinde bütün yapıyı dolanan yarım yuvarlak görünüşlü silmeler yer alır.³² Günümüzde restore edilmiştir.

Şekil 18: Abughamrents Kilisesi planı restorasyon öncesi ve sonrası ile iç kubbeden görünüşleri (Foto: A.Avcıoğullarından).

Gagik Kilisesi: Ören yerinin güneybatısında yer alan kilisenin yapım tarihinin 990-1020 yılları arasında olduğu tahmin edilmektedir. Kral Gagik tarafından dairevi planlı ve geniş kubbeli olarak inşa ettirilmiştir (Şekil 19). Kilisenin mimari ise Trdat'tır. O dönem inşa edilen önemli yapılarından biri olan kilise kasnaklar üzerine oturan geniş kubbenin stabilize olmaması nedeniyle kısa sürede yıkılmıştır.³³

Bu kilisede kazılar sırasında N.Marr'ın ortaya çıkardığı en önemli buluntu; ayakta duran 2.25m yüksekliğindeki Müslüman sarığı ve kaftanı ile birlikte Gagik'i temsil eden heykeldir.³⁴

³¹ Şener 2009.

³² Gündoğdu 2006.

³³ Kılıçbey 2012.

³⁴ Gündoğdu 2006.

Şekil 19: Gagik Kilisesi planı, iç ve dış mekân görüntüleri
(Foto: A.Avcıoğullarından).

Selçuklu Sarayı: Selçuklu Sarayı ören yerinin kuzeybatısında Bostanlar deresinden yükselen sarp kayalıklar üzerinde iki katlı olarak inşa edilmiştir. Selçuklu dönemine dikdörtgen planlı inşa edilen sarayın en dikkat çekici özelliği, yıldız motifleri ile süslenen giriş kapısıdır. Yapım tarihi kesin olarak bilinmeyen sarayın, mimari özellikleri ve taç kapının belirlenmesi ile 12.-13. yüzyıllara ait olduğu tahmin edilmektedir. Saray büyük bir salon ve bu salonun etrafına dağılmış odalardan oluşmaktadır.³⁵ (Şekil 20).

Şekil 20: Selçuklu sarayı planı, restorasyon öncesi ve sonrası görüntüleri
(Foto: A.Avcıoğullarından).

Mağaralar: Kura Volkanitleri'nin yayılım sahası içerisindeki Bostanlar deresinin vadisi boyunca tüfler içerisinde insan eliyle yapılmış, birçok mağara bulunmaktadır. Bu mağaraların iç düzenlemelerinde oturma yerleri (seki), çeşitli ebatlarda raflar, nişler, dolap

³⁵ AKPYD 2015.

boşlukları, peykeler, apsisler, ibadet mekânları, depo, mahzen, mezarlık ve güvercinliklere yer verilmiştir. Tokarski, 1915 yılında Bostanlar Vadisi boyunca yaptığı çalışmalarda, çeşitli boyutlarda yaklaşık olarak bin civarında mağara tespit etmiştir.³⁶ (Şekil 21).

Mağaralar hakkında ilk çalışmaları 20.yüzyılın başlarında önce İ.Orbeli daha sonra D.A. Kipşidze gerçekleştirmiştir. Kipşidze'nin ani vefatı nedeniyle yarım kalan yayın çalışmasını 1972 yılında N.M.Tokarski tamamlamış ve 2000'li yıllarda R.Bixio ve ekibi tarafından kapsamlı araştırmalar yürütülmüştür. Tokarski yaptığı araştırmalarda Ani ve çevresinde 832 adet yaşam mağarası kompleksine ulaşmış ancak mağaralar tek tek sayıldığında bu sayının 1500'ü bulacağını belirtmiştir.³⁷

Şekil 21: Mağaralardan görünüm (Akçayöz, 2016).

Güvercinlikler: Güvercinlikler mağaralar içerisinde güvercinler için tüfün oyulmasıyla yapılmış çok önemli kültürel miras değeri olan kaynaklardır (Şekil 22). Ören yerinin batısında yer alan Bostanlar deresi, Karakom' un güneyi ve Değirmendere olarak adlandırılan yerde yer almaktadırlar. Ören yerinde incelenen son kültürel miras turizm kaynağıdır. İnsanlar güvercinlerden geçmişte iletişim, haberleşme amaçlı faydalanmışlardır. Aynı zamanda gübreleri tarımsal alanlarda kullanılmıştır.³⁸

Geçmişte bin bir kilise, yedi kapılı şehir olarak adlandırılan ve seyahatnamelerde adı geçen Ani ören yerinin konumu dikkate alındığında güvercinlikler önemli bir yere sahiptir. Korunması ve gelecek kuşaklara aktarılması gereken önemli bir kültürel mirastır.

³⁶ Gündoğdu 2006.

³⁷ Akçayöz 2016.

³⁸ Gündoğdu 2006.

Şekil 22: Güvercinliklerden görünüm (Akçayöz, 2016).

Sonuçlar ve öneriler

Ani Şehri'ni kuşatan vadilerde Üst Miyosen-Alt Pliyosen yaşlı tuf tabakalara açılan çok sayıda mağara mevcuttur. Bu mağaralarda prehistorik dönemde yerleşim görülmüştür. Şimdilerde ise bu alandaki güvercinlikler bazı ender kuş türleri için yuva olarak kullanılmaktadır. Şehrin ilk nüveleri, MS 311'de sahaya yerleşen Kamsarakan Hanedanlığı tarafından inşa ettirilmiştir. Burası İç Kale de denilen Kamsarakan Kalesi'dir. Tarihi şehrin bu en yaşlı yapısı, güney-güneydoğuda Arpaçay Nehri, Doğuda Mığmığ ve batıda Bostanlar derelerinin açtığı derin vadilerle çevrenmiştir. Ani'nin ortalama yükseltisi 1450-1500 metredir. Sahip olduğu plato düzlüğü üzerindeki 1506 metrelik rakım üzerine inşa edilmiştir. Hem Arpaçay hem de kuzey-kuzeydoğudaki plato yüzeylerine hâkim konumdaki kale, güvenlik ve büyümeye bağlı ortaya çıkacak yer ihtiyacı dikkate alınarak konumlandırılmıştır.³⁹

Şehir üç taraftan derin ve dar vadilerle sınırlıdır. Bu durum batı ve güneyden gelebilecek tehditleri önlemektedir. Diğer açık alanlardan gelebilecek tehditlere karşı da kuzey tarafa surlar ve burçlar yapılmıştır. Sur, burç ve diğer yapıların inşasında bölgede bulunan tuf ve tüfe yakın malzemeler kullanılmıştır.

Şehir fiziki çevre şartlarına dikkat edilerek kurulmuştur. Yakınından akarsular geçmektedir. Klimatik olarak da çevresine göre daha uygun şartlara sahiptir. Ani'nin yıllık sıcaklık ortalaması 7,1 - 8,3°C arasındadır. Yağış ortalaması ise 350 - 400 mm dir. Sıcaklık Ani ve yakın çevresinde Susuz (6,2°C), Arpaçay (5,4°C), Kars (4,8°C) dir. İklim şartları olarak daha elverişlidir (Sevindi, 2015).

Ani'de yerleşik hayatın 311-1605 yılları arasında olduğu tahmin edilmektedir. Yıllar aralığına bakıldığı zaman çok uzun yıllar boyunca çeşitli milletlerin ve devletlerin şehre hakim oldukları görülmektedir. Bu bağlamda Ani'de zengin bir mimari eserler birikimi oluşmuştur. Yapıların birçoğu dini mimari özelliği göstermektedir ve sivil mimarinin de örnekleri mevcuttur. Zerdüşlük, Hıristiyanlık, Müslümanlığa ait çok sayıda eser bulunmaktadır. Türk tarihinde de Anadolu'ya yapılan ilk mimari eseri barındırması açısından ayrı bir öneme sahiptir.

³⁹ Sevindi 2015.

Şehir ticaret yolu üzerinde olmasından dolayı nüfusu daima fazla olmuş ve doğu ile batı arası etkileşimlerde köprü vazifesi görmüştür. Bu bağlamda birçok milletin ve devletin iştahını kabartan şehir, askeri mimaride de önemli yapıtlar vermiştir.

Ani'de çevresine göre iklim koşulları biraz daha elverişli olmasına rağmen, yine de iklim yörenin genelinde olduğu gibi bazen burada olumsuz etkiye de sahiptir. İklimin dışında şehir için en büyük tehditlerden birisi de sürekli el değiştirmesi olmuştur. En önemli sorun ise şehrin deprem bölgesi içerisinde yer almasıdır. Nitekim 1605 yılındaki depremden sonra şehir terk edilmiştir. Yakın zamanda da şehre yakın yerlerde depremler olmuş ve şehir bu depremlerden birçok kez etkilenmiştir.

Kültürel miras turizmi kaynakları bakımından oldukça zengin olan ve doğal çevre ile bir bütünlük arz eden Ani şehri, iklimin olumsuz etkilerinden ve orijinaline uygun yapılmayan restorasyon çalışmalarından olumsuz etkilenmektedir. Ani Ören Yeri 2016 yılında UNESCO kültürel miras listesine eklenmiştir. Böylelikle uluslararası öneme sahip olan Ani'nin kültürel miras turizmi potansiyelinin tanıtımı için önemli bir adım atılmıştır ancak; kültürel peyzajı zengin olan Ani çok geniş bir alana kurulmuş bir şehirdir. Buda yapılan restorasyonları zorlaştırmaktadır.

Gizli bir ihracat olan turizmin sadece ekonomik beklentileri üzerine yoğunlaşılmalı, çevresel ve kültürel etkileri de dikkate alınmalıdır. Bu bağlamda günümüzde yakınında köy hayatı da bulunan ve çeşitli kültürleri barındırmış olan Ani, oldukça şanslıdır. Ulaşım seçeneği bakımından da kara, hava ve demiryolu ulaşım bağlantılarına yakın bir konumdadır. Kars il merkezi ile Ani arasındaki yol da ulaşım açısından elverişlidir. Ayrıca son zamanlarda popülerliği artan doğu ekspresi de Kars ve Ani Harabeleri için artı değer katmaktadır.

Tarihi Ani şehrine sadece 80 km uzaklıkta ve oldukça eski bir teknolojiye sahip olan Ermenistan'a ait Metzmar Nükleer Santrali bölge için tehlike saçmaktadır. Yine Ermenilere ait olan bazı maden ocaklarından gelen atıklarda antik kenti olumsuz etkilemektedir. Sınırda yakın bir yerde bulunması ve şehir merkezine uzak olması da yapılan kazı çalışmalarını olumsuz etkileyen başka bir sorundur.⁴⁰

Öneriler

Ani Antik Şehri'nin tanıtımı için daha fazla bilimsel çalışma yapılmalıdır. Konferanslar, sempozyumlar düzenlenebilir. Ayrıca uluslararası yapılan fuar, sempozyum, konferans vb. organizasyonlara daha çok katılım sağlanmalıdır. Böylelikle yöreyle ilgili kirliliği oluşmaz ve yöre hakkında kamuoyu daha çok bilgi sahibi olur.

Ani'de kazı çalışmaları yapılırken iklim ve çevre şartlarının göz önünde bulundurulması gerekmektedir. Ayrıca deprem bölgesi olduğu gerçeği de unutulmamalıdır. Daha önce yapılan yanlış ve gelişigüzel restorasyonlar tekrarlanmamalıdır. Ani'nin orijinal dokusu korunmalıdır.

Hemen hemen birçok antik kentin yaşadığı kaçak kazı sorunlarına karşı güvenlik önlemleri alınmalıdır. Gece güvenliği için aydınlatma sistemi geliştirilmelidir. Yurtdışına kaçırılmış eserlerin geri alınması için diplomatik mücadeleler verilmelidir. Bunların yeniden Ani'ye getirilmesi sağlanmalıdır. En son ABD'den Gaziantep müzesine yeniden getirilen mozaikte verilen çabaya benzer çalışmalar yapılabilir.

Turizm sürekli yenilenen ve kendini geliştiren bir olgudur. Turizmin isteklerine karşı gerekli çalışmalar yapılmalıdır. Tanıtım için sosyal medya üzerinden uygulamalar kurulabilir. Bunun yanında en hızlı tanıtım yine sosyal medya ile olmaktadır. Böyle bir tanıtım atağı için profesyonel yardımlar alınabilir.

⁴⁰ AKPYP 2015.

Tarihi kentin yakınında yer alan köylülere bilgi verilmelidir. Turistlere zorla satış yapılmasına karşı çıkılmalıdır. Satılan eşyaların yöreye özgü olması daha dikkat çekici olacaktır ve satan kişilere bunların neler olduğu ile ilgili bilgiler verilmelidir.

Ani için; “Ani bir dünya ama dünya bir Ani değil” sözü söylenmiştir. Ani’nin onurlandırılmasının nedeni ise yüzyıllar boyunca bu kadim kentin değişik ulus ve dinleri bünyesinde toplamasından gelen çok kültürlülüğüdür. Türkler, Gürcüler ve Ermeniler ahenk içerisinde yüzyıllarca beraber yaşamışlardır. Günümüzün tahammülsüzlüğü düşünüldüğünde, binlerce yıldan beri yan yana duran cami, kilise ve atışgede insanı hayrete düşürmektedir.⁴¹ Ani’nin almış olduğu bu söze benzer sözlerle tanıtımı daha kolay olacaktır. İçinde barındırdığı çok dinliliği ve hoşgörüsü tanıtımda ön plana çıkarılmalıdır ve mitler ile efsaneleri yazılı hale getirilmelidir.

KAYNAKÇA

- Akçayöz, V. 2016, *Ani’nin gizemli yüzü kitabı (1.Baskı)*, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul.
- Aktimur, H. T., Tekirli, M. E.-Yurdakul, M. E.-Tuncay, T., vd. 1991, *Kars-Arpaçay ve Çıldır Dolayının Jeolojisi*, (MTA Derleme Yay.No.9257), Ankara, MTA Genel Müdürlüğü Jeoloji Etüdleri Dairesi.
- Ateş, A. 2018, *Ani Arkeoloji Alanı*. Karaman, A., Sayın, K., Ateş, A. (Ed.), Türkiye Unesco Değerleri ve Turizm Potansiyeli, 187-201.
- Belli, O. 2007, “Erken Demir Çağı’nda Ani”, *Uluslararası Kars 2. Kent Kurultayı, Kafkasya’da Ortak Geleceğimiz Sempozyumu (24-26 Eylül 2004) Bildiriler Kitabı*, İstanbul, 76-91.
- Belli, O. 2016, *Kafkasya’nın Batıya Açılan En Büyük Kapısı Ani Kalesi ve Kenti*, Serhat Kültür.
- Gündoğdu, H. 2006, “Kültürlerin Buluştuğu Bir Ortaçağ Şehri: Ani/Ani”, *Güzel Sanatlar Enstitüsü Dergisi*, 17, 55-84.
- Emekli, G. 2006, “Coğrafya, Kültür ve Turizm: Kültürel Turizm”, *Ege Coğrafya Dergisi*, 15, 51-59.
- Emekli, G. 2012, “Kültür Mirasının Turizm Aracılığı İle Değerlendirilmesi: Kültürel Turizm Ve İzmir”, *Kültür Turizmi Çalıştayı*, İzmir Kalkınma Ajansı-Buca Belediyesi Buca İlçesinin Eko Turizm Ve Kültür Turizmi Sektör Analizi Projesi.
- Eşitti, B. 2017, “Ani Harabelerinin Bölgesel Kalkınma Üzerindeki Etkileri”, *Journal of Social Sciences and Humanities Researches*, 18, 129-147.
- Gürdal, M. 2001, *Türkiye Turizm Coğrafyası*, Muğla, Muğla Üniversitesi Matbaası.

⁴¹ Yiğitbaş 2014.

Kars Valiliği, 2007, *Kars Rehberi*.

Kılıçbey, M. 2012, *İlköğretim 6. Sınıf Öğrencilerinin Turizm Alan Bilgisi Ve Bilinç Düzeylerinin İncelenmesi: Kars İli Örneği*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kafkas Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Kırzioğlu, M.F. 1970, “Selçuklular’ın Ani’yi Feth ve Buradaki Selçuklu Eserleri”, *Selçuklu Araştırma Dergisi*, 1, 11-139.

Sevindi, C. 2015, “Tarihi Ani Şehri’nin (Kars) kuruluş ve gelişim süreciyle ilgili coğrafi bir analiz”, Zaman, S., Çoşkun, O. (Ed.), *Coğrafya’ya adanmış bir ömür: Prof. Dr. Hayati Doğanay*, 571-597.

Şener, R. 2009, *Kars Gezi Rehberi*, Tablet İletişim, İstanbul.

Şener, Y. S. 2014, “Ani Şehir Surları, Korunma Sorunları Ve Çözümüne Yönelik Öneriler”, *International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 9/10, 977-990.

Solmaz, G. 2000, *Ortaçağ’da Erzurum-Kars Kaleleri*, Atatürk Üniversitesi Yayınları No: 906, Türkiyat Araştırmaları Yayını No:12, Erzurum.

T. C. Turizm Bakanlığı Tanıtım Genel Müdürlüğü, 2003, *Türkiye’nin Turizm Değerleri*.

Yiğitbaş, A. 2014, “Ani Harabeleri ve Fetih Camii”, *Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi*, 1, 1-5.

İnternet kaynakları

Ani Kültürel Peyzajı Yönetim Planı, retrieved:<http://www.kulturvarliklari.gov.tr/Eklenti/57313,ani-kulturel-peyzaji- yonetim-planipdf.pdf?0> (Erişim tarihi: 10.10.2019).

Türkiye Turizm Portalı, retrieved:<https://www.kulturportali.gov.tr/turkiye/kars/gezilecekyer/genc-kizlar-klse> (Erişim tarihi: 01.10.2019).

AMİSOS / AMISOS

Cilt/Volume 4, Sayı/Issue 7 (Aralık/December 2019), ss./pp. 219-237

ISSN: 2587-2222 / e-ISSN: 2587-2230

Özgün Makale / Original Article

Geliş Tarihi/Received: 26. 11. 2019
Kabul Tarihi/Accepted: 27. 12. 2019

SAMSUN BÖLGESİ'NDE KAŞKA (GAŞKA) HİTİT MÜCADELESİ

KAŞKA (GAŞKA) AND HİTTİTE STRUGGLE AROUND SAMSUN REGION

Dursun SAĞDIŞ*

Öz

MÖ II. Binyılın ilk yarısında güçlü bir devlet inşa eden Hititler kuruluşundan itibaren genişlemeye başladı. Orta Anadolu'daki küçük krallıkları bir bir ele geçirdi. Ancak Kuzey Anadolu bölgesine yönelince Kaşkalar sert bir direniş gösterdi. Böylelikle Hititler ile Kaşkalar arasındaki amansız savaşlar başlamış oldu. Kral Hantili Dönemi'nde kült şehri olan Nerik'in (Oymaağaç/Vezirköprü) Kaşkaların eline geçmesi Hititlere büyük bir üzüntü yaşattı. Keza Hititlerin manevi dünyasında Nerik'in özel bir yeri vardı. Hititler Eski Krallık dönemlerinden yıkılış dönemlerine kadar Kaşkalar ile mücadele etti. Özellikle Hitit Kralı II. Murşili Dönemi'nde şiddetli çarpışmalar yaşandı. Ancak Kaşkalardan Nerik'i geri alamadı. Hititler bu savaşlarda çok sayıda koyun ve inek sürüleri elde etti ve birçok Kaşkalıyı da köle yaptı. Ancak Kaşkalara karşı kesin bir üstünlük sağlayamadı. Hatta birleşen Kaška boyları başkent Hattuşa'yı bile kuşattı. Nihayet Kral III. Hattuşili, Kaşkalara karşı kesin bir üstünlük sağladı. Nerik'i geri aldığı gibi Samsun bölgesini tekrar egemenliği altına alarak sınırlarını sahil bölgesine kadar genişletti.

* Ministry of National Education. History Lecture Books Writing Commission (The Author), Turkey.
E-mail: antiktarih@hotmail.com
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1000-2267>

Anahtar Kelimeler: Hititler, Kaşkalar, Nerik/ Oymaağaç, Samsun Bölgesi, Mücadele

Abstract

Hittites, who built a strong state in the first half of II Millenium BC, started to expand together with its establishment. It occupied small kingdoms in the Central Anatolia, one by one. But, as soon as it headed to the Northern Anatolian Region, Kaškas displayed a harsh resistance. Thus, fierce battles started between the Hittites and the Kaškas. Kaškas' occupation of the cult city Nerik (Oymaağaç/Vezirköprü) during the King Hantili's era, caused a great grief among the Hittites. Because, Nerik had a very special place in the spiritual world of the Hittites. The Hittites struggled with the Kaška, from the Old Kingdom period to their downfall. Fierce battles ensued, especially during the Hittite king Muršili II's reign. But he couldn't reclaim Nerik from the Kaškas. The Hittite gained many flocks of sheep and cattle during these battles, and enslaved many Kaškans. But it could not establish a decisive superiority over the Kaškas. In fact, the united Kaška tribes even sacked the capital Hattuša. Finally, King Hattušili III, secured a certain superiority on the Kaška. He reclaimed Nerik, retook Samsun region under his rule and expanded his borders upto the coast.

Keywords: Hittites, Kaškas, Nerik/ Oymaağaç, Samsun Region, Struggle

The Hittites constructed a very strong state in the middle of II millenium BCE, covering Anatolia. This state, beginning with the founder king Anitta, practiced a spreading policy. At first, it annihilated Hatti lordships one by one. In the following period, the existance of other neighbor states were ended in a short time. But the Hittite spreading policy met a harsh resistance by the Kaška, when it turned to north. The Kaškas started to beat the Hittite borders, like the waves of the Black Sea, in a worry to protect their existance and stay in their own land. This rebellion was perhaps the first resistance against imperialism on earth.

The Kaškas, the timeless enemies and headaches of the Hittites, were the oldest known settlers of Samsun region. Oddly, these hapless people didn't leave any written trace back, to remind them in our day, save couple of pottery. We learn the information about the Kaškas again from the tablets of the Hittites, their enemies. Additionally, the Amarna texts, Egyptian inscriptions and Neo-Assyrian cuneiforms provide information in this matter, more or less.¹

Eventhough it is asserted that the Kaška, who were characterized as “Ga-aš-ga”, “(G)]a-aš-ga”² in the Hittite cuneiforms, spoke a very close lect to that of the Hittite and that even the shephards could communicate fluently,³ we do not have a certain knowledge of their origins and their language. It is not yet clarified that if they were the autochthonous people of

¹ Ünal 2003, 48.

² Murat 2008, 183.

³ Umar 2000, 9.

North Anatolia, or moved there later on.⁴ But the recent researches seem to give a hint in this matter. It is put forward that the Kaška might be a relative of the Hatti, an autochthonous people of Anatolia, moreover one of the owners of the Old Bronze Age cultures.⁵ Some scientific circles qualify the Kaškas as a people that retreated to North Anatolia with the pressure by the Hittite, and see them as the most indigenous people of the region, who live sparsely.⁶ (Figure I).

Figure I: Anatolian Landscape in 2nd Millenium BCE, Meltem Doğan Alparslan, 2007

Scientific circles argue different or similar opinions regarding the area where the Kaška lived and where it covers.⁷ The Kaška center in the Samsun region was, mainly the part between the Kızılırmak (Maraşantiya) and Yeşilirmak (**Kummešmaha**), Bafra plain and mountain slopes, and the plains of Havza, Vezirköprü and Ladik. The Hittite assaults were usually set from this part.⁸ (Figure II). The Kaška life style without a state structure, caused a good deal of difficulties in determining their political boundaries. Would we try to draw their approximate borders, we may determine a habitat surrounded by Tummanna and Pala, i.e., Kastamonu in the westernmost; Tosya, Osmancık, Gümüşhacıköy, Merzifon, Suluova, Taşova, Erbaa, Niksar, Başçıftlık, Reşadiye in the southern line; Azzi and Hayaša, i.e., Şebinkarahisar to the east and Giresun border to the north from there. We'd better state that this border line was subject to constant changes in a struggle between the Kaška and the Hittite.⁹ Mahmut Pehlivan indicate about this issue that Kaškas dominated in the North of Anatolia in second thousand B.C completely.¹⁰

⁴ In the researches on the Hittite inscriptions, no information about the Kaškas could be found, which would remind them of their origins except the names of places, persons and cities. Einar von Schuler, *Die Kaškaer, Ein Beitrag zur Ethnographie des Alten Kleinasien*, p. 80-84. For further information regarding the origins of the Kaška, see also. Ünal 2003, 55, 56, 59.

⁵ Murat 2016, 231-232.

⁶ Singer 1981, 123.

⁷ For the geography and proposals where the Kaška lived, see. Murat 2016, 160-161.

⁸ Yakar 2007, 257.

⁹ For the habitat of the Kaška, who were sparsed in the Black sea Region, see. Schuler, 13-14, 41, 62. See also, Dinçol-Yakar 1974, 564.

¹⁰ Pehlivan 1991, 27- 50

Figure II: Kaška Landscape according to Ali M. Dinçol, and Jak Yakar

A political union is out of question among Kaška the, who lived sparsely in the North Anatolian Region. They consisted of many tribes. Each tribe acts independently under its chief. But this fact could change against the Hittite assaults aiming their existence. Tribes living in the same region or close proximity could join their forces in the case of an assault on them.¹¹ We see this fact clearly in a text by Muršili II, where he relates the heroism of his father, Šuppiluliuma I. The text also includes the information that the Kaška consisted of 9 or 12 tribes. The Tablet also contain the information that the Kaška tribes united against the Hittite.

The text goes;

15- 16- *My father encountered the Kaška enemy of twelve tribes, in the land.*

17- *The Gods aided my father. (Thus) he killed the Kaška enemy*

18- *the soldiers of the tribes, wherever they were caught.*¹²

The Hittites showed a special interest in the Black Sea region. For them, this region was a kind of source of richness. The rich pastures, fruitful agriculture lands, dense forests, and the mine beds to be used¹³ made the main inevitable elements of life. Such natural richness was already the main reason for the existing problems between the two parties.

The ruthless wars raging between the Kaška and the Hittite, found a massive place in the complaint prayers offered to the Gods by the Arnuwanda and Ašmunikal couple,¹⁴ in the chronicles of Tuthaliya I, in the inscription relating the heroisms of Šuppiluliuma I, in the chronicles of Muršili II, and in the autobiography of Hattušili III.¹⁵ There are heavy accusations to Kaškas on these tablets. In addition to ascriptions such as thief, wild, plunderer, arsonist, barbarian, aggressive, swineherd, Kaškas are shown as the only responsible party of

¹¹ For detailed information, see. Memiş 2010, 50-60, 61. See also. Ünal 2003, 50-51.

¹² For a detailed translation of the Tablet, see. Güterbock 1956, 65, 67. Also, for the text where the heroisms of Šuppiluliuma I, as related by Muršili II, see. Gavas 2008, 23.

¹³ Ünal 2003, 59.

¹⁴ The Arnuwanda and Ašmunikal couple feel incapable against the Kaška assaults, and sook solution in praying the gods. For the translation of the text, see. Alp 2011, 72-75.

¹⁵ Ünal 2003, 49.

the wars.¹⁶ But, as soon as the related texts are closely examined, it would be revealed that the truth is not as such at all. It is not surprising at all, that the Hittite, who are quite talented in plundering, destroying, killing, and enslaving, since their very foundation, to forward such accusations to the Kaška. Their cruelties to the indigenous Anatolian people overshadow the Kaška assaults on them.¹⁷ The ambitious Hittite kings, were not satisfied by looting the wheat of the defenseless Kaška in the harvest, and burnt the remaining products.¹⁸ They carried precious mines, sheep and cattle flocks, and numberless civilian slaves to their own land. And didn't hesitate to slave the remaining ones. Along with the texts where Muršili II (1345-1315 BCE) relates the heroisms of Šuppiliuma, his father, it almost blows minds while mentioning his own activities. Cities burnt down, numberless slaves collected; wine-yards plundered are shown among his activities.¹⁹ A short passage about the struggle of Muršili II with the Kaškas states:

30 *Kaška city of the Turmitta Land became enemy and [] to me*

31 *And then, Kaška city came and started to attack Turmitta Land.*

32 *And I, my Sun, I went to him. The lands heading Kaška City: Halila*

33 *and Duduška cities; I attacked on them. And a took them as civilian slaves, their cattle (and) sheep*

34 *as booty, and lead them to Hattuša.*

35 *And I burnt Halila and Dudduška down to the ground.*²⁰

The Hittite assaults on the Kaška were not limited to these; they also tried to apply economical limits to the Kaška as well. An agreement conducted between an anonymous Hittite king and the Kaškas, contains the term “Kaška merchants cannot do trade with the enemies of the Hittite, and their trade with the Hittite would be subject to the consent from the city's governor.”²¹ The ever raging and never ending struggles between the both parties had developed in such an atmosphere.

There exists no inscription that reached our time from the Kaška. We find the information about them, from the tablets of the Hittites, who were their eternal enemies. These tablets in the Hittite state archives do not stay short in telling the heroisms of the Kings perfectly, while showing their resisting enemies as bogies. It cannot be expected that the reflection of the Kaškas in the tablets written in such a mindset to be optimistic. It is quite natural that the Kaškas, who have no other aim but to protect their crop fields and pasturelands to be declared the scapegoats.²²

One other detail that reflected on the tablets is the information about the Kaška life style. The Hittite inscriptions, in general outline, mention that the Kaškas lead a wild life,

¹⁶ Ünal 2003, 48.

¹⁷ For further information see. Ünal 1989, 23-24.

¹⁸ For further information see. Schuler 1965, 76-77.

¹⁹ For the detail of the summarized information about the Kaška and Hittite relations, see. Schuler 1965, 49, 79-106. Also, for detail in this matter and the translation of the Hittite tablets, see. Murat 2016, 71-97. Also see. Alp 2011, 127.

²⁰ Alparslan 2006, 53.

²¹ For the agreement text between the Kaška and an anonymous Hittite king see. Karauğuz 2002, 255.

²² Ünal 2003, 48-62.

nomadic or semi-nomadic, devoid of civilization. Nomadic or semi-nomadic life style in the Anatolia of the 2nd millennium BCE was absolutely natural. The main matter, here, is that if the Kaškas were wild or devoid of civilization. In our above sentences, we recalled that Hittites plundered the Kaška crop fields and wine-yards, and captured precious mines and animal flocks. When such facts that go in the detail of the tablets are well examined, they give important hints about the Kaška life-style. It is clearly seen that they were involved in agriculture, weaving, and processing mines to give them shapes. In addition to that, they built cities and lived their culture in them.²³ Making important remarks about the Kaška cities, E. von Schuler stated that *“They didn’t have cities encircled by castle walls. So, in case of an assault, they could easily leave their places, and once the assault is gone, they may repair their cities and settle once more.”*²⁴ And Muršili II, gives the account of the cities he burnt down during the battles he fought with the Kaškas:

“That year, I went to Mount Ašharpaia. The Mount Ašharpaia had fallen to Gaška city. It had cut the roads to Pala land off. I fought the Gaška city of the Mount Ašharpaia. I cleared the Mount Ašharpaia from the enemy.”

And he tells his war in another Kaška city:

“The following year I went to Ziharriia land. Mound Tarikarimu, as mentioned during my grandfather’s time was under the Gaska city’s rule, and it was (always) a threat to Hattusa, and they came and hit the Hattusa city. They compressed a lot. My majesty went there. Gaskas were living on the Mount Tarikarimu, and I attacked them... I beat the Gaska city of the Mount Tarikarimu, and I discharged the Mount Tarikarimu. I complete burnt the Ziharriia Land down.”

Again Muršili II tells his assault to Kaška city of Timmahula:

“And when my majesty went to the city of Timmahula, the city of ... continuously hit the Hatti land, didn’t give me soldiers. Timmahula city (is) on top of the mountains. And its roads up are very difficult. I marched forward with my city. When I arrived at Timmahula, they were waiting there, ran away from my front. Since it was winter, I didn’t follow it ... I offered it to the god of Storm, and cleaned the (mountain) (from) the enemy.” Thereafter, Kaška cities of *İstaluppa, Takkuwahina, Kappupa, Gappuppuwa, Tahantattipa* joined, and declared war against Muršili II on a mountain near the city of *Gappuppuwa*.²⁵ Apparently, we may confidently say that the Kaškas had civic culture. Most probably they made wooden houses. Therefore, it might be the reason why their architecture did not reach our time.

Another problem regarding the Kaška is the fact that their remains are not achieved. It is impossible for the Kaška, who struggled against the Hittite for four hundred years, and took many cities, not to have left any trace reminiscent of them. The traces of the Kaška, who held the region extending from Kastamonu to Giresun for a long duration, can be obtained at Dündartepe (Öksürüktepe), Samsun. It is highly probable that this tumulus was a city that belonged to the Kaška. In the excavations done in 1941 by Kılıç Kökten and Tahsin Özgüç in Dündartepe, combat instruments are found outnumbering daily home goods and ornamental items.²⁶ As we know, Kaškas, who used to be quite talented in battling, might be the real owners of these findings. Again, Mehmet Özsait, in the surface researches he conducted in the

²³ Schuler 1965, 75-77.

²⁴ Schuler 1965, 75-76.

²⁵ For the translation of the texts narrating the Muršili II’s attacks on the Kaška cities, see. Murat 1998, 437-441.

²⁶ For detailed information see. Özgüç 1948, 398-399.

Central Black Sea region, made valuable assessments about the Kaška findings. Reminding that the age named as the “Dark Age” in the region, between 12th to 9th centuries, which started along with the collapse of the Hittite Empire, actually belonged to the Early Iron Age; he claims that in 1996 in Boğazköy, 3 consecutive layers were found, dated to Early Iron Age, between the Late Imperial Era (13th century BCE) silo pits and Mid Iron Age (9th-8th centuries) structures; they detected pieces that show similar form and red color decorations with the Early Iron Age ceramics found in the layer in Boğazköy in the studies at, Amasya Cetner, Merzifon, Gümüşhacıköy, Hamamözü, Gövnücek and Suluova, and in more than twenty settlements such as Dericik, Aliğa Pınarı, Oymaağaç, Onhoroz, Onhoroz Pınarı (Alacapınar), Büyük Küllük Tepe, Küçük Küllük Tepe, Karatepe and Yoğurtçubaba; such ceramics might have belonged to the Kaška rather than the local peoples who were under the Hittite cultural influence; he says that this is supported by the findings at Boğazköy.²⁷ Additionally, Dirk Mielke defines the red painted pottery pieces found in the Oymaağaç Nerik excavations as Kaška ceramic.²⁸ (Figure III)

Figure III: Kaška Ceramic, Nerik/ Oymaağaç, Vezirköprü
<http://www.tarihikentlerbirliđi.org/wp-content/uploads/Prof.-Dr.-Rainer-M.-Czichon.pdf>

There is no written text that reached our day from the Kaškas. But there are some clues among the Hittite archives regarding that the Kaška were using script. Many diplomatic meetings were carried out between the Kaška and the Hittite, and agreements were set. The leader Kaška Pihuniya gave a written respond to the letter from Muršili II. It is strongly probable that the Kaška were utilizing Hittite as the diplomatic correspondence language. Similarly, the cultural and correspondence language of the Arzawa land of that time was Hittite.²⁹

Kaška and Hitit struggles in Samsun region started in full rage in the Hantili I era (590-560 BCE). The fact that the Kaškas conquered the holy city of Nerik (Vezirköprü), which belonged to the Hittites, meant the beginning of long lasting years of nightmare from

²⁷ See. Özsait 2003, 132.

²⁸ Czichon 2017, 7.

²⁹ Murat 2016, 263

the Hittite's point of view.³⁰ Nerik was a cult center, which had an important position in the Hittite's spiritual world. Additionally, it is also the cult center of the God of Storm (Tešup'un), the Hittite chief deity.³¹ Oymağaç/Nerik was also the cult center for the storm god of Kuliwišna city, Kal'i god of Hatinzuva, the gods of Takupša, the gods of Kaštama city, and the other deities Zababa, Telipinu, Zašhapuna, who were considered among the important deities.³² The God of Storm is the main deity of the Hittite Pantheon, and believed to have settled on the hill tops and heavens. It was believed that it occurred in the cases of rain, lightning, and storm. His main task was to give rain to make the land fertile, and thus to increase the welfare in the land. In addition to that, he assumed the protection of the Hittite Kingdom and the Royal family. It was believed that the god of Storm, who was depicted as a Bull, would punish human beings with famine, hunger, natural disasters, and calamities, in case he noticed a lack of respect to him.³³

Nerik.....

“Nerik’s god of Air, come from the nine mountains, come from the Maraššantiia (Red) river and exit from the Nerik fountains, which you love a lot!”³⁴

Sacking of Nerik, for whom poetry and praise are written, by the Kaška, naturally caused disruptions in some religious rituals and celebrations that were obligation towards the god of Storm, even failures. Therefore, the sanctity of Nerik was carried to Hakmiš (Amasya) city, in a close position to it. By means of building a new cult center, feasts started to be observed there, temporarily.³⁵ Nerik's invasion deeply grieved the Hittites. After the Kaška sovereignty in Samsun region, the Hittite retreated South, considered the cult city Nerik³⁶ (Oymağaç / Vezirköprü) as the border and formed a security line.³⁷ King Hantili, most probably should have felt the worry that the Kaška assaults might reach the capital, he didn't neglect surrounding Hattuša by walls to take it under security. Hantili narrates his acts: *“Nobody in the Hatti Land had built walls around the cities. I, Hantili, made cities protected by the walls in the entire land, and strengthened the city of Hattuša (surrounded by walls).”³⁸* The Kaškas did not only attack from Samsun region. Kaška tribes that lived dispersed along the Black Sea region, left the Hittite armies helpless, dragging them down with the unsystematic but effective assaults. Thereafter almost all the Hittite kings had to struggle with the Kaškas. Taking the Tuthaliya II's (1450-1420 BCE)³⁹ expedition to neighboring countries as an opportunity, the Kaška benefited the military gap and surrounded even the capital Hattuša. Tuthaliya II narrates the events: *“When I Tuthaliya, the Great King, turned my back*

³⁰ We find that the cult city Nerik was first invaded by the Kaška, from the texts that belong to Hattusili III and Tuthaliya IV eras. For further information see, Leyla Murat, “Hitit Dünyası'nda Gaşkalar'ın Yeri,” p.436. Also for the detailed information about the Kaška and Hittite struggle in the Hantili I's era see. Klock – Fontanille 2005, 23.

³¹ Murat 2008, 182. Through a reform in the Hittite pantheon done towards the end of the imperial era, the Hurri influence determined its weight, and the name of the Hittite god of Storm became Tešup, and the name of the Sun Goddess of Arinna became Hepat. Ünsal 2013, 69-70.

³² Monte-Tischler 1978, 286.

³³ Ünsal 2013, 68-69.

³⁴ Czichon-Klinger 2010, 65.

³⁵ Ünal 2003, 91-92.

³⁶ About the Hittite holy city Nerik see. Czichon 2008, 191.

³⁷ Macqueen 2013, 58.

³⁸ We should notify that there is no solid proof that Hantili I built the city walls against the Kaška attacks. For further information and the translation of the inscription see. Akurgal 2007, 62.

³⁹ For datings of eras see. Alp 2011, 178.

to fight in the Assuva Land, the Kaška armies attacked the soil of Hattuša, and ravaged the land.” Leaving the battle with the Assuva land (around Balıkesir, Bursa, Çanakkale), Tuthaliya II marched on to his northern neighbors, the Kaškas, and saved Hattuša. The next year, he marched once more on the Black Sea region, secured a victory against the Kaškas. But such victories weren’t useful in the long term. As soon as the Hittite armies left the capital Hattuša, the opportunist Kaškas didn’t hesitate to come down to south from the Black Sea mountains and plunder everywhere.⁴⁰ After Tuthaliya II, the Hittite throne was succeeded by his son-in-law, Arnuwanda I (1420-1400). During his reign, the Kaškas continued their dense attacks, and secured superiority. Failing to take any result by the military measures, Arnuwanda I and his consort, Queen Ašmunikal prepared a prayer text in order to be offered to the deities, in great surprise. This is the first detailed document that carries the struggle between the Kaškas and the Hittites.⁴¹

This prayer text was a kind of emotional appeal, which cited complaints offered to the deities due to failure in some religious rituals to be conducted in Nerik/Vezirköprü, for that cult city was in the hands of the Kaškas, plundered temples, stolen silver and golden, enslaved clergy, and captured sacrificials of the temples.

The prayer text goes like this!

“His [Majes]ty Great King Arnuwanda and [Great Queen Ašmunikal (says): addressing to the Sun Goddess of Arinna and all the deities. Hear us!] what Arnuwanda and Ašmunikal []

[Yet] The Hatti land is [really a clean] land (for) you gods. Only in Hatti land we [offer] you clean, large, and delicious sacrifices, [and] we respect you gods only in the Hatti land.

You gods would know by your divine sense. Since the old, nobody took care of your temples the way we did.

No one respected your [temple]s like us. Nobody took care of the goods, silver, gold, and animal-formed drinking vessels, (and) clothes of you [gods], the way we did.

Besides, in the silver and golden statues of you gods, (whatever) is missing and the body of any god, what tools of which gods went old, nobody renewed them the way we did.

Also, nobody respected the cleanliness of the sacrifices the way we did. Nobody offered your daily, monthly, and annual (new year’s) sacrifices and holidays (the way we) did.

They crushed the servants and cities of you gods with obligations of grooming and cooperation. They took the male and female servants of you gods, and made them slaves and concubines. [. . .]

I, the Great King Arnuwanda and the Great Queen Ašmunikal [respect]ed [. . . you gods] in all aspects.

[.] . . . you gods know the offerings of sacrificial bread, sacrificial drink by your divine senses.

⁴⁰ Brandau, Schickert 2011, 131-132.

⁴¹ For further information see. Schuler, 29-33.

[We Great kind Arnu]wanda and Great Queen Ašmunikal will offer again fat and good (quality) cattle and sheep, good (quality) sacrificial bread and sacrificial drink [agai]n. [.....]

Take [. . . our side]!

When the enemies [attacked] the Hatti land . . . we will certainly tell you gods of who plundered the land, when they took it, and sue them!

They drove the clergy, who offer sacrificial bread, sacrificial drink to you deities of the Heavens, and who are from the tax paying lands, “deity mothers,” holy priests, ointed (priests), musicians, singers away, and carried the taxes and sacrificial material that belong to you gods away from there.

They took the silver, golden, bronze, copper solar symbols, lunar symbols, fine (quality) dresses, holiday dresses, shirts, robes, sacrificial bread, sacrificial drink, all which belong to the Sun Goddess of Arinna away from there.

They took the sacrificial animals, fattened bulls, fattened cows, fattened sheep, fattened goats away from there.

From the Nerik land, from Huršama, from Kaštama land, from Šeriša land, from Himmuwa land, from Taggašta land, from Kammama land, from Zalpuwa land, from Kapiuha land, from Hura land, from Dankusna land, from Tarugga land, from Ilaluha land, from Zihhana land, from Šipidduwa land, from Wašhaya land, (and) from Patalliya land.

The Gaška knocked your temples in these lands down, and destroyed the statues of you gods.

They looted the silver, the golden, the drink offering containers (and) goblets of silver and golden, the copper and bronze tools (and) your clothes, and shared (among themselves) out.

The shared the priests, the holy priests, “deity mothers”, ointment priests, musicians, singers, cooks, bakers, farmers, and gardeners (among) themselves and made them slaves.

They shared your bulls and your sheep. They shared the fields and properties (that provided) the sacrificial bread, and the wine-yards (that provided) the sacrificial drink, and the Gaškas took them.

Then, nobody in the lands recalls the names of you gods, any more. Nobody offers your monthly and annual (new year's) sacrifices. Nobody celebrates your holidays and sacrificial ceremonies (anymore).

Nobody brings tribute and sacrificial material here to Hatti land, anymore. The priests, holy priests, “deity mothers,” musicians, and singers come from nowhere anymore.

Nobody brings silver, golden, bronze, and copper solar (and) lunar symbols, fine (quality) crystals, festival clothes, shirts, and robes, to you gods, and to Sun goddess of Arinna.

Nobody dispatch sacrificial bread, sacrificial drink, fattened bulls, fattened cows, fattened sheep, fattened goat (as) sacrificial animals to you gods. [.....] [From now on . . . the priests], “deity mothers” we would designa[te].....

.....] we. [...]

We count the blameless lands to y[ou]. [K]aštama, Taggašta, Šerišša, Taštarešša, Tahkupša, Kam[mama], Zalpuwa (and) Nerigga.

[No]w we, Great King Arnuwanda [and] Great Queen Ašmunikal took care of [] you gods, we beg you gods on and on.

Kaškas [.....]came to you g[ods]. Here in Hattuša [they attacked Tuhašuna] [. . . .they at]tacked Tahatariya[. .] . came down to the city gate. Then Hum [.] city [.]

Because we are respectful to the gods, we take care of their holidays. Since the Gaškas took the Nerik land, we send the sacrifices for the Storm God fo Nerik and the deities of Nerik from Hattuša to Hakmiš: the sacrificial bread, sacrificial drink, cattle (and) sheep.

We call the Gaškas, and give them presents. We make them swear: “Meet the sacrifices we send for the Storm God of Nerik (well)! No one shall attack them on the way!” (we say).

They come. They take their gifts. They also swear. When they go back, they violate their oath. They underestimate the words of you gods, and break the seal of the (tablet) that belong to the oath (agreement, sworn in the presence) of the Storm God.

They grasp the gifts in the Hatti land. [They do not give the sac]rificies, sacrificial bread (and) sacrificial [drink] of the Storm God of [Nerik(?)]......”

.....

And then, in the broken portions of the tablet, the names of the Kaška cities and their rulers (participated in the oath ceremony?) are informed.”⁴²

The loser king Arnuwanda I and queen Ašmunikal, in the prayer they offered to the Sun Goddess of Arinna, asked for help by invoking like this, moreover they gathered with the Kaška tribal leaders and made them swear oaths of loyalty.⁴³ But for the Kaškas didn't pay much attention to Hittite deities, left the venue after the oath ceremony, and didn't obey the terms of agreement, as ever.⁴⁴ Because, the Kaškas were in a different manner than the Anatolian folks, who had a common belief system in general. The Hittite deities, cult centers, divine statues didn't mean anything to them. They didn't have an aim to reach a spiritual satisfaction, already. Therefore, the plundered temples, stolen silver and golden, uncounted goods were all made in order to increase the earthly richness.⁴⁵ The futile invocation of help

⁴² Arnuwanda and Ašmunikal couple feel helpless against the Kaška attacks, and seek help in invoking the deities. For the translation of the text, see. Alp 2011, 72-75.

⁴³ Brandau-Schickert 2011, 136-137

⁴⁴ Ünal 2003, 51.

⁴⁵ Brandau-Schickert, 2011, 136

by the Arnuwanda and Ašmunikal couple against the Kaškas didn't produce any solution. As the course of the land went worse, they were exposed to several attacks by the other neighboring countries, as well. King Arnuwanda I had almost come to the point to lose the authority. The situation of the land and the invalid prayers caused a headache for Ašmunikal, the beloved wife of Arnuwanda, among the public. In their point of view, the only responsible of the crisis was the queen. According to the belief, the "Sinister Queen" made false religious tendencies, and made the Storm God angry, and he, naturally, turned his back on the Hittite and sent them his wrath.⁴⁶

One other interesting feature in the prayer text of the couple of Arnuwanda I and his consort Queen Ašmunikal is the list of the cities captured by the Kaškas. The Kaškas, who captured the cities such as Nerik, Huršama, Kaštama, Šeriša, Himuwa, Taggašta, Kamaya, Zalpuwa, Kapi ruha, Hurna, Dankušana, Tapašawa, Tarukka, İlaluha, Zihhana, Šipidduwa, Wašhaya, and Patalliya, managed to cut the relation of the Hittites with the coastal parts, by dominating the northern portion of the region named as the "Upper Land."⁴⁷

Later on, Tuthaliya III, the son of Arnuwanda is enthroned. In this period, also, the Kaškas continued their attacks in full rage, they even exceeded Nenašša, which was located to the south of Marašantiya (Kızılırmak), and burnt the capital Hattuša. In a cuneiform tablet, dated to Tuthaliya III's era, the event is narrated: "and the city of Hattuša burnt and only and the Hešti home were left."⁴⁸ Again, a text from the Tuthaliya III era, contains the information: "*The enemy from the Gaška city came. They ruined the Hatti land, and made Nenassa the border.*" Apparently, the Hittites lived quite troubled days in this period, too. Neither the Kaškas stepped back, nor Tuthaliya III gave up making expeditions to the Black Sea region. Both parties could not discourage each other. Even though Tuthaliya III has secured some success in his expeditions to the Black Sea region, he could not manage a permanent solution. As the symptoms of illness occurred on Tuthaliya III later on, due to weariness, he left the initiative to his son, Šuppiluliuma I.⁴⁹

Before Šuppiluliuma I was set on the throne, he as the Crown Prince started to command the Hittite armies, tried to carry the land to its former borders again, by means of the military and political decision he followed. We learn the information about his era from the text titled 'Heroisms of Šuppiluliuma' which his son Muršili II got himself written. According to this text, youth ages of Šuppiluliuma I had passed in struggles against the Kaškas, who settled in the "Upper Land." Dense Kaška assaults themselves in this period again, united Kaška forces consisting of twelve tribes invaded the Hittite soil and posed a great treat. Šuppiluliuma I made a successful defense against these assaults.⁵⁰ This fact is explained in the text written by Muršili II, narrating the heroisms of his father Šuppiluliuma I:

KBo XIV 3 (CTH 40) Vs. III

12 When my father arrived the land

13 Caught the Kaška enemies who had entered the Hatti land (and)

⁴⁶ Brandau-Schickert, 2011, 137-138.

⁴⁷ Schuler 1965, 22-23. Also see. Goetze 1951, 18-25.

⁴⁸ Seeher 2002, 163.

⁴⁹ Brandau-Schickert 2011, 138-140. Also, for the texts information from the Tuthaliya III's era, see. Murat 1998, 437. Also see. Ünsal 2013, 100.

⁵⁰ Gavas 2008, 21-29.

14 treated very badly.

15- 16 My father met the Kaška enemies of the twelve tribes inside the land.

17 Gods helped my father. (Thus) he killed the aforementioned Kaška enemy

18 tribal soldiers wherever he caught them. And

19 whatever they had taken (captured)

20 my father took back from them.

21 (and) gave them back to the Hattis.⁵¹

Piyapili, who partly secured the Kaška political union, met with a very tough resistance, when he was plundering the Hittite soil he invaded with the ten Kaška tribes. Šuppiluliuma I not only repelled the invaders back, he also killed the Kaška leader Piyapili, and recaptured the cities that were lost.⁵² Durmitta region, which is localized in the Havza County in our day, was among the cities saved from the invasion. Thus, the Hittite enlarged their borders a lot towards the northern direction.⁵³ This win against the Kaškas was certainly not an ultimate victory. Therefore, he didn't ignore to take precautions against the probable future Kaška assaults. He formed security lines beginning from Amasya (Hakmiş) to the cult city of Nerik (Veziirköprü), moreover, all the way to Havza. The people who left their region due to Kaška fear in the settlement units to the south of this defense line were resettled again.⁵⁴ Yet, the political disorder in the Hittite land would not come to ease. As Šuppiluliuma I struggled with their neighbor, the Kaškas, he also embarked on a struggle for throne with his brother Tuthaliya the Young. On the soil reminiscent of a fire place, Šuppiluliuma I set on the Hittite throne as the great king, after killing his brother.⁵⁵ The opportunist Kaškas took benefit of the ensuing civil war, and sacked the capital Hattuša once more. We cannot know if the capital was grasped by the Kaška or not. But we may run into the information that the city was burnt down, and heavily damaged among the "Plague Prayers." Establishing the authority, Šuppiluliuma I sets expedition on the Hayaša Kingdom, located in the Yeşilirmak basin. But unexpectedly, as a coincidence, he runs into his eternal enemies, the Kaškas. Hittites won the ensuing fight, and collected many slaves and bounty. Though this success passivized the Kaška power for a while, it could not prevent the never ending Kaška raids.⁵⁶ **KUB XIX 11 (=CTH 40) Vs.**

Tablet No. 1, Muršili II Narrates the event:

1-2 But when my father marched forward,

3 He didn't meet the Hayaša enemy in his land.

4 Thus my father marched once more (against) the Hayaša

⁵¹ Gavas 2008, 23.

⁵² Murat 1998, 437; Dinçol 1982, 37

⁵³ For the detailed information regarding the expeditions of Šuppiluliuma I to the "Upper Land" Central Black Sea region, see. Bryce 1986, 85-102.

⁵⁴ Kaya 2011, 136.

⁵⁵ Gavas 2008, 24

⁵⁶ Memiş 2010, 56-57.

5 enemy. But he couldn't find him again.

6 (But) But he caught the Kaška enemy, [inside the land] whole of (Kaška) tribal

7 warriors. And Gods assisted him, [the Sun Goddess of the Arinna city,]

8 Storm God of the Hatti city, Storm God of the headquarter, Goddess of the steppe

Ištar, and thus many [enemies]

9 died. He also [took] many slaves

10 and took them back to Šamuha city again.

11 Then my father marched forward from Šamuha.

12 [x Land] had been demolished by the enemy.

13 All the enemies were there. (Moreover)

14 the shepherds had come for the help.

15 My father set a trap for them and hit

16 the Kaškas. Whomever

17 came for the help, he hit them similarly, too.

18 -19 Thus, he killed most of the Kaška tribal soldiers and the auxiliary soldiers.⁵⁷

As Šuppiluliuma I died of plague, the relay to struggle with the Kaškas was assumed by his son, Muršili II⁵⁸ (1339-1306).⁵⁹ Muršili II was as extremely religious as he was ruthless. The war strategy practiced in his era is the most imminent proof of this fact. The great hostility with its roots back in the past and the ultimate success that never came were the causes for Muršili II's all fiercest attack on the Kaškas. The Hittites headed to the Black Sea region in this period, burnt the Kaška cities that they ran into, many civilians were murdered,⁶⁰ collected an estimated up to 100,000 slaves and animal flocks and brought them to their land.⁶¹ In this process, some incident happened that surprised Muršili II a lot. As we mentioned in our phrase above, Kaškas who lived as scattered tribes without a political union, for the first time established a unity around Pihhuniya, the leader of the city of Tipiya in the Upper Land.⁶² Muršili II explains the incident as:

“Pihhuniya was not ruling the Kaška way. The rule of a single man was not usual in Kaška land; Pihhuniya suddenly started to rule like a king. Then, my majesty stood against him, sent an envoy, and wrote: ‘Send the ones you drove to Kaška, who are my subject, back to me.’ But Pihhuniya responded me: ‘I won't give you anything. And if you set an expedition

⁵⁷ For the translation of the tablet see. Gavas 2008, 25.

⁵⁸ Ünsal 2013, 103.

⁵⁹ For the dating see. Gurney 2001, 180.

⁶⁰ Murat 1998, 437-441.

⁶¹ Brandau-Schickert, 200.

⁶² It is guessed that the Kaška city Tipiya was around Tokat or along the Kelkit valley. For detailed information and the translation of the tablets see. Schuler 1965, 44.

against me, I will never accept the war in my own soil. I will bind to fight you in your land.” Yet, in spite of such words full of courage, the Kaška king could not stand against the Hittites; was defeated, enslaved and taken to Hattuša. And some portion of the Kaška land was burnt down.⁶³

Actually Muršili II seemed to have missed a historical chance. Though this victory satisfied his desires temporarily, that he enslaved Pihuniya and took to Hattuša meant that the unamenable Kaška tribes would attack in uncontrolled ways as in the past. Rather than struggling with lots of Kaška tribes, the hostile behaviors of a known King could be disposed of within the diplomatic relations and various promises.

The main goal of Muršili II was the cult city of Nerik (Oymağaç, Vezirköprü). The sacred city that remained under the Kaška rule for long years was as dishonoring as a saddening loss. It was seen as a religious must to carry the sacred city back to its spiritual prominence, in relation with the responsibilities of obedience to the Storm god. But, in spite of all enforcements, Muršili II couldn't take Nerik back, though he could reclaimed several lost cities.⁶⁴ The fierce expeditions against the warrior Kaškas on the Black Sea Mountains seemed to be successful. But Muršili II couldn't take a certain result as the kings before him. The Kaška tribes were standing by to set assail as soon as they see a weakening sign within the Hittites.⁶⁵

There is no doubt that the most effective struggle against the Kaškas around the Samsun region was conducted by Prince Hattušili III. Muvatalli II (1306-1282), who ruled after the death of Muršili II, appointed his brother Hattušili III to Hakmiš (Amasya), the center of Upper Land. Therefore, the young prince would be the addressee of the traditionalized Kaška assaults. Ambitious and talented Hattušili III maintained a serious success against the Kaškas; in the military expedition he set to Vezirköprü, he reclaimed the cult city Nerik, which couldn't be taken back that far, back and increased his reputation. Following a different policy after the military victories, delivered territories to the Kaška tribes and managed to bind them to him. Hattušili III was the only ruler of the Black Sea region anymore.⁶⁶ While such incidents are observed then in the Black Sea region, it is seen that Muvatalli II, due to the Kaška fear, hurried to move the capital Hattuša south to Tarhuntašša.⁶⁷ Actually, such act of Muvatalli II could be evaluated as a political maneuver against the successes of his brother, too. The possibility of making a move against Muvatalli II by his quite strengthened brother seems equivalent to the probable future Kaška assaults.

Hattušili III was not satisfied with the victories he won, he prepared warrior units consisting of the Kaškas, thanks to the strong diplomacy and friendship he established with the local Kaška rulers, and took place next to his brother, the Great King Muvatalli II during the Kadesh war with the Egyptians.⁶⁸ Moreover, after his brother Muvatalli II's death, even in the struggle for the throne he embarked with his brother Urhi Tešup (Muršili III), Hattušili III received a great support from the Kaškas.⁶⁹

⁶³ Dinçol 1982, 41.

⁶⁴ Ünsal 2013, 103. Schuler 1965, 48

⁶⁵ Gurney 2001, 38.

⁶⁶ Kaya 2011, 55-56. Also see. Dinçol 1982, 42-43. Schuler 1965, 48.

⁶⁷ Brandau-Schickert 2011, 226. Also see. Desti 2013, 57-58.

⁶⁸ For further information see, Schuler 1965, 92.

⁶⁹ B Brandau-Schickert 2011, 252-253.

After Hattušili III became the great king, some dispersed Kaška tribes acted in disobedience. Particularly the Kaška leader called Hatenzuva, with the support he gained from some other clans, rebelled and objected to the tax to be paid. The reason for the rebellion of the other tribes was this tax that was collected. Hattušili III didn't show tolerance to the rebels. He suppressed the incidents and strengthened his suzerainty in the region once more.⁷⁰

In his autobiography, Hattušili III narrates his struggle with the Kaškas:

45 And I was the king of Hakmiš. With the army and
 46 the chariot warriors []. Since Nerik city
 47 was ruined during the Hantili's time,
 48 I strengthened this city once more. But I made the cities
 49 around Nerik [], Nera and Haštira
 50 the border. I enslaved all of them,
 51 and subjected to tribute. [] I enslaved the whole of Haharwa Mountain Region,
 52-53 Nerik and Marašantiya River Region from Hakmiš.⁷¹

As comprehensible from the text, we may easily claim that Hattušili III has fully conquered Marašantiya (Kızılırmak) Bafra, Alaçam, i. e., the western section of Samsun. Very long years ago, the founder king Anitta and Hattušili I had set their rule over the Bafra region. Hattušili III was the last Hittite king who followed them and took Samsun region under his sovereignty.

We can't know for now, where the cities Nera and Haštira, which were north from Nerik, were located. We may only state that these settlements, according to the written Hittite tablets, used to be located within Samsun geography.

With the Tuthaliya IV era, once more we see the Kaškas on the history stage. The traditional assault occurred particularly during the military mobilization set by the Hittite king to the Assuva region. But, since it was a rickety rebel, it would be disposed in a short while. And since the number of discovered tablets from the era of Arnuwanda III, the son of Tuthaliya IV is very few, we have limited information. In the documents reflection that period, only the information that the northern Kaškas were fought is mentioned.⁷²

In the incidents from then on, unfortunately Black Sea and Samsun region would suffer a misfortune. With the Hittites, who entered the phase of dissolution along with Šuppiluliuma II (1200 BCE), as the result of the Aegean migrations, leaving Çorum and Central Anatolia,⁷³ "Dark Ages" as designated by the historians would commence, information regarding the regional peoples would be completely interrupted. Therefore, the Kaškas who caught the opportunity took the entire Central Anatolia to the north of Kızılırmak

⁷⁰ Schuler 1965, 59.

⁷¹ For the translation of the tablet narrating the biography of Hattušili III, see. Murat 2008, 88. Also for the translation see. Alp 2011, 139.

⁷² Dinçol 1982, 51-52.

⁷³ Memiş 2010, 131-132. Gurney 2001, 42-43. Dinçol 1982, 52-53.

(Maraşantiya), the area left by the Hittites, under their sovereignty.⁷⁴ But this progress was not a real sovereignty, but only the first move to leave the Black Sea region. Just as the Hittites, their eternal enemies had left Hattuša, the Kaškas started to disembark Samsun and the Black Sea region slowly. The researchers relate the reasons of this sudden migration to changes in the climate. The ensuing drought and famine complicated the living conditions, and forwarded the Kaškas to seek for a new land inside Anatolia. From that moment on, we see Kaškas in the further south. They moved as far as Kayseri, Malatya and the banks of Tigris, moreover fought the Assyrians, too.⁷⁵ The Assyrian King Tiglat–Pileser I (1115-1093 BCE) mentions that he was attacked by the Kaška and the Muški tribes in the Upper Tigris region. Again the Assyrian kings Tiglat–Pileser III and Sargon I (722-705 BCE) also fought them. These events make the last information we obtain about the Kaškas. Thenceforth, none of the historical records mention about the Kaškas.⁷⁶

REFERENCES

- Akurgal, E. 2007, *Anadolu Uygarlıkları*, İstanbul.
- Akurgal'a Armağan (Festschrift Akurgal), *Anadolu (Anatolia) XXII* 1981/1983, Ankara, 17-37.
- Alp, S. 2011, *Hitit Çağında Anadolu*, Ankara.
- Alparslan, M. 2006, *II. Muşşili ve Dönemi*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Bryce, T, R. 1986, "The Boundaries of Hatti and Hittite Border Policy", *Tel Aviv* 13, 85-102.
- Brandau, B. & Schickert, H. 2011, *Hititler Bilinmeyen Bir Dünya İmparatorluğu* (nşr. Nazife Mertoğlu), Ankara.
- Czichon, R, M. 2008, *Oymaağaç Höyük Kazısı*, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü, (Uluslararası Kazı Araştırma ve Arkeometri Sempozyumu'nun 30. Yılı Anısına), Türkiye Arkeolojisi, Ankara.
- Czichon, R, M, Klinger, J. 2010, "Nerik Zalpa," *Aktüel Arkeoloji*, Kasım Aralık /18.
- Czichon, R, M. 2017, *Oymaağaç Höyük (Nerik) Kazı Raporu 2017*, http://nerik.de/downloads/Oymaagac_Nerik_2017-Raporu_2017.pdf,
- Desti, M. 2013, *Anadolu Uygarlıkları*, (nşr. Muna Cedden), Ankara.
- Dinçol, A, M. 1982, "Hititler", *Anadolu Uygarlıkları, Görsel Anadolu Tarihi Ans.*, Cilt.1, 18-137.

⁷⁴ Sevin 2014, 194.

⁷⁵ Wittke 2006, 10-24. For further information see. Singer 2007, 178. Also see. Gurney 2001, 43.

⁷⁶ Schuler 1965, 66-70. Also see. Günaltay 1987, 285.

- Dinçol, A, M-Yakar, J. 1974, “Nerik Şehrinin Yeri Hakkında”, *Bellekten* XXXVIII/152, Ankara.
- Fontanille, I, K, 2005, *Hititler*, (nşr. Nuriye Yiğitler), Ankara.
- Gavas, Ö, S. 2008, “Hitit İmparatorluk Devri Krallarından I. Şuppiluliuma Döneminde Anadolu”, *Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt 1, Sayı 1, Aralık, 21-39.
- Goetze, A.1951, “The Problem of Chronology and Early Hittite History”, *Bulletin of the Amerikan Schools of Oriental Research*, New Haven, 122 /1951, 18-25.
- Gurney, O, R. 2001, *Hititler*, (nşr. Pınar Arpaçay), Ankara.
- Günaltay, Ş. 1987, *Yakın Şark II*, Ankara
- Güterbock, H, G. 1956, “The Deeds of Suppiluliuma as Told by His Son, Mursili II”, *Journal of Cuneiform Studies*, Vol: 10, No: 2, 41-68.
- Kaya, M, A. 2011, *Türkiye'nin Eski Çağ Tarihi ve Uygarlıkları 1*, İzmir.
- Karauğuz, G. 2002, *Boğaz Köy ve Ugarit Çivi Yazılı Belgelerine Göre Hitit Devletinin Siyasi Anlaşma Metinleri*, Konya.
- Macqueen, J.G. 2013, *Hititler ve Hitit Çağında Anadolu*, (nşr. Esra Davutoğlu) Ankara.
- Memiş, E. 2010, *Eskiçağ Türkiye Tarihi*, Bursa
- Monte, G.F d – Tischler, J. 1978, *Die orts-und Gewässernamen der Hethitischhen Texte*, Wiesbaden
- Murat, L. 2016, *Anadolu'da Kaşkalar*, Ankara
- Murat, L. 1998, “Hitit Dünyasında Gaşkaların Yeri”, *3. Uluslararası Hititoloji Kongresi Bildirileri*, Çorum 16-22 Eylül 1996, Ankara, (437-441)
- Murat, L. 2008, “Hitit Tarihi Coğrafyasında Hakmiş ve İştahara Ülkelerinin Konumu” (The Locations of Hakmiş and İştahara in Historical Geography of Hittite), *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tarih Bölümü Tarih Araştırmaları Dergisi*, C.27, Sayı. 44.
- Pehlivan, M.1991, “Kaşkaların Eski Anadolu Tarihindeki Yeri ve Önemi”, *Yüzüncü Yıl Üniversitesi Fen- Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 2, Sayı. 2, 27-50.
- Özsait, M. 2003, “2001 Yılı Samsun ve Amasya Yüzey Araştırmaları 127-140”, T.C Kültür Bakanlığı Anıtlar ve Müzeler Genel Müdürlüğü, *20. Araştırma Sonuçları Toplantısı C. 2*, 27-31 Mayıs Ankara 2002, Ankara.
- Özgüç, T. 1948, “Samsun Hafriyatının 1941-1942 Yılı Neticeleri”, *3.Tarih Kongresi*, Ankara 15-20 Kasım 1943, Kongreye Sunulan Tebliğler, Ankara.

- Schuler, E, v, 1965, *Die Kaškaer, Ein Beitrag zur Ethnographie des Alten Kleinasien*, Berlin.
- Seeher, J. 2002, *Hattuša Rehberi*, İstanbul
- Sevin, V. 2014, *Anadolu Arkeolojisi*, 4. Baskı İstanbul.
- Singer, I. 2007 , “Who were the Kashka?” *Phasis Greek and Roman Studies*, Volume 10 (II), 166-181.
- Singer, I.,1981, “Hittites and Hattians in Anatolia at the Beginning of the Second Millennium. B.C.” *Journal of indo European Studies* 9, (119–134).
- Umar, B. 1982, *Türkiye Halkının İlkçağ Tarihi*, C.1, İzmir.
- Umar, B. 2000, *Karadeniz Kappadokia 'sı (Pontus)*, İstanbul
- Ünal, A. 1989, *Orta ve Kuzey Anadolu'nun M.Ö. 2000 İskan Tarihiyle İlgili Sorunlar*
- Ünal, A. 2003, *Hititler Devrinde Anadolu Kitap 2*, İstanbul.
- Ünsal, V. 2013, *Eski Anadolu'da Teokratik Devlet Düzeni (Hitit ve Urartu)*, Ankara
- Yakar, J. 2007, *Anadolu'nun Etnoarkeolojisi*, (nşr. Selen Hırçın Riegel), İstanbul
- Wittke, A,M. 2006/5, “Fhrygia Kayaların Efendileri”, *Arkeo Atlas*, 5, 10-24.

Visual References

- (Figure I): Meltem, A, 2007, *II. Muvatalli ve Dönemi*, Doctorate Thesis, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, p.245
- (Figure II): Dinçol, A.M.-Yakar, J. 1974, “Nerik Şehrinin Yeri Hakkında”, *Bulleten XXXVIII/152*, Ankara.
- (Figure III): <http://www.tarihikentlerbirligi.org/wp-content/uploads/Prof.-Dr.-Rainer-M.-Czichon.pdf>

AMİSOS / AMISOS

Cilt/Volume 4, Sayı/Issue 7 (Aralık/December 2019), ss./pp. 238-278

ISSN: 2587-2222 / e-ISSN: 2587-2230

Özgün Makale / Original Article

Geliş Tarihi/Received: 31. 05. 2019
Kabul Tarihi/Accepted: 15. 11. 2019

AMİSOS NEKROPOLÜ'NDEN GEÇ ROMA İMPARATORLUK DÖNEMİ'NE AİT BİR YER ALTI KAYA MEZARI VE DEFİN BULUNTULARI

AN UNDERGROUND ROCK TOMB AND BURIAL FINDS FROM THE NECROPOLIS OF AMİSOS TO LATE ROMAN EMPIRE PERIOD

Orhan Alper ŞİRİN*

Öz

Amisos Antik Kenti'nin nekropol alanında ortaya çıkan yer altı kaya mezarı, yapısı itibariyle kent nekropolünde açığa çıkmış olan diğer yer altı kaya mezarlarından farklı bir mimari yapıya sahiptir. Ayrıca, mezarda ele geçen bronz bir yüzüğün akik taşına işlenmiş olan Chi (X) Rho (P) harflerinden oluşan "Ϡ" flaması, mezarın Erken Hristiyanlık Dönemi'nde kullanıldığını ortaya koymaktadır. Mezar buluntularına ilişkin analojik değerlendirmeler yapılarak mezarın kullanıldığı dönem belirlenmeye çalışılmış ve mezara ilişkin arazi fotoğrafları yanında definlere ait buluntular katalog olarak işlenmiştir.

Anahtar kelimeler: Amisos Nekropolü, Geç Roma İmparatorluk Dönemi, Erken Hristiyanlık Dönemi, Yer Altı Kaya Mezarı, "Ϡ" Flaması, Defin Buluntuları.

* Arkeolog, Samsun Müze Müdürlüğü, Türkiye. E-posta: alpersirin84@gmail.com
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3773-939X>

Abstract:

The underground rock-cut tomb, which was unearthed in the necropolis area of The Ancient City of Amisos, has a different architectural craftsmanship than the other samples of underground rock-cut tombs that were unearthed in the city necropolis as of the structure. Furthermore, the “X” symbol, composed of the Chi (X) Rho (P) letters engraved on the agate stone of a bronze ring found in the tomb, reveals that the tomb was used during the Early Christian Period. By using analogical evaluations about grave findings, the period in which the tomb was used tried to be determined, and besides the land photographs of the tomb, the findings belonging to the burials were processed as catalogs.

Key Words: Necropolis of Amisos, The Late Roman Imperial Period, The Early Christian Period, Underground Rock-cut Tomb, The X-P Symbol, Burial Findings.

Giriş

2009 yılında Samsun'un Atakum İlçesi, Kurupelit Mevkii'nde yer alan Çakalca-Karadoğan Höyüğü'nde gerçekleştirilen arkeolojik kazılarla Amisos kentinin, M.Ö. 6. yüzyılın ortalarında Miletos kolonizasyonu etkisiyle kurulduğu ortaya konulmuştur.¹ Kolonizasyon etkisiyle kurulan kentin ekonomik ve siyasal olarak gelişmesi, kent alanının M.Ö. 4. yüzyıl içerisinde bugünkü İlkadım İlçesi'nde bulunan Toraman Tepe ve çevresine konumlandırılmasında etkili olmuştur.² İlk yerleşim alanının yaklaşık 16 km. doğusuna konumlandırılmış olan kent, nekropol sahasıyla birlikte değerlendirildiğinde yayılım alanı genişlemekte ve ilçenin Liman, Cedit, Kalkanca, Baruthane ve Karasamsun olmak üzere çeşitli mahallelerini içine alan geniş sınırlara ulaşmaktadır.³

Amisos kentinin nekropol alanında bulunan ve bugün Samsun'un İlkadım İlçesi, Cedit Mahallesi, Basarabya Sokak olarak adlandırılan mahalde ortaya çıkan yer altı kaya mezarı, kentin mezar geleneğini yansıması açısından önemli veriler sunmaktadır. Ayrıca mezar, işlenişle de kentin nekropol alanındaki diğer yer altı kaya mezarlarından farklı bir mimari yapıya sahiptir (Harita/Kroki 1).

Yer altı kaya mezarının çıkarılmış olduğu alan, günümüzde III. derece arkeolojik sit alanı olarak koruma altındaki sınırlarda kalmaktadır. Samsun Müze Müdürlüğü denetiminde 2013 yılında bu alandaki çalışmalar sırasında bir boşluk ortaya çıkmıştır. Toprağın çökmesiyle ortaya çıkan boşluğun bir yer altı kaya mezarının ana mekanına ait olduğu anlaşılmış ve mezarın kurtarma kazısı, Samsun Müze Müdürlüğü'nce gerçekleştirilmiştir⁴ (Resim 1).

Yer altı kaya mezarı, mimari işleniş açısından farklı bir yapıya sahip olsa da bölgenin karakteristik yapısını yansıtan ve genellikle nekropol alanında ortaya çıkmış olan diğer yer altı kaya mezarları gibi konglomera kayaç yapısına oyularak işlenmiştir.⁵ Mezar, tavan kısmının

¹ Şirin-Kolağasıoğlu 2016a, 37-38.

² Şirin -Kolağasıoğlu 2016a, 38.

³ Şirin-Kolağasıoğlu 2016b, 70.

⁴ Kazıya ilişkin bilgi, fotoğraf ve diğer dokümanlar, Samsun Müze Müdürlüğü arşivinden alınmıştır.

⁵ Diğer mezar örnekleri için bkz; Şirin-Kolağasıoğlu 2016b, 70-80; Şirin 2017, 86-126; Şirin-Kolağasıoğlu 2018a, 167-200.

çökmesiyle açığa çıktığı için mezarın giriş kısmı ve defin yerleri bütünlüğünü tam olarak koruyamamış olup çöken toprak dolgusu mezar yapısında tahribatlara neden olmuştur (Resim 2).

Yüzeyden yaklaşık 3 m. derinlikte bulunan mezarın giriş kısmı, doğu yönlüdür. Girişin etrafına 65 cm. genişliğinde ve 95 cm. yüksekliğinde 3 adet blok taş yerleştirilerek giriş, söveli bir yapıya kavuşturulmuştur. Giriş açıklığının kırılmış olan sol üst köşesi ise bir taş parçası ve kırık pt. (pişmiş toprak) stroter parçasıyla kapatılmıştır (Resim 3).

Mezarın girişten itibaren ana mekanı 4.50 m. genişliğinde ve 5.20 m. uzunluğunda dikdörtgen bir plana sahiptir (Plan 1). Ana mekanın kuzey ve güneyinde birer, batısında ise beş ayrı defin yeri bulunmakta olup zemin kısmı da defin yeri olarak kullanılmıştır. Burada ele geçen yoğun kemik kalıntıları ve defin buluntuları da bu durumu desteklemektedir. Mezarın ana mekanıyla defin bölmeleri 35 cm. genişliğinde, 2.45 m. uzunluğunda ve 60 cm. yüksekliğindeki pt. stroterlerin yatay olarak yerleştirilmesiyle örülmüş ve yüzeyi sıvanmış bir örgü duvar ile iki bölüme ayrılmıştır. İkiye ayrılan bölümü, giriş kısmından itibaren ana mekan ve defin yerleri oluşturmaktadır (Resim 4).

Mezardaki defin yerleri, konu bütünlüğü içinde daha kolay anlaşılabilmesi için mezar girişinden itibaren sıralanarak, “Defin Teknesi” ve “Defin Nişi” olarak adlandırılmıştır. Ana kayaya yatay şekilde oyularak açılmış olan ve pt. stroterlerle kapatılmış defin yerlerine “Defin Nişi”, ana kayanın zeminine oyularak açılmış defin yerlerine ise “Defin Teknesi” denilmiştir (Resim 5).

Defin Nişi I: (Kat. No. 1-2)

Defin Nişi I, mezar girişinin kuzeyinde yer almaktadır. Ana mekandaki düzleştirilmiş toprak dolgusunun kaldırılmasıyla ortaya çıkan defin nişi, mezar zemininden 30 cm. yüksekliktedir. 1.85 m. uzunluğunda ve 55/80 cm. genişliğindeki nişin açıklık kısmı, 4 adet pt. stroterin plaka şeklinde dik olarak yerleştirilmesiyle kapatılmış ve stroterlerin araları harçla sıvanmıştır (Resim 6). Nişin tavan kısmından defin üzerine yoğun olarak ana kaya parçaları dökülmüştür (Resim 7). Stroterler kaldırıldığında ise define inhumasyon gömü şeklinin uygulanmış olduğu ve definin dorsal pozisyonda nişe yatırıldığı tespit edilmiştir (Resim 8).

Defin nişi, işleniş açısından Amisos Nekropolü’nde sıklıkla karşılaştığımız konglomera ana kaya yapısına uzunlamasına oyulmuş nişlerden farklı olarak ana kayaya enlemesine oyularak işlenmiştir. Bu şekildeki işlenişle defin, niş içinde boydan boya görülebilecek şekilde konumlandırılmıştır (Resim 9).

Nişte defin buluntusu olarak, Samsun Müzesi envanterine 2013/124(A) olarak kayıtlı 1 adet cam unguentarium, 1 adet bronz sikke ve bronz bir aynaya ait parçalar ele geçmiştir (Resim 10-11).

Defin Nişi II:

Defin Nişi II, mezar girişinin kuzeybatısında yer almaktadır. Nişin içine çöken ana kaya parçaları nişin yapısında ve pt. stroterlerde tahribata neden olmuştur (Resim 12). 1.90 m. uzunluğunda ve 0.50/1 m. genişliğindeki nişin açıklık kısmı 30 cm. yüksekliğine dek yatay olarak yerleştirilmiş araları harçlı pt. stroterlerle örülmüş ve burada bir set oluşturulmuştur (Resim 13-14). Bu örülü setin üstünde ise 40 cm. uzunluğunda ve 50 cm. genişliğinde plaka şeklinde dik olarak yerleştirilmiş bir pt. stroter yer almaktadır. Diğer pt. stroterler ise niş

içinde yıkılmış haldedir (Resim 15). Nişte herhangi bir defin kalıntısı veya bir buluntu ele geçmemiştir.

Defin Teknesi I:

Defin Teknesi I, mezar girişinin batısında yer almaktadır. Defin teknesinin içi, tavandan düşen ana kaya parçaları ve dolgu toprakla dolmuştur (Resim 16). 1.85 m. uzunluğunda, 40 cm. genişliğinde ve 45 cm. derinliğindeki defin teknesi, mezar zeminine oyularak açılmıştır. Defin teknesinin üzeri, 40 cm. uzunluğunda ve 50 cm. genişliğindeki 4 adet pt. stroterin yatay olarak yan yana yerleştirilmesiyle kapalı bir konuma getirilmiştir. Ancak mezardaki çökmeden dolayı pt. stroterlerden sadece biri konumunu koruyabilmiş diğerleri tahribata uğramıştır (Resim 17). Ayrıca stroterler arasında da harç izleri tespit edilmiştir. Defin teknesinde herhangi bir kalıntı ya da bir defin buluntusu ele geçmemiştir.

Defin Teknesi II:

Defin Teknesi II, mezar girişinin batısında olup Defin Teknesi I ile bitişik konumdadır. 1.85 m. uzunluğunda, 50 cm. genişliğinde ve 50 cm. derinliğindeki defin teknesi, diğer defin teknesi gibi mezar zemininin oyulmasıyla oluşturulmuştur. Her iki defin teknesinin arasında 35 cm. genişliğinde ana kayadan oluşan bir set vardır. Defin teknesinin üzeri sonradan toprak dolgusuyla doldurularak kapatılmış olup içinde herhangi bir defin kalıntısı veya bir defin buluntusuna rastlanmamıştır (Resim 18-19).

Defin Teknesi III: (Kat. No. 3-9)

Defin Teknesi III, Defin Teknesi II ile bitişik konumdadır. 1.85 m. uzunluğunda, 50 cm. genişliğinde ve 45 cm. derinliğindeki defin teknesi, diğer defin tekneleri gibi aynı yapıım tekniğine sahip olup üzeri toprak dolgusuyla doldurularak kapalı hale getirilmiştir (Resim 20-21). Defin Teknesi II ile arasında 40 cm. genişliğinde ana kayadan oluşan bir set vardır. Ayrıca defin yerinde ortaya çıkan kemik kalıntılarında define inhumasyon gömü şeklinin uygulandığı tespit edilmiştir (Resim 22-23).

Define ait birden çok sayıda buluntu ele geçmiştir. Bunlar, Samsun Müzesi envanterine 2013/118(A), 119(A), ve 120(A) olarak kayıtlı 3 adet pt. unguentarium, 2013/121(A) ve 123(A) olarak kayıtlı 2 adet pt. kandil, 2013/122(A) olarak kayıtlı 1 adet pt. aslan protomlu aplik ile müze etütlüğüne 2013/209(Ett) olarak kayıtlı 1 adet bronz yüzük ile 1 adet bronz sikkeden oluşmaktadır (Resim 24-25).

Defin Nişi III: (Kat. No. 10-14)

Defin Nişi III, mezar girişinin güneybatısında yer almaktadır. Ana kayanın çökmesi defin nişinde tahribata neden olmuştur (Resim 26). Niş açıklığı, 40 cm. uzunluğunda ve 50 cm. genişliğinde dikey olarak yerleştirilmiş pt. stroterlerle yarıya kadar kapatılmıştır. 1.90 m. uzunluğunda ve 80 cm. genişliğindeki niş, mezar zeminiyle aynı seviyededir (Resim 27).

Define ait ele geçen buluntular, Samsun Müzesi envanterine 2013/126(A), 127(A), 128(A) ve 129(A) olarak kayıtlı 4 adet pt. unguentarium, 2013/132(A) olarak kayıtlı 1 adet pt. testiden oluşmaktadır (Resim 28-29).

Defin Teknesi IV:

Defin Teknesi IV, mezar girişinin güneyinde yer almaktadır. 2.90 m. uzunluğunda ve 70 cm. genişliğindeki defin nişi, mezar zeminiyle aynı seviyededir. Anakaya yapısına yatay olarak işlenerek açılmış olan nişin açıkta kalan cephesi, 30 cm. genişliğinde araları harçlı pt. stroterlerle örülü bir setle kapatılmış olup defin yeri tekne konumuna getirilmiştir (Resim 30). Mezarın ana kaya yapısının çökmesi ile örülü setin bir kısmı tahribata uğramıştır. Ayrıca örülü setin yüzeyi de harçla sıvalıdır (Resim 31). Defin teknesi içerisinde herhangi bir defin kalıntısına ya da bir defin buluntusuna rastlanmamıştır.

Mezarın Ana Mekanı: (Kat. No. 15-22)

Mezarın ana mekanında çökmeden dolayı oluşan yığıntı toprak temizlendiğinde mezar zemininden 50 cm. yüksekliğe dek döneminde doldurularak düzlenmiş bir toprak dolgusu tespit edilmiştir (Resim 32-33-34). Toprak dolgusunun kaldırılması sırasında, birden fazla olduğu anlaşılan fakat karışık şekilde ve yer yer yığıntı olduğu gözlemlenen defin kalıntıları ve definlere ait çeşitli buluntular ortaya çıkmıştır (Resim 35-36-37).

Toprak dolgusu içerisinde defin buluntusu olarak, Samsun Müzesi envanterine 2013/125(A) olarak kayıtlı 1 adet pt. kandil, 2013/130(A), 131(A), 133(A), 134(A), 135(A), 136(A) ve 137(A) olarak kayıtlı 7 adet pt. testi ele geçmiştir.

Ayrıca mezarda ele geçmiş olan 1 adet bronz kabara çivi, biri kurşun ve diğeri bronzdan yapılmış 2 adet iğne, 1 adet bronz kulp ve 6 adet bronz sikkenin (biri Defin Nişi I'den ele geçmiş fakat hangisinin olduğu bilinmemektedir) mezardaki konumları tespit edilememiştir (Kat. No. 23-28).

Tarihlendirme

Mezarda ele geçen defin buluntuları, benzer form ve işleniş özelliklerini yansıtan çeşitli örneklerle karşılaştırılmış olup tipolojik açıdan değerlendirilerek tarihlendirilmeye çalışılmıştır. Defin buluntularının sıralaması eser gruplarına göre yapılmıştır.

1- Unguentariumlar

Mezarda defin buluntusu olarak, 3 farklı formda toplam 8 adet unguentarium ele geçmiştir.

Bunlardan 5'i, Samsun Müzesi envanterine 2013/118(A), 126(A), 127(A), 128(A) ve 129(A) olarak kayıtlı (sırasıyla Kat. No.3, 10, 11, 12, 13), keskin çift konik (iğ) gövdeli pt. unguentariumlardır. M.Ö. 1. - M.S. 2. yüzyıl aralığına tarihlenen bazı örneklerde iğ şeklindeki gövdenin çift konik forma benzer bir işlenişte yapılmış olduğu görülmektedir.⁶ Bu yüzyıl aralığına tarihlenen Leodikeia unguentariumlarıyla Hierapolis Nekropolü'nden bazı unguentariumların, Amisos örnekleriyle benzerlikleri de görülebilmektedir.⁷ Denizli, Baklan, İncikli Köyü'ndeki bir Roma Nekropolü'nde ele geçen pt. unguentarium örneklerinde ise çift konik gövde ve form olarak işleniş özellikleri, Amisos unguentariumlarıyla daha da yoğun benzerlik taşımaktadır.⁸ Ayrıca, Amisos örnekleriyle keskin çift konik gövdenin işleniş ve

⁶ Dündar 2006, kat. no.U82, U107, U108, U124, lev. XII, XVIII, XXI, 85, 94, 98; Jovanovic 2014, cat. no.10, 14, s.100-101; Lafli 2003, taf.72a, 85d, 102b, 103f, 116a, 126f, s.76-79, 85-8.

⁷ Şimşek-Okunak-Bilgin 2011, tab.71-72; Yılmaz-Sevinç-Kök 2000, res.12, s.203-204, 209.

⁸ Indgjerd 2014, app.36, 42.

tipolojik olarak aynı özellikleri sergileyen daha çok Pisidya'da popüler olan, Kilikya'dan M.S. 3. yüzyıla ait unguentariumlar da oldukça benzerdir.⁹

Samsun Müzesi envanterine 2013/119(A) ve 120(A) (sırasıyla Kat. No.4 ve 5) olarak kayıtlı diğer 2 adet pt. unguentariumun işleniş özelliklerini yansıtan ve Pisidia'da popüler olan, kaideye dek inen oval gövdeli ve içi boş konik kaideli örneklerin benzerlerini, Greko-Roman Dönemi'ne tarihlenen Çorum Kuşsaray Sondajı'nda bulunan bir örnekte görmek mümkündür.¹⁰ Ayrıca, M.S. 2. yüzyıla ait Parion Nekropolü'nden çeşitli unguentariumlarla¹¹ M.S. 3. yüzyıla tarihlenen Kilikya örnekleri de Amisos buluntularıyla oldukça benzer tipolojik özellikler sergilemektedir.¹²

2013/124(A) (Kat. No.1) olarak Samsun Müzesi envanterine kayıtlı diğer bir unguentarium ise üfleme tekniğiyle yapılmış tüp biçimli cam unguentariumdur. Bu tip örneklerin tipolojik olarak benzerleri, M.S. 1. yüzyıldan 4. yüzyıla kadar geniş bir dönem aralığında çok fazla form değişikliğine uğramadan üretilerek kullanım görmüştür.¹³

2- Testiler

Mezarda, toplam 8 adet tek kulplu pt. testi ele geçmiştir. Testiler, 3 farklı gövde yapısına sahiptir. Gövdesi küt ve omuzdan itibaren daralan formlu olanlar ile boyun kısmı konik formlu olmak üzere işlenmiş olan pt. testilerin hepsi benzer işleniş özelliklerine sahiptir.

Samsun Müzesi envanterine 2013/130(A) (Kat. No.15) olarak kayıtlı olan boyun kısmı konik formlu tek kulplu testiyle benzer işleniş özelliklerini yansıtan tek kulplu testilerden, M.S. 3. yüzyılın ortalarına ve M.S. geç 3. yüzyıla tarihlenen örnekler dikkati çekmektedir.¹⁴ Bu örneklerin yanında Amisos buluntusuyla oldukça benzer forma sahip Dadastana Nekropolü'nden Roma Dönemi'ne ait tek kulplu bir testi¹⁵ ile Cevizoğlu Çiftliği Nekropolü'ndeki bir sanduka mezarda ele geçen M.S. 3. - 4. yüzyıllara tarihlenen tek kulplu testiler, Amisos örneğine tipolojik olarak oldukça benzer özellikler taşımaktadır.¹⁶ Ayrıca, Briula Nekropolü'nden bir yer altı oda mezarı buluntusu olan M.S. 4. yüzyılın ilk yarısına tarihlenen tek kulplu pt. testiler de form ve işleniş açısından Amisos testisiyle oldukça benzerdir.¹⁷

Samsun Müzesi envanterine 2013/131(A), 132(A), 133(A), 134(A), 135(A) ve 137(A) (sırasıyla Kat. No.16, 14, 17, 18, 19 ve 20) olarak kayıtlı olan omuzlardan gövdeye dek daralan formlu tek kulplu testilerin kaide, kulp, boyun ve ağzın işlenişleriyle benzer özellikler sergileyen Çayırhan-Gülşehri Nekropolü'nden bir mezar buluntusu olan M.S. 1. yüzyıla ait tek kulplu pt. testi ön plana çıkarmak mümkündür.¹⁸ Amisos testilerinde olduğu gibi gövdenin kaideden tutularak ağız kısmından gövdeye dek astar boyaya daldırılması ve gövdeden kaideye dek astarın akmasıyla oluşan işleniş şeklini ve özellikle bu testilerin

⁹ Lafli 2003, taf.166d-f, 167a-f, 168e, 193d, 194e-f, 195a-b, 197d-e, 198b, 199b-d, 200a, d-f, 98, 106-107.

¹⁰ Koşay 1968, res. 4, 89.

¹¹ Tavukçu 2006, lev. 45, res. 149-150, kat no. 111-112, 96, 228-29.

¹² Lafli 2003, taf.168b-d, 169a-f, 170a-c, 195d, 198a, 200c, 98, 106.

¹³ Bucovala 1968, no.250-251, 121-122; Lightfoot-Arslan 1992, no.107, 172; Yağcı 1993, lev.33a-b, 132-133; Yurtseven 2006, res.10-20, 104-105.

¹⁴ Robinson 1959, pl.24, m.150, 97-98.

¹⁵ Arslan-Cinemre-Erdoğan 2011, res.10, 336.

¹⁶ Özkan-Erkanal 1999, res.62d, 49, 212.

¹⁷ Yılmaz 2005, res.8, 55-58, 61.

¹⁸ Günel-Yurttagül-Yağcı 1992, lev.IX, res.3, 35, 45.

tipolojik olarak aynı işleniş yapısını sergileyen bir örneğini, Erzurum Müzesi'nde Roma Dönemi'ne ait tek kulplu bir pt. testide de görmek mümkündür.¹⁹ Ayrıca, Briula Nekropolü'ne ait bir mezar buluntusu olarak ele geçmiş M.S. 4. yüzyılın ilk yarısına tarihlenen tek kulplu pt. testiler de Amisos testileriyle oldukça benzerdir.²⁰

Samsun Müzesi envanterine 2013/136(A) (Kat. No.21) olarak kayıtlı olan gövde yapısı küt formlu tek kulplu pt. testinin benzer işleniş özelliklerini ise M.S. 1. yüzyıla ait gövdesi daha keskin bir şekilde küt formlu Çayırhan-Gülşehri Nekropolü'nden bir mezar buluntusu olarak ele geçmiş tek kulplu pt. testi de ve Parion Nekropolü'ndeki bir mezarda ele geçen gövdesi küt formlu bir testi örneğinde de görmek mümkündür.²¹ Amisos buluntusuyla, M.S. 4. yüzyılın sonlarına tarihlenen tek kulplu pt. testi²² ile M.S. erken 4. yüzyıla ait pt. testide tipolojik olarak oldukça benzerdir.²³

3- Kandiller

Amisos mezarında defin buluntusu olarak toplam 3 adet pt. kandil ele geçmiştir.

Samsun Müzesi envanterine 2013/121(A) (Kat. No.6) olarak kayıtlı olan pt. kandilin gövde, burun, fitil deliği ve kulpun işlenişleriyle benzer özellikler sergileyen Çayırhan-Gülşehri Nekropolü'nden M.S. 1. yüzyıla ait bir mezar buluntusu olan pt. kandil ile M.S. 1. - 2. yüzyıl aralığına tarihlenen pt. kandil örnekleri dikkati çekmektedir.²⁴ Amisos kandilleri işleniş ve form olarak, M.S. 4. yüzyılın üçüncü çeyreğine tarihlenen pt. bir kandille²⁵ ve Briula Nekropolü'nden bir mezar buluntusu olan M.S. 4. yüzyılın ilk yarısına tarihlenen pt. kandil örneğiyle oldukça benzer karakteristik özellikler taşımaktadır.²⁶

Samsun Müzesi envanterine 2013/123(A) (Kat. No.7) olarak kayıtlı olan bir diğer pt. kandilin, discus çevresindeki çift halka motifi ve omuz üzerinde baskı şeklinde işlenmiş oyuk motiflerinin oldukça benzerini, M.S. 2. yüzyıla ait bir pt. kandilde görmek mümkündür.²⁷ Ayrıca, Amisos kandilinin tipolojik olarak oldukça benzeri, M.S. 3. yüzyıla tarihlenen bir pt. kandilde de karşımıza çıkmaktadır.²⁸

Samsun Müzesi envanterine 2013/125(A) (Kat. No.22) olarak kayıtlı olan pt. kandilin ise discusunu çevreleyen bant motifi ve ince yivlerden itibaren hemen başlayan omuzun işleniş, M.S. 2. - 4. yüzyıllar arasına tarihlenen pt. kandillerle benzerlik taşımaktadır.²⁹ Tipolojik olarak ve işlenen ışın kabartması motifinin oldukça benzeri, Andriake'den kalıp tekniğinde üretilmiş Geç Roma - Doğu Roma Dönemi'ne tarihlenen pt. kandilde de görmek mümkündür.³⁰ Amisos örneğinin diskusu ve çevresinin işleniş açısından, M.S. 4. yüzyılın 2. yarısına ait bir pt. kandil ise oldukça benzer özellikler yansıtmaktadır.³¹ Ayrıca, M.S. 500 -

¹⁹ Erkmen-Barın-Tan-Toker-Kulaçoğlu 2005, res.sol alt, 52.

²⁰ Yılmaz 2005, res.8, 55-58, 61.

²¹ Günel-Yurttagül-Yağcı 1992, lev.VIII, res.2, 35, 44; Tavukçu 2006, lev.41, res.131, kat no.94, 84, 222, 366.

²² Robinson 1959, pl.17, 147, 78-79.

²³ Robinson 1959, pl.27, m 228, 103, 105.

²⁴ Günel-Yurttagül-Yağcı 1992, lev.XI, res.3, 35, 47; Indgjerd 2014, app.27, 50.

²⁵ Slane 1990, pl.5, 53, 34.

²⁶ Yılmaz 2005, res.9, 55-58, 61.

²⁷ Bezzi Martini 1987, fig.18, 111.

²⁸ Bailey 1988, pl.14, Q1700.

²⁹ Dağlı 2008, 17.

³⁰ Özdilek 2015, fig.31a, 97, 101-102.

³¹ Slane 1990, pl.5, 58, 35.

600 yıllarına tarihlenen pt. kandillerle de oldukça yakın form özelliklerini Amisos kandilinde de görmek mümkündür.³²

4- Yüzük

Samsun Müzesi etütlüğüne 2013/209(Ett) (Kat. No.8) olarak kayıtlı bronz yüzüğün akik taşı üzerinde Chi (X) ve Rho (P) harflerinin iç içe geçmesiyle oluşan “Ϟ” sembolü, Christomonogram (İsa Monogramı) bulunmaktadır. Bu sembol, Caesarealı tarihçi Eusobius'un “Vita Constantini” adlı eserinde anlattığı kadarıyla, M.S. 8 Ekim 312'de Milve Köprüsü'ndeki savaş sırasında Büyük Constantinus'un İsa'yı rüyasında görüp aralarında geçen bir diyalog sonrasında haç şeklindeki “Ϟ” labarumunu (flamayı) yaptırarak askerlerin kalkanlarına da bu işaretin bastırılmasıyla tanınmaya başlanmıştır.³³ M.S. 4. yüzyılın başlarında “Ϟ” sembolünün kullanımı artarak Erken Hristiyanlık Dönemi'nin haçlarından biri olarak yerini almıştır. M.S. 4. - 7. yüzyıl aralığında yaygın olarak kullanılan sekiz tip ana haç içerisinde yer alan “Ϟ” sembolünün³⁴ Constantinus öncesinde varlığı bilinsede bu sembol Constantinus ile tanınarak yaygınlaşmıştır.³⁵

Amisos yüzüğündeki gibi kakma tekniğiyle işlenmiş olan, M.S. 4. - 5. yüzyıllara tarihlenen akik taşı üzerinde “Ϟ” betimli altın yüzükle³⁶ M.S. 4. yüzyıla ait kare formlu yüzük taşına aynı teknikle işlenmiş “Ϟ” sembolünün bulunduğu altın yüzüklerde de Chi Rho harflerinden oluşan “Ϟ” monogramı aynı formda karşımıza çıkmaktadır.³⁷

5- Kabara Çivi: (Kat. No.23)

Mezarda ele geçen bronz kabara çivinin buluntu konumu belli değildir. Çivinin boyutunun küçük olması, daha çok ahşap bir malzemenin süsleme ögesi olarak kullanılmış olabileceğini düşündürmektedir.

Amisos çivisinin tipolojik olarak benzerini, Yüceören Nekropolü'nden bir mezar buluntusu olan M.S. 1. yüzyıla tarihlenen bronz bir kabara çivide görmek mümkündür.³⁸ Hellenistik Dönem'den başlayarak Roma İmparatorluk Dönemi'nin sonuna kadar çeşitli mimari yapılarda da karşımıza çıkan Amisos çivisine göre daha iri kabara çivilerin işleniş olarak benzerleri, M.S. 1. ve 3. yüzyıl aralığına tarihlenen örneklerde de karşımıza çıkmaktadır.³⁹

6- Sikkeler: (Kat. No.27-28)

Mezarda ele geçen fakat buluntu konumu belli olmayan 6 adet bronz sikkeden sadece biri okunabilmiştir. Diğer sikkeler okunamayacak kadar deforme olmuştur. Okunabilen sikke ise bir Amisos Kent sikkesidir. Sikke, VI. Mithradates Dönemi'ne (M.Ö. 120-65)

³² Bussiere-Wohl 2017, 528-529, 388-389.

³³ Kaymaz 2014, 216-217; Özdemir-Öztaşkın 2010, 490; Taş-Özcan 2015, 249-250.

³⁴ Taş-Özcan 2015, 254.

³⁵ Kaymaz 2014, dipnot.4, 216.

³⁶ Royal-Athena Galleries.

³⁷ Spier-Hindman 2012, fig.5.1, 5.2, 54-57.

³⁸ Davidson 1952, pl.72, fig.1033, 142; Şenyurt-Akçay-Kamış 2005, res.79, 67, 69.

³⁹ Demirer 2016, kat. no.8, 245-246, 250-251, 253.

tarikhlenmektedir.⁴⁰ Sikkenin ön yüzünde, başında sarmaşık yaprağı bulunan Genç Dionysos başı sağa dönük, arka yüzünde ise Cista Mystica, Thrysos, panter derisi, monogram ve “AMİΣOY” lejantı bulunmaktadır.

Sonuç olarak;

Mezarda ele geçen buluntulardan, bronz sikke VI. Mithradates Dönemi'ne (M.Ö. 120-65), akik taşında “P” monogramı bulunan bronz yüzük ise M.S. 4. yüzyıla tarihlenmektedir. Diğer buluntular ise form ve işleniş açısından analogik olarak değerlendirildiğinde mezar yapısını ve defin buluntularını, Geç Roma İmparatorluk Dönemi'nin M.S. 4. yüzyılına tarihlendirmek mümkündür.

Değerlendirmeler

M.S. 4. yüzyıla tarihlenen defin buluntuları arasında, VI. Mithradates Dönemi'ne ait bronz bir sikkenin ele geçmesi bazı değerlendirmeler yapılmasını gerekli kılmıştır. Sikkenin varlığı, mezar yapısının iki farklı dönemde kullanılmış olabileceğini düşündürmekle birlikte mezarın, M.S. 4. yüzyılda ilk kez kullanılarak sikkenin bu dönemde bir defin buluntusu olarak mezara konulmuş olabileceğini de elirtmek gerekir.

Mezar eğer Geç Helenistik Dönem'de ilk kez kullanılmışsa VI. Mithradates Dönemi'ne tarihlenen bronz sikke defin ya da definlere ait buluntu ve kalıntıların ikinci kullanım için mezardan çıkarılması sırasında mezar içine düşürülmüş ya da bırakılmış olmalıdır. Bu durumda mezar yapısı ilk olarak Geç Helenistik Dönem'de kullanılmış ve M.S. 4. yüzyılda mezarın ikinci kullanımı sırasında da bronz sikke bu yüzyıl buluntularıyla birlikte ele geçmiş olmalıdır.

Diğer yandan Amisos kentinin Helenistik Dönemi'ne tarihlenen yer altı kaya mezarlarında defin nişi, defin klinesi veya ana mekan düzenlemeleri ekseninde farklı işlenişler karşımıza çıkmaktadır.⁴¹ Bu işlenişler mezar yapımına ilişkin sade ve özenli bir mimariyi göstermektedir. Konumuzu oluşturan mezarın yapım şekli ise daha karışık ve ayrıntısız bir yapıya sahiptir. Kentin teritoryumunda hem Helenistik hem de Roma İmparatorluk Dönemi'nde kullanılmış olan mezarlar bulunmasına rağmen ikinci kullanımda mezarın ilk yapım şeklinde belirgin bir değişiklik görünmez.⁴² Eğer bu mezar Geç Helenistik Dönem'de ilk kez kullanılmış ise Geç Roma İmparatorluk Dönemi'nde de (M.S. 4. yüzyıl) mimari olarak benzer bir yapıyı yansıtıyor olmalıydı. Fakat mezarın mimari yapısı erken dönem yer altı kaya mezarı örneklerinden farklı bir yapıya sahiptir. Bu durum her ne kadar erken dönemde yapılmış olan mezarın geç dönemde mimari olarak değişikliğe uğramış olabileceğini düşündürse de mezarın ilk yapılışı kentin diğer mezar örnekleri ışığında geç dönemin mimari yapısına daha yakındır.

Diğer bir husus ise mezarın girişine konulan blok taşın varlığıdır. Blok taşın sol üst köşesindeki kırık olan kısım ufak taş ve pt. stroter parçasının sıkıştırılmasıyla kapatılmıştır. Bu durum mezarın ilk defin sonrasında tekrar açılarak kapatıldığını göstermektedir. Mezarın defin tekneleri ya da nişlerinden bazılarında bir define ulaşılmayıp ana mekanın zeminine ise bazı definlerin yerleştirilerek üzerinin toprak dolgusuyla kapatılmış olması bu durumu destekler niteliktedir.

⁴⁰ Malloy 1970, 26c, g, 8; SNG BM Black Sea, 1199-1208.

⁴¹ Şirin 2017, 98; Örnekler için bkz: Şirin-Kolağasıoğlu 2016b, 78-80; Şirin-Kolağasıoğlu 2018, 167-200; Şirin-Kolağasıoğlu-Yiğitpaşa 2018, 78-115.

⁴² Örnekler için bkz: Şirin 2017, res.47-53, 98-99.

Sonuç olarak; Mezar, M.S. 4. yüzyılda iki kullanıma sahne olmuş olup Geç Helenistik Dönem'e ait bronz sikke ise bu kullanımlar sırasında Kharon geleneği doğrultusunda simgesel bir bahşış olarak definle bir mezara bırakılmış olmalıdır.

Ayrıca, defin buluntularından M.S. 4. yüzyıla tarihlenen akik taşı üzerinde “P” sembolünün yer aldığı bronz yüzüğün varlığının da kentin Erken Hristiyanlık Dönemi'ne ışık tutması açısından önemli bir yer tuttuğunu vurgulamak gerekir.

KAYNAKÇA

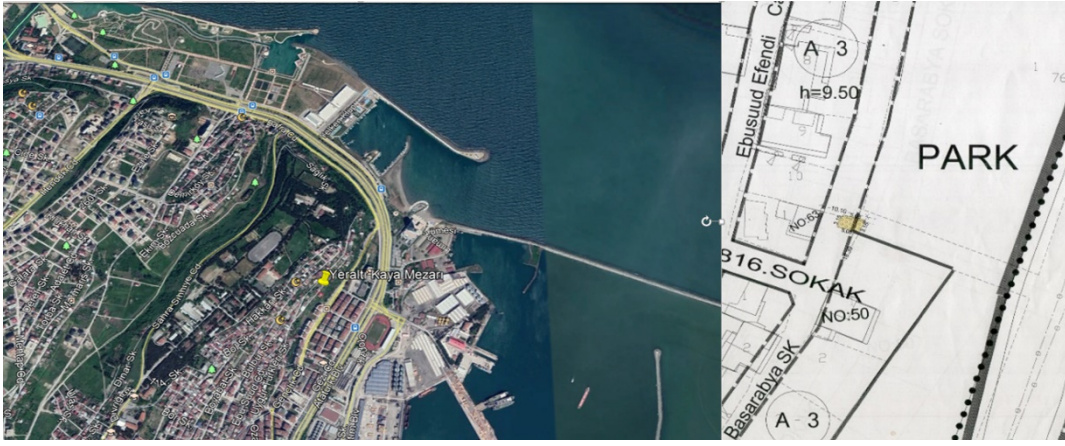
- Arslan, M., Cinemre, O. ve Erdoğan, T. 2011, “Dadastana Nekropolü 2009 Yılı Kurtarma Kazısı”, *19. Müze Çalışmaları ve Kurtarma Kazıları Sempozyumu*, (29 Nisan-05 Mayıs 2010, Ordu), Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayın No:3269, Ankara, 327-340.
- Bailey, D. M. 1988, *A Catalogue of the Lamps in the British Museum III. Roman Provincial Lamps*, British Museum Publications, London.
- Bezzi Martini, L. 1987, *Necropoli e Tombe Romane di Brescia e Dintorni*, Blescia.
- Boulter, G. C. 1963, “Graves in Lenormant Street, Athens”, *Hesperia*, 32/2, 113-137.
- Bucovala, M. 1968, *Vase Antice de Sticla la Tomis (Antique Glass Dishes at Tomis)*, Muzeul de Archeologie, Constanta.
- Bussiere, J. ve Wohl, B. L. 2017, *Ancient Lamps in the J. Paul Getty Museum*, J. Paul Getty Museum, L.A.
- Dağlı, G. 2008, *Hadrianoupolis Surları Kurtarma kazısında Bulunan Roma ve Bizans Dönemi Kandilleri*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Klasik Arkeoloji ABD.
- Davidson, G. R. 1952, *The Minor Objects. Corinth Vol.XI*, ASCS Athens, Princeton.
- Davidson, P. F. ve Oliver, A. 1984, *Ancient Greek and Roman Gold Jewelry in the Brooklyn Museum*, (Eds. Hall, E. S. ve Bothmer, B. V.), Published by the Brooklyn Museum, N.Y.
- Demirer, Ü. 2016, “2013 Yılı Perge Kazılarında Bir Metal Buluntu Grubu”, *Cedrus*, IV, 243-259.
- Dündar, E. 2006, *Hellenistik Çağ ve Roma Dönemleri Patara Unguentariumları*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Adnan Menderes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Erkmen, M.-Barın, F. G.-Tan, S.-Toker, A.-Kulaçoğlu B. 2005, *Erzurum Müzeleri*. Yapı Kredi Yayınları: 2222, İstanbul.

- Grinder-Hansen, K. 1991, "Charon's Fee in Ancient Greece? Some Remarks on or Well-Known Death Rite," (Ed. Fischer-Hansen, T.), *Acta Hyperborea*, 3, 207-2018.
- Günel, T.-Yurttagül, E.-Yağcı, R. 1992, "Çayırhan-Gülşehir Nekropol Alanı Kurtarma Kazısı 1991", *Anadolu Medeniyetleri Müzesi 1991 Yıllığı*, Anadolu Medeniyetleri Müzesini Koruma ve Yaşatma Derneği Yayın No:II-6, Ankara, 29-70.
- Indgjerd, H. R. 2014, *The Grave Goods of Roman Hierapolis: an Analysis of the Finds from Four Multiple Burial Tombs*. (Unpublished Master Thesis), Department of Archaeology, Conservation and History University, Oslo.
- Jovanovic, J. 2014, "Hellenistic Ware From Salona-Unguentaria." (Eds. Nemeth, G. ve Bajnok, D.), *Miscellanea Historiae Antiquitatis Proceedings of the First Croatian-Hungarian Phd Conference on Ancient History*, Budapest-Debrecen, 89-110
- Kaymaz, Y. 2014, "Büyük Constantinus'un Hıristiyanlığı Meselesi", *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, XVI/29, 213-235.
- Koşay, H. Z. 1968, "Kuşsaray (Çorum) Sondajı", *Türk Arkeoloji Dergisi*, XV/I, 89-97.
- Lafli, E. 2003, *Studien zu Hellenistischen, Kaiserzeitlichen und spatantikfrühbyzantinischen Tonunguentarien aus Kilikien und Pisidien (Südtürkei): Der Forschungsstand und Eine Auswahl Von Fundobjekten aus den Örtlichen Museen*, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Philosophischen Fakultät der Universität zu Köln, Köln.
- Lightfoot, C. S. ve Arslan, M. 1992, *Anadolu Antik Camları: Yüksel Erimtan Koleksiyonu*, Ankara.
- Malloy, A. G. 1970, *The Coinage of Amisus*, N.Y.
- Özdemir, H.-Öztaşkın, G. K. 2010, "Denizli Arkeoloji Müzesi'nde Yer Alan Bizans Dönemi Maden Haçlarından Bir Grup", *XIII. Ortaçağ Ve Türk Dönemi Kazıları ve Sanat Tarihi Araştırmaları Sempozyumu Bildirileri* (14-16 Ekim 2009, Denizli), Pamukkale Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sanat Tarihi Bölümü Yayınları No:1, 490-499.
- Özdilek, B. 2015, "Andriake Sinagogu'ndan Seçilmiş Örneklerle Hellenistik ve Roma Dönemi Seramiklerine Genel Bir Bakış", *Cedrus*, III, 89-117.
- Özkan, T.-Erkanal, H. 1999, *Tahtalı Barajı Kurtarma Kazısı Projesi*. (Ed. Özkan, T.), Dsi Genel Müdürlüğü Yayını, İzmir.
- Robinson, H. S. 1959, *Pottery of the Roman Period: Chronology*. The Athenia Agora V, The American School of Classical Studies at Athens.
- Royal-Athena Galleries: <http://www.royalathena.com/PAGES/GoldSilverCatalog/Roman/GM1532.html> (02/01/2019)
- Slane, K. W. 1990, *The Sanctuary of Demeter and Kore: The Roman Pottery and Lamps*, Corinth XVIII/II, The American School of Classical Studies at Athens.
- SNG BM Black Sea, *Sylloge Nummorum Graecorum*. Vol.IX, The British Museum, Part.1: The Black Sea, British Museum Press, 1993.

- Spier, J.-Hindman, S. 2012, *Byzantium and the West: Jewelry in the First Millennium*. Paul Holberton Publishing, London.
- Şenyurt, S. Y.-Akçay, A.-Kamış, Y. 2005, *Yüceören Doğu Kilikya'da Bir Helenistik Roma Nekropolü*, Bakü-Tiflis-Ceyhan Ham Petrol Boru Hattı Projesi Arkeolojik Kurtarma Kazıları Yayınları:1, Ankara.
- Şimşek, C.-Okunak, M.-Bilgin, M. 2011, *Laodikeia Nekropolü (2004-2010 Yılları)*, Ege Yayınları İstanbul.
- Şirin, O. A.-Kolağasıoğlu, M. 2016a, *Çakalca-Karadoğan Höyüğü: Arkaik Dönemde Amisos ve Kybele Kültü*, SAMTAB (Samsun ve Çevresi Turizm Alanı Altyapı Hizmet Birimi) Yayınları 1, Samsun.
- Şirin, O. A.-Kolağasıoğlu, M. 2016b, "Antik Amisos Kenti'nden Bir Yer Altı Odalı Mezar Örneği", *Bütünşehir Kent Kültür Dergisi*, 2/12, 78-80.
- Şirin, O. A. 2017, "Amisos'ta Lahit Mezar Geleneği", *Amisos*, 2/3, 86-126.
- Şirin, O. A.-Kolağasıoğlu, M. 2018, "Amisos'ta Urne Mezar Geleneği", *Amisos*, 3/4, 167-200.
- Şirin, O. A.-Kolağasıoğlu, M.-Yiğitpaşa, D. 2018, "Tekkeköy İlçesi Kaya Mezarları", *Tekkeköy Tarihi, Dünden Bugüne: Antik Dönem*, C.1, (Ed. Erler, M. Y., Temür, A. ve Yiğitpaşa, D.), Samsun, 78-115.
- Taş, T.-Özcan, F. 2015, "M.S. 4.-7. Yüzyıllar Arasında Haç Motiflerinin Gelişimi", *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 1/21, 247-275.
- Tavukçu, Z. A. 2006, *Parion Nekropolü 2005 Yılı Buluntuları*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimsel Enstitüsü, Arkeoloji ABD.
- Yağcı, E. E. 1993, *Başlangıcından Geç Antik Dönem Sonuna Kadar Anadolu'da Cam*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Arkeoloji ve Sanat Tarihi ABD.
- Yılmaz, S.-Sevinç, C.-Kök, Ş. 2000, "Denizli, Baklan, İncikli Köyü, Karahöyük Mevkii'nde Roma Nekropolü 1998 Yılı Kurtarma Kazısı", *10. Müze Kurtarma Kazıları Semineri* (26-28 Nisan 1999, Kuşadası), Kültür Bakanlığı Yayın No: 2347, Ankara, 201-210.
- Yılmaz, M. 2005, "Kurtuluş Beldesi (Briula Nekropolü) Kurtarma Kazısı", *14. Müze Çalışmaları ve Kurtarma Kazıları Sempozyumu* (30 Nisan-2 Mayıs 2004, Nevşehir), Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayın No: 3031, Ankara, 55-62.
- Yurtseven, F. 2006, "Tarsus Köylü Garajı Mezarı Buluntuları", *Anadolu (Anatolia)*, 31, 91-121.

MEZARDAN KESİTLER⁴³

⁴³ Kurtarma kazısına ilişkin fotoğraflar, Samsun Müze Müdürlüğü arşivinden alınmıştır.

Harita/Kroki 1: Yeraltı kaya mezarının konumu (Harita Google Earth'ten alıntıdır. 02/02/2019).

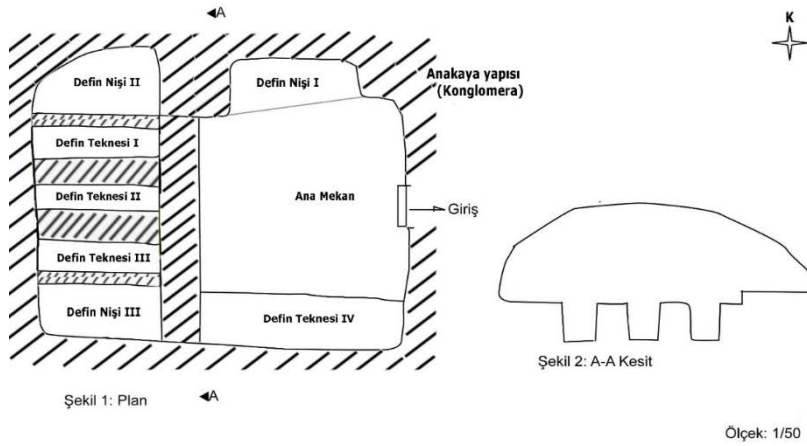
Resim 1: Mezarın ortaya çıkışından görünüm.

Resim 2: Mezarın çöken tavan kısmı.

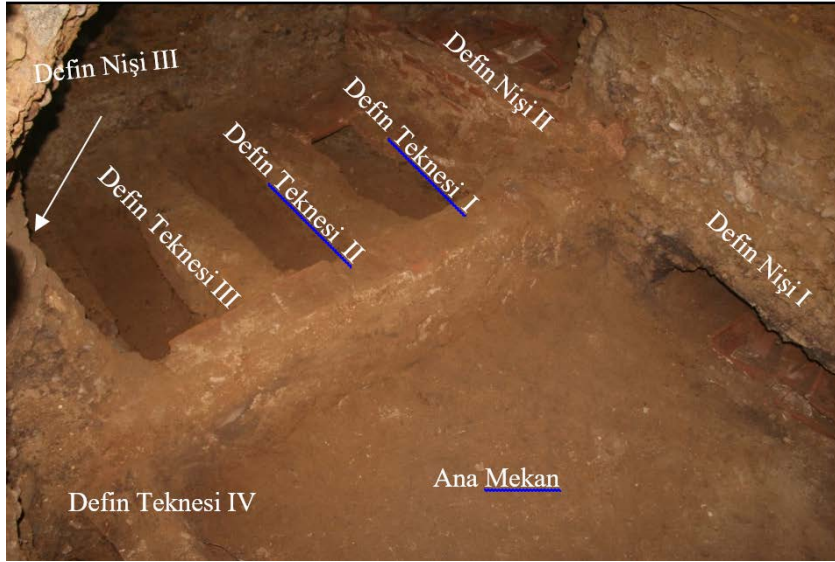
Resim 3: Söveli olan mezar girişi.

Plan 1: Mezar planı (Arkeolog Uğur Akyüz'ün çiziminden uyarlamadır).

Resim 4: Mezarın, ana mekânıyla defin bölmelerini ayıran örgü setten görünüm.

Resim 5: Mezardaki defin bölmelerinin genel görünümü.

Resim 6: Defın Nişi I.

Resim 7: Niş içinden görünüm.

Resim 8: Nişteki defin kalıntısından görünüm.

Resim 9: Temizlendikten sonra defin nişinden görünüm.

Resim 10: Defin nişinde ortaya çıkan buluntuların in-situ konumları.

Resim 11: Defin nişinde ortaya çıkan buluntuların in-situ konumları.

Resim 12: Defin Nişi II.

Resim 13: Temizlendikten sonra defin nişinden görünüm.

Resim 14: Nişteki örülü set.

Resim 15: Niş içinde ele geçen pt. stroterlerden görünüm.

Resim 16: Defin Teknesi I.

Resim 17: Defin teknesi ve temizlendikten sonraki görünümü.

Resim 18: Defin Teknesi II.

Resim 19: Defin teknesinin temizlendikten sonraki görünümü.

Resim 20: Defin Teknesi III.

Resim 21: Defin teknesindeki çalışmalardan görünüm.

Resim 22: Defin teknesinde in-situ olarak ele geçen defin buluntularından görünüm.

Resim 23: Defin teknesinin temizlendikten sonraki görünümü.

Resim 24: Defin teknesinde in-situ olarak ele geçen defin buluntularından örnekler.

Resim 25: Defin teknesinde in-situ olarak ele geçen defin buluntularından örnekler.

Resim 26: Defin Nişi III.

Resim 27: Nişin temizlendikten sonraki görünümü.

Resim 28: Nişte in-suti olarak ele geçen defin buluntularından örnekler.

Resim 29: Nişte in-suti olarak ele geçen defin buluntularından örnekler.

Resim 30: Defin Teknesi IV.

Resim 31: Defin teknesindeki örgü setten görünüm.

Resim 32: Ana mekandan görünüm.

Resim 33: Ana mekandaki toprak dolgusundan görünüm.

Resim 34: Ana mekandaki definlere ait iskelet kalıntıları ve defin buluntularının in-situ konumlarından görünüm.

Resim 35: Ana mekandaki in-situ konumdaki defin buluntuları.

Resim 36: Ana mekanda ortaya çıkan kafatasından görünüm.

Resim 37: Kafatasından bir ayrıntı.

KATALOG

- Kat. No.** : 1
Evn. No. : 2013/124(A).
Eserin Adı : Unguentarium.
Maddesi : Cam.
Konumu : Defin Nişi I.
Ölçüleri : Yükseklik: 8.4 cm. - Ağız Çap: 1.7 cm.
Tanımı : Açık yeşil renklidir. Serbest üfleme tekniğiyle yapılmış olup tüp formludur. Yuvarlak ağızlı, ağız kenarı dışa taşkın ve içe doğru katlanmıştır. Kaidesi ovaldir.
Tarihi : M.S. 4. yüzyıl.

- Kat. No.** : 2
Evn. No. : -
Eserin Adı : Ayna.

Maddesi	: Bronz.
Konumu	: Defin Nişi I.
Ölçüleri	: -
Tanımı	: Aynanın tabla kısmı yuvarlak, tutamak kısmı ise köşeli dikdörtgen formludur. Kırık iki parçalı olan aynada yoğun patinalaşma mevcuttur.
Tarihi	: M.S. 4. yüzyıl.

Kat. No.	: 3
Evn. No.	: 2013/118(A).
Eserin Adı	: Unguentarium.
Maddesi	: Pt.
Konumu	: Defin Teknesi III.
Ölçüleri	: Yükseklik: 26.3 cm. - Ağız Çap: 3.3 cm. – Kaide Çap: 4.6 cm.
Tanımı	: Hamuru açık kahverengidir. Yuvarlak ağızlı ve dışa çekik ağız kenarlıdır. Uzun silindirik boyunlu, çift konik (iğ) gövdeli, düz ve yayvan tabanlıdır. Alt kısımda kazımayla yapılmış spiral bir yiv bulunmaktadır.
Tarihi	: M.S. 4. yüzyıl.

- Kat. No.** : 4
Evn. No. : 2013/119(A).
Eserin Adı : Unguentarium.
Maddesi : Pt.
Konumu : Defin Teknesi III.
Ölçüleri : Yükseklik: 22.7 cm. - Ağız Çap: 3.2 cm. - Kaide Çap: 4.2 cm.
Tanımı : Hamuru açık kahverengidir. Yuvarlak ağızlı ve dışa çekik ağız kenarlıdır. Uzun silindirik boyunlu, kaideye dek inen oval gövdeli ve içi boş konik tabanlıdır.
Tarihi : M.S. 4. yüzyıl.

- Kat. No.** : 5
Evn. No. : 2013/120(A).
Eserin Adı : Unguentarium.
Maddesi : Pt.
Konumu : Defin Teknesi III.

- Ölçüleri** : Yükseklik: 22.5 cm. - Ağız Çap: 3.1 cm. - Kaide Çap: 4.2 cm.
- Tanımı** : Hamuru açık kahverengidir. Yuvarlak ağızlı ve dışa çekik ağız kenarlıdır. Uzun silindirik boyunlu, kaideye dek inen oval gövdeli ve içi boş konik tabanlıdır.
- Tarihi** : M.S. 4. yüzyıl.

- Kat. No.** : 6
- Evn. No.** : 2013/121(A).
- Eserin Adı** : Kandil.
- Maddesi** : Pt.
- Konumu** : Defin Teknesi III.
- Ölçüleri** : Yükseklik: 4.8 cm. - Gövde Çap: 8.4 cm. - Dip Çap: 4.2 cm.
- Tanımı** : Hamuru açık kahverengidir. Gövde üzeri kırmızı astar boyalıdır. Yağ deliği, hafif içbükey formlu diskusun ortasına yakın olup çevresi kırılmıştır. Diskus halkası ve burun kısmı dardır. Fital deliği yuvarlaktır. İki yivli dikey kulplu ve düz diplidir.
- Tarihi** : M.S. 4. yüzyıl.

- Kat. No.** : 7
Evn. No. : 2013/123(A).
Eserin Adı : Kandil.
Maddesi : Pt.
Konumu : Defin Teknesi III.
Ölçüleri : Yükseklik: 3.5 cm. - Gövde Çap: 7 cm.
Tanımı : Hamuru açık kahverengidir. Yuvarlak fitil delikli, üç yivli dikey kulplu ve düz diplidir. İç bükey şeklinde olan diskus kısmı kırıktır. Omuzda baskıyla yapılmış oyuk motifler vardır. Burun kısmı kısadır.
Tarihi : M.S. 4. yüzyıl.

- Kat. No.** : 8
Ett. No. : 2013/209(Ett)
Eserin Adı : Yüzük.
Maddesi : Bronz - Akik
Konumu : Defin Teknesi III.
Ölçüleri : -
Tanımı : Yuvarlağa yakın halka kısmı ortada bir kırılma yapmaktadır. Yüksek bir kaideye sahip yüzük kaşına sekiz köşeli bir akik taşı yerleştirilmiştir. Kırmızı

renkli akik taşı üzerinde kakma yöntemiyle yapılmış “P” monogramı bulunmaktadır. Yüzük gövdesinde yoğun patinalaşma mevcuttur.

Tarihi : M.S. 4. yüzyıl.

Kat. No. : 9

Evn. No. : 2013/122(A).

Eserin Adı : Aslan Protomlu Aplik.

Maddesi : Pt.

Konumu : Defin Teknesi III.

Ölçüleri : Yükseklik: 8.3 cm. - Uzunluk: 10.6 cm.

Tanımı : Hamuru kahverengidir. Kalıpta yapılmıştır. Aslan başının sol cephesi tasvir edilmiştir. Aslanın ağzı açık, burun ve gözler belirgindir. Yeleler arkaya doğru kazıma şeklinde taralıdır.

Tarihi : M.S. 4. yüzyıl.

Kat. No. : 10

Evn. No.	: 2013/126(A).
Eserin Adı	: Unguentarium.
Maddesi	: Pt.
Konumu	: Defin Nişi III.
Ölçüleri	: Yükseklik: 26.6 cm. - Ağız Çap: 3.5 cm. – Kaide Çap: 4.6 cm.
Tanımı	: Hamuru açık kahverengidir. Yuvarlak ağızlı ve dışa çekik ağız kenarlıdır. Uzun silindirik boyunlu, çift konik (iğ) gövdeli, düz ve yayvan tabanlıdır. Alt kısımda kazımayla yapılmış spiral bir yiv bulunmaktadır.
Tarihi	: M.S. 4. yüzyıl.

Kat. No.	: 11
Evn. No.	: 2013/127(A).
Eserin Adı	: Unguentarium.
Maddesi	: Pt.
Konumu	: Defin Nişi III.
Ölçüleri	: Yükseklik: 26.5 cm. - Ağız Çap: 3.3 cm. - Kaide Çap: 4.5 cm.
Tanımı	: Hamuru açık kahverengidir. Yuvarlak ağızlı ve dışa çekik ağız kenarlıdır. Uzun silindirik boyunlu, çift konik (iğ) gövdeli, düz ve yayvan tabanlıdır. Alt kısımda kazımayla yapılmış spiral bir yiv bulunmaktadır.
Tarihi	: M.S. 4. yüzyıl.

- Kat. No.** : 12
Evn. No. : 2013/128(A).
Eserin Adı : Unguentarium.
Maddesi : Pt.
Konumu : Defin Nişi III.
Ölçüleri : Yükseklik: 27.3 cm. - Ağız Çap: 3.2 cm. - Kaide Çap: 4.7 cm.
Tanımı : Hamuru açık kahverengidir. Yuvarlak ağızlı ve dışa çekik ağız kenarlıdır. Uzun silindirik boyunlu, çift konik (iğ) gövdeli, düz ve yayvan tabanlıdır. Alt kısımda kazımayla yapılmış spiral bir yiv bulunmaktadır.
Tarihi : M.S. 4. yüzyıl.

- Kat. No.** : 13
Evn. No. : 2013/129(A).

Eserin Adı	: Unguentarium.
Maddesi	: Pt.
Konumu	: Defin Nişi III.
Ölçüleri	: Yükseklik: 26.6 cm. - Ağız Çap: 3.5 cm. - Kaide Çap: 4.6 cm.
Tanımı	: Hamuru açık kahverengidir. Yuvarlak ağızlı ve dışa çekik ağız kenarlıdır. Uzun silindirik boyunlu, çift konik (iğ) gövdeli, düz ve yayvan tabanlıdır. Alt kısımda kazımayla yapılmış spiral bir yiv bulunmaktadır.
Tarihi	: M.S. 4. yüzyıl.

Kat. No.	: 14
Evn. No.	: 2013/132(A).
Eserin Adı	: Testi.
Maddesi	: Pt.
Konumu	: Defin Nişi III.
Ölçüleri	: Yükseklik: 20.5 cm. - Ağız Çap: 6.2 cm. - Kaide Çap: 7.6 cm.
Tanımı	: Hamuru açık kahverengidir. Konik boyundan omza doğru genişleyen gövde, kaideye dek daralmaktadır. Ağız kısmı geniş dışa taşkın bant şeklindedir. Gövde yarıya dek kırmızı astar boyalıdır. Ağızın alt kısmından omza birleşen iki yivli tek kulpludur. Kaidesi halka formludur.
Tarihi	: M.S. 4. yüzyıl.

- Kat. No.** : 15
Evn. No. : 2013/130(A).
Eserin Adı : Testi.
Maddesi : Pt.
Konumu : Ana Mekan.
Ölçüleri : Yükseklik: 14.1cm. - Ağız Çap: 6.4 cm. - Kaide Çap: 3.6 cm.
Tanımı : Hamuru devetüyü rengindedir. Gövde, aşağıya dek genişlemekte olup omuzdan yukarı ise konik şeklini alarak uzanmaktadır. Kısa boyundan gövdeye birleşen yivli tek kulpludur. Gövde yarıya dek kırmızı astar boyalı olup üzerinde spiral yivler bulunmaktadır. Kaide kısmı dar halka şeklindedir.
Tarihi : M.S. 4. yüzyıl.

- Kat. No.** : 16
Evn. No. : 2013/131(A).
Eserin Adı : Testi.
Maddesi : Pt.
Konumu : Ana Mekan.
Ölçüleri : Yükseklik: 22.2 cm. - Ağız Çap: 6.5 cm. - Kaide Çap: 4.6 cm.
Tanımı : Hamuru açık devetüyü rengindedir. Gövde, konik boyundan itibaren omuzlardan aşağıya dek genişleyerek kaideye doğru daralmaktadır. Ağız kısmı geniş bant şeklindedir. Gövde yarıya dek kırmızı astar boyalıdır. Şerit şekilli tek kulp, ağzın alt kısmından omza birleşmiştir. Kaide halka formudur.

Tarihi : M.S. 4. yüzyıl.

Kat. No. : 17

Evn. No. : 2013/133(A).

Eserin Adı : Testi.

Maddesi : Pt.

Konumu : Ana Mekan.

Ölçüleri : Yükseklik: 22.2 cm. - Ağız Çap: 6.7 cm. - Kaide Çap: 5.5 cm.

Tanımı : Hamuru kahverengidir. Omuzlardan itibaren genişleyen gövde, kaideye doğru daralmaktadır. Ağız kalın bant şeklindedir. Gövde yarıya dek kahverengi astar boyalıdır. Boyundan omuza birleşen yivli tek kulpludur. Kaidesi halka formludur.

Tarihi : M.S. 4. yüzyıl.

Kat. No. : 18

Evn. No. : 2013/134(A).

Eserin Adı : Testi.

Maddesi : Pt.

Konumu : Ana Mekan.

Ölçüleri : Yükseklik: 21.8 cm. - Ağız Çap: 6.6

- Tanımlı** : cm. - Kaide Çap: 6.9 cm.
: Hamuru kahverengidir. Omuzlardan itibaren genişleyen gövde, kaideye doğru daralmaktadır. Ağız kısmı yivli kalın bant şeklindedir. Boyundan omuza birleşen iki yivli tek kulpludur. Kaidesi halka formludur.
- Tarihi** : M.S. 4. yüzyıl.

- Kat. No.** : 19
Evn. No. : 2013/135(A).
Eserin Adı : Testi.
Maddesi : Pt.
Konumu : Ana Mekan.
Ölçüleri : Yükseklik: 21.3 cm. - Ağız Çap: 6.7 cm. - Kaide Çap: 5 cm.

- Tanımlı** : Hamuru kahverengidir. Omuzlardan itibaren genişleyen gövde, kaideye dek daralmaktadır. Gövdenin yarısı kırmızı astar boyalıdır. Ağız kısmı hafif yivli ve kalın bant şeklindedir. Boyundan omuza birleşen yivli tek kulpludur. Kaidesi halka formludur.
- Tarihi** : M.S. 4. yüzyıl.

- Kat. No.** : 20
Evn. No. : 2013/137(A).
Eserin Adı : Testi.
Maddesi : Pt.
Konumu : Ana Mekan.

- Ölçüleri** : Yükseklik: 13.4 cm. - Kaide Çap: 4.2 cm.
- Tanımı** : Hamuru kahverengidir. Gövde geneli kırmızı astar boyalıdır. Omuzlardan itibaren genişleyen gövde, kaideye dek daralmaktadır. Yarıya dek kırık olan ağız kısmı boyna doğru genişlemektedir. Omuzdan ağza birleşen yivli tek kulpludur. Boynun altında spiral yivler bulunmaktadır. Kaidesi halka formludur.
- Tarihi** : M.S. 4. yüzyıl.

- Kat. No.** : 21
- Evn. No.** : 2013/136(A).
- Eserin Adı** : Testi.
- Maddesi** : Pt.
- Konumu** : Ana Mekan.
- Ölçüleri** : Yükseklik: 16.8 cm. - Kaide Çap: 8.4 cm.
- Tanımı** : Hamuru kahverengidir. Gövde geneli kırmızı astar boyalıdır. Gövde yapısı küt forma yakındır. Ağız kısmı kırıktır. Kısa ve dar olan boyundan itibaren ağız genişlemektedir. Omuzdan başlayıp ağızda birleşen iki yivli tek kulpludur.
- Tarihi** : M.S. 4. yüzyıl.

- Kat No.** : 22
- Evn. No.** : 2013/125(A).
- Eserin Adı** : Kandil.
- Maddesi** : Pt.

- Konumu** : Ana Mekan.
Ölçüleri : Yükseklik: 4.2 cm. - Gövde Çap: 8.5 cm. -
Dip Çap: 3.1 cm.
Tanımı : Hamuru açık devetüyü rengindedir. Basık küresel gövdeli, yuvarlak fitil deliklidir. Yağ deliği diskusun ortasındadır. Diskusun çevresinde içbükey şeklinde iki spiral yiv vardır. Omuz üzerinde kazımayla yapılmış ışın motifi bulunmaktadır. Burun kısmına doğru kabartma şeklinde iki tane nokta motifi vardır. Tek yivli dikey kulplu ve düz diplidir.
Tarihi : M.S. 4. yüzyıl.

- Kat. No.** : 23
Evn. No. : -
Eserin Adı : Kabara Çivi.
Maddesi : Bronz.
Konumu : -
Ölçüleri : -
Tanımı : İki bölümlünden oluşan çivinin kare kesitli iğnesi, yarım daire formlu tablayla birleştirilmiştir.
Tarihi : M.S. 4. yüzyıl.

- Kat. No.** : 24
Evn. No. : -
Eserin Adı : Delikli İğne
Maddesi : Bronz
Konumu : -
Ölçüleri : -

- Tanımı** : Dikey ip delikli olan iğnenin gövdesi uca doğru incelmektedir. Uç kısmı kırık ve delikli tepe kısmı noksandır.
- Tarihi** : M.S. 4. yüzyıl.

- Kat. No.** : 25
- Evn. No.** : -
- Eserin Adı** : İğne
- Maddesi** : Kurşun
- Konumu** : -
- Ölçüleri** : -
- Tanımı** : Baş kısmı dışa taşkın yarım daire formludur. Gövde uca doğru hafif incelmektedir. Uç kısmı kırık ve noksandır.
- Tarihi** : M.S. 4. yüzyıl.

- Kat. No.** : 26
- Evn. No.** : -
- Eserin Adı** : Kulp
- Maddesi** : Bronz
- Konumu** : -
- Ölçüleri** : -
- Tanımı** : Kalın yuvarlak halkalı olan kulp iri demir bir çiviyle bağlantılıdır. Çivi ile kulp birbirine kaynaşmış durumdadır.
- Tarihi** : M.S. 4. yüzyıl.

- Kat. No.** : 27
Evn. No. : -
Eserin Adı : Sikke.
Maddesi : Bronz.
Konumu : -
Ölçüleri : -
Tanımı : Ön yüzde başında sarmaşık yaprağı bulunan Genç Dionysos başı sağa dönük; Arka yüzde ise Cista Mystica, Thrysos, panter derisi, solda bir monogram ve altta “AMISIOY” lejantı bulunmaktadır.
Tarihi : VI. Mithradates Dönemi’ ne (M.Ö. 120-65) aittir.

- Kat. No.** : 28
Evn. No. : -
Eserin Adı : Sikke (5 adet)
Maddesi : Bronz
Konumu : -
Ölçüleri : -
Tanımı : Kondisyonları oldukça düşük olan sikkeler okunamamaktadır.
Tarihi : -

Özgün Makale / Original Article

Geliş Tarihi/Received: 25. 11. 2019
Kabul Tarihi/Accepted: 26. 12. 2019

ELAZIĞ MÜZESİ'NDE KORUNAN URARTU ADAK LEVHALARI VE İŞLEVLERİ*

URARTU ADULT SHEETS AND FUNCTIONS PROTECTED IN THE ELAZIĞ MUSEUM

Davut YİĞİTPAŞA - Sibel YILMAZ**

Öz

Anadolu'nun en büyük madenci topluluğu olarak bilinen Urartular'da gelişmiş bir metal endüstrisinin bulunduğu bilinmektedir. Bu bölgede araştırmalar sonucu bulunan ürünlerde en çok bronzun kullanıldığı da anlaşılmaktadır. Urartular, giysilerinde kemer kullanmayı seven bir toplum olarak, daha sonra bu kemerleri keserek metal levhalara dönüştürüp, yeniden bezeyerek farklı amaçlarla da kullanmaya başlamışlardır.

Bu çalışma Elazığ Arkeoloji Müzesi'nde bulunan metal levhaları konu almaktadır. Bu levhaların hangi teknikle yapıldığı, ne amaçla kullanıldığı açıklamaya çalışılarak stil özelliklerinin irdelenmesi amaçlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Urartu, Maden, Kemer, Adak Levhası, Urartu Sanatı, Halk Stili

* Bu makale yazar tarafından Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Arkeoloji Anabilim Dalı'nda yapılan yüksek lisans tezinin bir bölümüdür. OMÜ Bilimsel Araştırmalar Projeleri Başkanlığı'na (Proje No: PYO.FEN.1904.196.008) desteklerinden dolayı çok teşekkür ederiz.

** Doç. Dr., Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, Protohistorya ve Önasya Arkeolojisi ABD, Türkiye. E-posta: davut.yigitpasa@omu.edu.tr
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8821-5628>
Arkeolog (M.A.), Türkiye. E-posta: sibellebis5@hotmail.com
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7836-9527>

Abstract

The largest mining community in Anatolia, Urartians, is known to have an advanced metal industry. It is also understood that bronze is mostly used in products found in this region. Urartian, as a society who likes to use belts in their clothes, then cut these belts and transformed them into metal plates and started to use them for different purposes.

This study is concerned with metal plates in the Elazığ Archaeological Museum. The aim of this paper is to examine the technique and the purpose of using this plates.

Keywords: Urartian, Mine, Belt, Votive Plaques, Urartian Art, Folk Style

Giriş

Urartu Krallığı, MÖ 9. yüzyılın ortalarında, Doğu Anadolu Bölgesi'nin iklim ve coğrafyasına bağlı zor yaşam şartlarına rağmen, bölgedeki yerel beyliklerin merkezi bir yönetim altında toplanmasıyla Van Gölü havzasında kurulmuştur.¹ Doğu Anadolu'daki bu krallık, siyasi bütünlük ya da karmaşık kültürel bir yapıyla tanınmayarak, egemen olduğu bölgenin tarihinde bir farklılık olarak göze çarpmaktadır.² Toplumun ekonomik, siyasal, sosyal, kültürel ve dini hayatları, coğrafi faktörlerden oldukça etkilenmiştir.³

Urartular MÖ I. bin yılın ilk yarısında Doğu Anadolu, Güney Kafkasya ve Kuzeybatı İran'da etkili olan, Yakın Doğu'nun en büyük madenci toplumlarından biridir ve Doğu Anadolu'nun maden işçiliğini yansıtan maden ustaları olarak karşımıza çıkmışlardır.⁴ Urartu bölgesi ayrıca demir madenciliğinin anavatanı olarak kabul edilmektedir.⁵ Urartu'nun MÖ 9. yüzyıldan itibaren Yakınoğu siyasetinde söz sahibi olabilmesi, demir madenciliğindeki başarısına bağlanmıştır. Urartu askeri seferlerinin gerçekleştirilmesinde ve ülkenin savunmasında önemli rolü olan kalelerin, ekonominin temelini oluşturan tarımın gerekleri olan baraj, sulama kanalı, bağ ve bahçelerin inşasında gösterilen başarının demir alet ve silahlara bağlı olduğu düşünülebilir.⁶

Urartular'ın sosyal yaşantısında çok yönlü kullandığı anlaşılan demir ve tunçtan ziraat aletleri, ok, mızrak, kılıç, kalkan, miğfer gibi silahlar, madeni at koşum ve süs takımları ile çingirakları, iğne, fibula gibi küçük objeler, krallara ait tunç objeler, pektoraller, figürinler Urartu sanatının özgün ürünleri olarak karşımıza çıkmaktadırlar.⁷

Adak Levhaları

Çeşitli madenlerden belli amaçlarda kullanılmak üzere, dövme veya döküm yöntemiyle yapılan, üzerinde kabartma veya kazıma ile yapılmış bezemeleri olan levhalar metal levhalardır. Adak levhası geleneği sadece Van-Giyimli'de değil, Van Gölü Havzası başta olmak üzere Urartu'nun diğer bölgelerinde de karşılaşılan bir uygulamadır. Şimdiye kadar kazısı yapılan Urartu merkezlerinin çoğunda Urartu adak levhalarına hiç rastlanmamış, bazılarında ise çok az sayıda ele geçmiştir. Bu nedenle levhaların tarihlenmesi konusunda stratigrafiye dayanan kesin

¹ Sevin 2003a, 194; Ayman 2005, 1.

² Sagona-Zimansky 2015, 281.

³ Yiğitpaşa 2016, 12.

⁴ Belli 1982, 204; 2004a, 39.

⁵ Sevin 2003b, 230.

⁶ Çilingiroğlu 1997, 107.

⁷ Belli 1982, 177-208.

bir tarihlendirme yapabilmek zor olsa da genel üslup değerlendirmelerine göre daha çok MÖ 8. yüzyıl ile MÖ 6. yüzyıl başları arasında tarihlendirilmektedirler. Bu tarih bazı araştırmacılara göre Urartu Devleti'nin yıkılışından sonraki bir döneme denk gelmektedir. Bu görüşlerden hareketle, adak levhası geleneğinin, Urartu Devleti'nin erken dönemlerinde başlayarak son dönemlerine kadar devam ettiği ve Urartu yıkıldıktan sonra da halkın bu geleneği bir süre daha uyguladığı söylenebilir.⁸

Adak (metal) levhaları ortalama 15x9 ya da 10x8 cm. boyutlarında, 1 mm. kadar kalınlığındadır. Çoğunlukla dikdörtgen ve kare, bir kısmı da daire veya oval biçimlidirler. Şu ana kadar ele geçirilen metal levhalarının sayıları 2000'in üzerindedir. Tümü 1971 yılında Van'ın 68 km. güneydoğusundaki Giyimli (Hırkanis) Köyü'nde bulunmuş olan metal levhalarından ayrıca Ermenistan'da Karmir-Blur⁹ ve Argıştihinili kaleleri, Elazığ- Altınova'da Norşuntepe ve Van/Karagündüz¹⁰ höyüklerinde birer örnek ele geçirilmiştir.¹¹ Giyimli metal levhaların bulunduğu yerde bir tapınak veya başka bir yapı bulunamamıştır. Ayrıca tam olarak nerede ve ne şekilde bulduklarına dair bilgiler de eksiktir.¹² Büyük çoğunluğu yurt dışına kaçırılarak Cenevre, Zurich, Basel, Londra ve Münih gibi müze ve özel koleksiyonlara dağılmışlardır. Türkiye'de Van, Gaziantep, Konya, Karaman, Kahramanmaraş, Adana, İstanbul Arkeoloji Müzeleri ile Ankara Anadolu Medeniyetleri Müzesi bu türde koleksiyonlara sahiptir.¹³

MÖ 7. yüzyılın sonlarında doğu ve kuzeydoğudan gelen İskitler tarafından Urartu kentlerinin yıkılması sonucu halk taşınabilir eşya ve hayvanlarıyla birlikte ana yolların dışında kalan dağlık bölgeye kaçmak zorunda kalmıştır. Türlü tehlikelerden uzak olan bu yörede yaşayan halk uzun bir süre daha varlığını sürdürmüştür.¹⁴ Urartu krallarının kaleler içinde kurduğu madencilik atölyelerinin tahrip edilmesinden sonra maden üretimi ve metal eşya yapımı gerilemiştir.¹⁵ Toplu ve sıkı bir çalışma isteyen maden çıkarma, ergitme ve hammadde elde etmeyi organize edecek yönetim gücü kalmadığı için metal eşya, alet, kadın takıları ve silah üretilemiyordu. Bu nedenle halk yanında getirdiği at koşum takımlarına ait çeşitli tunç parçalar ile silahlarını ve özellikle de kemerleri parçalara ayırarak yeniden kullanmaya başlamışlardır.¹⁶

Urartu uygarlığının geç evrelerine ait olan metal levhalarından önemli bir bölümü MÖ 8-7. yüzyıla ait tunç kemer parçalarının arka yüzlerine işlenmiştir.¹⁷ Bu bezemelerde klasik Urartu stilinin devamı olan işçilikler, basit, ilkel ve kaba biçimde üretilmiş şekildedir.¹⁸ Kenar genişlikleri üzerine deliklerin açılması veya bu deliklerden halkaların geçirilmesi, bunların bir yere tutturulduklarını veya asıldığını göstermektedir. Bu tür metal levhalar muhtemelen giysilere dikilerek, koruyucu anlamda muska ve amulet gibi taşınmışlardır.¹⁹ Oktay Belli'ye göre; Urartu kadınlarının takı ve giysi zevkini altından yapılmış giysi aplikleri yansıtmaktadır. Urartu krallığının MÖ 7. yüzyılın sonlarında yıkılmasıyla zengin, soylu ve yönetici sınıfın ortadan kalkmasından sonra, altın ve gümüş olarak üretilen giysi aplikleri kullanılamamıştır. Ancak metal giysi apliklerinin toplumun diğer kadınları tarafından da yaygın bir moda olarak kullanıldığı anlaşılmaktadır. Örnek vermek gerekirse, tunçtan yapılmış irili ufaklı ve resimli

⁸ Biber-Çavuşoğlu 2009, 9-11.

⁹ Kellner 1991, 286-299.

¹⁰ Sevin-Özfirat 2000, 171.

¹¹ Sevin 2003a, 226.

¹² Ögün 1984, 67.

¹³ Sevin 2003a, 226; Ögün 1984, 65.

¹⁴ Belli 2004b, 248-250.

¹⁵ Belli 2005, 41.

¹⁶ Belli 2004b, 248-250.

¹⁷ Sevin 2003a, 226.

¹⁸ Yiğitpaşa-Can 2016, 242.

¹⁹ Ayman 2005, 5.

levhaların kenarında ip geçirilebilen deliklerin olması, kadınların küçük levhaları aynı bir aplik gibi bezeme ve koruyucu amacıyla giysilerinde bu deliklerden asarak kullandığını göstermektedir. Bu nedenle metal giysi apliklerini bazı araştırmacılar ‘adak levhası’ olarak da adlandırmaktadır.²⁰ Belli, metal levhaları giysi apliği olarak kadınların kullandığını belirtmiş, Taşyürek ise “Giyimli bronz definesinin dini amaçlarla, bir mabede adanmak suretiyle kullanılmış ve ‘adak levhası’ olarak adlandırılan eser”²¹ diyerek belirtmiştir. Başka bir görüş olarak B. Ögün “üzerlerinde dini sahnelerin olduğu kesinlikle söyleyebileceğimiz bu plakaların mezar hediyesi olarak kullanılmış olmaları da mümkündür”²² ifadelerini kullanmıştır. O. Belli, metal levhaların giysilerde kadınların kullanımından bahsetse de bu tür aplikleri erkeklerin de giysilerinde kullanabileceği düşünülmelidir. Kullanım amacının farklı olabileceğinden dolayı yayınlarda bu levhalar için adı adak levhaları olarak geçse de biz metal levhalar demeyi yeğliyoruz.²³

Birçok metal levhasının üst kısmında, kale burçları ya da daha büyük bir olasılıkla tapınakları ifade eden mazgallar görülür. Örneğin **Kat. No: 2** ve **14**. Bu durum levhaların tapınaklara adanmış olduğunun bir göstergesi olabilir. Üzerlerindeki kabara başlı çivi delikleri yardımıyla ahşap kapı kanatları üzerine asılmış olabilirler. Erzincan- Altıntepe, Çavuştepe, Ayanis ve Yukarı Anzaf gibi kalelerdeki tapınaklarda bu türde metal levha bulunmamıştır. Bu nedenle adak levhası anlayışının, resmi devlet ve saraydan çok halk tarafından benimsenmiş olduğunu düşündürmektedir. Muhtemelen bu adakların sunumu kırsal kesimdeki halk tapınaklarının duvarları önünde olmaktadır.²⁴

Saray sanatı Urartular’da anıtsaldır. Boyalı duvar resimleri, kabartmalar, mühürler ve özellikle tunç eşyalarda Urartu tanrıları, kalıplaşmış ve stil yönünden benzer anlatımlara sahiptir.²⁵ Giyimli sanatçılarıyla birlikte, o zamana kadar Urartu Krallığı’nın gücünü ve ihtişamını zengin savaş sahneleri ile oldukça canlı bir şekilde yansıtan tasvirlerin yerine, halkın ortak sorunlarını anlatan tasvirler yapılmaya başlanmıştır. Dinsel inançların yardımıyla, halkın ekonomik ve beslenme gibi bazı sorunlarını da içeren bronz metal levhalar üzerindeki betimler, daha bağımsız ve farklı bir düşünceyi yansıtarak “Urartu halk sanatının” da örneklerini oluşturmaktadır.²⁶

Bu metal levhalar üzerinde iki stil görülmektedir. Bunlardan birincisi klasik Urartu biçimindedir ve ikinci stile göre daha erkendir. İkinci stil ise İlkel Urartu stildir. Klasik Urartu Stili grubundaki levhalar üzerinde: Aslan, dağ keçisi ve at üzerinde duran tanrılar, arkalıklı tahtında oturan bir tanrı ve onun huzuruna çıkan insanlar, bir tanrı ya da tanrıçaya kurbanlık hayvan getiren erkek ya da kadınlar, tek başına ayakta duran tanrılar ve tanrıçalar vb. sahnelere yer verilmiştir. Bu levhalardan kimileri gayet ustalıkla bir Urartu işçiliğine sahipken, kimileri de son derece dejenere olmuş bir işçiliğin ürünüdür.²⁷ Urartu metal levhaları arasında ‘insan figürleri’nin betimlendiği, iyi işçilik gösteren grup en eski grubu oluşturmaktadır; betimler arasında uzun pelerimli, büyük başlıklı ve büyük olasılıkla kutsallığını gösteren bir başlık takan figürler bulunmaktadır ki ok kılıfları veya kanat ile donatılmış olarak, bazen keçi, boğa ya da aslan figürleri üzerinde tasvir edilmişlerdir. Bu tasvirlerle bağlı olarak söz konusu erkek betimlerinin tanrı figürlerine ait oldukları anlaşılmaktadır.²⁸ Güç ve yeteneklere sahip olduğu

²⁰ Belli 2010, 374-386.

²¹ Taşyürek 1978, 202.

²² Ögün 1984, 67.

²³ Yılmaz 2019, s.24.

²⁴ Sevin 2003a, 226.

²⁵ Belli 1979a, 59-60.

²⁶ Ayman 2005, 6.

²⁷ Sevin 2003a, 226.

²⁸ Ayman 2005, 6-7.

düşünülen aslan, boğa gibi hayvanlar, Urartu krallığının erk ve güçlülüğünü simgelemektedir.²⁹ Tasvirlerde, tanrının karşısında, genellikle pelerin giymiş veya beline ya da ayak bileklerine inen başörtüsü takmış olan ve derin bir saygıyla selamlama pozisyonunda duran bir erkek ya da kadın figürü yer almaktadır. Kadın figürleri çoğunlukla karşısındaki tanrı veya tanrıça figürüne oranla daha kısa boyludur ve libasyon kapları ile kurbanlarla beraber, tapınır vaziyette gösterilmiştir. Bu durum kadının, tanrı/ tanrıça ile aynı statüde olmadığını gösteren bir unsurdur. Bazı örneklerde kadın figürü elinde başak demeti veya bitki motifi ile işlevi henüz bilinmeyen bir tür sancak (alem/ sembol) taşımaktadır; olasılıkla sancağın kült ile bir bağlantısı vardır. Tanrı/ tanrıça figürlerinin, yalnız başlarına tasvir edildikleri betimlerde de, ellerinde bu tür sancak/ sembol taşıdıkları görülür. Ayrıca 'iki kadın figürünün karşılıklı olarak betimlendiği' metal levhalar da yer almaktadır.³⁰ Dikdörtgen veya kare şekilli ve saplı alemlere çift veya tek figürlü levhalar üzerinde sık rastlanırken, yarım ay (hilal) şekilli ve saplı alemlere de Urartu metal levhalarında daha az karşılaşılmaktadır. Metal levhaların üzerinde yer alan figürlerin ellerinde tuttukları başak/bitki, nar bereketle ilgili sembollerdir.³¹ Verimin artması için doğaüstü erk ve yetiye sahip tarımın koruyucu tanrılarına, düşüncelerini mühür ve metal levhalar üzerinde betimleyerek, bolluk ve bereketi simgeleyen semboller sunuyorlardı. Metal levhalar üzerindeki sahneler resmi Urartu dininde karşılaşmadığımız kült konular ile ilgili çivi yazılı eksik belgeleri tamamlamaktadır. Ayrıca Urartu toplumunun ekonomik sorunlar karşısında başvurmak zorunda kaldığı kült törenleri ile de bunların nasıl yerine getirildiği hakkında somut bilgi edinilmesini sağlamaktadır.³²

Elazığ Müzesi'nde Klasik Urartu stili olarak ayırabileceğimiz metal levhalar **Kat. No: 2, 3, 11 ve 14'**dür. **Kat. No:2'**de, dağ keçisi figürü görülmektedir. Dağ keçisi daha çok adak olarak betimlendiğinden gösterildiği metal levhaların sayısı diğerlerine göre fazladır. Boynuzundan, ipinden tutulmuş keçinin kurbanlık olarak sunulduğu birçok levhada figürler ayakta veya keçinin yanında betimlenmiştir.

İlkel Urartu Stili grubundaki levhalarda; Halk sanatı,³³ halk stili³⁴ veya bozulmuş Urartu sanatı stili³⁵ olarak da kabul edilir. Bu grupta daha ilkel bir stil gözlenir, bu sebeple de daha geç bir döneme tarihlendirilmektedirler. Figürlerin çoğu cepheden ve kolları yukarıya doğru kalkık vaziyette, daha soyut olarak, detayları ve atribüleri fazla belli edilmeden resmedilmişlerdir; bu nedenle cinsiyetleri tam olarak anlaşılamamaktadır. Kolların kalkık olması kültürel veya dinsel sahneler olarak yorumlanmasına yol açmaktadır, bu metal levhalarının üzerindeki insan figürlerinin, adağı yapan kişileri temsil ettiklerini düşündürür.³⁶

Elazığ Müzesi'nde bulunan metal levhalarda bazı örneklerde dua eder gibi kolların yukarı doğru ve ellerin açık olduğu görülmektedir. Basit bir işçilikle fazla ayrıntıya girilmeden yapılmış olan figürler ilkel Urartu stilini yansıtır. Yine bu stilde daha çok görülen figürlerin cepheden verilmesi de incelediğimiz levhalarda karşımıza çıkmaktadır. Figürlerin çizimi oldukça basitleşmiştir. Eller uzun parmaklar şeklinde gösterilirken, bazılarında çizikler şeklindedir. Bozulmaya başlayan stilde figürler gittikçe daha da basitleşmekte, ağız, göğüs gibi organlar noktalarla belirtilmektedir. Bazı levhalarda figürler tek bedende iki başlı olarak yapılmıştır. Soyut olarak yapılan metal levha figürleri birbirine benzemektedir. Bu levhalar arasında insan

²⁹ Belli 1979b, 39.

³⁰ Ayman 2005, 6-7.

³¹ Taşyürek 1978, 217-219.

³² Belli 1979a, 62.

³³ Belli 2004b, 248-250.

³⁴ Van Loon 1966, 166.

³⁵ Biber-Çavuşoğlu 2009, 10.

³⁶ Ayman 2005, 6-7.

figürünün oldukça stilize işlenenleri **Kat. No. 4, 7, 9, 10, 12** ve **13**'dir. Vücut hatları çok basittir. Ayrıntılar işlenmemiştir.

İlkel stilde olan levhalarda ayrıca figürler ellerinde bitki ve boncuk dizisi tutmaktadır. Bunun örneği **Kat. No. 6**'de görülmektedir. Bazı figürler yanlarında hayvanlarla gösterilmiştir. **Kat. No. 1** ve **15**'de yanlarında dağ keçisi vardır. Bir figürün yanında betimlenen figürün boynuzları aşağıya doğru yapıldığından boğa olmalıdır. İlkel stilde olan diğer levha **Kat. No. 8** numaralı levhadır.

Metal levhalar içinde sınıflayamadığımız levhalar vardır. Bunların bazılarının Urartu stili mi yoksa halk stilimi olduğu konusunda ayıramadığımız, bazılarında da levhaların bezemeleri anlaşılmadığından sınıflandıramadıklarımızdır. Örneğin **Kat. No. 5** stil konusunda belirsiz olanlardandır.

Metal levhaların tarihsel bir sıralamasını yapmak zordur. Farklı motif stilleri, detaylı örneklerden basit, hatta ilkel örneklerle kadar değişiklik göstermektedir ve arada farklı evreler bulunmaktadır. Bu durum gelişimin uzun bir zaman da gerçekleştiğini düşündürmektedir.³⁷ Tunç metal levhaların üzerinde betimlenen insan figürleri Urartu saray sanatına göre kaba ve basit görünümlü olmasına rağmen abartılmadan, daha yalın bir biçimde çizilmeye çalışılmıştır. Sanatçıların, insan tasvirlerini çizerken, Urartu saray sanatının katı kurallarını önemsemedikleri anlaşılmaktadır. Örneğin Eski Doğu toplumunun sanatındaki gibi, Urartular'da da insan figürü değişmeyen bir kural halinde hep profilden gösterilmiştir. Oysa metal levhalarda çizilen insan figürlerinin gövdeleri karşıdan betimlenmiştir. Ancak sanatçı yine de başları, kolları ve ayakları profilden betimleyerek, neredeyse insanları gördüğü açıdan yansıtmaya çalışmıştır. Bu şekildeki insan figürleri de basık ve çarpık olmaktan kurtulamamıştır.³⁸ Metal levhalar daha çok Urartu halk inanışlarını göstermektedir. Bu halk inanışında, soylular dünyasındaki aksine, tanrıçalar ve kadınların önemli bir yeri vardır. Bunlar, saray sanatının denetim altında tutulduğu bir ortamda, halk sanatında sınırlamalara karşı bir başkaldırı olduğu izlenimini verir.³⁹ Levhalardaki tanrı ve tanrıça giysileri ile kadın giysileri ve takıları, o dönemin modası hakkında bilgi vermektedir.⁴⁰

Elazığ Müzesi'nde bulunan metal levhaların da diğer tüm örneklerde olduğu gibi çoğu kez Urartu kemerlerinden kesilen parçaların tekrar kullanımıyla üretilmişlerdir. Bu durum levha kenarlarında bulunan sıralı deliklerden ya da silme şeklindeki bordürlerden anlaşılabilir. Bu levhalar, aynı Urartu kemerlerinde olduğu gibi arka yüzden vurularak kabartılan figürlerin konturlarının ince kalemle işlenmesi ya da daha basit işçilikli olanlarda sadece kazıma tekniği veya konturların kısa kısa, keski-kalem uçlarıyla işlenmesi tekniğine dayanmaktadır. Metal levhaların üslubu şimdiye kadar hep "halk sanatı" veya "halk sili" olarak kabul edilmiştir. Bu durum işçiliğin, "saray sanatı" olarak adlandırılan eserlerdeki işçiliğe göre daha ilkel ve daha basit olmasından kaynaklanmaktadır. Urartu metal levhaları bazı araştırmacılar tarafından üslup özelliklerine göre bir sınıflandırmaya tabi tutulurken, bazı araştırmacılar tarafından da üzerlerindeki bezemelere göre tasnif edilmişlerdir.⁴¹ Miğferler, kalkanlar, at koşum takımları, sadaklar, kemerler vb. eserler üzerinde karşılaşılan figürler tümüyle saray sanatının temsilcileridir. Bu eserler resmi devlet atölyelerinde, Urartu bürokrasisinin siparişleriyle çalışan sanatçılarınca yapılmıştır. Tunç levhalar ise kaleler dışındaki kutsal alanlara adak olarak sunulmuş halk sanatının temsilcileridir. Örneğin Urartu resmi yazıtlarında tanrılara yalnızca

³⁷ Ayman 2005, 6-7.

³⁸ Belli 1982, 206.

³⁹ Sevin 2003a, 226-227

⁴⁰ Ayman 2005, 6-7.

⁴¹ Biber-Çavuşoğlu 2009, 9.

boğa ve koç kurban edileceğinin bildirilmesine rağmen adak levhaları üzerindeki bezemelerde halk daha çok keçi- oğlakları tercih etmiş görünür.⁴²

Mabetlere metal levhaları sunma veya bu levhaları adak olarak bırakma geleneği, Mezopotamya'da MÖ 3. binin ilk yarısında ortaya çıkar. Adak levhaları olarak bilinen bu eser grubu, Urartu'da hem toplu bir şekilde bulunmuş olmasıyla, hem de işlevsel açıdan tek ve ilk buluntudur.⁴³ Giysi aplikleri de denilen bu levhalar, hem takı hem de koruyucu amaçlı kullanılmışlardır.⁴⁴ Bronz levhaların en önemli özelliği, üzerine Urartu tanrı ve tanrıça figürleri ile ilginç ve gizemli kült törenleri, kadın ve erkek başları, insan ve hayvan resimlerinin işlenmiş olmasıdır.⁴⁵ Bronz levhalar üzerindeki sahneler kutsal bir töreni yansıtmaktadır. Bu tasvirlerde tanrı ve tanrıçalar genellikle insan şeklinde gösterilmiştir. Bazı eserlerin özenli yapım tekniklerine göre Klasik Urartu Dönemi'ne (MÖ 8. yüzyıl) tarihlenmesi, bazılarının da çok basit işçilik göstermelerinden dolayı Urartu'nun son dönemleri sırasında yapıldıkları anlaşılmıştır.⁴⁶

Yapılan çalışmalara göre Giyimli definesinin sadece bronz levhalardan oluşmadığını, bunların yanında at alınlıkları at koşum süsleri, yüzükler, pektoral ve kemer parçalarının yer aldığı anlaşılmıştır. Ancak, yine de buluntu topluluğunun büyük bir kısmını kabartmalı levhalar oluşturmaktadır. A. Erzen Giyimli bronzlarını üç grupta toplamıştır. 1- Urartu atölyelerinde yapılmış olmakla birlikte, Kimmer- İskit ve Luristan sanatlarının etkilerini taşıyan eserler; 2- Urartu atölyelerinde yapılmış ve tamamen Urartu sanatı özelliklerini gösteren eserler; 3- Giyimli bölgesinde imal edilmiş eserler. Urartu devleti MÖ 7. yüzyılın sonlarında ya İskitler ya Medler ya da ikisi tarafından yıkılmıştır. Bu istilaları sırasında, en değerli mallarını alarak dağlara kaçan yerli halkın, buralarda bir süre daha hür olarak yaşamış ve sanatlarını ilkel de olsa sürdürmüş oldukları kabul edilmelidir. Bu üçüncü grup eserlerin, gittikçe bozulup ilkelleşen bir şekilde bu şartlarda yapılmış oldukları düşünülebilir.⁴⁷ Biber ve Çavuşoğlu'da Elazığ Müzesi'nde incelemiş oldukları Giyimli buluntusu olan metal levhaları, üslup özelliklerinde dolayı üç gruba ayırmıştır. Bunlar; 1- Klasik Urartu sanatı üslubunda olanlar, 2- Bozulmuş Urartu sanatı üslubunda olanlar, 3- Stilize üslupta olanlar.⁴⁸

İncelediğimiz metal levhalarda figürlerin hatları daha belirgin, ayrıntılı olanlar ve tanrı figürlerinin kullanıldığı levhalar klasik Urartu sanatı üslubunda değerlendirilmiştir. Figürlerin hatları daha belirsiz, basit, vücut oranlarının uyumsuzlaştığı levhaları bozulmuş Urartu sanatı üslubunda, özellikle insan figürlerinin artık iyice hatlarının orantısız olduğu soyut figürlü levhalar ise stilize üslupta değerlendirilmiştir. Bu makalede incelenen metal levhalar Klasik üslup ve İlkel üslup olarak iki grupta değerlendirilmiştir.⁴⁹

Urartu krallığının geç dönem sanatını yansıtan Giyimli definesindeki metal levhalar, Urartu saray ve şehir sanatı ile kıyaslanamayacak ölçüde ilkel bir işçilik ile kazanarak veya vurularak yapılmıştır. Karşıdan betimlenen insan figürleri de gerçek anlamda halk dinini yansıtmaktadır. Halkın resmi dine karşı çıkıp kendi koruyucu öz tanrılarına tapmaları, dinlerini yeniden canlandırmaya çalıştıkları anlaşılmaktadır.⁵⁰ Giyimli'de bulunan metal levhaların hepsinin bir arada bulunması dönem konusunda bilgilenmemizi zorlaştırırsa da üzerindeki bezemeler bize yine de yol göstericidir.

⁴² Sevin 2003a, 227.

⁴³ Girginer 1996, 29-42.

⁴⁴ Ekici 2011, 94-102.

⁴⁵ Belli 2000, 228-231.

⁴⁶ Girginer 1996, 29-42.

⁴⁷ Erzen 1974, 201-212.

⁴⁸ Biber-Çavuşoğlu 2009, 10.

⁴⁹ Yılmaz 2019, 43.

⁵⁰ Belli 1979b, 39-40.

Yakın Doğu'da madeni metal levhalarının kutsal mekânlara bırakılması geleneği Urartular ile başlamış bir gelenektir. Boyutları 8-15 cm. arasında değişen levhaların bir bölümü krallık dönemi kemerlerinden kesilerek biçimlendirilmiştir.⁵¹ İlk kemer olarak kullanılan, daha sonra kesilerek veya kırılarak kullanım amacı değişen metal levhalar üzerinde bezemeler de yenilenmiş, tanrılar, tapınak görevlileri ya da rahipler, kurban götüreren veya ellerinde bir nesne tutan daha stilize figürlere dönüşmüştür. Daha çok toplumun gündelik hayatı yansıtılmaya çalışılmıştır.⁵²

O. Belli "Urartu sanat ustalarının sürekli olarak model ve aynı tür bezemeyi uyguladıkları ve orantı kurallarını göz önüne almış oldukları hiçbir kuşku götürmemektedir. Bu özellik de, Urartu saray sanatının anıtsal kalitesini açıkça kanıtlamaktadır"⁵³ demektedir. Diğer figürlerde de kalıplaşmış bir sanat varsa, zamanla değişen figürler levhaların dönemi hakkında bize bilgi vermelidir.

Sonuç

Elazığ Müzesi'ndeki metal levhalar da konu bakımından diğer müze ve koleksiyonlardaki levhalarla hemen hemen aynıdır.⁵⁴ Bezemeleri incelediğimizde farklılıkları olsa da genel olarak birbirine benzeyen bezemeler yapılmıştır. Elimizdeki levhalarda mitolojik figür olduğunu düşündüren ve insanın soyut olarak ifade edildiği bezemeler görülmüştür. İnsan figürleri genellikle profilden yapılmıştır ancak cepheden işlenen bazı figürler de vardır. Birkaç levhanın kenarlarında iki çizgi halinde veya nokta kabartmalı bordür yapılmıştır. Levhalarda çoğunlukla figür dışındaki boşluklarda doldurma motifi yapılması, bütün dönemler boyunca kullanılmıştır. Bazı figürlerin elbiseleri diğerlerine göre daha süslüdür. Başlık veya serpuş tanrı figürlerinde boynuzlu olarak gösterilmiş, diğer figürlerde üzerleri kazıma çizgilerle süslenmiştir. Bir levhada aslan figürü, diğer bir levhada da at olabileceği düşünülen yarım bir figür vardır. Birçok levhada işlenen, örneğin **Kat. No: 2** gibi, boynuzundan veya ipinden tutulan keçi kurbanlık olarak götürülüyor olabilir. Figürlerin bileklerinde çizekler yapılmıştır. Bunlar Urartu takılarında kullanılan bilezik olarak çizilmiş olmalıdır. Bir kısım levhada insan figürü stilize olarak gösterilmiştir. Figürler ellerinde genellikle üzeri çarpı işareti olan alem tutmaktadırlar. Bazı levhalarda figürler ellerinde bakraç başka levhalarda da ellerinde boncuk dizisi veya başak tutmaktadır. Klasik dönemde yapılan levhalarda bezemeler daha orantılı ve ayrıntılıdır. Ancak sonraki levhalarda figürlerde bozulmalar başlamış gittikçe daha stilize olmuştur. Urartu'nun birbirinin tekrarı olan sanat anlayışına uymayıp daha özgür bir sanatla bezemeler oluşmaya başlamış, soyut figürler daha çok görülür olmuştur. Genellikle ellerinde bir nesne tutan ve kolları yukarı kalkık olan figürlerin olduğu levhaların dinsel amaçlı kullanıldığı düşünülebilir. Serpuşlu, kanatlı tanrı figürlerinin olduğu levhalarda sunu, adak konusunun işlenmesi, bunların daha çok tapınaklara sunuluyor olduğunu gösterebilir. İncelediğimiz levhaların bir kısmı Urartu stilinde olup, büyük çoğunluğu ise halk stilindedir.

KATALOG

Katalog No: 1

Bronz Metal Levha

Müze Geliş Şekli: Satın Alma

⁵¹ Sevin 2011, 456.

⁵² Yılmaz 2019, 46.

⁵³ Belli 1979a, 60.

⁵⁴ Biber-Çavuşoğlu 2009, 11.

Müze Envanter No: 75/23-33

Ölçüler: Uzunluk: 4 cm., En: 4,3 cm.

Bu levhanın alt kenarı ve sağ kenarının bir kısmı düzgündür, diğer kenarları kırıktır. İki kalın çizginin çevrelediği bir hatla bordürlenmiş bronz metal levhadır. Bezeme alanının sağ tarafında; sola yönelik durumda uzun etekli bir figür yer almaktadır. Eteğinin üzeri kısa çizgilerle bezenmiştir. İnsan figürünün karşısında ise sağa yönelik durumda, boynuzlu bir hayvan figürü vardır. Bezeme alanının boşlukları rastgele yerleştirilmiş, etrafı kazıma çizgilerle çevrili, kabara şeklinde dairesel rozetlerle doldurulmaya çalışılmıştır. Elinde boncuk dizisi (tesbih) tutuyor.

Katalog No: 2

Bronz Metal Levha

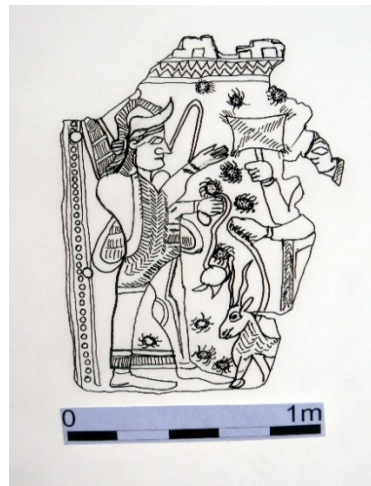
Müze Geliş Şekli: Satın Alma

Müze Envanter No: 75/29-10

Ölçüler: Uzunluk: 8 cm., En: 4 cm.

Çizim: (Biber-Çavuşoğlu 2009, Resim 1)

Metal levhanın sol kenarında birbirine paralel iki hat ve içerisi tek sıra nokta motifleriyle süslü bir bordür, üstte ise zigzaglı bordür görülmektedir. Sol kenara yakın olan sağa dönük kanatlı, ayakta büyük insan figürü (muhtemelen bir tanrı) sağ eli kalkık sol elinde bir nesne tutmaktadır. Tanrı figürünün serpuşu boynuzludur. Kıyafeti balık kılıcı motiftir. Figürlerin gözleri cepheden yapılmıştır. Karşısındaki kişi bir elinde alem tutmakta, diğer elinde ise sola dönük keçinin ipini tutmaktadır. Kurbanı tanrıya sunuyor olabilir. Alemin içi çarpı motifiyle doldurulmuştur. Sol kenarda açılan çivi delikleri vardır.

Katalog No: 3**Metal Levha****Müze Geliş Şekli:** Satın Alma**Müze Envanter No:** 75/29.11**Ölçüler:** Uzunluk: 6 cm., En: 11 cm.**Çizim :** (Biber-Çavuşoğlu 2009, Resim 2)

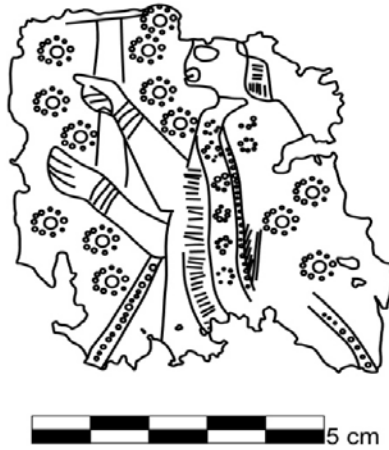
Metal levhanın kenarları kırıktır. Ortada uzun elbiseli etekleri süslü, serpuşlu, kanatlı bir figür vardır. Kulak spiral, gözler cepheden yapılmıştır. Başlığı sıra sıra kısa çizgilerle bezenmiş kadın figürü tanrı olabilir. Kıyafeti süslüdür. Elbisesinin etekleri nokta ve daire bezemelerle ve püskülle süslenmiştir. Bir eli 'V' şeklinde ve üzeri noktali bezemeli bir alem tutmaktadır. Eserde yüzeyde dövme tekniğiyle bazı dolgu motifleri oluşturulmuştur. Sol kenarda çivi delikleri yapılmıştır. Kırık olan plaka oksitlidir.

Katalog No: 4**Metal Levha****Müze Geliş Şekli:** Satın Alma**Müze Envanter No:** 76/4.2**Ölçüler:** Uzunluk: 7,5 cm., En: 4,7 cm.

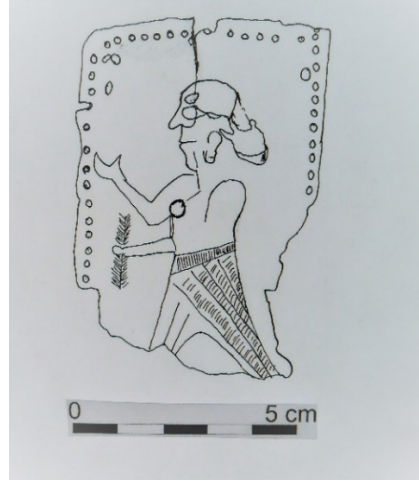
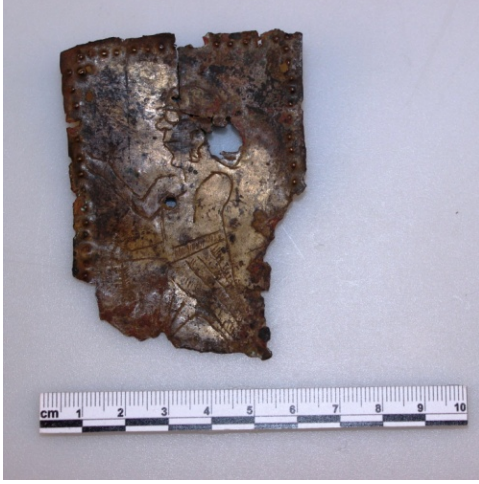
Sol kenarı nispeten düz yapılı, diğer tarafları kırıktır. Yer yer kopmaya meyilli madeni levhanın ortasında cepheden kadın figürü belden üstü çıplak, göğüsleri iki damla motifiyle gösterilmiştir. Kolları "V" şeklinde kutsama pozisyonunda olup, elleri yukarı doğru açıktır. Figürün başının bir kısmı kırıktır. Yine kalçanın alt tarafı kopuk olan figürün bel kısmında birbirine paralel çizgilerin arasında zigzag motifleri yer almıştır. Levhadaki boş alanlar, kabara şeklinde dairesel rozetlerle doldurulmuştur.

Katalog No: 5**Metal Levha****Müze Geliş Şekli:** Satın Alma**Müze Envanter No:** 76/4.3**Ölçüler:** Uzunluk: - En: 6,5 cm.

Kenarları çoğunlukla kırık, zarar görmüştür. Ortada sola yönelik, başının bir bölümü ve kalçadan aşağısı kırık, sağ elinde muhtemelen bir alem taşıyan yürüyen bir figür vardır. Süslü bir elbise giymiş durumdadır. Figürün gözleri cepheden verilmiştir. Elleri 'V' şeklindedir. Bileklerinde dörder çizik vardır. Sol elin başparmağı içe doğru kırık, sağ el parmakları ileriye doğru düz durmaktadır. Boş alanlarda çevresi nokta bezemeli, kabara şeklinde dairesel rozetler yer almaktadır. Alt tarafta arkada kalan kanatlar olmalıdır. Halk sitili gibi görünse de, düzgün hatlı ve ayrıntılı yapıldığından Urartu stili olarak da değerlendirilebilir.

Katalog No: 6**Metal Levha****Müze Geliş Şekli:** Satın Alma**Müze Envanter No:** 76/4.4**Ölçüler:** Uzunluk: 8 cm., En: 5,7 cm.**Çizim :** (Biber-Çavuşoğlu 2009, Resim 12)

Sağ ve alt kenarı kırık olan metal levhanın kabartmalarla yapılmış 3 kenarı bordürlüdür. Belirgin ortada sola doğru yürür vaziyette stilize bir figürdür. Gözleri cepheden, ağız tek çizgi olarak yapılmış. Sol elinde bir başak tutmakta ve sağ eli yukarı doğrudur. Etek kısmı desenleri çizgi hatlar arasında kısa çizgilerle yapılmıştır. Ortasında çivi deliği vardır. Başının yanında bir parça kopmuştur.

Katalog No: 7

Metal Levha

Müze Geliş Şekli: Satın Alma

Müze Envanter No: 76/4.9

Ölçüler: Uzunluk: 9,6 cm., En: 6,3 cm.

Bu levhada da figürlerin hatları nokta kabartmalarla belirtilmiştir. İki başlı tek gövdelidir. Gövdede göğüs ve göbek kabartma ile gösterilmiştir. Yüz hatları anlaşılabilir. Üst kısım ve diğer kenarlarda kopukluklar, çürümeler vardır.

Katalog No: 8

Metal Levha

Müze Geliş Şekli: Satın Alma

Müze Envanter No: 76/4.24

Ölçüler: Uzunluk: 6,8 cm., En: 3,7-4,6 cm.

Kazıma yöntemiyle yapılmıştır. Levhada cepheden insan başı betimlenmiştir. Yüz, kaş, iri gözler ve burun yapılırken, ağız belirsizdir. Dikdörtgen şeklinde başlığı ve saçları ince çizgilerle bezenmiştir. Omuzları yuvarlak ve giysi yakası süslüdür. Sağ elini yukarı doğru kaldırmıştır ve elinin ortasında delik açılmıştır. Muhtemelen asmak için açılan bir deliktir.

Katalog No: 9

Metal Levha

Müze Geliş Şekli: Satın Alma

Müze Envanter No: 76/4.27

Ölçüler: Uzunluk: 5,5 cm., En: 4,4 cm.

Oksitli metal levha parçasının bir köşesi (dar) kopuktur. Dikdörtgen formunda noktalarla birleştirilmiş bir çerçeve içerisinde çok stilize bir insan figürü vardır. Kollar yana doğru, parmaklar açık, olduğundan büyük, baş belirsizdir. Etrafında başak gibi motif yapılmıştır.

Katalog No: 10

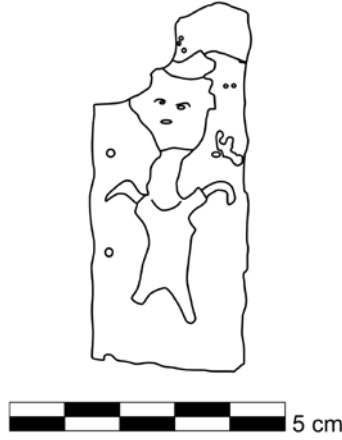
Metal Levha

Müze Geliş Şekli: Satın Alma

Müze Envanter No: 76/4.29

Ölçüler: Uzunluk: 6,7 cm., En: 5,4 cm.

Eser ortasında vücutlu sakallı bir erkek başının stilize olarak işlendiği bir adak levhası parçasıdır. Başın sol üst yanı kopuktur. Kolları iki yana açıktır. Giyimli buluntusu olan eser oksitlidir.

Katalog No: 11

Metal Levha

Müze Geliş Şekli: Satın Alma

Müze Envanter No: 76/4.37

Ölçüler: Uzunluk: 3,5-3,9 cm., En: 1,6-3,2 cm.

Bir tanrıça veya bir kadın figürü profilden tasvir edilmiştir. Figürün kulaklarında küpesi vardır ve uzun saçlıdır. Saçları ayrıntılı işlenmiştir. Göğüs kısmında büyük bir rozet motifi yapılmıştır. Arkasında çizgilerle kanat gösterilmiştir. Başında muhtemelen başlığı vardır.

Katalog No: 12

Metal Levha

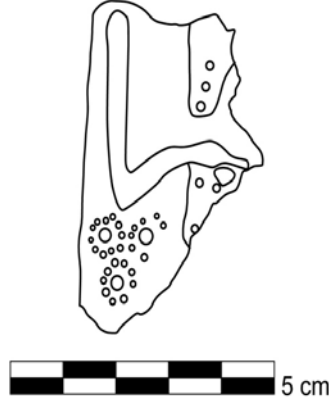
Müze Geliş Şekli: Satın Alma

Müze Envanter No: 76/4.40

Ölçüler: Uzunluk: 5,6 cm., En: 3,5 cm.

Kabartma yöntemiyle yapılmış ve stilize bir figürdür. Üzerinde orantsız vücutlu bir insan figürünün bazı bölümleri görülmektedir. Sağ kol dirsekten yukarı 'V' şeklinde yukarı

kaldırılmıştır. Muhtemelen elinde bir nesne tutmaktadır. Başında ve göğüs kısmında kabarcıklar yapılmıştır. Kolunun altında da yine dolgu amaçlı üç tane kabarcık vardır.

Katalog No: 13

Metal Levha

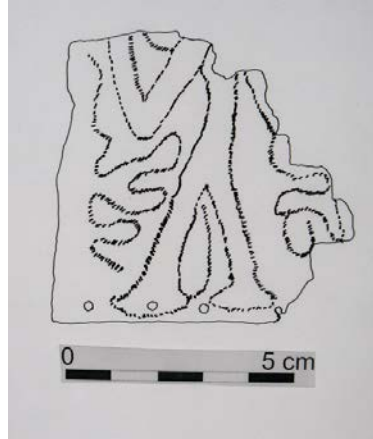
Müze Geliş Şekli: Satın Alma

Müze Envanter No: 76/4.44

Ölçüler: Uzunluk: 6,4 cm., En: 4,9 cm.

Çizim : (Biber-Çavuşoğlu 2009, Resim 16)

Metal levha parçası üzerinde sola doğru yürüyen sağ kolu dirsekten bükülü, muhtemelen bir şey tutmakta olan çok stilize bir insan figürü bulunmaktadır. Yukarısı kopuktur. Ön tarafta noktalardan oluşan şekiller vardır. Alt kenarda çivi delikleri açılmıştır.

Katalog No: 14

Metal Levha

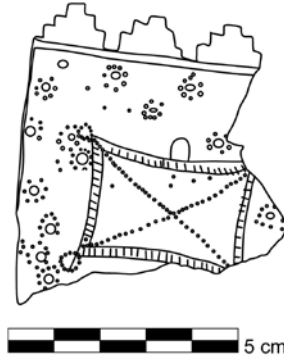
Müze Geliş Şekli: Satın Alma

Müze Envanter No: 76/4.62

Ölçüler: Uzunluk: 6 - 6,5 cm., En: 5,3 - 6,1 cm.

Kalın sert levha parçası kirli sarı renkte en üstte 3 tane basamaklı şekil yapılmıştır. Kalın bir çizgi ile bordürlenmiştir. Ortada etrafı noktalarla çevrili dolgu motifleri arasından bir alem görülmektedir. İç büyük yapılmış olan alemin kenarları çizgilerin arasında kısa dik çizgiler

yapılmıştır. Ortada sıralı noktalarla yapılmış çapraz bir hat vardır. Muhtemelen asılmak için yapılmış küçük bir deliği vardır. Kırık bir levha olduğundan alem bezemesinden başka figür görülmemektedir.

Katalog No: 15

Metal Levha

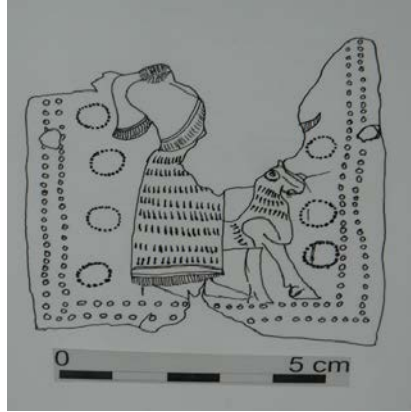
Müze Geliş Şekli: Satın Alma

Müze Envanter No: 76/8-4

Ölçüler: Uzunluk: 6,8 cm., En: 6,2 - 7,9 cm.

Çizim : (Biber-Çavuşoğlu 2009, Resim 13)

Kemer parçası üzerinde çift sıra nokta ile bezelidir. Bölüm ortasında dolgu motifleri arasında sağa doğru yürüyen bir insan figürü (başı kopuk) sol yanında bir keçi görülmektedir. İnsan figürünün arkasında iki kanat vardır. Elbisesi ve keçinin üzeri kısa çizgilerle bezelidir. Sağda ve solda birer çivi deliği vardır.

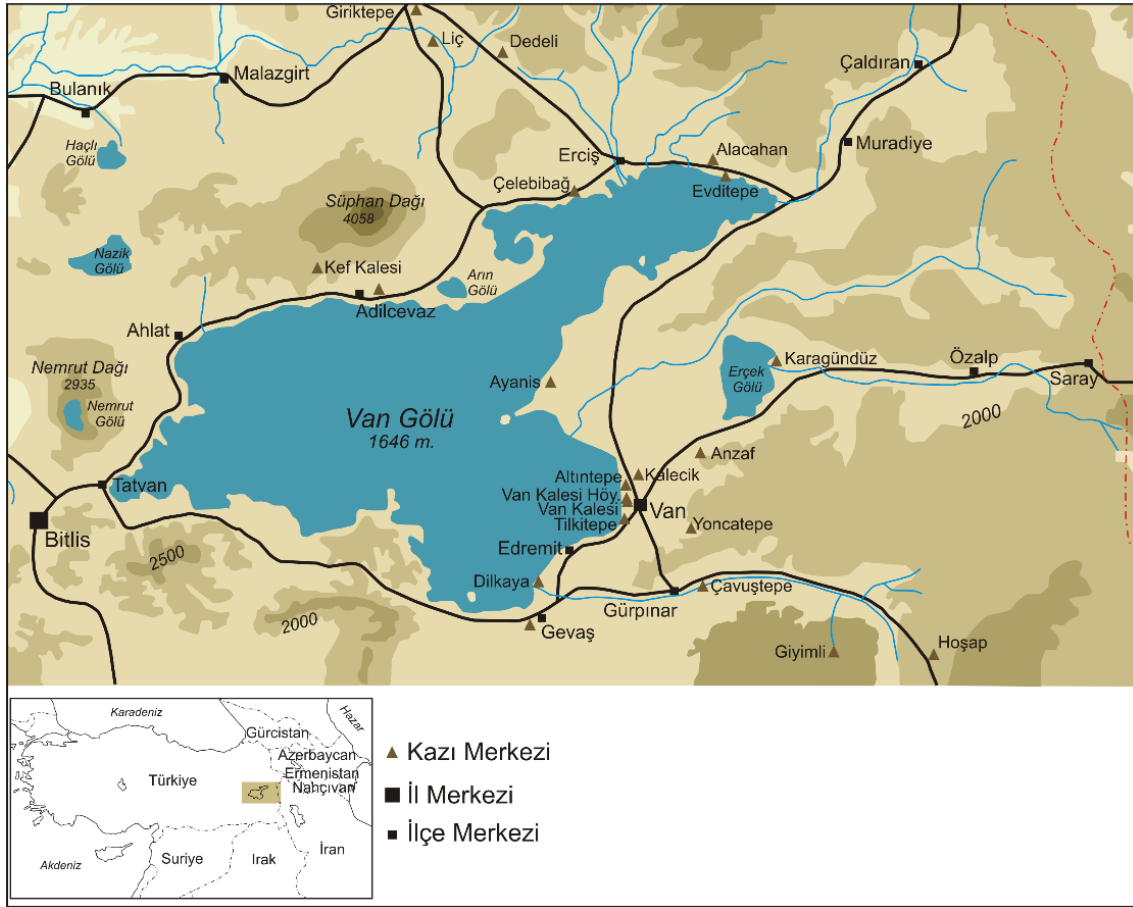

KAYNAKÇA

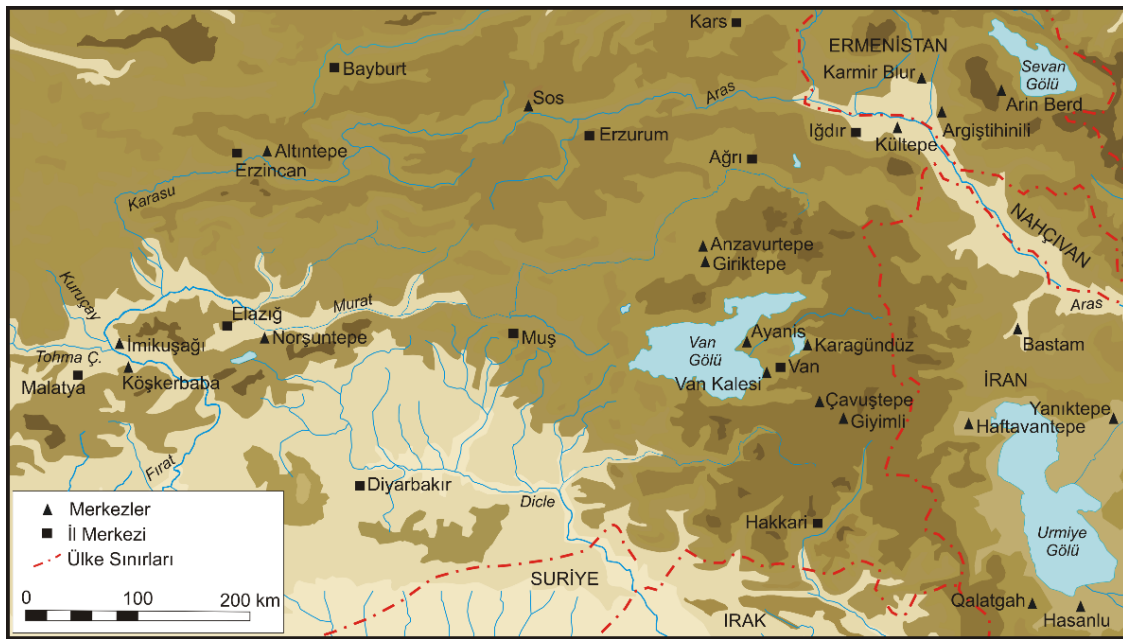
- Ayman, İ. 2005, *Urartu Bronz Kemerleri ve Adak Levhaları Üzerine Betimlenen Ölü Ziyafet Sahneleri*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Belli, O. 1977, “Van Bölge Müzesindeki Çivi Yazılı Urartu Tunç Eserleri”, *Anadolu Araştırmaları, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Yayınları*, İstanbul, 177-208.
- Belli, O. 1979a, “Urartu Sanatının Sosyo-Ekonomik Açından Eleştirisi Üzerine Bir Deneme”, *Anadolu Araştırmaları VI*, 45-95.
- Belli, O. 1979b, “Urartular’da Totemcilik Sorunu”, *Anadolu Araştırmaları VII*, 29-41.
- Belli, O. 1982, “Urartular”, *Anadolu Uygarlıkları Görsel Anadolu Tarihi Ansiklopedisi*, Cilt: I, Görsel Yayınları, 139-208.
- Belli, O. 2000, “Giyimli (Hırkanis) Kazısı”, *Türkiye Arkeolojisi ve İstanbul Üniversitesi (1932-1999)*, İstanbul Üniversitesi, Ankara, 228-231.
- Belli, O. 2004a, *Anadolu’da Kalayın ve Bronzun Tarihçesi*, Suna İnan Kırac Akdeniz Medeniyetleri Araştırma Enstitüsü Yayınları Monografi Dizisi: 3.
- Belli, O. 2004b, *Urartu: Savaş ve Estetik/ Urartu: War and Aesthetics*, (Ed. F. Özdem), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
- Belli, O. 2005, “Urartu Madencilik Geleneğini Devam Ettiren Kent: Siirt Bakır ve Bronz Atölyeleri”, *İzzet Günadağ Kayaoğlu Hatıra Kitabı Makaleler*, Türkiye Anıt Çevre Turizm Değerlerini Koruma Vakfı, İstanbul, 41-45.
- Belli, O. 2010, *Urartu Takıları*, Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu, İstanbul.
- Biber, H.-Çavuşoğlu, R. 2009, “Elazığ Müzesi’nden Bir Grup Urartu Adak Levhası”, 27. *Araştırma Sonuçları Toplantısı*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü, Denizli: Mayıs, 57-77.
- Çilingiroğlu, A. 1997, *Urartu Krallığı, Tarihi ve Sanatı*, Yaşar Eğitim ve Kültür Vakfı, İzmir.
- Erzen A. 1974, “Giyimli Bronz Definesi ve Giyimli Kazısı”, *Belleten* 38, 191-213.
- Girginer, K. S. 1996, “Erzurum Arkeoloji Müzesinden Bir Grup Adak Levhası”, *Atatürk Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü Dergisi*, 2, 29-42.
- Kellner, H. J. 1991, “Votive plaques”, R. Merhav (Der.) *Urartu, A Metalworking Center in the First Millennium B.C.E.*. Jerusalem, 286-299.
- Öğün, B. 1984, “Urartu’lular”, *Türk Ansiklopedisi*, C:XXXIII, Milli Eğitim Basımevi, Ankara, 35-78.
- Sagona, A.-Zimansky, P. 2015, *Arkeolojik Veriler Işığında Türkiye’nin En Eski Kültürleri*, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul.

- Sevin, V.-Özfirat, A. 2000, "Van-Karagündüz Kazıları", *Türkiye Arkeolojisi ve İstanbul Üniversitesi (1932-1999)*, İstanbul Üniversitesi, Ankara, 168-174.
- Sevin, V. 2003a, *Eski Anadolu ve Trakya*, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Sevin, V. 2003b, *Anadolu Arkeoloji*, Der Yayınları, İstanbul.
- Sevin, V. 2011, "Urartu Devleti", *Arkeoatlas Dergisi*, 1, 434-438.
- Taşyürek, O. A. 1978, "Giyimli (Hırkanis) Adak Levhalarından Örnekler", *Belleten*, 42, 201-245.
- Yılmaz, S. 2019, *Elazığ Müzesi'nde Korunan Urartu Adak Levhaları ve İşlevleri*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Yiğitpaşa, D. 2016. *Doğu Anadolu Geç Demir Çağı Kültürü*, Gece Kitaplığı, Ankara.
- Yiğitpaşa, D.-Can, S. 2016, "Kahramanmaraş Arkeoloji Müzesinden Bir Grup Urartu Metal Eserleri", *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 14, 241-257.
- Van Loon, M.N. 1966, *Urartian Art Its Distinctive Traits In The Light Of New Excavations*, Leiden.

HARİTALAR

Harita 1: Van Gölü Havzası Merkezleri ve Giyimli'nin Konumu (Davut Yiğitpaşa)

Harita 2: Doğu Anadolu Urartu Merkezleri, (Davut Yiğitpaşa)

AMİSOS / AMISOS
ÇEVİRİ / Translation

AMİSOS / AMISOS

Cilt/Volume 4, Sayı/Issue 7 (Aralık/December 2019), ss./pp. 298-310

ISSN: 2587-2222 / e-ISSN: 2587-2230

Çeviri / Translation

Geliş Tarihi/Received: 19. 02. 2018

Kabul Tarihi/Accepted: 26. 12. 2019

RHOMAİKA'NIN 69. KİTABI ÖZETİ'NİN ÇEVİRİSİ

A TRANSLATION OF RHOMAİKA'S EPITOME OF BOOK 69

Ahmet AKŞAR*

Öz

Cassius Dio Cocceianus, MS 163/164 yılında Bithynia-Pontos Eyaleti'nin kentlerinden olan Nikaia'da doğdu. Babası Roma *senatus* sınıfına girmiş ve Kilikia, Dalmatia ve Lykia-Pamphylia eyaletlerinde valilik yapmıştır. Cassius Dio, babasının yolunu takip ederek quaestor, praetor ve consul olarak Roma İmparatorluğu'nda devlet hizmetlerinde bulunmuştur. Severuslar çağında imparatorların consiliumlarında bulunmuş olan Dio, zamanının saygın senatörlerinden biri olmuştur.

Cassius Dio, Aeneas'ın İtalya'ya gelişinden MS 229 yılına kadarki olayları anlatan ve 80 kitaptan oluşan bir Roma Tarihi yazmıştır. Onun tarih yazmaya karar vermesi rüyasında tanrıların emretmesiyle olmuştur. Bu sebeple hayatının on yılını kaynak toplamaya ve sonraki on iki yılını da topladığı kaynakları değerlendirme ve yazmaya adanmıştır. Dio, eserini içinde bulunduğu sınıfın dili olan Latince değil, Polybios'u takip ederek Yunanca kaleme almıştır. Yazma üslubu olarak Yunan tarih yazıcılığına yeni bir boyut getiren Thukydides'i benimsemiştir. Dio'nun imparatorluk dönemini kaleme alırken kitaplarını imparatorların iktidar yıllarına bölmeye onun bazı araştırmacılar tarafından son annal yazarı olarak kabul edilmesine sebep olmuştur.

Cassius Dio'nun yazdığı Rhomaika'nın bazı kitapları tam olarak korunmuş, bazıları da fragmanlar halinde günümüze kadar ulaşmıştır. Tam olarak veya

* Dr., Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, Türkiye.

E-posta: ahmet.aksar@omu.edu.tr

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-2345-6789>

fragmanlar halinde korunanların dışında Rhomaika, Ksiphilinus ve Zonaras'ın çıkardığı özetlerden tamamlanmaktadır. Çalışmamızda çevirisini vereceğimiz 69. kitap da Ksiphilinus'un çıkardığı özeten günümüze gelebilmiştir. Çeviride Loeb serisinin Dio's Roman History metni esas alınmıştır.

Anahtar Kelimeler: Cassius Dio, Rhomaika, Roma Tarihi, Roma İmparatorluğu, Hadrianus

Abstract

Cassius Dio Cocceianus was born in Nicaea, a city of Bithynia-Pontus Province, in 163/164 AD. His father was a member of Roman senate and worked as a governor in Cilicia, Dalmatia and Lycia-Pamphylia. Cassius Dio, in his father's footsteps, served as a quaestor, a praetor and a consul in the Roman Empire. As a participant in the emperor consiliums, he became one of the distinctive senators of his time.

Cassius Dio wrote about history on ancient Rome which covered the events beginning with Aeneas' arrival in Italy up until in 229 AD, and culminated in 80 books. After a dream in which he was ordered by gods, he decided to write history. To achieve this, he spent ten years to collect sources and twelve years to assess them and write. He didn't write in Latin but, following Polybios, in Greek. In his writing style, he pursued Thucydides, who introduced a new approach to Greek historiography. Due to the fact that he divided his epitomes into sections each containing reigning years of an emperor, some researchers regard him as the last annalist.

Some epitomes of Rhomaika survived intact while some others in fragments. Along with the epitomes preserved intact or in fragments, Rhomaika is completed with the ones excerpted by Xiphilinus and Zonaras. Book 69, translation of which we will introduce in this study, is also included in Xiphilinus's excerpt. Our translation is based on Dio's Roman History in Loeb Series.

Keywords: Cassius Dio, Rhomaika, Roman History, Roman Empire, Hadrianus

Giriş

Cassius Dio Cocceianus¹, MS 163/164'te Nikaia'da (İznik) dünyaya geldi. Babası, Roma *senatus* sınıfına girmiş, *consullük* ve eyalet valiliği yapmış Cassius Apronianus'tur.² Varlıklı bir ailenin üyesi olarak Dio iyi bir eğitim almış, MS 180'lerin başında başkent Roma'ya gelmiş ve Roma elit sınıfına dahil olmuştur. İmparator Commodus'un (MS 180–193) saltanatının sonlarına doğru *quaestor* ve senatör olmuştur.³ Roma İmparatorluğu tahtında sadece üç ay kalabilen Pertinax, Cassius Dio'yu 194 yılı *praetorü* olarak atamıştır.⁴ Septimus

¹ Metinde kullanılan özel isimler ve yer isimleri Türkçede yerleşmiş şekliyle (Cassius Dio, Polybios, Kilikia vb) veya literatürde yer aldığı şekliyle (consul, senatus vb) kullanılmıştır. Çeviride kullanılan özel isimler eğer Yunanca bir isimse Yunanca transkripsiyonu, Latince ise Latince yazılış şekliyle verilmiştir.

² Dio, XLIX, 36, 4; LXIX, 1, 3, LXXIII, 7, 2

³ Millar 1964, 15-16; Swan 2004, 1

⁴ Dio, LXXIV, 12, 2

Severus'un MS 193 yılında tahta geçmesi Dio'nun devlet hizmetinde yükselmesine neden olmuştur. Önce imparatorun *consiliumunda* görev almış ve Septimus Severus'un Britannia seferi öncesinde MS 205/6 yılında *suffectus consul* olmuştur.⁵ Dio'nun rüyalar ve kehanetlerle ilgili yazmış olduğu küçük bir kitabını imparatora göndermesi ve imparatorun aldığı teşekkür mektubu Dio'yu tarih yazmaya itmiştir. O, tarih yazmaya karar vermesini rüyasında tanrılardan aldığı emirler ile açıklamaktadır.⁶

Cassius Dio, eserinde, tarih yazmaya karar verdikten sonra hayatının on yılını yazacağı Roma tarihi için kaynak toplamaya ayırdığını belirtmektedir. Yine kendi ifadesine göre topladığı kaynakları değerlendirmek ve yazmak ise Dio'nun on iki yılını almıştır.⁷ Fergus Millar, yazarın verdiği bu bilgiden yola çıkarak, Dio'nun belge topladığı zamanı MS 197–207, onları yazmak için ise MS 207-219 yıllarını önerir.⁸ Bununla birlikte Dio'nun kaynak toplama ve yazma aralığını günümüz araştırmacılarından bazıları MS 201–235 yılları arasına koymaktadır.⁹ Cassius Dio, tarihini yazmak için sıkı bir araştırma yaptığını, Livius¹⁰ ve Sallistius Crispus'un¹¹ isimlerini zikrederek pek çok tarih kitabını okuduğunu belirtir. Günümüz araştırmacıları, Dio'nun verdiği bilgilerin paralelliklerine bakarak, *Rhomaika*'ya kaynak oluşturan diğer yazarları, Polybios, Halikarnassoslu Dionysos, Caesar, Plutarkhos gibi isimler olduğunu belirtir.¹²

Rhomaika (Ῥωμαϊκά), Aeneas'ın İtalya'ya gelmesinden Dio'nun emekli olup ata yurdu Nikaia'ya döndüğü¹³ MS 229/230 yılına kadar meydana gelen olayları ele alır ve 80 kitaptan oluşur. *Rhomaika*'nın MÖ 68 – MS 10 yıllarını kapsayan 36. – 54. kitapları günümüze tam olarak ulaşmıştır. MÖ 9 – MS 46 yıllarını kapsayan 55. – 60. Kitapları ile 79. ve 80. kitapları fragmanlar halinde korunmuştur. Tam olarak veya fragmanlar halinde korunarak gelen nüshaların en eskisi MS 5. ve 6. yüzyıllara aittir. Bizans tarih yazıcılığında, 10. ve 12. yüzyıllarda, Roma tarihine dair bir otorite kabul edilen Dio, yapılan çalışmalarda önemli başvuru kaynağı olmuştur.¹⁴ Dio'nun günümüze ulaşamayan kitaplarının içeriğine Bizans döneminde çıkarılan özetleri sayesinde vakıf olabilmekteyiz. Bunlardan ilki Trapezuslu (Trabzon) keşiş Ioannes Ksiphilinus'tur. *Rhomaika*'nın 61. – 80. kitapları sadece Ksiphilinus'un özetlerinden bilinmektedir. Bununla birlikte Antoninus Pius döneminin ele alındığı 70. kitap kayıptır. Marcus Aurelius dönemini ele alan 71. Kitabın özetinin sadece bir kısmı günümüze ulaşmıştır. Aşağıda Türkçe çevirisini vereceğimiz 69. kitap Ksiphilinus'un çıkardığı özetten ibarettir. Dio'nun Roma tarihinden yararlanan diğer Bizanslı tarihçi ve kronikçi, İmparator Alexis Kommenos'un (1081–1118) özel sekreteri olarak uzun yıllar çalıştıktan sonra *Epitome Historion* adında bir dünya tarihi yazan Ioannes Zonaras'tır. Bu iki yazarın Dio'dan çıkardıkları özetler, *Rhomaika*'nın özet olarak da olsa günümüze kadar ulaşmasını sağlamıştır.¹⁵

Cassius Dio, Aeneas'ın Troia Savaşı'ndan sonra İtalya'ya gelmesinden kendi zamanına kadar uzanan uzun bir Roma tarihi kaleme almıştır. Dio, eserinin 1. – 74. kitaplarını daha çok kaynak toplayarak ve onları okuyarak yazmıştır. Ancak Septimus Severus'un iktidarından Severus Alexander'in son zamanlarına kadarki olaylar (74. – 80. Kitap); senatör

⁵ Millar 1964, 207 dn 4; Barnes 1984, 243

⁶ Dio, LXXIII, 23, 1

⁷ Dio, LXXIII, 23, 5

⁸ Millar 1964, 29-30

⁹ Dio'nun kaynak toplama ve yazma aralığı ile ilgili tartışma için bkz. Barnes 1984, 241-2

¹⁰ Dio, LXVII, 12, 4

¹¹ Dio, XL, 63, 4

¹² Millar 1964, 34; Eisman 1977, 662-4

¹³ Dio, LXXX, 5, 2

¹⁴ Barmann 1971, 59-61

¹⁵ Cary 1914: XXII; Millar 1964, 2

sınıfına girmiş, *quaestor*, *praetor* ve *consullük* görevlerinde bulunmuş biri olarak, bizzat gördüklerinin ve şahit olduklarının kendi siyasi düşüncesiyle yansıtılmış halidir. *Rhomaika*'nın son 6 kitabı bu açıdan oldukça değerlidir. Dio, olayları naklederken Thukydides'i örnek alır.¹⁶ Kanıtlara başvurur ve şahit gösterir.¹⁷ Bununla birlikte olayları açıklamak için doğüstü güçlere yer vermesi ya da olayların nedenlerini açıklarken rüyalara ve cennetten inen emarelere gönderme yapması onu Thukydides'ten ayırmaktadır.¹⁸ Dio'nun Roma geçmişine bakışı Tacitus gibi Romalı olmuştur. Bununla birlikte Dio'nun imparatorluk dönemini imparatorların saltanat yıllarına bölerek vermesi Kemezis gibi bazı araştırmacıların Dio'yu son annalist olarak adlandırmasına neden olmuştur.¹⁹

Aşağıda çevirisini verdiğimiz *Rhomaika'nın 69. Kitabının Özeti*, Loeb serisinde (Loeb Classical Library) 9 cilt olarak yayınlanan, Eski Yunancadan İngilizceye çevirisini E. Cary'nin yaptığı *Dio's Roman History* (Vol. VIII, 1955) metninin İngilizcesinden yapılmıştır. Cary, Dio'nun metnini Eski Yunancadan İngilizceye çevirirken Yunanca pasaj numaralarını İngilizce metinde kullanmamıştır. Pasajlandırma, *Lacus Curtius*²⁰ internet sitesindeki çevrim içi metin esas alınarak ve Yunancasından kontrol edilerek yapılmıştır.

Rhomaika'nın 69. Kitabının Özeti

I. 1. Hadrianus, Traianus tarafından evlat edinilmiş değildi, yalnızca onun hemşerisi ve koruyucusu idi.²¹ Bununla birlikte onun akrabası ve yeğeniyle evlenmişti.²² Kısacası, Hadrianus, Traianus'un günlük hayatını paylaştığı bir arkadaşıydı. **2.** Parth Savaşları için Syria'ya atanmıştı. Ama O, ilk *consul* olarak atananlardan biri olmak gibi Traianus'un bir iyiliğine mazhar olmamıştı. Hadrianus, elinde bulundurduğu büyük askeri güçle ve çevresinin yardımıyla bu kolay olmuştu –onun eski koruması ve hemşerisi Attianus ile aşığı Plotina onun durumunu güvence altına almışlardı- ve Traianus'un çocuksuz ölmesinden dolayı Caesar ve İmparator oldu.²³ **3.** Kilikia valisi olan babam Apronianos bana bu hikâyenin tamamını doğru bir şekilde anlattı. Özellikle Traianus'un ölümünün Hadrianus'u evlat edindiğini ilan edebilmek için birkaç gün saklandığını belirterek birkaç olayı bu hikâye ile ilişkilendirerek anlatırdı. **4.** Bu durum Traianus tarafından *senatusa* yazılan mektuplarında da görülmektedir çünkü bu mektuplar Traianus'un kendisi tarafından değil daha önce hiçbir durumda yapmamasına rağmen Plotina tarafından imzalanmıştı.²⁴

II. 1. Hadrianus, imparator ilan edildiğinde valisi olduğu Syria eyaletinin metropolisi olan Antiokheia'da idi. İmparator ilan edildiği günden önce o bir rüya görmüştü. Rüyasında günlük güneşlik bir günde cennetten sol tarafına bir ateş düştüğünü ve ateşin daha sonra sağ tarafına geçtiğini gördü. Ateş onu ne korkutmuş ne de incitmişti. **2.** *Senatusa* yazdığı mektupta egemenliğinin onaylanmasını istedi ve kendisi aksini istemedikçe içeriğinde kendisi

¹⁶ Millar 1964., 46-46; Swan, 2004, 8 vd

¹⁷ Millar 1964, 6-7, 40 vd

¹⁸ Dio, LXIX, 2, 1

¹⁹ Kemezis 2014., 90-149

²⁰ URL 1 http://penelope.uchicago.edu/Thayer/E/Roman/Texts/Cassius_Dio/69*.html

²¹ Hadrianus'un babası P. Hadrianus Afer MS 85'te öldü. On yaşındaki Hadrianus'a vasi olarak akrabası ve geleceğin imparatoru M. Ulpius Traianus ve Hispania kökenli atlı sınıfından P. Acilius Attianus atandı.

²² Hadrianus ve Traianus'un akrabılığı Aelius ve Ulpius ailelerinin aralarında gerçekleştirilen evlilikle sağlanmıştır. Hadrianus'un dedesi Afer, Traianus'un babasının kız kardeşi yani Traianus'un halası Ulpia ile evlenmişti. Aynı şekilde Hadrianus, Traianus'un kız kardeşi Ulpia Marciana'nın torunu Vibia Sabina ile MS 100 yılında evlenmiştir.

²³ Hadrianus, 11 Ağustos 117 tarihinde imparator oldu.

²⁴ HA, *Hadrianus*, IV, 10'da olayın başka bir şekli aktarılmaktadır. Buradaki bilgiye göre Traianus'un karısı Plotina hile yapmış ve birini imparatorun kılığına büründürerek kısık sesle "*Hadrianus'u halef ilan ediyorum*" dedirtmiştir.

onuruna hizmet edecek yasaların çıkarılmasını hem o zaman hem de daha sonrası için yasakladı. **3.** Traianus'un kemikleri Traianus Sütunu'nda saklandı ve bilindiği şekliyle Parth Oyunları, birkaç yıl daha devam etti. Fakat diğer pek çok kutlama gibi bu da sonradan ortadan kalkmıştır. **4.** Hadrianus'un yazmış olduğu kesin olan ve içinde alicenap duygular barındıran bir mektupta, ne kamunun yararının aksine bir şey yapmayacağına, ne de hiçbir senatöre ölüm cezası vermeyeceğine ve verdiği bu sözleri herhangi bir şekilde ihlal etmesi durumunda ise cezasına razı olacağına yemin etti. **5.** Hadrianus, merhametli bir yönetim sergilediğini düşünse de döneminin başında ve sonunda en iyi birkaç adamı öldürtmesinden dolayı ciddi şekilde eleştirilmiş ve bu nedenle neredeyse tanrı olarak kabul edilmeyecekti. Hadrianus döneminin başında katledilenler Palma, Celcus, Nigrinus ve Lusius idi. Palma ve Celcus bir av sırasında Hadrianus'a karşı komplo kurdukları iddiasıyla, diğerleri ise birtakım şikâyetler yüzünden ortadan kaldırılmışlardı ama gerçekte ise zenginlik ve şöhretin keyfini süren oldukça nüfuzlu kimselerdi. **6¹** Ne var ki Hadrianus, bu olayın ortaya çıkardığı yorumlardan öyle etkilenmişti ki bir savunma yaptı ve onların ölüm emrini vermediğini yemin ederek ilan etti. Döneminin sonunda öldürülenler ise Servianus ve Servianus'un torunu Fuscus idi. **6²** Hadrianus hoş bir adamdı ve belirli bir çekiciliği vardı.

III. 1. Hadrianus, senatör sınıfından eski bir *praetor* olan Hadrianus Afer adında bir adamın oğlu olarak dünyaya geldi.²⁵ Doğası itibariyle hem Yunan hem de Latin dillerindeki edebi çalışmalarla yakından ilgiliydi ve geride şiir kadar çeşitli düzyazı ürünler bırakmıştır. **2.** (Öğrenme) Hırsı tatmin edilemez olduğundan ve bu nedenle de en sıradan da olsa-örneğin model almak ve boyamak gibi- kavranabilir her şeyi uyguladığından savaşa ya da barışa, imparatorluk ya da özel hayatına ilişkin farkında olmadığı hiçbir şeyin olmadığını ilan ediyordu. **3.** Bütün bunlar tabii ki insanlara zarar vermiyordu, ne var ki herhangi bir şekilde kendisinden üstün olanlara karşı kıskançlığı en kötü halini alıyor, birçoğunun çöküşüne, bazılarının ise tamamen ortadan kaldırılmasına neden oluyordu. O kadar ki herkesi her şeyde alt etmek istediğinden herhangi bir yönde önem kazananlardan nefret ediyordu. **4.** İşte bu halet-i ruhiye ile sofistlerden olan Gallialı Favorinus²⁶ ve Miletoslu Dionysios'u²⁷ çeşitli yöntemlerle özellikle de çok az değeri olan ya da hiçbir değeri olmayan rakiplerini yükselterek alt etmeye girişmesine neden olmuştu. **5.** O zaman Dionysios'un imparatorun haberleşmesinden sorumlu olan Avidius Heliodoros'a²⁸ "*Caesar sana para ve şeref verebilir ama seni hatip yapamaz.*" dediği söylenmektedir. **6.** İmparatorun huzurunda anayurdu için arzuladığı bir ayrıcalık olan vergilerden muaf tutulmayı talep etmeyi düşünen Favorinus başarısız olması ve bununla birlikte küçük düşmesi gerektiğini sezinlemiş ve bu yüzden mahkeme salonuna girmiş ve şu kısa beyanda bulunmuştur: "*Dün gece rüyamda hocam yanımda durdu ve onun için doğmuşum gibi ülkeme hizmet etmemi emretti.*"

IV. 1. Artık bu adamların canını bağışlayan Hadrianus, ortadan kaldırılmaları için makul bir dayanak bulamadığından onlarla birlikte olmaktan memnun değildi. Ne var ki Traianus'un Roma'daki çeşitli eserlerini - forum, odeon ve gimnasionu- inşa eden mimar Apollodoros'u önce sürgüne yolladı ve daha sonra da idam ettirdi. **2.** İdamı için öne sürülen neden bir takım kabahatlerden suçlu bulunduğuydü ama gerçek neden başka idi. Bir zamanlar Traianus Hadrianus'a bahsettiği binalar konusunda Apollodoros'tan fikir alırken Hadrianus araya girmiş "*Defol ve git asma kabaklarını çiz. Bu işlerin hiçbirinden anlamıyorsun.*" demişti. (Tasadüf o ki o zamanlar Hadrianus'un kendisi de öyle çizimlerle meşguldü). **3.**

²⁵ Historia Augusta'ya göre Vespasianus'un yedinci, Titus'un beşinci consullüğü sırasında doğdu. Bu tarih miladi takvime çevrildiğinde 24 Ocak 76 tarihi ortaya çıkar. HA, *Hadrianus*, I, 3

²⁶ Favorinus, Hadrianus döneminin ön önemli sofistlerinden biri idi. Yaklaşık 80-150 yılları arasında yaşamıştır.

²⁷ Philostratus'a göre Hadrianus, Miletoslu Dionysios'a satraplık (praefectus) bahşetmişti. Philostratus, *Vitae Sophiston*, 524

²⁸ Syriyalı hatip C. Avidius Heliodoros, Hadrianus döneminde *ab epistulis graecis* görevinde bulunmuştur. Daha sonra Mısır eyaletinin *praefectus*u olarak görev yapmıştır.

İmparator olunca bu anı hatırlamıştı ve adamın konuşma özgürlüğüne katlanamayacaktı. Kendisinin yardımı olmadan da büyük işlerin başarılabilceğini göstermenin bir yolu olarak Apollodoros'a Venüs ve Roma tapınaklarının planını yolladı ve önerilen yapının tatmin edici olup olmadığını sordu. **4.** Tapınağa ilişkin olarak imparatora yolladığı cevabında öncelikli olarak mimar; tapınağın yüksek bir yere inşa edilmesi ve altındaki toprağın boşaltılması gerektiğini, böylece *Kutsal Yol* üzerinde yüksekte daha göze görünür olacağını, ayrıca alt katında (bodrumunda) makinelerin tutulabileceğini dolayısıyla da kimse görmeden birleştirilip ve yine önceden kimsenin haberi olmadan tiyatroya getirilebileceğini belirtmiştir. İkinci olarak da heykellerin cellanın²⁹ yüksekliği için çok uzun yapıldıklarını söylemiştir. **5.** “*Şimdi tanrıçalar kalkmak ve dışarı çıkmak isteseler bu isteklerini gerçekleştiremeyecekler*” diyordu. Bunu açık açık Hadrianus'a yazdığına imparator hem öfkelenmiş hem de son derece kederlenmişti çünkü düzeltilemeyecek bir hataya düşmüştü. Ne öfkesine ne de kederine engel olabildi ve adamı öldürttü. **6.** Aslında öyle bir mizacı vardı ki yalnızca yaşayanlara karşı değil aynı zamanda ölümlere karşı da kıskançlık duyuyordu. Bir şekilde Homeros'u ortadan kaldırmış ve onun yerine daha önce çoğu kimsenin adını sanını duymadığı Antimakhos'u ortaya çıkarmıştı.

V. 1. İnsanların kendisinde kusur buldukları diğer özellikleri ise katılığı, merakı ve her şeye karışması idi. Ancak, bu kusurlarını dikkatli denetimi, ihtiyatlılığı, elinin açıklığı ve becerileri ile dengeleyip telafi edebiliyordu. Dahası, savaş çıkarmıyor ve zaten çıkmış olanları sonlandırıyor³⁰; topluluklar ve özel vatandaşlar, senatörler ve atlı sınıfı gibi birçoklarına çok miktarda para bağışlarken kimseyi haksız yere parasından mahrum bırakmıyordu. **2.** Aslında, kendisinden istenmesini dahi beklemez her durumda mutlaka bireysel ihtiyaçlara göre hareket ederdi. Lejyonları en katı disiplin altına almıştı böylece hem güçlü oluyorlar hem de ne itaatsizlik ne de ciddiyetsizlik edebiliyorlardı. Müttefiklerine ve bağlı şehirlere ise en cömert şekilde yardımda bulunuyordu. **3.** Birçoğunu -hatta diğer herhangi bir imparatorundan daha fazlasını- görmüştü ve bazılarını su kaynağı diğerlerine limanlar, yiyecek, bayındırlık çalışmalarına para vererek ve farklı şehirleri çeşitli şekillerde onurlandırarak neredeyse hepsine yardım etmişti.

VI. 1. Roma halkına onlara yaranarak değil saygınlığı ile liderlik ederdi. Bir defasında gladyatörlerin olduğu bir yarışmada kalabalık hemen oracıkta bir şey talep ediyordu. Kalabalığın istediği şeyi hemen sağlamış ama ayrıca da habercisinden Domitianus'un “*sessizlik*” emrini bildirmesini istemişti. **2.** Haberci, habercilerin alışık olduğu üzere (kalabalıklar asla bildiriyle susturulmazlardı) elini kaldırmış ve bu hareket insanları susturmuş olduğundan o kelime telaffuz edilmemişti. Herkesin sustuğu o anda “*istediği bu*” demişti. Hadrianus, haberciye karşı en ufak bir öfke belirtisi göstermemiş ve o kaba emri telaffuz etmediği için onu onurlandırmıştı. **3.** Çünkü bu tür şeylere katlanabiliyordu ve beklenmedik bir şekilde veya sıradan bir insandan yardım alırsa bundan memnuniyetsizlik duymuyordu. Her nasılsa bir seferinde bir yolculuğu sırasında bir kadın kendisinden bir ricada bulunmuştu. Kadına önce “*vaktim yok*” demiş ama daha sonra kadın “*O zaman imparator olmayı bırak*” diye bağırınca geri dönmüş ve onun derdini dinlemişti.

VII. 1. En mühim ve acil işleri *senatusun* yardımıyla yürütürdü ve en önde gelen adamlarının yardımlarıyla kâh sarayda, kâh Pantheon'da veya diğer yerlerde oturumlar düzenler, bu oturumlarda daima bir tribünde oturulur ve böylece yapılan her ne ise halkın

²⁹ Tapınaklarda tanrı veya tanrıça heykellerinin bulunduğu bölüm.

³⁰ Traianus'un Parth Seferi, Mesopotamia, Assyria ve Armenia adında üç yeni eyaletin kazanılması ile sonuçlandı. Ancak bu yeni eyaletlerde huzursuzluk hiç bitmedi. Traianus'un ölümü ile Hadrianus elde edilen bu üç yeni eyaletin topraklarını eski sahiplerine iade etmiştir. Eutropius, Hadrianus'un bu davranışını Traianus'un ününü kıskanmasına bağlamaktadır. Eutropius, VIII, 6; HA, *Hadrianus*, IX, 1

bilmesi sağlanırdı. Bazen davalar görülürken *consullere* katılır ve at yarışlarında onları şerefendirirdi. **2.** Eve dönerken kimseyi kendisine eşlik etmek zorunda bırakmamak için tahtırevanda taşınmayı alışkanlık haline getirmişti. Hem kutsal hem de kamu işleri için uygun olmayan günlerde evde kalır, acil bir konu değilse kendisini selamlamak için bile olsa kimseyi kabul etmezdi ve bunun amacı insanları birtakım baş belası işlerden uzak eylemekti. **3.** Hem Roma'da hem de Roma dışında en soylu adamları yakınında tutardı ve ziyafetlerde onlara katılır, bu nedenle de arabasına genellikle üç kişiyi daha alırdı. Mümkün olduğunca sık ava çıkar ve şarapsız kahvaltı ederdi. Çok yemek yerdı ve genellikle bir dava görülürken bir şeyler atıştırır, daha sonra da en iyi ve önde gelen adamlarıyla akşam yemeği yer ve birlikte yenen bu yemek her türlü tartışmaya imkân verirdi. **4.** Arkadaşları hasta olduğunda onları ziyaret eder, şenliklerine katılır ve onların köylerinde ve kasaba evlerinde kalmaktan mutluluk duyardı. Bu yüzden birçoğunun imgelerini (heykellerini) öldüklerinde veya daha hayattayken foruma yerleştirmişti. Bununla beraber tanıdıklarının (arkadaşlarının) hiçbiri ne imparatorun hizmetinde olan azatlı köleler ve diğer görevlilerin yapa geldiği gibi küstahlık yapmamış ne de Hadrianus'un söylediği veya yaptığı bir şeyi ifşa ederek para almışlardır.

VIII. 1¹. Onun karakterine ilişkin olarak anlata geldiğim bir tür özet niteliğinde önsözdür. Ayrıca zikretmeyi gerektiren bütün olayları da ayrıntılarıyla anlatacağım.

1^a İskenderiyeliler isyan çıkarmışlardı ve Hadrianus'tan azarlayıcı bir mektup alana dek hiçbir şey onları durduramamıştı. Böylece imparatorun sözünün silahlardan daha güçlü olduğu doğrulanmıştı.

1² Roma'ya gelir gelmez, ilk yılından son yılına kadar bu affin uygulanacağı on beş yıllık bir müddeti saptayarak, imparatorluk hazinesine ve Roma kamu hazinesine olan borçları iptal etti. **2.** Doğum gününde halka açık olağan gösteri düzenledi ve birçok vahşi hayvan öldürdü. Ve böylece yalnız bu gösteri, örneğin, yüz tane (erkek) aslanın ve bir o kadar dişi aslanın hayatına mal oldu. Ayrıca kadınlar ve erkekler için ayrı ayrı olmak üzere hem tiyatrolarda hem de sirklerde eliyle attığı küçük toplar aracılığıyla hediyeler dağıttı. Bununla birlikte kadın ve erkeklerin ayrı ayrı banyo yapmalarını emretti. **3.** O yılın bu olaylarının yanında Hadrianus'un yaşını ve hastalığını göz önüne alarak baldıran içmesine izin verdiği filozof Euphrates kendi seçtiği bir ölümle öldü.

IX. 1. Hadrianus, çeşitli bölgeleri ve şehirleri ziyaret ederek, bütün garnizonları ve kaleleri denetleyerek bir eyaletten diğerine seyahat ediyordu. Bunların bazılarını daha cazip yerlere taşıdı, bazılarını ortadan kaldırdı ve ayrıca bazılarını yeni kurdu. **2.** Silahlar, alet edevat, siperler, surlar ve çitler gibi kampların yalnızca olağan gerekliliklerini değil aynı zamanda herkesin ama üst kademedeki hizmet edenlerin ve memurların kendilerinin özel ilişkilerini-hayatlarını, yaşadıkları yerleri ve alışkanlıklarını- bizzat yerinde görmüş ve mutlaka her şeyi incelemiş ve birçok durumda aşırı lüks haline gelen uygulamaları ve ayarlamaları yeniden düzenlemiş ve düzeltmiştir. **3.** Bazılarını onurlandırarak, bazılarını ise azarlayarak adamlarını her türlü savaş için hazırladı ve yapılması gereken her şeyi onlara öğretti. Askerlerinin kendisini gözlemleyerek fayda sağlayacaklarını düşünerek her yerde ciddi bir hayat sürdürdü ve her çıktığı seferde ya yürüdü ya da at üstünde yola devam etti. Bu süre zarfında bir kez olsun ne savaş arabasına ne de dört tekerlekli aracına bindi. **4.** Başını ne sıcak ne de soğuk havada örterdi hatta Germania'nın karlı soğuşunda, Mısır'ın kavurucu sıcağında bile çıplak başla dolaşmıştı. Velhasıl, hem kendi örneğiyle hem de talimatlarıyla imparatorluk çapındaki bütün askeri gücü öyle eğitmiş ve disiplin altına almıştı ki bugün bile onun ortaya koyduğu yöntemler askeri eylemin kuralları olarak geçerlidir. **5.** Yabancı milletlerle çoğunlukla neden barış içinde yaşadığını en iyi bu açıklamaktadır; onun hazırlık durumunu gördüklerinden ve kendileri de yalnızca saldırıdan emin değil aynı zamanda para da aldıklarından isyana girişmemişlerdir. **6.** Askerleri gerçekten öyle mükemmel şekilde eğitilmişlerdi ki bilindikleri adıyla Batavia süvarileri Tuna nehrini silahlarıyla yüzerek

geçmişlerdi. Bütün bunları gören barbarlar, Romalılar karşısında dehşete düşmüş ve Hadrianus'u farklılıklarının uzlaştırıcısı olarak kabul etmişlerdi.

X. 1. Şehirden şehre seyahat ederken ayrıca tiyatrolar inşa ettirip oyunlar düzenliyordu.³¹ Ne var ki bütün bunları yaparken imparatorluk alamet-i farikalarından feragat ediyordu çünkü bunları Roma dışında hiç kullanmamıştı. Baba yurduna büyük ihtimam göstermesine ve sayısız lütuflarda bulunmasına rağmen yine de onu görememişti. **2.** Av konusunda oldukça hevesli olduğu söylenmektedir. Esasında bu merakının (hevesinin) peşinde köprücük kemiğini kırmış ve neredeyse bacağını sakatlamıştı. Mysia'da kurduğu bir şehre Hadrianoutherai³² adını verdi. Ancak bu eğlencesi yüzünden işlerini asla aksatmamıştır. Av söz konusu olduğunda en beğendiği atı olan Borysthenes adlı küheylanı için yaptığı şey av tutkusuna ışık tutabilir. Hayvan öldüğünde onun için bir (anıt) mezar hazırlattı ve mezar üzerine levha üstünde bir yazıt astırdı.³³ **3¹.** Buradan hareketle ona (Hadrianus'a) duyduğu aşk yüzünden, sayesinde imparatorluğa eriştiği kadın olan Plotina'nın ölümü üzerine;³⁴ dokuz gün karalar giyerek, onun için bir tapınak dikerek³⁵ ve onun anısına ilahiler besteleyerek onu fazlasıyla onurlandırması şaşılacak bir durum değildir.

3^a. Plotina ölünce Hadrianus “*Benden istediği onca şeye rağmen hiçbirinde reddedilmemişti.*” diyerek onu övmüştür. Bu sözyle Hadrianus “İstekleri öyle idi ki ne bana yük oluyordu ne de onlara karşı çıkmak için bir dayanak buluyordum.” demek istemektedir.

3². Avda öylesine maharetliydi ki bir defasında tek bir atışla devasa bir yaban domuzunu yere sermişti.

XI. 1. Yunanistan'a gelişinde Mysterlerde en üst düzeyde kabul edildi.³⁶ Bundan sonra Iudea üzerinden Mısır'a geçti ve Pompeius'a kurbanlar sundu.³⁷ Pompeius için şu mısırayı dile getirdiği söylenmektedir: “*Mabetleri dolup taşan biri için garip bir tapınsızlık.*” diyerek harabeye dönen anıtı restore ettirdi. **2.** Mısır'da ayrıca o andan sonra Antinoos olarak adlandırılan şehri yeniden inşa ettirdi.³⁸ Antinoos, ayrıca Klaudiopolis de dediğimiz Bithynia'nın bir şehri olan Bithynionlu idi.³⁹ İmparatorun gözdelelerinden ve Mısır'da ölmüştü; ya Hadrianus'un yazdığı gibi Nil'e düşerek ya da gerçekte olduğu gibi kurban edilerek. **3.** Çünkü Hadrianus, belirttiğim gibi, her zaman çok meraklıydı ve her türlü kehanet ve büyü ile meşguldü. Bu doğrultuda ya ona duyduğu aşk yüzünden ya da genç adam gönüllü olarak ölmeyi kabul ettiğinden (ki Hadrianus'un aklında olan sonuçların gerçekleşmesi için bir hayatın özgürce feda edilmesi gerekiyordu) Hadrianus Antinoos'un kaderine razı olduğu noktada adını verdiği bir şehir kurarak onurlandırmıştı. **4.** Ayrıca neredeyse bütün dünya üzerinde onun heykellerini veya daha ziyade kutsal imgelerini yaptırmıştı.⁴⁰ Son olarak,

³¹ Bunların en bilinenleri Anadolu'da kurulmasına müsaade ettiği *Hadrianeia* festivalleridir. Anadolu'da Antiokheia, Tarsos, Anazarbus, Side, Attouda, Synnada, Kyzikos, Ephesos, Erythrai, Smyrna, Thyateira, Tralleis, Bithynion-Klaudiopolis ve Hereklea Pontika kentleri Hadrianus adına festivaller ihdas etmiştir.

³² Balıkesir

³³ CIL XII, 1122, Yazıtın çevirisi Historia Augusta'nın Hadrianus biyografisinin çevirisinde bulunmaktadır. HA, *Hadrianus*, s. 49-50, dn 59

³⁴ Traianus'un eşi Plotina 121/122 yılında öldü.

³⁵ Historia Augusta bu tapınağın Nemausus'ta (Nimes) yapıldığını belirtmektedir. HA, *Hadrianus*, XII, 2

³⁶ Kilise yazarı Hieronymus bu olayın 226. Olimpiyatta yani MS 125 yılında gerçekleştiğini belirtmektedir. (226. Olimpiyat, 9a)

³⁷ Pompeius (Magnus) MÖ 28 Eylül 48'de Mısır'ın kuzeyinde Pelusium kentinde bir suikast sonucu öldürülmüştür.

³⁸ Antinoopolis, Hermopolis'in karşısında, Nil Nehri'nin doğu kıyısındadır. Kent MS 130'da kurulmuştur.

³⁹ Bolu

⁴⁰ Antinous'un Nil'e düşerek hayatını kaybetmesi ve Hadrianus'un arkasından gözyaşı dökmesi Historia Augusta'da da anlatılmaktadır. HA, *Hadrianus*, XIV, 5-7. Aurelius Victor olayın ayrıntılarını ortaya koyar.

Antinoos olarak kabul ettiği bir yıldız gördüğünü beyan etmişti ve yakınındakilerin ortaya attığı yıldızın gerçekten Antinoos'un ruhundan meydana geldiğine ve böylece ilk kez görüldüğüne varan uydurma masallara kulak vermek hoşuna gidiyordu. Bu nedenle ve ayrıca da kız kardeşi Paulina'nın ölümü üzerine anında bir hürmet göstermediği için alay konusu haline gelmişti.⁴¹

XII. 1. Kudüs'te yerle bir olan şehrin yerine Aelia Capitolina adını verdiği bir şehir kurdu ve tanrı tapınağının yerinde Jupiter için yeni bir tapınak inşa ettirdi.⁴² Bu ne önemsiz ne de kısa sürecek bir savaş getirdi **2.** Çünkü Yahudiler yabancı ırkların şehirlerine yerleşmelerini ve yabancı dini ayinlerin yapılmasını hoş görülemez olarak değerlendiriyorlardı. Aslında Hadrianus Mısır'da ve yine Suriye'de yakında olduğu müddetçe sessiz kaldılar, buna ilaveten yapmaları gereken silahları öyle düşük kalitede imal ettiler ki böylelikle Romalılar bu silahları kullanmayı reddedecek ve bu silahları kendileri kullanacaklardı fakat Hadrianus bölgeden uzaklaşınca açık bir şekilde başkaldırdılar. **3.** Emin olmak için Romalılarla açık alanda mücadele etmeye cüret etmemişler ama ülkedeki avantajlı yerleri işgal etmiş, büyük baskı altına düştükleri zaman sığınabilmeleri ve yerin altında kimseye görünmeden buluşabilmeleri için buraları yer altı mağaraları ve duvarlarla güçlendirmişler; yer altı yollarına hava ve ışık girmesi için aralıklarla delikler açmışlardı.

XIII. 1. Önceleri Romalılar onları önemsemediler. Ancak çok geçmeden bütün Iudea karışmıştı ve Yahudiler her yerde huzursuzluk emareleri gösteriyor, bir araya toplanıyor ve kısmen gizli kısmen de açık eylemleri ile Romalılara düşmanlıklarını göstermeye başlıyorlardı. **2.** Çoğu öteki milletler de bir şeyler elde etme hevesi ile onlara katılıyor ve deyim yerinde ise bütün dünya bu mesele üzerinde çalkalanıyordu. Bunun üzerine Hadrianus en iyi generallerini yollamıştı. Bunlardan ilki valisi olduğu Britannia'dan çağrılan Iulius Severus idi.⁴³ **3.** Severus; düşmanlarının sayılarını ve gözü dönmüşlüklerini düşünerek hiçbir noktada onlara açık alanda saldırmaya girişmedi ve askerlerinin ve subaylarının sayısı sayesinde küçük grupları etkisiz hale getirerek, onları yiyecekten mahrum bırakarak ve ulaşımını keserek oldukça yavaş ama kesinlikle çok az tehlikeye düşerek onları bastırmış, bitap düşürmüş ve yok etmişti. Aslında çok azı hayatta kalmıştı.

XIV. 1. En önemli karakollarının 50 tanesi ve en ünlü köylerinin 985 tanesi yerle bir edildi. Çeşitli akın ve çatışmalarda 580.000 adam öldürüldü ve açlık, hastalık ve yangınlarda ölenlerin sayısı bilinenlerin ötesinde idi. **2.** Böylece neredeyse bütün Iudea ıssızlığa bürünmüştü ki bunun sonucu olarak insanlar savaş öncesinde uyarılmışlardı çünkü Yahudilerin büyük saygı duydukları Süleyman mabedi kendiliğinden parçalara ayrılarak çökmüş ve birçok kurt ve sırtlan uluyarak şehirlerine akın etmişti. **3.** Bununla beraber birçok Romalı da bu savaşta hayatını yitirmişti. Bu yüzden Hadrianus *senatusa* yazılarında imparatorlar tarafından genellikle kullanılan "*Siz ve çocuklarınız iyiyseniz, işte bu iyi; ben ve lejyonlar da iyiyiz*" ifadesini kullanmamıştı. **4.** Severus'u silahlı güce değil; adil, basiretli ve saygın olan bir valiye ve lidere ihtiyacı olan Bithynia'ya gönderdi. Bütün bu niteliklere sahipti

Victor'a göre Hadrianus ömrünü uzatmak istediğinde büyücüler gönüllü birinin hayatına son vermesini istemişler ancak Antinous'tan başkası bu eyleme razı olmamıştı. Aurelius Victor, *Liber De Caesaribus*, XIV, 7-9

⁴¹ Hadrianus'un kız kardeşi Domitia Paulina'nın ölüm tarihi kesin değildir. Buradaki kayda göre Paulina Antinous'tan önce ölmüş olmalıdır. Ancak imparatorun 131'de başlayan Kilikia ve Lykia-Pamphylia gezisi sırasında Attaleia kenti ileri gelenlerinin Hadrianus'un karısı Sabina ile Paulina'nın bir heykelini dikmesi Paulina'nın gezi sırasında hala hayatta olduğu izlenimini doğurmaktadır. IGR III, 773

⁴² Kentin tam adı Colonia Aelia Capitolina'dır. Aelia Capitolina Titus tarafından MS 70'te yıkılan kentin yerine Hadrianus'un 130'daki Iudea gezisinde kurulmuştur. Kurulan koloniyeye Yunanlılar yerleştirilmiş, Yahudilerin yılda bir kez kente girmesine izin verilmiştir.

⁴³ Sex. Iulius Severus, Hadrianus'un en gözde generallerinden biriydi. 120-126 yılları arasında Pannonia'da asayışı sağlamakla meşgul oldu. Daha sonra Dacia'da valilik ve 127'de consullük yaptı. Simon Bar Kokhba İsyanını bastırmaya gönderilmeden önce Moesia'da valilik yapmış ve Britannia'da üç lejyona komuta etmiştir.

Severus. Hem özel hem de kamu işlerini öyle bir şekilde idare etmiş ve yönetmişti ki bugün bile onu hatırlamak alışılmadık bir şey değildir.⁴⁴ Pamphylia, Bithynia'nın yerine kura çekilebilecek hale getirilmişti.⁴⁵

XV. 1. Bu, o zaman, Yahudilerle olan savaşın sonu idi. Pharasmanes'in kışkırtılmasıyla ikinci bir savaş *Alaniler* (onlar Massagetlerdir) tarafından başlatıldı. Bu savaş Albania topraklarına ve Media'ya büyük çapta zarar verdi ve daha sonra Armenia ve Kappadokia'yı içine aldı; bundan sonra *Alaniler* yalnızca Vologaesus'tan gelen hediyelerle ikna olmakla kalmamış ayrıca Kappadokia valisi olan Flavius Arrianos⁴⁶ karşısında korkuya kapıldıklarından savaş sona ermişti. **2.** Vologaesus ve Iazyges'ten elçiler gönderildi. Vologaesus, Pharasmanes'e bazı suçlamalarda bulundu ve Iazyges barış yapılmasını istedi. Onları *senatusun* karşısına çıkardı ve bu organ tarafından uygun cevabı vermekle yetkilendirildi ve bu doğrultuda cevapları hazırladı ve onlara okudu.

XVI. 1. Hadrianus; kendi heykelinin de bulunduğu Atina'daki Olympieion'u tamamlattı ve oraya Hindistan'dan getirilen bir yılan (Serpent – ejderha) adadı. Ayrıca, Atinalılar arasında en yüksek makama ulaşarak *Dionysia*'ya başkanlık etti⁴⁷ ve kendisine çok yakışan yerel kıyafetler giydi. **2.** Yunanlıların, kendi şerefine *Panhellenion* olarak adlandırılan bir tapınak yapmalarına müsaade etti ve bu tapınakla ilgili olarak bir takım oyunlar düzenledi. Atinalılara çok miktarda para, bir yıllık tahıl ve Kephallenia'nın⁴⁸ tamamını bağışladı. Yürürlüğe koyduğu birçok kanundan bir tanesine göre hiçbir senatör ne kişisel olarak ne de bir başkası aracılığıyla ona vergi koyamayacaktı. **3.** Roma'ya döndükten sonra bir gösteriyi izleyen kalabalık, bir arabacının serbest bırakılmasını isteyen tezahüratta bulundu ama Hadrianus onların bu isteğine yazılı olarak cevap verdi: “*Bir başkasının kölesinin serbest bırakılmasını ne benden istemeniz ne de kendi efendisinden istemeniz doğru değildir.*”

XVII. 1. Artık hasta olmaya başlamıştı; daha önceden burun kanamaları yaşamıştı ve şimdi açıkça daha sık oluyordu. Bu yüzden hayatından ümidini kesmişti ve bunun üzerine sık sık kan kusan bir adam olmasına rağmen Lucius Commodus'u Romalıların Caesar'ı olarak atadı.⁴⁹ Bu hareketten memnuniyetsizlik duydukları gerekçesiyle doksanlık Servianus ile on sekiz yaşındaki torunu Fuscus ölümüne mahkûm edildi.⁵⁰ **2.** İdam edilmeden önce Servianus ateş istedi ve tütsüsünü yakarken şöyle bağırdı: “*Suçlu olmadığımı Tanrılar çok iyi biliyor; Hadrianus'a gelince, tek duam o ki ölümü arzulasın ama ölemesin.*” Ve gerçekte de, Hadrianus hastalığından çok çekmiş, ölmek için dua etmiş ve sık sık kendini öldürmeyi istemişti. **3.** Aslında bunun-ölümü arzulamanın ama ölememenin-ne demek olduğunu anlatan

⁴⁴ Iulius Severus'un *Provincia Bithynia et Pontus*'a *Legatus Augusti pro praetore* olarak atanması MS 130'un başlarında meydana gelmiştir. Traianus döneminde Bithynia-Pontus Eyaleti'nin en önemli valisi Plinius idi. Bithynia-Pontus Eyaleti Plinius'tan sonra *proconsul* rütbeli valiler tarafından yönetilmiştir.

⁴⁵ Hadrianus döneminde Lykia-Pamphylia Eyaleti imparator eyaleti, Bithynia-Pontus ise *senatus* eyaleti statüsünde idi. Hadrianus, Bithynia-Pontus'a bir vali atayınca Pamphylia eyaletine vali atanması *senatusun* inisiyatifine bırakılmıştır. Roma *Senatus*'unda *senatus* eyaleti valileri kura çekilerek atanmaktaydı.

⁴⁶ Lucius Flavius Arrianus 86-160 yılları arasında yaşamıştır. Arrianus, Epiktetos'un öğrencisi olmuş, iyi bir eğitim almıştır. Zamanının en iyi yazarlarından biri olmuştur. İmparator Hadrianus ile eğitim aldığı Yunanistan'da tanışmıştır.

⁴⁷ Hadrianus, tüm Yunan dünyası tarafından Yeni Dionysos olarak adlandırılmış ve Dionysos Şenlikleri'nde tapım görmüştür.

⁴⁸ Kephallenia Yunanistan'ın batısındaki adalardan biridir. Dio'nun kullandığı bu ifadeye Birley kuşkuyla yaklaşmaktadır. Burada kastedilen ifade muhtemelen adanın gelirlerinin bağışlanmasıdır. (Bkz. Birley 1998: 263)

⁴⁹ L. Commodus'un evlat edinilmesi 136 yılında olmuştur. Spartianus, Hadrianus'un L. Ceionius Commodus'u güzelliği nedeniyle evlat edinmeye karar verdiğini belirtmektedir. Commodus'a L. Aelius Caesar adı verilmiş ve önce *praetor* sonra da *consul* yapılmıştır. HA, *Hadrianus*, XXIII, 10-16

⁵⁰ Servianus, Hadrianus'un kız kardeşi Domitia Paulina ile evlenmiştir.

bir mektubu bulunmaktadır. Bu Servianus Hadrianus tarafından imparatorluk makamını dahi doldurabilecek bir kişi olarak kabul görmüştü. Örneğin, bir ziyafet sırasında adamlarından yegâne yönetici olmaya ehliyetli on kişinin adını söylemelerini istemişti. Daha sonra bir an duraksadı ve “*dokuz tane bilmek istiyorum yalnız, çünkü bir tane var- Servianus*” diye eklemiştir.

XVIII. 1. Aslında o dönemde en seçkinleri heykellerle de şereflendirilen Turbo ve Similis olan olağanüstü adamlar da ortaya çıkmıştı. Turbo üst düzey liderlik vasfı taşıyordu ve *Praefectus Praetorio*⁵¹ olmuştu. Yaptığı her işte ne kadın gibi davranırdı ne de kendini beğenmişlik taslardı ama halktan biri imiş gibi yaşardı. **2.** Diğer şeyler arasında, bütün gününü sarayın yakınlarında geçirir ve diğerlerinden bazıları uykuya dalmak üzere iken genellikle gece yarısından önce saraya dönerdi. **3.** Bu bağlamda şu anekdot, mahkemede savunma dendiğinde zamanın en önde gelen Romalı olan Cornelius Fronto ile ilgilidir. Bir gece geç vakit akşam yemeğinden dönerken avukatı olmaya söz verdiği bir adamdan Turbo’nun mahkeme salonunda muhakeme etmekte olduğunu öğrendi. Bunun üzerine hazırda olduğu gibi yemek elbisesiyle Turbo’nun mahkeme salonuna gitti ve onu sabah selamlaması *Salve* ile değil akşama uygun olan *Vale* ile selamladı. **4.** Turbo’nun gündüzleri, hasta iken bile, evde olduğu hiç görülmemiştir ve dinlenmesini tavsiye eden Hadrianus’a “*Praefectus ayakları üzerinde ölmelidir*” karşılığını vermiştir.

XIX. 1. Similis; kıdem ve rütbe olarak Turbo’nun üstünde olanlardan bir tanesi idi ve karakter olarak, fikrimce, büyük adamların hiçbirinden aşağı kalır değildi. Bu, en sıradan olaylardan bile anlaşılabilir. Örnek vermek gerekirse, kendisi hala bir *centurion*⁵² iken Traianus doğal olarak onu *praefectus*lardan önce huzuruna çağırınca “*Praefectuslar dışarıda beklerken bir centurion ile konuşuyor olmanız utanılacak bir şeydir, Caesar*” demiştir. **2.** Bununla birlikte, *Praefectus Praetorio* görevini isteksizce devralmış ve devraldıktan sonra da kendi isteğiyle bırakmıştır. Güçlülük de olsa kendini azat ettikten sonra hayatının geri kalanı olan yedi yılını huzur içinde taşrada geçirmiş ve mezarına şu ifadenin yazılmasını vasiyet etmiştir: “*Çok, çok seneler var olan ve ancak yedi yıl yaşayan Similis burada yatar.*”

XX. 1. Hadrianus aşırı kan kaybının sonucu olarak verem oldu ve bu ödeme (su toplanmasına) neden oldu. Bu sırada Lucius Commodus da kan kaybından hayatını kaybedince⁵³, imparator en önemli ve en saygın senatörlerini evinde topladı ve divanın üzerinde uzanırken şöyle konuştu: **2.** “*Bana, dostlarım, doğa bir erkek çocuk bağışlamadı ama siz bunu kanunla mümkün hale getirdiniz. İşte bu iki yöntem arasında fark vardır; doğanın verdiği çocuk Tanrı nasıl isterse öyle olurken evlat edinilen belirli bir seçimin sonucudur.* **3.** *Bu yüzden doğanın işleyişiyle sakat ve akılsız bir çocuk verilir babaya ama eleme yaparak bedeni ve aklı sağlam bir çocuğun seçileceği kesindir. Bu nedendir ki herkesten önce Lucius’u- kendi çocuğum olmasını asla umamayacağım bir insanı- seçtim.* **4.** *Ama Tanrı bizi onlardan mahrum bıraktığı için size onun yerine imparator olarak şimdi size vereceğim adamı, soylu, şefkatli, yumuşak başlı, basiretli, ne patavatsızlık edecek kadar genç ne de bir şeyi atlayacak kadar ihtiyar, kanunlara uygun olarak yetiştirilen, yetkilerini geleneklerimize uygun olarak kullanan, bu yüzden de imparatorluğa ait hiçbir meseleyi göz ardı etmeyen ve meseleleri etkin bir şekilde ele alan adamı bırakıyorum.* **5.** *İşte burada Antoninus’tan bahsediyorum.*⁵⁴ *Biliyorum ki o erkeklerin devlet işlerine bulaşmaya en az*

⁵¹ Muhafız alayı komutanı

⁵² Yüzbaşı

⁵³ Commodus 1 Ocak 138’de öldü.

⁵⁴ Titus Aurelius Fulvus Boionius Arrius Antoninus; imparator olduktan sonra ismi kısaca Antoninus Pius olarak bilinecektir. Antoninus Pius 138-161 arası imparator olmuştur ve beş iyi imparatorlardan dördüncüsü olarak bilinmektedir.

meylli olanıdır ve böyle bir gücü arzulamaktan çok uzaktır. Yine de düşüncem o ki ne beni ne de sizi bilerek görmezden gelecek ve kendi isteğine karşı gelerek tahtı kabul edecektir.”

XXI. 1. Böylelikle Antoninus imparator oldu ve erkek çocuğu olmadığından, Hadrianus onun için Commodus'un oğlu Commodus'u ve ondan başka Marcus Annius Verus'u evlat edindi çünkü ileride imparator olacakları şimdiden atamak istiyordu. Daha önce adı Catilius olan Marcus Annius,⁵⁵ üç kez *coşullük* yapan ve *praefectus urbi*⁵⁶ olan Annius Verus'un torunu idi.⁵⁷ **2.** Antoninus'a onların her ikisini de evlat edinmesi için icbar etmişse de akrabalığı ve yaşı dolayısıyla ve de o zamana kadar olağandışı güçlü bir karakter örneği sergilediğinden Verus'u tercih etmiştir. Bu, Hadrianus'un Latince kelimenin anlamı üzerinde oynayarak genç adama *Verissimus*⁵⁸ adını vermesine sebep olmuştur.

XXII. 1. Birtakım tılsımlar ve sihirli yöntemlerle Hadrianus su toplamasından kurtulsa da çok geçmeden yeniden suyla dolmuştu. Bu şekilde sürekli olarak daha kötüye gittiğinden ve günden güne öldüğü söylenirken ölümü arzulamaya başlamıştı ve sık sık kendisine zehir ya da bir kılıç verilmesini istese de kimse ona bunları vermemişti. **2.** Para ve dokunulmazlık vaat etmesine rağmen kimse onu dinlemediği için esir alınan ve av sırasında gücü ve cesareti dolayısıyla kullandığı, barbar Iazyge'lerden⁵⁹ biri olan Mastor'u çağırttı. Kısmen tehdit ederek kısmen de sözler vererek adamın kendisini öldürmesi için söz vermeye zorladı. **3.** Doktoru Hermogenes⁶⁰ tarafından kendisine gösterilen göğsünün altındaki bir noktaya renkli bir çizgi çizdi ki böylece kendisine ölümcül bir vuruş yapılacak ve acı çekmeden ölecekti. Ama bu plan dahi başarılı olmadı çünkü Mastor bu işten korktu ve korku içinde geri çekildi. İmparator, hastalığının ve çaresizliğinin kendisini getirdiği bu duruma, **4.** Ölüme bu kadar yakinken bile hala bir başkasını öldürecek kadar gücü olmasına rağmen kendi canını alamamasına öfkeyle lanet ediyordu. Sonunda dikkatle takip ettiği perhizini bıraktı ve hastalığına aykırı yiyecek ve içecekler içinde, çok bilinen deyişi ile: “*Bunca doktor bir imparatoru katletti.*” diye bağırarak ölümünü karşıladı.

XXIII. 1. Altmış iki yıl beş ay on dokuz gün yaşamış ve yirmi yıl on bir ay imparatorluk yapmıştı. Aelia köprüsüne yakın bir yerde nehrin yakınına gömüldü, zira Augustus tapınağı dolu olduğundan tapınağını burada hazırlatmıştı ve bundan sonra buraya kimse gömülmedi. **2.** Genel olarak kusursuz bir hüküm sürmesine rağmen devrinin başında ve sonunda kendisinin işlediği haksız ve dinsiz cinayetler yüzünden insanlar Hadrianus'tan nefret etti. Yine de kendisiyle çatışan bazılarının durumlarında bile onların ait oldukları yere kendisini memnun etmediklerini belirten basit bir cümle yazmanın yeterli olacağını düşünecek kadar kana susamış bir karakterden çok uzaktı. **3.** Ve çocukları olan herhangi bir adamın cezalandırılması kesinlikle gerekli ise çocukların sayısı oranında cezayı hafifletirdi. Bununla birlikte *senatus*, uzun süre olağan onurların ona takdim edilmesini reddetmekte ve onun devrinde aşırılıklar yapan ve bu yüzden cezalandırılmaları gerekirken ödüllendirilenlere karşı tenkitinde ısrarcı oldu.

Fragman

Hadrianus'un ölümünden sonra kendisini dört at tarafından çekilen bir araba ile tasvir eden atlı bir heykel yapıldı. Heykel o kadar büyüktü ki en cüsseli adam bile her bir atın

⁵⁵ Marcus Aurelius beş iyi imparatorun sonuncusu MS 161-180 arası Roma imparatoru olan Marcus Aurelius Antoninus'tur.

⁵⁶ Kent Praefectusu

⁵⁷ Marcus Annius Verus, Marcus Aurelius'un dedesi ve Antoninus Pius'u evlat edinmiş bir senatör idi.

⁵⁸ En dürüst, en hakiki anlamında kullanılan sıfat

⁵⁹ Dacia bölgesi halkı

⁶⁰ Hermogenes'in ismi sadece bu metinde geçmektedir. Birley, onun mezarının Roma'da bulunduğunu belirtmektedir. Birley 1998, 297

gözleri üzerinde yürüyebiliyordu ama yapının altından geçen insanlar yapının aşırı yüksekliği yüzünden atlar gibi Hadrianus'un da çok küçük olduğuna inanmaktaydılar.

KAYNAKÇA

- Aurelius V. 1994, *Liber de Caesaribus*, (Tran. H.W. Bird), Liverpool University Press, Liverpool.
- Barmann, B. C. 1971, "The Mount Athos Epitome of Cassius Dio's Roman History", *Phoenix*, Vol. 25, No. 1 (Spring, 1971), 58-67.
- Barnes, T. D. 1984, "The Composition of Cassius Dio's 'Roman History'", *Phoenix*, Vol 38/3, 240-255
- Birley, A. R. 1998, *Hadrian The Restless Emperor*, Routledge, New York
- Cassius Dio Cocceianus, *Rhomaika*, Dio's Roman History, I-IX, (Tran. Earnest Cary), 1914-1955, (Loeb)
- Cassius Dio, http://penelope.uchicago.edu/Thayer/E/Roman/Texts/Cassius_Dio/69*.html
- CIL, *Corpus Inscriptionum Latinarum*
- Eisman, M. M. 1977, "Dio and Josephus: Parallel Analyses", *Latomus*, Vol. 36, No.3, Summer 1977, 657-673
- Eutropius, 2007, *Breviarum Historiae Romanae*, Roma Tarihinin Özeti, (Çev. Çiğdem Menzilioğlu), Kabalcı Yay., İstanbul.
- Scriptores Historiae Augustae, (HA), *Hadrianus, De Vita Hadriani*, (Çev. Recai Tekoğlu), Arkeoloji ve Sanat Yayınları, 2011
- Hieronymus, *Chronicon*, (Şurada: http://www.tertullian.org/fathers/jerome_chronicle_03_part_2.htm), (25.06.2012'de alınmıştır.)
- IGR, *Inscriptiones Graecae ad Res Romanas Pertinentes*
- Kemezis, Adam M. 2014, *Greek Narratives of the Roman Empire Under the Severans; Cassius Dio, Philostratus and Herodian*, Cambridge University Press, Cambridge
- Millar, F. 1964, *A Study of Cassius Dio*, Oxford University Press, London
- Philostratus, *Bion Sophiston*, Life of The Sophists, (Tran. Wilmer Wright), London, 1998. (Loeb)
- Swan, P. M. 2004, *The Augustan Succession: An Historical Commentary on Cassius Dio's Roman History Books 55–56 (9 BC-AD 14)*, Oxford University Press, New York

AMİSOS / AMISOS
KİTAP TANITIMI / Book Review

Çelik, M.U. 2019, "Ahmet Uhri, Anadolu'da Ölümün Tarihöncesi Bir Geleneğin Oluşum Süreçleri", *Amisos*, 4/7, 311-315.

AMİSOS / AMISOS

Cilt/Volume 4, Sayı/Issue 7 (Aralık/December 2019), ss./pp. 311-315

ISSN: 2587-2222 / e-ISSN: 2587-2230

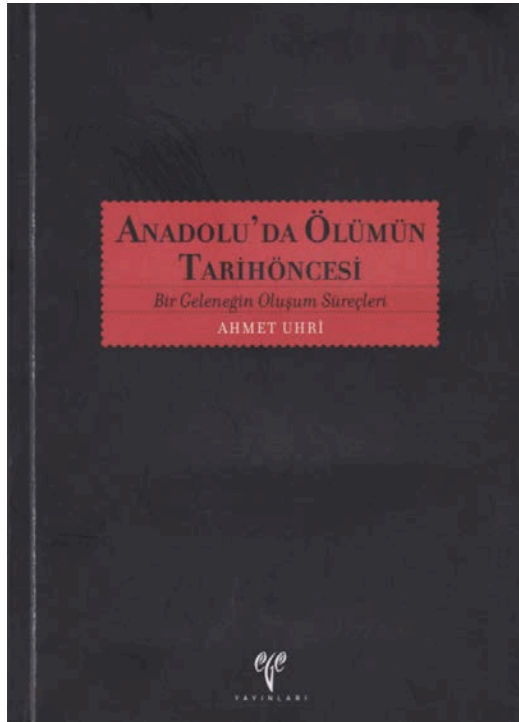
Kitap Tanıtımı / Book Review

Geliş Tarihi/Received: 02. 12. 2019

Kabul Tarihi/Accepted: 26. 12. 2019

AHMET UHRİ, ANADOLU'DA ÖLÜMÜN TARİHÖNCESİ BİR GELENEĞİN OLUŞUM SÜREÇLERİ

Musa Uğur ÇELİK*

Yazarlığını Ahmet Uhri'nin yaptığı Anadolu'da Ölümün Tarihöncesi Bir Geleneğin Oluşum Süreçleri başlıklı kitap, Ege Yayınları tarafından 2010 yılında yayımlandı. Kitap yurtiçi ve yurtdışında farklı üniversitelerde Ölü Gömme Gelenekleri ve Kökenleri üzerine çalışan bilim insanlarının tamamlanmış veya devam etmekte olan kazı ve araştırmaları hakkındaki değerlendirmeleri bir araya getirmiş ve insanoğlunun geçmişten günümüze kadarki süreçte uyguladığı ölü gömme adetlerini okuyucuya sunuyor.

* Yüksek Lisans Öğrencisi, Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Arkeoloji Bölümü, Türkiye.

E-posta: ugurcelikk1995@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1692-8861>

Günümüzde hala ölüm olayı insanlar için bilinmezliğini korumaktadır. Geçmişten günümüze kadar olan zaman aralığında çağlar boyunca farklı türlerde ölü gömme adetleri ve mezar türleri görülmüştür. Bunlar kimi zaman farklı kültürel uygulamalardan ileri gelse de, kimi zamanda geçmişteki insanın zamanla dini inancının gelişmesi ve değişmesi sonucunda oluşmuştur. Anadolu'da birçok yerde farklı tipte mezar türleri görülmektedir. Bunlar; basit toprak mezar, pişmiş toprak mezar, sanduka mezar, kurganlar, oda mezarlar şeklinde görülmüştür. İnsanların önceden ölümlerini sadece basit toprak mezarlara gömerken, zamanla daha çeşitli türlerde defin işlemleri yapmaya başlamışlardır. Aslında bu durum bahsi geçen farklı kültürlerin ölümlerini anmanın ve tekrar doğuş olarak adlandırılan öteki dünya inancının bir göstergesidir.

Önsözünü Ahmet Uhri'nin yazdığı kitap, 3 bölümden oluşup 228 sayfadır. Genel hatlarıyla bölümlere bakıldığında; 1. Bölümde (s.21-52) "Ölüm Olgusu ve Ölü Gömmenin Kültür Tarihi İçindeki Yeri" başlığı altında alt başlıklarla ölü gömme adetlerinin temelinde nelerin olduğuna, ölüm olayının çağlar boyunca insanların dikkatini nasıl çektiğine, tanrı inancıyla birlikte nasıl şekillendiğine farklı alt başlıklarla değinilmiştir. "Ölümün Anlamı" (s.21-26) başlığında yazar "Ölüm yeryüzündeki tüm varlıkları, toplumları, kültürleri, sosyal kurum ve kuruluşları, hatta insanın zaman anlayışına göre sonsuz gibi görünse de tüm gök cisimlerini ve evreni kapsayan bir olgu olarak ister fen bilimleri, isterse de sosyal bilimlerin olsun bütün alanlar için ilgi çekici bir konudur." cümlesi ile okuyuculara ölüm hakkında düşünmeye sevk etmiştir. Bu başlık altında ölümün evrensel niteliğine değinilmiş ayrıca çıkarımlar yapılarak insanların diğer canlılardan farklı olarak bu bilince sahip olduğu, ölüm kavramını anlayarak bunun somut kanıtları olarak da mezar yapması ifade edilmiştir. "İnsanın Bilişsel Gelişimi İçinde Ölü Gömmenin Yeri" (27-31) başlığı altında ise, ölümün insanların aklında yer edinmesi ile birlikte ölüm bilincinin ölüm olgusunun yerleşmesini ve bu durumla birlikte insanın ölümlerini gömmeye başlamasına dikkat çekilmiştir. "Ölüm ve Din" (s.32-35) başlığı altında ölü gömmenin yanında yapılan ritüellerle birlikte başka dünyaya geçiş adı altında ruh kavramını anlayan insanın din olgusunu, inancını kavraması anlatılmaktadır. "Ölüm ve Ruh" (s.36-44) başlığında yazar "İnsanoğlu ruh kavramına neden gereksinmiştir?", "Tarihöncesi bir mezarlık alanında kazı yapan bir arkeolog mezar içinde bulunduğu maddi kanıtlarla ruh kavramının o toplulukta olduğunu saptayabilir ve eğer saptayabiliyorsa buna neden gerek duyduklarını anlayabilir mi?" sorularını sorarak okuyucuyu düşünmeye sevk etmektedir. Bu başlığın altında ruh kavramının uyku ile olan ilişkisine ve insanların uyku tanımını ruh ile ilişkilendirmesiyle olan varsayımları yorumlamıştır. "Tanrı

Kavramı” (s.45-52) başlığında bahsedilen ölüm, ruh gibi olgulardan sonra doğan tanrı kavramını açıklayarak ata kültü gibi çoğu faktörün tanrı kavramının ortaya çıkmasına yardımcı olduğuna değinmiştir. 2. Bölümde (53-133) “Arkeolojik Veriler Işığında Tarih Öncesi Ölü Gömme Gelenekleri” alt başlıklarla ayrıntılı şekilde incelenmiştir. “Gelenegin Oluşumunda Gümü Uygulamaları” (s.53-54) başlığında “*Ölü bedeninin yakılarak gömülmesi olarak görülen bu uygulamada amaçlanan nedir?*” sorusuyla bizlere bu sorunun cevabını çeşitli şekilde vererek, ölü gömme biçimlerinden inhumasyon ve kremasyon gömülerden bahsetmiştir. Yapılan kazılar ve araştırmalar sonucunda örnekler verilerek anlatmış ve incelemiştir. “Gelenek Açısından Mezarların Konumu” (s.60-80) başlığı altında ise yerleşim içi gömü uygulaması ve yerleşim dışı gömü uygulaması anlatılmıştır. Bu gömü uygulamalarının nasıl ortaya çıktığı, erken toplumlarda ilk olarak kimler için uygulandığı incelenmiştir. “Gömme Tipleri” (s.81-88) başlığında hocker ve dorsal gömüler örnek verilerek arkeolojik kazılar ve buluntular ışığında açıklanmıştır. “Yönlendirme” (s.89-96) başlığı altında mezarlardaki iskeletlerin başlarının yönlendirilmesi ve gövdelerinin yönlendirilmesi incelenmiştir. “Mezar Tipleri” (s.97-128) başlığı altında basit toprak mezardan bu tipteki mezarların ilk ortaya çıkışından ve en erken örneklerinden bahsedilmiştir. Ayrıca pişmiş toprak mezarların ilk olarak nasıl kullanıldığından nerelerde kullanıldığından bahsedilerek pişmiş toprak mezarların çömlek ve pithos gömüler olarak ayrılmasından bahsedilmiş ve arkeolojik kazı ve buluntularla örneklendirilerek açıklanmıştır. Aynı başlık altında taş sandık mezarlar ve oda mezarlardan da bahsedilmiştir. Ayrıca bu mezar tiplerinden bahsederken günümüz mezar örneklerine benzediğini vurgulayarak anlatılmıştır. “Çoklu Gümü Uygulaması” (s.129-133) başlığı altında kazılarda bulunmuş çoklu gömülerin hangi amaçlarla yapıldığı, bunların sebeplerini ailevi bir mezar düşüncesi ile yapıp yapılmadığı, bu çoklu gömülerdeki ata kültürünün rolü sorgulanmıştır. “Gelenegin Biçimlendirilmesi Açısından Mezar Armağanları” (s.134) başlığı alt başlıklarla açıklanmış ve kendi içinde bölümlere ayrılmıştır. “İşlevsel ve Seküler Anlamlar Açısından Mezar Buluntuları” (s.138-158) başlığı altında nekropollerde yapılan kazılarda ele geçirilen yaş belirttiği düşünülen buluntuların doğruluğu tartışılmış ve bu buluntular örneklendirilmiştir. Cinsiyet belirten buluntular olarak da arkeolojik kazı ve verilerden faydalanarak kadın ve erkeklere ait genel mezar buluntularının işlevlerinden bahsedilmiştir. Ayrıca takılardan, silah ve kesici aletlerden, ağırşaklardan bulunan mezar hediyelerinden arkeologların yaptıkları çıkarımlardan yararlanılarak açıklama yapılmıştır. ”Statü Belirticiler ya da Prestij Nesneleri” (s.158-166) adlı alt başlıkta ölen kişinin toplumsal statüsünü

belirten buluntulardan bahsedilmiştir. Mezarlarda bulunan buluntuların sadece maddi değerine göre değil ayrıca mezar türünün de o zamandaki sosyal statüyü belirttiğini örnekler ve kazılar ışığında açıklamıştır. “Ritüel ile İlgili Yerel Adet Olarak Nitelenebilecek Tekil Buluntular” (s.166-170) alt başlığında arkeolojik kanıtlardan yararlanarak bir bölgenin farklı yerleşimlerinde uygulanan birbirinden farklı ölü gömme ritüeli olabileceğinden bahsedilmektedir. “Multivalent/Çoğul Değerlikli Buluntular” (s.170-173) başlığı altında mezarlarda rastlanılmış buluntuların birden fazla anlamlarının bulunabileceğinden ve gömülen oyuncaklardan silahlara kadar bunların sadece ölü hediyesi olarak yaşamlarından bir anı değil aynı zamanda ölüme geçiş ritüeli için kullanılmış nesnelere olabileceği ihtimalinden bahsedilmiştir. “Ritüel Anlamlar Açısından Mezar Buluntuları” (s.174-176) adlı başlık altında yazar “*Ölü gömme ritüelleri sırasında uygulanan işlemlerin her bir adımı giriş bölümünde de belirtildiği gibi rit olarak nitelenmiş ve bu ritlerin birleşerek ritüeli oluşturduğu belirtilmiştir.*” diyerek bir bireyin yaşamında dönemsel geçiş ritlerinden bahsetmiş , mezarda ortaya çıkarılan buluntuların ayrılma, geçiş ve eşiksellik, bütünleşme evrelerinden birkaçı için mezara konmuş buluntular olduğunu belirtmiş ve bizlere bu evreleri açıklamıştır. “Ayrılma Evresinde Kullanılmış Olabilecek Buluntular” (s.176-194) başlığında ölünün mezara konulduğu zamana kadar olan işlevleri genellenerek açıklanmış ve arkeolojik verilerden örnekler verilmiştir. Bu buluntular “İğneler” (s.177-182), “Kulak Tıkaçları” (s.182-187), “İdol”, “Figürin veya Amuletler” (s.188-192), “Mezar Üzerindeki İşaretler” (s.192-194) olarak belirtilmiş ve arkeolojik kazı buluntuları ışığında açıklanmıştır. “Geçiş Evresinde Kullanılmış Olabilecek Buluntular” (s.195) ve “Bütünleşme Evresinde Kullanılmış Olabilecek Buluntular” (s.196-197) başlıkları altında bireyin ölümünden sonra cesedin mezara konmasıyla başlayarak, ölünün yanına konan mezar armağanlarının işlevselleştiği hususu ele alınmıştır. Bütünleşme evresinde ise ölünün ardından geride kalanların ölen ataları adına ruhlarını anması ve ölünün yanında bırakılan hediyelerin öteki dünya inancında işlevlerini kazanacağı düşüncesi işlenmiştir. Örnek olarak Anadolu’da yapılmış kazılar ve bu kazılarda ortaya çıkarılmış buluntulardan bahsedilmiştir. 3. Bölüm’de “Sonuç ve Bir Öykü” (s.199-206) başlığı altında yazar kendi çıkarımlarını yapmış ve konu hakkında kısa bir öykü ile okuyucuyu hayal kurmaya yönlendirmiştir.

Tanıtımı yapılan bu kitapta Anadolu’da ki ölü gömme gelenekleri, mezar türleri, uygulanmış defin işlemleri, mezar buluntuları ve tanrı, din, ruh olgusu başlıklar halinde ele alınarak okuyucuya sunulmuştur. Kitabın başlığında bir sınırlamaya gidilmemesi okuyucuya konunun tüm

çağları kapsayacağı düşüncesini vermektedir, alt başlık olarak ele alınan tarihsel süreç net bir şekilde belirtilse idi kitabın ana başlığı daha az yanıltıcı olabilirdi. Zira yazar kimi anlatılarında Demir Çağı'ndan bir - iki örnek vermiş olmakla beraber genel olarak Demir Çağı dışında kalmayı tercih etmiştir. Kitapta sadece tablolar verilmiş, görsellik konusunda fotoğraf, çizim ve harita kullanılmamış olması büyük bir eksikliktir. Kitabın son bölümünde verilen dizin kısmı tarama için bir kolaylıktır. Ege yayınları tarafından yayımlanan Anadolu'da Ölümün Tarihöncesi adlı kitapta önemsiz, gereksiz ayrıntılara yer verilmemiş, verilen örnekler ve bilimsel kazılarla anlatılan konu desteklenmiş ve yorumlanmıştır. Böylece okuyucunun konudan uzaklaşmadan verilen örnekler ve bilimsel veriler ışığında konuyu daha iyi kavraması sağlanmıştır. Bu bize eserin kalitesini göstermektedir. Bir çok arkeolojik kazı ve buluntu kaynaklarının yanı sıra başlıklar halinde anlatılan konu yazarın yorumlarıyla iyice pekiştirilmiştir.

Tanıtilan kitapta Anadolu'daki ölü gömme adetleri, ritüelleri ve buluntuları açısından okuyucuyu tatmin edici derecede bilgi vermektedir. Yazar geniş bir coğrafi bölgeyi ele almış ve geniş bir tarihsel süreci anlatırken yalın, anlaşılır bir dil kullanmış, eseri okunabilir boyut ve uygun başlıklarla -ana başlık hariç- sunmuştur. Kitap bilim adamlarına olduğu kadar ölü gömme adetlerine ilgi duyan amatör kişilere de hitap etmektedir. Bu özellikler, tanıtımı yapılan kitabı alanında özel kılmaktadır. Bu çalışmalarından dolayı kitabın yazarı Ahmet Uhri'ye teşekkür ederiz.

YAYIM KURALLARI

1. Amisos Dergisi, Ondokuz Mayıs Üniversitesi Arkeoloji Bölümü Öğretim Üyelerinden Doç. Dr. Davut Yiğitpaşa ve Dr. Öğr. Üyesi Akın Temür tarafından, yılda iki kez yayımlanan ve tüm konferanslarda sunulan tebliğlerin metinlerini, bilimsel yenilik getiren, özgün makalelerini ve kitap eleştirilerini içeren İnternet üzerinden yayımlanan uluslararası hakemli bir dergidir.

2. Yayımlamak üzere dergiye verilen yazılar, yazarın tercihinine göre Türkçe, Almanca, İngilizce, Rusça olabilir. Daha önce başka bir yerde yayımlanmamış olması gereken makaleler; Times New Roman, tek satır aralıklı, 12 punto; sayfa sınırlaması yoktur. Bibliyografik referanslar metin içerisinde veya sayfa altında verilebilir. Dipnotlar 10 punto olarak verilmelidir. Ancak bazı alanların gereği olarak yazım esnasında özel font kullanılmış ise, bu fontlar makale ile birlikte gönderilmelidir.

3. Makalelere İngilizce ve Türkçe 200 kelimelik özet ve 5 anahtar kelime (Türkçe ve İngilizce olarak) eklenmelidir.

4. Makale içerisinde yer alacak fotoğraf, çizim ve haritaların 20'yi aşmamasına özen gösterilmelidir.

5. Fotoğraf ve çizimlerin açıklamaları, ayrıca alıntı olanların da kaynakları belirtilerek ayrı bir sayfada gönderilmelidir.

6. Dijital formatta gönderilecek görsel malzemenin çözünürlüğü en az 300 pixel/inch, uzun kenarı en az 15 cm, tam sayfa kullanılacak bir fotoğraf ya da çizim söz konusu ise en az 22 cm olmalıdır.

7. Makale, PC ya da Macintosh ortamlarında, Microsoft Word 2010 ve üzeri versiyonlarda hazırlanmış olmalı; PDF formatlı bir örneği ile birlikte derginin e-mail adresine ulaştırılmalıdır (amisos.dergi@gmail.com).

Makalede sayfa düzeni şu şekilde olmalıdır:

Metin boyutu	Dipnot boyutu	Paragraf aralığı	Paragraf girinti	Üst kenar boşluğu	Alt kenar boşluğu	Sağ kenar boşluğu	Sol kenar boşluğu	Satır aralığı
12 punto	10 punto	12 nk	1.25 cm	2,5 cm	2,5 cm	2,5 cm	2,5 cm	Tek

8. Makale içerisindeki bibliyografik göndermeler makale sonunda ve aşağıda verilen örneklerdeki sitemde hazırlanmalıdır:

Dinçol, A. –Dinçol, B. 1992, “Die Urartaäische Inschrift aus Hanak (Kars)”, H. Otten – E. Akurgal – H. Ertem – A. Süel (eds.), *Hittite and other Anatolian and Near Eastern Studies in*

Honour of Sedat Alp, Ankara: 109-117.

Karaosmanoğlu, M. 2010 “Yeni Bulgular Işığında Altıntepe Urartu Tapınağı”, *XV. Türk Tarih Kongresi I*, Ankara: 209-220.

Öniz, H. 2008 *Arkeolojik Sualtı Araştırmacılığına Giriş İçin Eğitim Metodolojisi*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Arkeoloji Anabilim Dalı.

Temür, A. 2015, “Thoughts on a Grave Stele From The Classical Period in Samsun Museum”, *Belleten 286/LXXIX*, 817-826.

Yakar, J. 2003 “Identifying Migrations in the Archaeological Records of Anatolia”, B. Fischer – H. Genz – E. Jean – K. Köroğlu (eds.), *Identifying Changes: The Transition from Bronze to Iron Ages in Anatolia and its Neighbouring Regions*, Proceeding of the International Workshop Istanbul, November 8-9, 2002, Istanbul: 11-19.

Yiğitpaşa, D. 2016, *Doğu Anadolu Geç Demir Çağı Kültürü*, Ankara.

Internet Kaynakları aşağıdaki gibi verilmelidir:

URL 1 <http://imgkid.com/tibial-fibular-notch.shtml>

9. Bibliyografik referanslar dipnotta yazar soyadı, yayın tarihi ve gönderme yapılan sayfa olarak verilmelidir. Temür 2015, 817; Yiğitpaşa 2016, 45.

10. Yılda Aralık ve Haziran olarak çıkan süreli yayınıma verilecek makaleler, söz konusu dönem içerisinde önce editörlere teslim edilmelidir.

11. Dergiye gönderilen makale, yayıma uygunluk açısından incelendikten sonra (yayıma uygun görülmeyen makaleler sürece dahil edilmez) iki hakeme gönderilir. Hakemlerin değerlendirmeleri sonucunda iki yayımlanabilir raporu alan makale, dergi yönetimince uygun görülen bir sayıda yayımlanır. Hakem raporlarının birisinin olumlu, diğerinin olumsuz olması durumunda makale üçüncü bir hakeme gönderilir. Bu durumda makalenin yayımlanıp yayımlanmamasına üçüncü hakemin raporuna göre karar verilir. (Dergiye gelen makalelerin yoğunluğu sebebiyle değerlendirme ve yayım süreçleri farklılık arz edebilmektedir.)

12. Makaleler, hakemlere doğrudan sistem üzerinden (yazarın yüklediği dosyada değişiklik yapılmadan) yönlendirilmektedir. Makale üzerinde yazar-hakem gizliliğini sağlama adına makalenin sahibini tanımlayıcı herhangi bir bilgi olmamalıdır.

Makalelerde kullanılacak kısaltmalarda TDK yazım kılavuzu esas alınmalıdır.

Bu ilkelere uymayan makaleler kesinlikle değerlendirilmeye alınmayacaktır. **The Amisos Journal / Amisos Dergisi**, gönderilen makaleleri yayımlayıp yayımlamama, gerekli gördüğü durumlarda makaleler üzerinde düzeltmeler yapma hakkına sahiptir. Gönderilen yazıların

yayımlanma hakkı dergi yönetimine aittir. Dergide yayımlanmış bir yazının hukukî sorumluluğu ise yazarına aittir ve dergiyi ilgilendirmez. Dergide yayımlanan yazılar, dergi yönetimin yazılı izni olmadan hiçbir şekilde çoğaltılamaz ve başka bir yerde (matbu olarak veya internet ortamında) tekrar yayımlanamaz. Dergiye makale gönderen yazar, bu ilkeleri kabul etmiş sayılır.

MAKALELERİN GÖNDERİLMESİ

Yukarıdaki ilkelere uygun olarak hazırlanmış makaleler, MAKALE GÖNDER SİSTEMİ üzerinden gönderilmelidir. E-mail yoluyla gönderilen makaleler dikkate alınmamaktadır. "MAKALE GÖNDER SİSTEMİ"nden makale göndermek için:

- * ULAKBİM/DergiPark'a üye olduktan sonra, kullanıcı adı (sisteme kaydedilen e-mail adresi) ve şifre ile sayfaya girilmelidir.
- * Açılan sayfada "makale gönder" bölümü açılarak ilgili boşluklar doldurulmalıdır.
- * Makale word dosyası halinde, yazar bilgileri olmadan sisteme yüklenmelidir. Kör hakemlik sürecinin daha sağlıklı yürütülebilmesi için yazarlarımızın bilgilerini paylaşmamalarına dikkat etmeleri gerekmektedir. Aynı bir word dosyasında yazar bilgileri eklenebilir.

Yazar bağımsız hakem değerlendirmesinin sağlanması

Başvuruların yazar bağımsız değerlendirilmesi, yazar ve hakem kimliklerinin birbirlerine bildirilmemesi için gayret gösterilmektedir. Bu amaçla sisteme dosya gönderen yazar, editör, hakem gibi kişilerin metin ve dosyalar ile ilgili aşağıdaki noktalara dikkat etmeleri gerekir.

Yazarlar metinde adları ve kurumları geçen yerleri silmelidirler. Sayfa altı notları vb yan metinler dahil olmak üzere Microsoft belgeleri saklanır iken dosya bilgileri içine kişisel bilgiler de yazılır. Bu nedenle ya bu kişisel bilgiler belge özelliklerinden bulunup silinmeli, ya da aşağıdaki sıra ile belge kişisel bilgi içermeyecek biçimde yeniden kaydedilmelidir. (File > Save As > Tools (or Options with a Mac) > Security > Remove personal information from file properties on save > Save) (Dosya > Farklı Kaydet > Araçlar > Güvenlik > Kişisel bilgileri silerek kaydet > Kaydet)

PDF dosyalarda da Adoba Acrobat ana menüsünden belge özellikleri seçilerek, yazar adı silinmelidir.

PUBLICATION INSTRUCTIONS

1. Amisos Journal is a journal containing two articles published twice a year, including texts of papers presented at all conferences, scientific articles, original articles and book critiques by Assoc. Prof. Dr. Davut Yiğitpaşa and Dr. Assist. Prof. Akın Temür of the Department of Archeology of the University of Ondokuz Mayıs.
2. The manuscripts given for publishing can be in Turkish, German or English according to the author's preference. Articles should not have been published elsewhere; Times New Roman, single line spacing, 12 pt; there is no page limit. Bibliographic references can be given in the text or at the bottom of the page. Footnotes should be given in 10 points.
3. The articles should include a summary of 200 words in English and Turkish and 5 keywords (in Turkish and English).
4. Care must be taken not to exceed 20 photographs, drawings and maps to be included in the article.
5. Explanations of photographs and drawings should also be sent on a separate page, specifying the sources of the quotations.
6. Resolution of visual material to be sent in digital format should have at least 300 pixels / inch, a long edge at least 15 cm., a full-page photo or drawing, and a minimum of 22 cm.
7. The article should be prepared in Microsoft Word 2010 and above, in PC or Macintosh; It should be sent to the e-mail address of the magazine along with a sample of the PDF format (amisos.dergi@gmail.com).

The article page layout should be as follows:

Text size	Footnote size	Paragraph spacing	Paragraph indent	Top margin	Bottom margin	Right margin	Left margin	Line spacing
12 points	10 points	12 nk	1.25 cm	2,5 cm	2,5 cm	2,5 cm	2,5 cm	Single

8. Bibliographic referrals in the article should be prepared at the end of the article and in the following examples:

Dinçol, A. –Dinçol, B. 1992, “Die Urartaeische Inschrift aus Hanak (Kars)”, H. Otten – E. Akurgal – H. Ertem – A. Süel (eds.), *Hittite and other Anatolian and Near Eastern Studies in Honour of Sedat Alp*, Ankara: 109-117.

Karaosmanoğlu, M. 2010, “Yeni Bulgular Işığında Altın-tepe Urartu Tapınağı”, *XV. Türk Tarih Kongresi I*, Ankara: 209-220.

Öniz, H. 2008 *Arkeolojik Sualtı Araştırmacılığına Giriş İçin Eğitim Metodolojisi*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Arkeoloji Anabilim Dalı.

Temür, A. 2015, “Thoughts on a Grave Stele From The Classical Period in Samsun Museum”, *Bellekten* 286/LXXIX: 817-826.

Yakar, J. 2003, “Identifying Migrations in the Archaeological Records of Anatolia”, B. Fischer – H. Genz – E. Jean – K. Köroğlu (eds.), *Identifying Changes: The Transition from Bronze to Iron Ages in Anatolia and its Neighbouring Regions*, Proceeding of the International Workshop Istanbul, November 8-9, 2002, Istanbul: 11-19.

Yiğitpaşa, D. 2016, *Doğu Anadolu Geç Demir Çağı Kültürü*, Ankara.

Internet Kaynakları aşağıdaki gibi verilmelidir:

URL 1 <http://imgkid.com/tibial-fibular-notch.shtml>

9. Bibliographic references should be given footnote author surname, publication date, and referenced page. Temür 2015, 817; Yiğitpaşa 2016, 45.

10. Articles to be given periodicals published in December and June in the year must be submitted to the editors before the said period.

11. The submitted article has been sent for publication appropriateness (articles not found appropriate for publication are not included in the process) will be sent to two referees after reviewing. As a result of the evaluations of the referees, the article which received two publishable reports is published in a number deemed suitable for the management of the journal. If one of the referee reports is positive and the other is negative, the article will be sent a third referee. In this case, the publication of the article should be decided according to the third referee report. (Evaluation and publication processes may vary due to the intensity of the articles coming from the journal.)

12. The articles are directed to the referees directly through the system (without any changes to the file the author uploads). There should not be any descriptive information on the article in order to provide author-referee privacy.

Abbreviations to be used in the articles should be based on the TDK writing guide.

Articles that do not comply with these principles will not be taken into consideration. **The Amisos Journal** reserves the right to publish and not to publish the submitted articles, and to make corrections to the articles when it deems necessary. The right to publish of the manuscripts belongs to the journal management. The juridical responsibility of a published article in the journals belongs to the author and does not concern the journals. Articles published in the journal can not be reproduced in any way without the written consent of the journal management and can not be reproduced elsewhere (in print or on the internet). The author who submits articles to the journal is considered to have accepted these principles.

SUBMITTED ARTICLES

Articles prepared in accordance with the above principles should be sent via the SUBMISSION SENDING SYSTEM. Articles submitted via e-mail are not considered. To submit an article from the " SUBMISSION SENDING SYSTEM":

* After subscribing to ULAKBİM/DergiPark, you should enter the page with username (e-mail address saved in system) and password.

* In the opening page, the "send article" section should be opened and the related spaces should be filled in.

* The article should be loaded into the system as a word file. In order for the blind arbitration process to be carried out better, the authors should be careful not to share their knowledge. Author information can be added in a separate word file.

Author independent peer review

Independent evaluation of the applications of the author, authors and referees are not being reported to each other. For this purpose, people who send files to the system, such as authors, editors, referees should pay attention to the following points about text and files.

Authors should delete names and institutions in the text. The page information is also written into personal information while the page is stored in the Microsoft documents including sub-texts etc. Side texts. Therefore, either these personal information must be found and deleted from the document properties, or the document in the following order should be re-recorded so that it does not contain any personal information. (File> Save As> Tools> Security> Delete Personal Information> Save)

In PDF files, the author name should be deleted by selecting document properties from the Acrobat main menu.

